

Ormós Zsigmond.

Temes vármegye és Temesvár szabad királyi város egykori főispánja, a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum megalapítója, legbőkezűbb gyámolítója és Délmagyarországon a műtörténet első művelője.

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT

KÖZLÖNYE.

AZ IGAZGATÓ-VÁLASZTMÁNY MEGBIZÁSÁBÓL SZERKESZTI

DR. BERKESZI ISTVÁN,

FŐTITKÁR ÉS MUZEUMI ŐR.

KIADJA A „DÉLMAGYARORSZÁGI TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUM-TÁRSULAT.“

XXV. (UJ) ÉVFOLYAM.

TEMESVÁR, 1[illegible]
NYOMATOTT A CSANÁD EGYHÁZMEGYEI KONYVNYOMDÁBAN

A XXV. (új) évfolyam általános tartalma

III és IV. FÜZET.

1. Temesvári művészek. (32 képpel.) *Dr. Berkeszi Istvántól* 1
2. Bánsági kineskeresők a XVIII. században. *B. I.*-tól 145
3. Feliratos török kövek és sírkövek Temesváron és környékén. *Dr. Berkeszi Istvántól* 149
4. Temesvár legrégibb vendéglői 154
5. Délmagyarországi plakettek, emlékérmek, kitüntető érmek 157
6. Uj könyvek 160
7. Vegyes. 162
   - Társulatunk halottai 162
   - Pesty Frigyesné halála 162
   - Patzner István 164
   - Maderspach Károlyné emléke 165
   - Temesvári Szabad Lyceum 166
   - Uj muzeum a Délvidéken 167
   - Muzeumunk nagymérvü gyarapodása 169
   - Délmagyarországon lelt régi érmek 169
   - Muzeumunk látogatottsága 169
   - II. Rákóczi Ferenc-féle zászló Temesváron 170
   - Temesvári török rézedények 170
   - Török cserépedények 171
   - A hód (Castor fiber) Délmagyarországon 173
8. Főtitkári jelentés 184
9. Tárca. (Jegyzőkönyv) 188
10. A délmagyarországi tört. és régész. muzeum-társulat az 1909. év végén . 188

Az I. és II. füzet helyett megjelent a Milleker Bódog által írt „**Délmagyarország Régiségleletei a honfoglalás előtti időkből**“ c. munka III. rész II-ik fele (1910. 193—294. l.).

TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI

ÉRTESITŐ.

A DÉLMAGYARORSZÁGI
TÖRTÉNELMI ÉS RÉGÉSZETI MUZEUMTÁRSULAT KÖZLÖNYE.

XXV. (ÚJ) ÉVFOLYAM **1909.** III. ÉS IV. FÜZET.

TEMESVÁRI MŰVÉSZEK.

Irta: Dr. Berkeszi István.

AJÁNLVA ORMÓS ZSIGMOND EMLÉKÉNEK.

Előszó.

Egy ország, vagy nemzet kulturális életének fokát mi sem tünteti fel jobban, mint a művészete. Minél erősebb a lelki szükség, mely a művészetek különböző ágai iránt egy-egy nemzetben megnyilatkozik, annál tiszteletreméltóbb helyet tölt az be az emberiség nagy családjában. Épen azért kell törekednie minden nemzetnek arra, hogy a műalkotások terén minél erősebb helyet biztosítson magának. Szerencsések ama nemzetek, melyek a műalkotások terén hosszú századokra tekinthetnek vissza, mert ezek nemcsak tanítói lesznek a kevésbbé szerencséseknek, de egyuttal virágzó nemzeti és állami életet is élnek, mert semmi sem emeli jobban a nemzeti öntudatot és összetartást, mint a nemzeti művészet.

A mi elgyötört nemzetünk ezer év óta üllő és kalapács közé kerülve, alig volt olyan helyzetben, hogy huzamosabb ideig foglalkozhatott volna a művészetekkel. Mégis igen szép emlékeit tudjuk felmutatni, habár gyakran csak romokban, a régi magyar művészetnek. Számon kell ezeket tartanunk, mert minden, még a legkisebb műemlék is, számottevő bizonyítékot képez egykori művészetünkről.

Egyetlen író, bárminő kitartással rendelkezzék is, nem birja felölelni ama tágmezőt, mely hazánk műtörténetének multját képezi. Itt munkatársakra van szükség, kik a haza egy-egy városának vagy vidékének művészi múltját segítenek felderíteni. Mi sem természetesebb, mint hogy társulatunk, alapszabályaink szelleme szerint is, kutatni és összegyűjteni kívánja mindamaz adatokat, melyek régibb és újabb művészetünkre vonatkoznak, hogy aztán e részletek is beilleszthetők legyenek ama nagy munkába, mely hazánk kulturális multját leszen hivatva minél hivebben a világ elé tárni.

Temesvár művészi multja nem jelentéktelen, mert e város századok óta egyike ama hazai városainknak, melyeket a történelem legtöbbször emleget. Itten tartotta székhelyét évekig a pompakedvelő Károly Róbert király; itt lakott a XV. században a művészetet annyira megbecsülő Ozorai Pipó; itt tartózkodtak hosszú éveken át saját várkastélyukban a Hunyadyak; az ország főméltóságai közé tartozó temesi grófoknak is Temesvár volt a székhelye. Lehetetlen az, hogy ily nagy állású, az akkori idők legkiválóbb egyéniségeinek a palotái ne lettek volna egyuttal a művészetek különböző produktumaival is ékesítve.

Csak az idő vasfoga, de még inkább nemzeti szerencsétlenségünk fosztott meg azoktól. Immár a törökvilág előtti időkből még töredékekben is alig tudunk valamit felmutatni.

A török uralom kevés újat létesített Temesváron. A várerődítés képezte legfőbb gondját; emellett legfeljebb egypár egyszerű mosché és fürdő az, amit a török épített; ezeknek is — egy pár feliratos kövön kivül — nem maradt már semmi nyoma.

A mai Temesvár egészen új város; 1716 után építették gróf Mercy Claudius, az első katonai kormányzó és utódai. A városnak úgy a külseje mint a lakossága egy századon át nagyon elütő volt hazánk többi városától és ezek lakóitól.

Temesvár már a XVIII. század első felében is szabályosan kiépített, kövezett, éjjel világított város volt, mely a külföldiekre is kellemes benyomást gyakorolt.

A város lakossága ugyan a XVIII. század végén sem rúgott többre tizezernél, de ezek egészen másfélék voltak mint más városaink lakói. Teljesen hiányzott itt a földmives és állattenyésztő osztály. Itt székelt a Bánság katonai főparancsnoksága, a várparancsnok, a sok mindenféle katonai hivatal, a nagyszámú katonaság tisztikarával; itt volt a bánsági kamarai administráció számos polgári tisztviselővel, a főtörvényszék, a posta- és lottó-igazgatóságok, harmincad-, különféle közigazgatási hivatalok, a római kath. és a szerb püspökség, két szerzetesrend, különféle iskolák, gyárak és vállalatok. Mindezeket kiegészitették a kereskedéssel, iparral foglalkozó jómódú, művelt polgárok, a városi, majd hozzá a vármegyei tisztviselők s a téli hónapokban a városban rendes lakást tartó megyei birtokos nemesség. Melyik vidéki városunk tudott a XVIII. században ilyen kis helyen ennyi intelligens lakót felmutatni? Azért Temesváron már a XVIII. században is valóságos nagyvárosi élet folyt.

Igaz, hogy a város és vidéke kivált a XVIII. században egészségtelen volt; a malária igen számos áldozatot kivánt s a lakosságnak jó része nem is önszántából került erre a vidékre. Ez a

körülmény csak növelte részint az ájtatosságot és a fogadalmakat, mely vallásos épületek, képek, szobrok megalkotásában nyilvánult, de másrészt növelte a könnyelműséget is, mely a polgárságot az élvezetek túlhajtásáig vitte. A lakosság szórakozására szolgált a korán kifejtett vendéglői élet, a sok kávéház,[1] a különféle zenekarok, majd a XVIII. század közepe óta a színház is, melyet követett 1771-ben a nyomda s vele az első temesvári hírlap[2] megjelenése; 1801-ben pedig már Casino is volt.[3] A vendéglőkben az ételek jegyzékét az ár meghatározásával (tehát a mai étlap) már 1801-ben kitették.[4]

Ahol a lakosság igényei ilyen fokúak, ott a művészet pártolása sem maradhat el. A művészet terén a fokozottabb igényeket igen sokáig a bécsi művészek elégítették ki, legalább is bécsi vándorművészek; csak jó későn kezdették a hazai művészek munkáját igénybe venni. A művészet kisebb igényeit kielégítették a helybeli művészek is, kik eleintén idegenből telepedtek meg nálunk, később jöttek már hazaiak is, végre következnek Temesvárnak, vagy a közeli vidéknek a szülöttei, akik között többen vannak, kik képesek voltak már nemcsak egyszerű, de magasabb művészetnek is megfelelni és épen emiatt ki is nőttek e város szük falai közül és máshol kerestek képességeiknek megfelelő teret, mint Brocky Károly és Komlóssy Ferenc.

A XVIII. és XIX. században élt temesvári művészek egy részét ugyan eddig is ismerte már a műtörténet, de nagy részök mégis olyan, kik jelentékeny munkásságuk mellett idáig mégis ismeretlenek voltak. Ezeket valósággal fel kellett fedezni és a homályból kiemelni.

Hogy célt érjek, először is átnéztem a városi levéltárban a polgárok törzskönyvét 1716-tól a legújabb időkig. E törzskönyvet kivált a XVIII. században igen pontosan vezették; meg-

[1] Kávéfőző polgárokkal már a XVIII. század elején találkozunk; így Ermian János, konstantinápolyi származású kávéfőző, temesvári polgár lett 1718. márc. 5-én. Pottaile Jakab kávéfőző, polgárrá lett 1739-ben. Polgárok törzskönyve, városi levéltár.

A XVIII. század közepén a várban három előkelő kávéház volt, a Barth Jánosé, Delbondióé és a Magdeburg Rudolfé; ezek pótolták akkor a társaskört. 1790 körül a temesvári kávéházakban már külföldi, sőt — ha volt — temesvári lapok is állottak a vendégek szórakozására; 1765 előtt e kávéházak éjfélig voltak nyitva. Temesvár kis monografiája. 97.

[2] Intelligenz Blatt 1771-ben, Temesvarer Zeitung, politikai hetilap 1781-ben.

[3] 1801-ben a Vetter János házában levő Casinót azzal vádolták, hogy oltan tiltott játékokat, mint pl. a Pháraót játszák. Temesvár város jegyzőkönyve 1801. évi 3365. szám.

[4] Városi jegyzőkönyv 1801. 1683. szám.

találjuk közöttük a festőket, szobrászokat, építőmestereket, stb. A XIX. században e törzskönyvet már nem vezették oly gondosan s 1850 körül abba is hagyták s így igen gyakran nem találjuk meg benne a keresett adatokat. Ez után következett a már ismert festők műveinek a kutatása templomokban, gyűjteményekben, magáncsaládoknál. Igen sok régi festményre akadunk, de mivel 1790-ig a festők neveiket nem jegyezték rá műveikre, így a legrégiebbnek ha látjuk is a munkáikat, nem tudjuk megkülönböztetni, hogy melyik kitől származik. Itt csak az egykorú feljegyzések, naplók, hivatalos jegyzőkönyvek adatai segíthetnek.

Átnéztem a temesvári hírlapokat 1828-tól fogva; ezekben gyakran történik hivatkozás egyik-másik művészre és munkájára: úgyszintén átnéztem a régibb és újabb művészekkel foglalkozó műtörténelmi munkákat, folyóiratokat, lexikonokat,[1]) de ezekben nagyon kevés nyomára akadunk a temesvári művészeknek.

Egyes művészek életére és munkásságára vonatkozólag adatokat gyűjtöttem Temesvármegye, Temesvár szab. kir. város, a csanádi püspökség, a temesvári gör.-kel. szerb hitközség levéltáraiból, a temesvári egykori „normál“ iskola és a régi rajziskola XVIII. és XIX. századokból fennmaradt irataiból, a temesvári róm. kath. és gör. kel. szerb egyházak és plébániák anyakönyveiből. Egyesekre nézve igénybe vettem úgy a családtagoknak, mint idősebb polgártársainknak szóbeli felvilágosítását is.

Aránylag a legtöbb adatot mégis muzeumunk gyűjteményében, kivált Ormós Zsigmond hagyatékában találtam. E műszerető, a tudományok és művészetek iránt egyaránt nagyon fogékony férfiu már akkor is nagy érdeklődést mutatott a művészetek iránt, amikor az érdeklődés vajmi csekély volt ezen a vidéken. A Magyar képzőművészeti társulatnak ő már kezdettől fogva alapító tagja volt: akkor még egyedül erről a vidékről. Műtörténeti munkái egy kis könyvtárt tesznek ki. Egyaránt gyűjtött régibb és újabb műtárgyakat: nem vetette meg a kezdő művészek alkotásait sem és különös szeretettel gyűjtötte a délvidéki művészek alkotásait, még ha gyengék voltak is. Sok művésszel állandó összeköttetésben is állott; a fiatalabbakat, kezdőket, pártfogolta, buzdította; a nevesebbekkel jó barátságban állott. A művészektől kapott leveleket gondosan összegyűjtötte s azokat egyéb

[1]) Nagler: Die Monogrammisten I–IV. köt.; Meyer: Allgemeines Künstlerlexikon; Wurzbach: Biographisches Lexikon; A magyar képzőművészeti társulat Évkönyvei; Pallas-Lexikon; Szana T.: Száz év a magyar művészet történetéhez. Művészet 1901–1902. évf.

levelezésével, sőt egész kép- és metszetgyűjteményével együtt a délmagyarországi muzeumnak juttatta.[1])

Ormós Zsigmond emlékét megilleti, hogy a temesvári művészettel foglalkozó eme kis művet Neki ajánljuk. Csak magunkat tiszteljük meg, midőn a nagyérdemű férfiu emlékét híven ápolni törekszünk.

Bár igyekeztem minden lehető adatot összegyűjteni ama két év alatt, míg e kérdéssel foglalkoztam, mégis jól érzem, hogy e munka hiányos. Több régi művészről nem tudtam körülményesebb adatot szerezni, sem műveikről írni, mert azok még idáig lappanganak: csak annyit irtam, amennyiről magam meggyőződtem. Hogy ezek után mennyiben járultam hozzá úgy városunk mint a hazai művészet ismertetéséhez: azt ítélje meg a szíves olvasó.

Minden félreértés elkerülése végett meg kell itt jegyeznem, hogy élő művészeinkkel behatóbban nem foglalkozom, legfeljebb csak neveiket említem fel és jelzem működésök irányát. E szabály alól csak egyszer teszek kivételt, midőn a hazától távol élő s itthon majdnem ismeretlen nagy művészről, Humborg Adolfról számolok be.

Az adatgyűjtés igen fáradságos munka volt; nem is sikerült volna az, hacsak minden oldalról nem találkoztam volna a legönzetlenebb segítséggel. Hálás köszönetemet fejezem ki azért mélt. és főtiszt. dr. Csernoch János csanádi püspök és dr. Letics György temesvári gör. kel. szerb püspök uraknak, hogy palotáik képgyűjteményeit átvizsgálhattam, úgyszintén őszinte köszönetet mondok Pacha Ágost és dr. Zubkovits György püspöki titkár uraknak, Láng Dávid temesvár-józsefvárosi róm. kath. esperes-plébános, Novákovits János temesvár-belvárosi gör. kel. szerb esperes-plébános, Sztákits Zsárkó nagybecskereki gör. kel. szerb esperes-plébános, Belleslijin Illés temesvár-gyárvárosi gör. kel. szerb esperes-plébános, Lamberg Dezső temesvár-belvárosi róm. kath. lelkész, Fábián D. temesvár-gyárvárosi róm. kath. lelkész és Farosi Dezső róm. kath. székesegyházi karnagy uraknak a püspöki levéltárakban, egyházközségi anyakönyvekben, templomokban, kaptalani hangjegygyűjteményben levő adatok szíves közléseért.

Mély köszönettel adózom Hiller bárónőknek (Temesvár), Schmidt Stefanie úrnőnek (Budapest), özvegy Eisenstädter Ignácné úrnőnek (Temesvár), a Bersuder, Holub (Temesvár)

[1]) A következő művészektől vannak levelek: Kovács Mihálytól 9, Kugler [illegible], Ronnyi Edétől 1, gróf Schack Adolftól 1, Telepy Károlytól 1, Than [illegible], Varsch Györgytől 6, Vidéky Jánostól 10, Vizkelety Imrétől 1, Szamossy [illegible], Mendl-tól Mihálytól 8 darab. (Muzeumi Levéltár. II. osztály. 95 [illegible])

és Göbel (Lugos) családoknak, nemkülönben Berits Dusán temesvár-belvárosi gör. kel. szerb tanító, Bellai József városi tanácsnok, Brettner Ernő, Bogma István nyug. városi tanácsnok, Grosz József apátkanonok, Káldor Ágost állami főgimnáziumi tanár, Kratochwill Henrik városi főszámvevő, Lamparter István temesvár-belvárosi községi népiskolai igazgató, Lechner Béla, Malenitza János lovag, Milleker Bódog a verseci városi muzeum igazgatója, Nemes József műszaki tanácsos, Ostie Andor megyei levéltáros, Schill Fülöp reáliskolai tanár, Sebestyén Árpád községi polgáriskolai tanár, Siposs András ipariskolai tanár, Stippl Fábián nyug. városi közgyám, Streitmann Antal főgimnáziumi tanár (Nagybecskerek), Török Sándor kereskedő és dr. Weldin József ügyvéd uraknak szives közreműködésökért.

E tekintetben külön is ki kell emelnem ama szives készséget, mellyel e munka létrejötte körül fáradoztak, és pedig: Alexics Iván gör. kel. szerb plébános (Módos), Menczer Lipót vármegyei nyug. főpénztáros (Nagybecskerek), dr. Reiner Géza ügyvéd Schäffer Károly nyug. igazgató, Terzin György temesvár-gyárvárosi gör. kel. szerb néptanító, Tóth Ferenc temesvár-városi levéltáros és Zwekits György urak.

Végül csak kellemes kötelességemnek teszek eleget, mikor köszönettel adózom egyrészt a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum-Társulat választmányának, másrészt Temesvár szab. kir. város nagyérdemű közönségének, első sorban dr. Telbisz Károly magy. kir. udvari tanácsos, polgármester urnak, hogy nagyrabecsült anyagi pártolásukkal e szerény munka kiadását lehetővé tették.

Buzdítson e kis munka másokat arra, hogy jobbakat alkossanak és ennek hiányait pótolják.

I. RÉSZ.

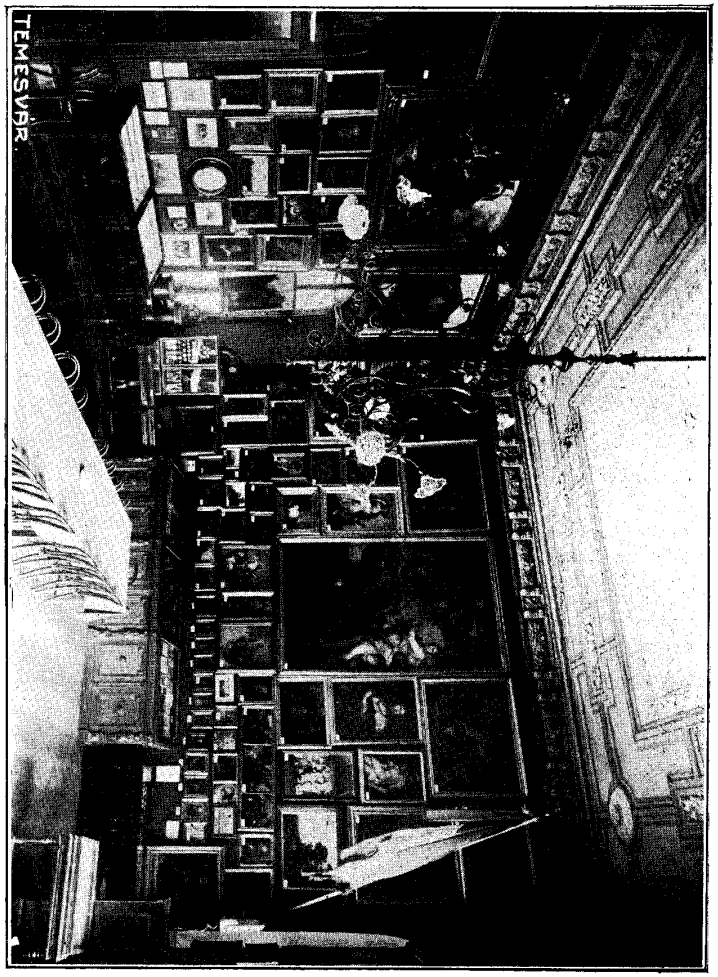
Festészet.

Az újjáépülő Temesvárnak és vidékének mindjárt a visszafoglalás után nagy szüksége volt festőművészekre; ezekre várt a sok új templom számára megfestendő oltárképek, szentképek, ikonosztászok, majd az uralkodó, a főbb tisztviselők és magánszemélyek arcképeinek megfestése. Miután az igények a művészet terén nagyon különbözők voltak, természetesnek tűnik fel, hogy akik jelesebb műalkotást kívántak, azok a legelőkelőbb forráshoz járultak és a bécsi festőművészek ecsetét vették igénybe. Az is valószínű, hogy másodrangú bécsi művészek, hogy az itteni igényeknek megfeleljenek, ideiglenesen Temesvárra költöztek, míg aztán Schieszl Ferdinánd bécsi festő 1753-ban már alkalmasnak találta a talajt, hogy végleg is Temesváron telepedjék meg.

A jelentékenyebb festészeti alkotásokat nemcsak a XVIII., hanem jórészt még a XIX. században is, bécsi művészek végezték. Sok ilyen régi kép maradt fenn, kivált a templomokban, de ezeknek a festőit most már nehéz kikutatni. Régibb és újabb, vallásos és modern képekből jelentékenyebb gyűjtemény van városunkban a muzeumi képtáron kívül a római kath. és a görög keleti szerb székesegyházban, a Ferencrendi barátoknak a Belvárosban 1736-ban felszentelt templomában, a szemináriumi és a belvárosi róm. kath. templomokban, továbbá a csanádi róm. kath. és a temesvári gör. kel. szerb püspökségek palotáiban, a vármegyeházban és Temesvár szabad királyi város székházában.

A muzeumi képtár — mint gyűjtemény — újabb keletű; legnagyobbrészt Ormós Zsigmond ajándéka, ki a gyűjtemény legtöbb darabját olasz- és németországi utazásai alatt szerezte meg, a gyűjtemény e része tehát a temesvári művészekkel nincs vonatkozásban, de a képtár azért mégis szép számmal tud immár temesvári és egyéb délmagyarországi festőművészektől is képeket felmutatni. A temesvári művészek közül képviselve van benne: Wathay Ferenc, Wagner Vilmos, Petrovits Száva, Melegh Gábor, Brocky Károly

Fiala Antal, Koppold József, Komlóssy Ferenc, Vizkelety Imre és Béla, Bersuder Lajos, Wälder János, Novák Rezső és Ferenczy József; a többi délmagyarországiak közül pedig: Jovanovits Pál, Popeszku János és Bissingen Antal gróf.

A délmagyarországi történ. és régész. Muzeum egyik képtárterme.

Kétségen kívül áll, hogy a muzeumi képtárnak egyik elsőrendű feladata lesz mindenkor, hogy a temesvári és délmagyarországi festőművészek minél jobban legyenek benne képviselve.

A római kath. székesegyház főoltára képét — Szent György — a bécsi művészeti akadémia igazgatója, Unterberger Mihály 1754-ben festette Bécsben; a főhajóban levő mellékoltárok képeit pedig 1772-ben festette Schöpf János bécsi festőművész.[1])

A görög-keleti szerb székesegyház ugyan már 1746-ban épült, de 1791-ben megújíttatott és ugyanakkor épült a két torony is. A templom belső díszítésére az egyházközség a XIX. század első felében nagyon sokat áldozott. Az oldalfalakat és a tetőzetet, a rajta levő képekkel a jeles bécsi festő Habinger készítette, míg az ikonosztászt s a tőle jobbra és balra fekvő, összesen 52 darab képet Dániel Konstantin 1838—1843 között festette. Kisebb szentképeket festett még Petrovits Száva; az újabb időben pedig Alexics István festette a menyezeten az atyaúristent és körötte a négy evangelistát, a szentélyben pedig életnagyságban Krisztus ülő alakját.

Az ikonosztász gyönyörű fametszésű munkáit az aradi Janits Mihály készítette, míg az aranyozást tízezer forintért a bécsi Töpfer József végezte.[2])

Az egykori bolgár Salvatorianus barátok (a kegyesrendiek által 1909-ben elhagyott) temploma gyönyörű régi falfestményeket őrzött meg a XVIII. századból, de ezeknek mestereit nem ismerjük; úgyszintén az oltárképek festőit sem; a legújabb időben ez oltárképeket renoválták Fellegi A. és Hunyady László rajztanárok és festők.

A belvárosi Seminariumi templomban, mely a XIII. században a jezsuiták temploma volt és a kath. székesegyház felépítéseig egyúttal székesegyházul is szolgált, a főoltáron (Assumptio B. M. Virginis), és a két mellékoltáron régi jeles képek vannak; kivált a két mellékoltár képe: Krisztus a keresztfán és Nepomuki Szent János, igen figyelemre méltók. Mind a három képet Bécsben szerezték a jezsuiták.[3]) Ellenben a művészies kivitelű, intárziás falburkolatot 1765—66-ban már a ferencrendi barátok, és pedig helybenlakó műiparossal készíttették.[4])

[1]) Schematismus Cleri Dioec. Csanad. pro A. 1900. 104—105. A székesegyház kelyheit, két aranyos-ezüst pásztorbotot, a nagy ezüst monstranciát és a főoltár előtt álló nagy ezüstlámpát is Bécsben készítette 1754-ben Moser József aranyműves. (U. o.)

[2]) Temesvári gör. kel. szerb egyházközség levéltára.

[3]) Kováts Sándor dr.: A csanádi papnevelde története. Temesvár, 1908. 107. lap. Sajnos, hogy a jezsuiták naplója, melyet Kováts S. felhasznált, a képek festőit meg nem nevezi.

Schematismus . . . pro anno 1900. 107.

[4]) A seminariumi templommal kapcsolatban van a papnövendékek ebédlője; ennek kiváló díszе egy régi, művészies kivitelű, intárziás falburkolat. A közepső mezőben oszlopokon nyugvó menyezet alatt Szent Katalin látható, jobbra

A mai belvárosi római kath. plébániatemplom, melyet 1888 89-ben építettek az egykori Szalvatorianus Ferences barátok által 1755-ben barock stylben épült templom helyébe és annak közvetlen közelében, szintén igen számos műemléket őrzött meg. Vannak a XVIII. századból származó régi oltárképei, gyönyörü szép faragású barock-stylü oltárai, képkeretei, szószéke; a sekrestyében fából faragott régi szobrai, barock gyertyatartói, képkeretei, szekrénye, stb. Mindezekből csak a nagy oltárkép festőjét ismerjük, a melyet temesvári festő készített, a többi képek mestereit, az oltárok, képkeretek, szószék és egyéb műdarab készítőjét — az egykoruan vezetett napló nem őrizte meg.[1])

A csanádi püspökség székházában levő házikápolnában az oltáron levő két képet, melyek egyike Szüz Máriát, másika Szent Jánost ábrázolja és művészi becsértékűek, a közhit szerint herceg Metternich államkancellár küldte Lonovits József csanádi püspöknek ajándékul. A püspöki palota termeiben levő képek közül I. Ferenc király képéről gyanítják, hogy Brocky Károly festménye; I. Ferenc József király arcképe két különböző időből van meg; egyiket festette Vastagh György, a másikat 1891-ben egy bécsi festőművész; Dessewffy Sándor püspök arcképét 1907-ben festette meg

az első mezőben a régi (a váron kívüli), balra az első mezőben az új (a várbeli) rendház és templom hű képmása látható, tehát történelmi becsértéke is van: a következő mezőben jobbról balról egy-egy fa, azután egy-egy ház. A felolvasó emelvényének mellvédje is hasonló szép berakott furnir. Már a képek tárgyából is látható, hogy ezt a falburkolatot a ferencrendiek kolostorából hozták át a papneveldébe. Tényleg a franciskanusok kronikájában megtaláljuk pontos leírását, azt is megtudhatjuk ebből, hogy már 1761-ben kezdték készíteni, de alkalmas munkás hiányában abbanmaradt. 1765-ben Porciunkula ünnepe táján fogott újból hozzá Geschwind János nevű műasztalos egy kevésbbé ügyes segítőtársával és 1766 május 23-án lett készen vele. Hetenként 32 garas bért kapott és élelmet. E falburkolat a XVIII. századbeli iparművészet remeke, és annál inkább megbecsülendő, mert temesvári műasztalos készítette és egy része a már rég lerombolt ferencrendi templomot és rendházat tünteti fel.

A ferencrendi barátok egykorú naplójából közli: Kováts Sándor dr. i. m. 423.

[1]) A főoltár képe alatt van a meglehetősen terjedelmes szentségtartó, a mely mogyorófából készült; faragott és megaranyozott alakok vannak rajta, jobbról és balról egy-egy Cherubin, akik szárnyaikat mintegy védőleg terjesztik a szentség fölé. Temesvár hatósága ezeknek megaranyozási munkálataiért a festőnek 200 forintot fizetett.

A főoltár előtt ezüstből való örök lámpa függ, ezt Winceslin Margit úrhölgy vásárolta. Ugyanez a jóltevője az egyháznak, ezüstből való füstölőt és tömjéntartót is adott ajándékba.

Ennyi mindössze, a mit a Salv. Ferencz-rendi barátok egykor naplója a templom műtörténeti felszereléséről feljegyzett. Csanádi püspöki Levéltár

Vastagh György, melynek kisebbített mása Pacha Ágost c. kanonok, püspöki titkár tulajdona; Németh József felsz. püspök, nagyprépost arcképe Ferenczy József festménye. A püspök egyik termében van a Rómában élő Szoldatics Ferenc festőművészünknek egy gyöngéd, szép szinezésü Madonnája (Mater gratiarum), melyet szintén néhai Dessewffy S. püspök rendelt meg 4000 K.-ért.

A püspöki palota folyosóján vannak a régibb csanádi püspökök olajfestményü arcképei, 1716 óta, és pedig gróf Nádasdy László, Falkenstein Albert, Sztaniszlovich Miklós, Engl Ferenc Antal, Chrisztovich Imre, Kőszeghy László, Török Antal, Lonovits József, Csajághy Sándor és Bonnaz Sándor.[1]) Műbecsértéke csakis a Kőszeghy László püspök arcképének van; Bonnaz S. püspök arcképét az 1860-as években festette meg Gautsch osztrák festő, a többi arckép festője ismeretlen, valószinü, hogy helybeli festők munkái.

A régibb csanádi püspökök közül Melegh Boldizsár, Mathysy István és Werancsics Faust XVI. századbeli püspökök arcképeit néhai Dessewffy Sándor püspök 1899-ben másoltatta le Thury Gyula festőművésszel,[2]) kinek művészetét a boldogult egyházfő eredeti művek megalkotására is igénybe vette; így 1896-ban festette Thury a püspöki fogadóterem számára Szent Gellért-et, midőn a pogány magyarságot a keresztény hitre téríti. Ugyancsak a püspök megrendelésére készítette el Thury ama nagy arányú festményt, mely 1900-ban a püspök vezetése alatt történt Velencei magyar zarándoklást Szent Gellért sírjához tünteti fel.[3]) Mind a kettő igen szép műalkotás.

A szerb püspöki palota termeiben is számottevő képgyűjtemény van; uralkodók, szerb patriarchák, metropoliták és temesvári szerb püspökök arcképei. Festőik nagyobbrészben ismeretlenek és műértékre nézve is nagyon különbözők. A legbecsesebbek Mária Terézia és férje I. Ferenc császár egykoru olajfestményü mellképei; Mária Teréziának van még egy másik, utolsó éveiből származó mellképe is, úgyszintén II. József császárnak is egy mellképe, a melyek szintén a jobb alkotások közé tartoznak; a gyenge alkotásu festmények közé tartozik azonban Ferenc király és V. Ferdinánd arcképe. Mig az előbbiek valószinüen bécsi művészek művei, az utóbbiak helyi festők munkái (talán Petrovits Száváé).

[1]) Schematismus . . . Csanadiensis . . . 1900. 112.

[2]) U. o.

[3]) E festmény 8 mással együtt Dessewffy püspök hagyatékából Temesvár város tulajdonába, s főle letét gyanánt a délmagyarországi történeti és regeszeti Muzeumba került

A XVIII. században élt szerb püspökök arcképeit többnyire zárdákban élő szerb szerzetesek festették még; eme festőszerzetesek nevei egy eseten kivül — nem ismerjük. Ez olajfestményü arcképeknek műtörténelmi szempontból ugyan csekély értékök van, de a helytörténeti szempontból nagyon érdekesek és értékesek. Petrovits Péter püspök (1786—1800.) arcképét Milkovics Joannicius, zárda-szentgyörgyi szerzetes festette meg, mint az a kép hátlapján olvasható — 1796-ban. Putnik József püspök (1829—1833.) arcképét 1836-ban festette Petrovits Száva, Cyrillovics Szofron püspök (1782—86.) régi festésü arcképét pedig 1846-ban ugyancsak Petrovits Száva renoválta, mig Manailovics Maxim püspök (1833—38.) képét Alexics Miklós festette 1836-ban. Az újabb arcképek közé tartozik már Maschirevits Sámuel püspök (1853—1864.) arcképe, a melyet 1857-ben festett Radonics,[1]) Nákó Antal püspöké (1864—1871.), melyet Csillagi Lajos 1866-ban, és Popovits Nikanor püspök arcképe, melyet Wälder János készitett.[2])

A püspöki palota ebédlőtermében van még a legujabb évekből egy nagyarányu kép — Szent György lovag — melyet szintén egy délmagyarországi festőművészünk: Alexics István készitett valódi művészre valló ecsetkezeléssel.

Modern képekből, kivált arcképekből igen számottevő gyüjteménye van Temes vármegyének és Temesvár városának.

A Temes vármegye székházában levő arcképek közül Mária Terézia és férje I. Ferenc császár életnagyságu olajfestményü arcképeit festette Bécsben, Mária Terézia udvari festője Meytens; gróf Niczky Kristóf arcképét 1779-ben Dorfmeister István; I. Ferenc király és V. Ferdinánd képeit 1832-ben a bécsi festőakadémia tanára Ender J.; Lovász Zsigmond főispánt festette 1793-ban Weickert; gróf Almásy Ignác főispánt Gselhofer.[3])

[1]) Radonits Novák, moholi, bácsbodrogmegyei születésü festő.

[2]) Hogy ez arcképek kit ábrázolnak és hogy kik festették, illetőleg renoválták, e körülmény az illető képek hátlapján egykorúan van felirva: sajnos, hogy a legtöbb képen a feljegyzés hiányzik.

[3]) Temes vármegyének már 1848. előtt is tulajdonában voltak a következő képek: 1. Mária Terézia. 2. Férje Lothringeni Ferenc római császár. 3. Savoyai Jenő herceg. 4. I. Ferenc. 5. V. Ferdinánd. 6. József nádor arcképei. E képeket az absolutismus évei alatt a temesvári főhadiparancsnokság a vármegyeház egykori termeiből elvitette. 1867-ben Králitz Béla akkori temesvári pénzügyigazgató előterjeszté a megyei közgyülésen, hogy e képek a főhadparancsnokságtól a megye számára visszaszereztessenek. A vármegye közgyülése ezzel megbizta Králitz Bélát, de ő csak ötöt tudott visszaszerezni, a Savoyai Jenő arcképe hiányzott. Előterjesztették Králitz B. pénzügyi tanácsosnak az iránti tudósitása, hogy a megye tulajdonához tartozó s az absolut uralom alatt a főhadparancsnokság által elfoglalt 5 arckép, u. m. I. Ferenc, V. Ferdinánd, I. Ferenc római császár, Mária Terézia és József nádor arcképeit a nevezett főhadparancsnokságtól visszaszerezvén, azok a megye használatára átadott administrationalis épület egyik szobájába tétettek. Egyuttal jelenti, hogy Eugen Savoyai herceg arcképe felől a katonai főparancsnokságnak tudomása nincs." „A megyei közgyülés ezt tudomásúl veszi s Ormós Zs. alispánt megbizza, hogy a nevezett képek kijavitásáról gondoskodjék, Savoyai Jenő arcképét illetőleg pedig Králitz B. pénzügyi tanácsos megkéretik, hogy annak hollétét kifürkészni szíveskedjék." (Temesvármegye jegyzőkönyve 1867. évi 453. szám, megyei levéltár.)

E határozat folytán Ormós Zs. intézkedett is és 1869-ben jelenti a megyei közgyülésnek, hogy a vármegye tulajdonát képező festmények közül Savoyai Jenő arcképe hiányozván, ennek visszaszerzése iránt a szükséges lépéseket megtette, azonban sem a cs. k. hadtestparancsnokságnál feltalálható, sem a volt cs. k. pénzügyi hatóság leltárában befoglalva nem lévén, visszaszerzése eszközölhető nem volt. A mi illeti a megye tulajdonát képező régi festmények kijavitását, az alispán jelenti, hogy e végből különösen a régi művészek modorának utánzásában ügyes művészt, Szamossy Elek urat a megye régi festményeinek kijavítása iránt megnyervén, a nevezett művész ezt helyben el is végezte. Szamossy 8 db. festmény kijavitásáért 300 frtot kapott. (Temesvármegye levéltára, jegyzőkönyv 1869. évi 470. szám.)

Magyar festők művészetét Temes vármegye csak az alkotmány helyreállitása után vette igénybe; pedig már a század elején is voltak jeles művészeink, sőt temesvári művész is megfelelhetett volna az igényeknek. Jelesebb hazai festőink közül nehányan Temesvárra is lejöttek rövidebb időre. A vármegye székházában levő képek közül I. Ferenc József királyt koronázási díszben, úgyszintén Erzsébet királynét 1869-ben Budán festette Kovács Mihály.[1]) Ugyancsak ő tőle

[1]) Erzsébet királyné emez arcképe egyike a legjobbaknak, melyek a boldogult királynéról maradtak, mert a királyné maga is figyelemmel kisérve e kép elkészülését, maga ült a művész előtt, s úgy a felséges asszony, mint az udvar és a miniszterelnök is nagyon meg voltak azzal elégedve. Gróf Andrássy Gyula miniszterelnök másolatot is készittetett a művésszel erről a képről. Különben Kovács Mihály festőművész a király és királyné általa megfestett arcképeiről a következőket irja 1869. május 16-án Murányi főispánhoz: „Ő Felségeik arcképei Temes vármegye számára csak március végén végeztettek el, s ezután néhány egyént, kik Ő Felségeiket ismerik, meghivtam, hogy a képeket tekintsék meg. El is jöttek sokan és megnyilatkoztak ki a király, ki a királyné előnyére, a mint az rendesen történni szokott. Április 3-án értesültem, hogy a miniszterelnök úr ő Excellentiája szándékozik a képeket megtekinteni; 4-én el is jött a grófnéjával és nagy figyelemmel nézték a képeket, kiválólag a királyné érdekelte őket, kinek hű képmása nagyon ritkán található s úgy látszott hogy tetszett nekik, mert elmenetelökkor ő Excellentiája arra kért: ne kübleném el még a képeket, a mig ő nem üzeni. Néhány nap mulva felértesitettem a királyi palotába, hol a főudvarmester: báró Nopcsa ő excellentiájától azt az értesitést kaptam, hogy a királyné ő felsége arcképét vitessem fel a királyi lakba. Ott két nap teljesitvén, a kép néhány napig a királyné Ő Felsége tulajdon lakosztályában maradt elhelyezve. Egy napon tudatta velem báró Nopcsa ő Excellentiája [illegible] hogy [illegible] zonyunk nekem ülést adni kegyeskedik, minek

van Murányi Ignác főispán arcképe, Deák Ferenc arcképe Szamossy Elektől. Ormós Zsigmond arcképét festette Thán Károly, Molnár Viktor főispánt és Gorove István egykori minisztert Vastagh György; I. Ferenc József király idősebbkori arcképét, úgyszintén gróf Andrássy Gyula arcképét készítette 1902-ben Ábrányi Lajos; Ozorai Pipo, Hunyady János, Hunyady László, Tihanyi Ferenc, Csernovits Péter temesi grófok és főispánok, továbbá Kabdebó Gergely alispánt és Kossuth Lajos arcképeit a legujabban festette Ferenczy József temesvári festő; V. László király temesvári híres eskűjelenetét 1896-ban készítette el Thury Gyula, míg Kabdebó Gergely-nek már mint főispánnak az arcképét Feszty Árpád festette meg; Vukovits Sebő és József nádor arcképeinek a festői ismeretlenek.

Temesvár sz. kir. város székházában és egyéb hivatalos helyiségeiben is számos arckép van. A legrégiebbek II. József császár, I. Lipót, I. Ferenc, V. Ferdinánd királyok és József nádor életnagyságú arcképei, de szerzőiket idáig nem ismerjük; igen valószinü, hogy ezek is mindannyian bécsi művészek alkotásai. I. Ferenc József-nek 1853-ból származó, magyar huszártábornoki egyenruhában teljes alakban feltüntetett életnagyságú képe is, mely egyike a képgyűjtemény legszebb darabjainak, szintén idegen festő műve; 1859-ben festette Horschelt F. A későbbiek már hazai, sőt helybeli művészek

következtében ellátva magamat képírói eszközeimmel, megjelentem a palotában. Felséges asszonyunk akkor már a képet olvasótermében helyeztette el, hol ülésre fogadott. Leirhatatlan kegyességgel és nyájassággal fogadott s több kérdést méltóztatott hozzám intézni tiszta magyar nyelven, melyek közül első volt: „Ki részére festé e képet?“ Felelém: „Temes vármegye részére“ „Fénykép után készítette-e?“ stb . . . Ő Felsége egész idő alatt állott, míg én a szükséges javításokat megtettem, a mi annál inkább méltánylandó, minthogy azon napon lovagolt Gödöllőről Pestre, s úgyszólván ki sem pihente magát. — Utólagosan tudtam meg, hogy az arckép Ő Felsége tetszését megnyerte, de magam is állithatom szerénytelenség nélkül, hogy az utóbbi korból nehezen létezik jobb arcképe. A sikerülés érdeme Kovács S. Endre főorvos úr és gróf Andrássy Gyula ő Excellentiájáé, kiknek közbenjárása által jutottam ama ritka szerencséhez, hogy Ő Felségeiket színről-színre láthattam, ülésadásról pedig álmodni sem mertem, mert az raritás.“

„Most miniszterelnök úr ő Excellentiája megbízásából, addig is, míg ő azt személyesen teheti, azon kéréssel fordulok Méltóságodhoz, hogy a királyné Ő Felsége arcképét addig is kegyeskedjék nálam hagyni, míg én arról egy hű másolatot festek ő Excellentiája számára. Különösen meghagyta, hogy az daguerotyp hű legyen, se hozzá ne tegyek, se el ne hagyjak belőle. Én ő Excellentiáját figyelmeztettem, lenne szives ebbeli szándékát Méltóságoddal közölni, mert az arcképeknek már Temesváron kellene lenni.“ A levél Ormós Zs. hagyatékában, a Délmagyar. tört. és rég. muzeum levéltárában

munkái; Báró Scudier Antal táborszernagy arcképét 1878-ban festette Csillagi Lajos; Deák Ferenc arcképét valószínüleg Szamossy, Ormós Zsigmond főispán életnagyságu térdképét, a városi képgyűjtemény legbecsesebb darabját 1885-ben festette meg Vastagh György.[1]) Gróf Andrássy Gyulát 1890-ben Veres G., Török János életnagyságú térdképét valódi művészkézre valló módon festette meg 1896-ban Burger Lajos; Missics János temesvári képviselő és Küttel Károly arcképeit Wälder János; Horváth Boldizsár, Vargics Imre, Kerkápoly Károly, Sulyok Mór, Klapka György, gróf Szapáry Gyula, Temesvár egykori országos képviselőinek, valamint Bugarszky Sándor egykori városi főbíró, Preyer János, Steiner Károly, Veigel József polgármestereknek és Kossuth Lajosnak az arcképeit a legutóbbi években készítette el Ferenczy József temesvári festő.

Épen igy találhatunk régibb és újabb képeket, előkelő és gyenge műalkotásokat — kisebb mennyiségben a többi templomokban és hivatalokban, továbbá a magáncsaládoknál.

Hogy Temesváron és vidékén a festőknek már a XVIII. században is elég dolguk akadt, bizonyitja, hogy 1765-ben már a második bécsi festő telepedik le állandóan városunkban; 1782-ben már egyszerre kettő, ezúttal már magyarországi származású festőművészek lesznek temesvári polgárokká. Közben felnövekszik a már Temesváron született festő-nemzedék, melynek pályájára valószínüleg már befolyást gyakorolt az 1786-ban megnyilt rajziskola is.[2]) Még a XVIII. század szülöttei

[1]) E képet Vastagh György Budapesten festette, de 1885. aug. havában nehány napra Temesvárra jött, hogy nehány ülés után közvetlen szemlélet útján fejezze azt be. Ormós Zsigmond maga elismerte, hogy ez a legsikerültebb arcképe. (Vastagh Gy. levele Ormóshoz 1885. aug. 4-ről, a Délmagyarorsz. tört. és rég. muzeumban.)

[2]) A rajziskola és a vasárnapi iskola a XVIII. század vége óta épen olyan szoros összefüggésben állott a „normál“ iskolával, mint a tanitóképző. A temesvári iparosok már a XVIII. század utolsó negyedében a tanoncoknak a rajzban való gyakorlatait tartották a legszükségesebb tantárgynak, miért is egyik normáliskolai tanítót sem fogadtak olyan szivesen mint a rajztanítót, s már 1786-ban kimondották a temesvári céhek, hogy az olyan inasok, kiknek a rajz tudása iparosmesterségükhöz tartozik, addig fel ne szabaduljanak, míg legalább egy évig nem jártak a rajziskolába.

A rajztanító az elemi (normál) iskolák tanítóival egyenlő fizetésben részesült; s ugyanazon iskola igazgatósága alá tartozott. A népiskola — bármilyen célszerűtlen helyen volt is elhelyezve a kórházépületben — mégis szép eredményeket tudott felmutatni, úgy hogy rajzait II. József császár is megdicsérte. A rajziskola tanítóját az állam fizette, azért nevezik is magukat királyi rajztanítóknak, de 1822 óta a rajziskolát is a város vette át. Tanitványai között nagyon vegyes elemek voltak, iparosok, kereskedők nagyrészben; de akadtak magasabb képesitésü egyének is mint pl. 1817-ben volt egy Jaksics György nevü kezdőfestő tanulója is, egy

Joanovits Bazil, Illits Tivadar, Wagner Anselm, Melber József, Theodorovits Arsza, Petrovits Szava és Dániel Konstantin.

A temesvári polgárok törzskönyve megőrizte számunkra a XVIII. és XIX. századbeli polgárok foglalkozásmódját. A XVIII. században mindössze hat temesvári polgárt találunk a törzskönyvben, akik magukat festőknek (Mahler) vallották. E csekély szám már magábanvéve is eléggé mutatja, hogy nem szobafestőket kell alattok értenünk.[1]) Különben 1756-tól kezdve egyiknek-másiknak már a műveit is ismerjük és azok igen tisztességes bizonyítékai annak, hogy valódi festőművészek voltak. Ők feleltek meg a festőművészet kisebb igényeinek. Festették az egyszerűbb templomok oltárképeit, az ikonosztászokat, szentképeket, arcképeket, sőt történelmi festő is akadt közöttük.

Temesváron és vidékén igen sok ilyen kép maradt meg a XVIII. és XIX. századból, amelyeknek festőit legnagyobbrészt még nem

bölcsészethallgató is. Az iparszabadság életbeléptetésével azonban a rajztanulás is annyira hanyatlott, hogy 1872-ben az akkori rajztanítónak az iparosok között már alig akadt teendője.

Az első rajztanító Kimstetten volt 1786-tól 1796-ig; utóda lett Fino József, bécsi születésű rajzmester (königlicher Zeichenmeister), 1791-től 1813-ig. Idáig még a kormány nevezte ki a rajztanítókat, de a temesvári polgárság oly súlyt helyezett a rajz tanítására, hogy Fino a saját jószántából vasár- és ünnepnapokon a szabályszerű 2 óra helyett 4 órát tartott (1796-tól), és pedig két órát az inasoknak, kettőt a segédeknek. A polgárság 1808-ban a saját áldozatkészségéből oly rajztanítási alapot létesített, hogy ezentúl a rajztanítót ebből az alapból fizethették. Fino J. utóda 1813-tól 1825-ig Schütz János lett; az ő tanítványa volt a többek között Brocky Károly is. Schütz utóda ideiglenesen Krammer József lett; pályázott az állásért egy Krause nevű festő is, de a helyet Schabatka Ferenc nyerte el, ki magyarul is tudott; ő 1826-tól 1829-ig volt rajztanár, lemondása után Krammer József lett a rajztanár 1829-től haláláig, 1841-ig; Krammer után következett Dunaiszky, kivel együtt tizenhárman pályáztak az állásra. Dunaiszky azzal tűnt ki pályázó társai közül, mert ő nemcsak rajztanító, hanem egyúttal szobrász és aranyozó is volt. S. M. Hetzel: Geschichte und Statistik des Volksschulwesens der k. Freistadt Temesvár. 8-r. Budapest 1873. 196–197. és Hetzel Samu: Vázlatok Temesvár községi népiskolái történetéből. Temesvár 1890. 57. Temesvarer Wochenblatt 1843. 29., 31. sz.; u. az 1847. évf. 31. sz. Városi polgárok jegyzéke. I. (Fino József) Városi levéltár.

[1]) Preyer csak két temesvári festőről emlékezik meg nagyon röviden, alig két sorban: a Londonban lakó és európai hírnévnek örvendő Brocky-ról és a jóhírnevű Komlóssy-ról. A szobafestők száma akkor, amidőn Preyer a város történetét írta, egyszerre 8, a kártyafestőké 2, a mázolóké 3 volt. Preyer: Monographie von Temesvér . . . 1853. 140., 145., 146 lap.

A szobafestők és mázolók a XIX. század eleje óta Temesváron közös céhet képeztek, amelynek pecsétlője is megmaradt (Délmagy. Tört. és Régész. Muzeum.)

ismerjük, mert a művészek csak a XVIII. század végén kezdették neveiket a festményekre feljegyezni; ezt a szokást nálunk Wagner Anselm kezdi meg 1790-ben, de nem lett általánossá.

Festőink között jó számmal találunk görög-keleti vallásúakat, mint Illits Tivadart, Joanovits Bazilt, Theodorovits Árszát, Petrovits Sebőt, Alexics Miklóst, Petrovits Pált, Dániel Konstantint és Alexandrovits Lyubomirt, ami annak a jele, hogy a görög-keleti templomaink bizanci stylü képeinek a megfestésére ők alkalmasabbak voltak mint a másvallású művészek és az is valószínű, hogy művészetöket nemcsak a temesvári és a délmagyarországi gör.-kel. templomok vették igénybe, hanem túl az ország határain is.

A magyar közönség és szakfolyóirataink hazai gör. kel. szerb festőinket, pedig már a XVIII. századtól fogva kiváló művészek is vannak közöttük, még nevökről is alig ismerik.[1]) Ennek oka részben abban rejlik, hogy szerbajku festőink a magyar közélettől meglehetősen elzárkóztak, de oka másrészt az is, hogy mi sem kísérjük kellő figyelemmel a szerb művészekről szóló szerb nyelvű irodalmat.

Az újabb szerb festők legtöbbje — mint Kanitz 1868-ban írja — a régibb bécsi akadémiai irány édeskés szokásainak hódol, a melyet Waldmüller és Rahl élénken támadtak, s a melynek képviselőiül Függer és Kuppelwieser tekinthetők.[2]) Már Kanitz is felemlíti és röviden jellemzi a magyarországi szerb festők közül Illits Tivadart (Cseszlyár), Sztaniszavlyevits Jovánt, Radonits Novákot, Theodorovits Arszát, Theodorovits Istvánt, Alexics Miklóst, Avramovits Demetert, Szimits Pált, Popovits

[1]) Jellemző eset erre Dániel Konstantin, hazai szerb népünknek talán legkiválóbb festőművésze, kit Bayer József a magyar közönség számára 1908-ban fedezett fel (lásd Művészet, 1908. évf. 299–302.) Gorove Istvánnak a Kossuth Pesti Hírlapja 1841. évfolyamában közzétett rövid ismertetése felújításával. Bayer József e szavakkal végzi rövid ismertető cikkét: „Mi volt Dániel Konstantin további sorsa (t. i. 1841 után), képei hol találhatók és milyen értékűek? nem tudjuk megmondani. Talán e sorok ráfogják terelni a figyelmet és Temesvárott könnyebb lesz művészi életpályájához a hiányzó és bizonnyal tanulságos adatokat felkutatni.“

Megvallom, hogy Dániel Konstantinról idáig én sem tudtam semmit; a Bayer József cikke után kezdettem foglalkozni úgy vele, mint a temesvári többi művésszel és rövidesen reá jöttem, hogy egész serege van ugyan művészeinknek, a kiket idáig névről sem ismertünk, de ezen művészek között a legismertebbek lehetnének a szerb festőművészek, mert rólok eléggé bő leírások jelentek meg, Kanitzot nem is említve a két Nikolicstól, Zimony, 1899 és Gavrilovits Andrától, Zágrábban 1901-ben.

[2]) F. Kanitz: Serbien. Historisch-Anographische Reisestudien aus den Jahren 1859–1868. Leipzig, 1868. 742.

István és Dániel Konstantint.[1]) Kanitz művének megjelenése óta pedig ismét egy újabb festőnemzedék nőtt fel hazai szerbjeink sorából, a melyből a legismertebbek a verseczi születésű Jovanovics Pál, a torontálvármegyei, orlováti születésű Predits Uros és az aradi származású Alexics István.

Szerb festőművészeinknek Magyarországon két kiváló telepök volt a multban: Temesvár és Ujvidék. Mind a két város nagyon alkalmas volt erre a célra, nemcsak azért, mert a polgárság között nagy számmal vannak képviselve mindkét városban a görög-keleti vallásúak, de azért is, mert mind a két város székhelye egy-egy görög-keleti szerb püspökségnek.

Jelenleg csak egy hivatásos festőművész lakik állandóan Temesváron, a Marosvásárhelyen 1866. dec. 17-én született, a párisi és münchení festészeti akadémiákat végzett Ferenczy József, ki leginkább arcképfestéssel foglalkozik, de van számos genre-festménye is; legújabban a kegyesrendiek új kápolnája falfestményeinek elkészítésével bízatott meg.

A középiskolák rajztanárai között is többen voltak és vannak, kik egyúttal akadémiai festők is: ilyenek voltak: Löschinger Zsigmond, Hunyady László, Wälder János s a nemrég elhalt Novák Rezső. Jelenleg is foglalkozik úgy arckép-, mint szentképfestéssel Káldor Ágost gimn. tanár, ki e munka számára is két szép rajzot készített; Farkas János reálisk. tanár pedig már több ízben vezetett festőiskolát.

Időrendi sorban közöljük itt elsősorban ama festőművészeket, akik vagy temesvári polgárok voltak, vagy itt születtek, hosszabb ideig itt laktak; végül pedig azokat, kik mint vándorművészek csak kevesebb időt töltöttek városunkban.

Wathay Ferenc.

Ez a magyar ember a XVII. század közepén raboskodott Temesváron török fogságban. Kiszabadulása után két képet rajzolt és festett fogságára vonatkozólag. Egyszerű színes rajz mindakettő; értéköket a közvetlenség, a szemtanú szavatossága adja meg; Temesvárra mindakettő történelmi forrásul is szolgál.

Egyik kép, Wathay Ferenc talponveretése (15×14 cm.), egy barnás-szürkére festett kamarát tüntet fel két kis ablakkal, közé-

Wathay Ferenc arcképe.

pen me[illegible]rendával s az ahoz illeszkedő támoszloppal. Ez oszlophoz van erősítve egy hosszú lánc, amely Wathay jobb kezét tartja leláncolva. Maga Wathay hosszú hajú, bajuszos-szakállas ember, ingben és kékszínű magyar nadrágban, meztelen lábakkal, összekötve hanyatt

tekszik a szalmazsákon.[1]) Feje mellett egy turbános, zöld kámzsás, kék nadrágos és sárga cipős ember jobbjában égő gyertyát tart. Wathay lábai mellett egy zöld fezes, bő fehér ruhába bujtatott török ütésre emelve hosszú pálcát tart, mellyel a rab magyar talpait ütni készül. A kép egykorú felirata a következő:

„Itt az Ferhát Hodsa vendégsége vala,
Temesváratt vala, hogy eltörtem vala
Három lakatokat s elszaladtam vala."

Vagyis Wathay Ferencet azért verték talpon, mert a Ferhát Hodsa vendégsége alatt három lakatot eltört és emiatt féltében megszökött.

A másik kép, Temesvár régi látképe (29×20 cm.), szintén színezett rajz. A Hunyadi-várkastély és a város rajzát adja. Nagyon egyszerű rajz ez is, de korhű. Felirása a következő:

„Így napkelet s délről fekszyk az Thömös Vár,
Kis Tömös átfutván, benne s körül van sár,
Nem tudtam s engemet hát az tömlöcz ott vár."[2])

Schieszl Ferdinánd.

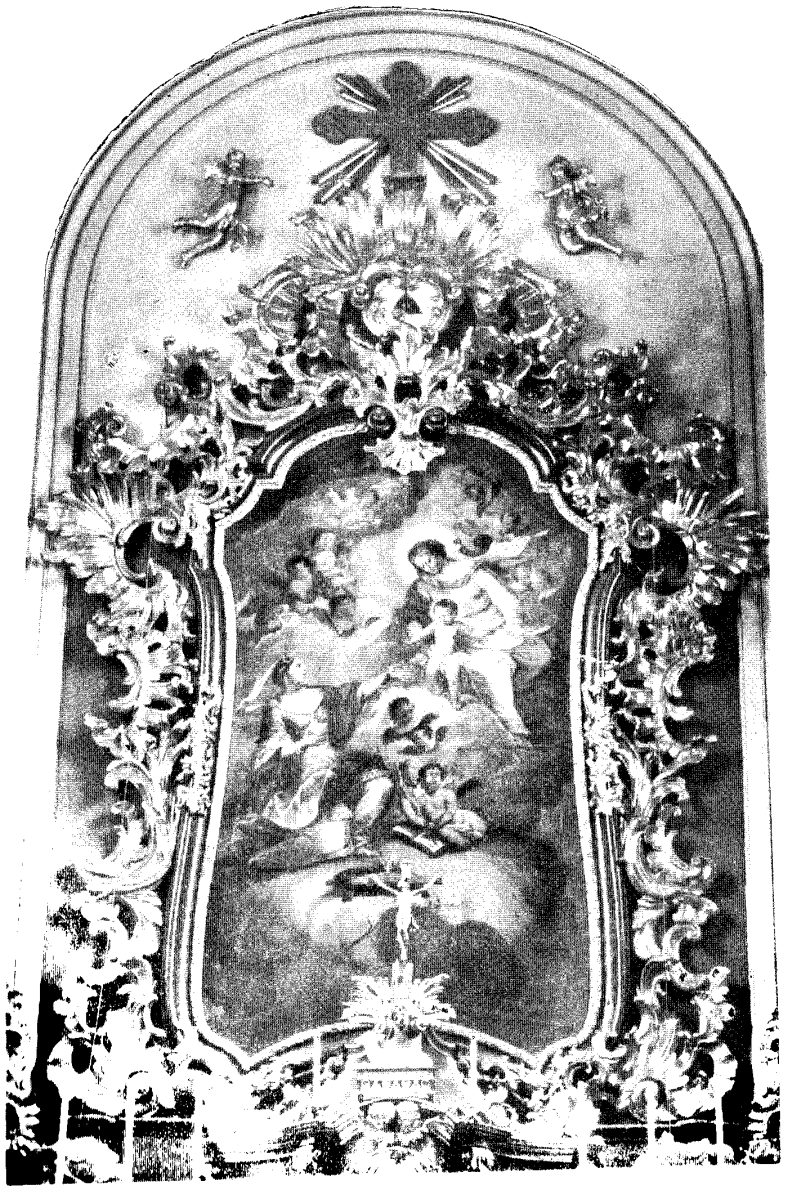
Született Bécsben 1721-ben; 32 éves volt, mikor 1753. március 8-án Temesváron a polgárok sorába felvették; nős volt és római katholikus. A polgárok törzskönyve őt „festő"-nek nevezi.[3]) Temesváron lakása idejében ő festette meg 1761-ben 25 darab aranyért a mai belvárosi római kath. plébánia, akkoron ferencrendi barátok temploma főoltárképét, Szent Katalint, mely mai napig is egyike legszebb oltárképeinknek.[4])

[1]) Káldor Ágost, temesvári áll. főgimnáziumi rajztanár úr erről a képről rekonstruálta Wathay Ferenc itten közölt arcképét.

[2]) E két színezett rajzot 1861-ben kiadta Török József és az akkori országgyűlés alkalmából Sulyok Mórnak, Temesvár akkori országos képviselőjének ajánlotta. Mindakettő megvan a Délmagyarországi történelmi és régészeti muzeum képtárában.

[3]) Városi levéltár.

[4]) E képet a ferencrendi barátok házitörténete a következőleg írja le: Templomunk főoltára Ohnesorg János Albert parancsnokló tábornok költségén 1761-ben készült. A főoltárkép Szűz Szent Katalin vértanút ábrázolja, amint felhők között az angyalok karától körülvéve megjelenik s amint a boldogságos Szűz feléje siet, isteni jegyese pedig, Jézus Krisztus, jeggyűrűt nyújt át neki, illetőleg amint ő a jeggyűrűt jegyesétől átveszi, balkezének hüvelyk- és mutató-újja között tartja, arcát és szemeit jegyesére függeszti. Ezt a képet Schiessel Ferenc festette, aki ezért a munkáért feutnevezett jóltevőnktől 25 aranyat kapott. „Imaginem hanc pinxit gen. D. Fr. Schiessel, pro hoc artificio ab illustrissimo DD. nostro promotore aedificii percepit 25 aureos." Liber memorabilium continens historias religiosae domus, seu conventus Temesvariensis in Banatu Ord. Min. S. P. N. Francisci ad Conventionem A. V. de 1761. (Temesvári pap. pedig levéltári

A temesvári belvárosi római kath. plébánia templom főoltárképe.
Festette Schiessl Ferd., temesvári lakós, 1761-ben.

Valószínű, hogy Schieszl e templom számára több oltárképet is festett,[1]) de ezt már a ferencrendiek fel nem jegyezték. Schieszl további sorsa ismeretlen, valószínűleg Temesvárról elköltözött.[2])

Wagner Mihály.

Született Bécsben 1731-ben; 34 évesnek, római kath. vallású festő-nek vallotta magát, midőn 1765. julius 1-én a temesvári polgárok sorába felvették.[3]) Egyéb adat róla nem maradt, műveit nem ismerjük.

Schapka Ignác.

Festő, temesvári polgár lett 1782. julius 24-én.[4])

Illits Tivadar.
(1746—1793.)

Magyarországi, szőregi származású;[5]) született 1746-ban, 36 éves, görög-keleti vallású, nős festőnek mondotta magát akkor, midőn 1782. julius 24-én a temesvári polgárok sorába felvétetett.[6]) Egyike volt a legtehetségesebb magyarországi szerb festőknek, ki úgy arckép- mint templomi képek festésével egyaránt foglalkozott. A szerbek őt „Cseszlyár“ (Fésüs) néven ismerik.[7])

[1]) Teljesen valószínű, hogy ugyancsak Schieszl festette a Szent Katalin főoltárképet kiegészítő két kis képet, mely a főoltárkép jobb és bal oldalán külön barock keretben áll; ezek egyike, az oltárkép jobboldalán: Szent Katalin térdeplő alakja, felette a Szent Lélekkel; baloldalon: A liliomot szóró angyal. Az is valószínű, hogy Schieszl festette az egyik mellékoltár képét: Szent Annát és a belvárosi plébánia lépcsőházában elhelyezett Szent Ferenc-et, mely egykor szintén a ferencrendiek templomában egyik mellékoltáron volt elhelyezve.

[2]) Schieszl halálára vonatkozó adatok Temesvár három róm. kath. plébániájának egyikében sem találhatók.

[3]) Polgárok törzskönyve, városi levéltár.

[4]) Ugyanott. A temesvár-belvárosi r. kath. plébánia halotti anyakönyvében előfordul a következő bejegyzés: „Franciscus Schabka, pictor, mortuus 1800. die 21. Dec. uxoratus, 44. annorum.“ Nagyon valószínű, hogy e Schabka Ferencnek jelzett „pictor“ azonos a polgárok törzskönyvében levő Schapka Ignác festővel, mert a névre nézve a Halotti anyakönyvek nem mindig egyeznek meg a polgárok törzskönyvében feljegyzett névvel. Itt a polgárok törzskönyve tekintendő irányadóul, mert annak adatait maguk az illetők személyesen, írásban adták be, míg a Halotti anyakönyvekbe csak hozzátartozóik diktálták be az adatokat. Tetőzi a zavart, hogy a polgárok törzskönyvében nincs bejegyezve, hogy Schapka hány éves volt akkor, mikor polgárrá lett. Ha Schapka Ignác azonos Schabka Ferenc pictorral, akkor 1756-ban született és 26 éves korában lett temesvári polgár.

[5]) „Von Schurock in Hungarn gebürtig.“ Polgárok törzskönyve.

[6]) F. Kanitz azt írja Illitsről, hogy Temesváron született; de ebben a tekintetben a temesvári polgárok törzskönyve az irányadó. Kanitz: Serbien . . . Leipzig. 1868. 741.

[7]) Kanitz, i. m.

Gyermekkora, nevelése és iskoláztatása, valamint ama körülmények, a melyeknek hatása alatt a festészeti pályára lépett, ismeretlenek. Hogy melyik festőnél tanult, ismeretlen; de annyi tény, hogy nagy képessége és szorgalma folytán egyre haladt, úgy, hogy nagyobb templomi munkákra is vállalkozott, így pl. ő festette ki az ó-kanizsai templomot. E működése az 1780—1786. évek közé tehető. Megszerezvén e munkájával a szükséges anyagi eszközöket, 1786 körül a bécsi festőakadémiára ment, a hol továbbképzésén 1789-ig szakatatlanul fáradozott. Tanulmányai kiegészítése végett pedig 1789-ben Olaszországba utazott, majd Oroszországba, hol kiválóan a görög-keleti egyházi festést akarta tanulmányozni. Hogy oroszországi útjáról mikor tért haza s 1792-ig hol tartózkodott és mit festett, biztosan meg nem állapítható, de nagyon valószínű, hogy Temesvárott lakott. 1792-ben a bács-petrovoszellói görög-keleti egyházközség meghívására az ottani szerb templom képeinek a megfestésére vállalkozott. El is készített már husz képett s e közben érte utól a halál 1793. november 20-án. Eltemettetett Petrovoszellón.[1])

Illits bács-petrovoszellói képeit úgy tekintik, mint a művész akadémiai tanulmányainak elvégzése után készült első és utolsó munkáit. A szakértők remekműveknek tartják, csak az a baj, hogy 1849-ben e képek jelentékenyen megsérültek s a rajtuk véghezvitt javítások következtében eredetiségökből sokat vesztettek. A karlócai székesegyház nehány képét szintén Illits festette, és pedig valószínűleg az 1780—86. évek között.[2])

Illits arcképfestéssel is foglalkozott; az általa festett arcképekről Kanitz azt mondja, hogy azok „velencei mintákra emlékeztetnek, míg a templomok festésénél mégis inkább bizanci irányt követ.“[3])

Valószínű, hogy Temesváron is maradtak fenn tőle képek, de ezeket idáig nem ismerjük.

Joannovits Bazil, alias Barbulovics.

Született Temesváron 1767-ben; görög-keleti vallású festő; 31 éves korában 1798. julius 11-én lett temesvári polgár.[4]) Épen olyan tehetségeknek felelhetett meg, mint Illits Tivadar; képeit nem ismerjük.

[1]) Illits elhalálozását a bács-petrovoszellói g. kel. egyház halottas anyakönyvébe Joannovits Tivadar lelkész jegyezte be s e feljegyzés szószerinti magyar fordításban a következő: „Istennek szolgája, Illits Tivadar, kiváló festő, Temesvár királyi város lakosa, élt 47 évet, meggyónván bűneit Ponyavieski Lukács áldozópap és plebanos urnak, elhunyt 1793. évi november 20-án, eltemettetett a köztemetőben Petrovoszello plébánosa által. (Nikolics Lázár és dr. Nikolics Vladimir: „Српска Семендрија“ Zimony, 1895. 32—38.)

[2]) Nikolics, i. m.

[3]) Kanitz, i. m. 741.

[4]) Levamott.

Bayer József, történelmi festő.

Született Bécsben 1750-ben; 1794-ben jött Temesvárra; már nyolc év óta lakott itt, midőn 1802. január 25-én kelt beadványában városi polgárságért folyamodott.[1]) 52 éves, római katholikus és nős ember volt, midőn 1802. junius 23-án a polgárok sorába felvétetett.[2])

A polgárjogot kérő folyamodásában maga írja, hogy ő történelmi festő (Historienmahler). Miután polgárrá avatása előtt is már nyolc évet töltött Temesváron, fel kell tennünk, hogy elég munkája akadt. Mik lehettek ama történelmi festmények, amelyek a Bayer ecsetje alól kerültek ki, nem sikerült kinyomoznunk; valószinű, hogy bibliai történeteket festett templomok számára.

További sorsa ismeretlen; valószinűleg elköltözött Temesvárról.[3])

Wagner Anselm.
(1766 - 1806.)

A XVIII. század végén egyike volt legkedveltebb arcképfestőinknek. Született Temesváron 1766-ban; fia volt a bécsi születésű és városunkban 1765-ben letelepedett Wagner Mihály festőnek. Első kiképzését atyjától nyerhette. Hogy a művészetben magasabb kiképzést is nyert, azt egész technikája mutatja. Arcképfestő volt, és leginkább pastellben, vastag karton-papirra festett. Festményeire nevét és az évszámot mindig feljegyezte. Mesteréül Meytens és Stunder tekinthető.

Wagner Anselm 24 éves korában, 1790-ben lett temesvári polgár s fel van jegyezve róla, hogy helybeli születésű, nős, római katholikus festő.[4]) Wagner az előkelő körök kedvelt festője volt és mai napig is számos festmény maradt meg tőle. Egy-egy arckép megfestéséért a XVIII. század végen 25—50 forintot kapott.[5]) Ő festette meg Malenicza Péter és felesége, szül. Miloradovits Anasztázia

[1]) E sajátkezűleg, előkelően megirt beadványában arra kéri a városi tanácsot, hogy tekintettel büntetlen előéletére és ama körülményre, hogy már nyolc év óta lakik Temesváron, neki — régi kívánságához képest — a polgárjog megadassék. Aláírja e kérvényt: „Joseph Bayer, Historienmahler." Az eredeti kérvény Temesvár város levéltárában 1802. évi iratok között 1442. sz. a.

Frauendorfer városi tanácsos mint előadó ajánlja a polgárjog megadását, mert Bayer Józsefet, aki nyolc év óta lakik Temesváron, nem csak ő, hanem az egész város úgy ismeri mint csendes, békeszerető embert. Jegyzőkönyv, 1802. évi 1442. sz. Városi levéltár.

[2]) „Joseph Bayer, Wien gebürtig, r. kath., 52 Jahr alt, verheiratet, Mahler, Bürger geworden 1802. jun. 23." Polgárok törzskönyve, városi levéltár.

[3]) A temesvári róm. kath. plébániák halotti anyakönyveiben nem fordul elő.

[4]) Temesvári polgárok törzskönyve: városi levéltárban.

[5]) Malenicza Péterné arcképét 1799-ben 27 forintért festette; Maleniczáné levele hozzá jelenleg Malenicza János ur birtokában Temesváron.

orosz grófnő arcképeit 1793-ban,[1]) majd ismét Malenicza Péterné arcképét 1799-ben, melyet a grófnő tőle elszakadva élő férjének

Koppauer Ignácné, szül. Keszler Erzsébet arcképe. Festette 1798-ban Wagner Anselm, temesvári festő.

küldött,[2]) a báró Sztojanovits család őseit és a Plafsits család tagjait,[3]) Koppauer Ignác, Temesvár egykori polgármesterének

[1]) E két kép Malenicza Péter úr birtokában van jelenleg Verseczen.

[2]) Ez a kép a Delmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeum képtárában van.

[3]) Ezek a b. Sztojanovits család birtokában vannak Germainban.

(1789–1808.) nejét, szül. Keszler Erzsébetet Temesváron 1798-ban.[1])

Bárminő jó festő volt is Wagner Anselm, ecsetje után még nem tudott megélni. Valószínű, hogy ez a körülmény birta arra, hogy a temesvári lottónál hivatalt vállaljon.[2])

Wagner Anselm egyike volt a város legtiszteltebb polgárainak; a városi külső tanácsnak tagja és a belvárosi római kath. plébániai templomnál „templomatyai“ tisztet is viselt. Korán halt el, alig negyven éves korában, 1806. december 8-án, özvegyet és négy kiskorú gyermeket hagyván maga után.[3])

Volk József.

Született Freiburgban 1774-ben; mikor jött Temesvárra, nem tudjuk; amidőn 1807. május 11-én a temesvári polgárok sorába avatják, feljegyzik róla, hogy 33 éves, római katholikus festő.[4]) Minthogy neve elé még az „úr“ szót is oda írják, ami csak ritkább esetekben történt, valószínű, hogy nem közönséges festő volt. További sorsát nem ismerjük, valószínű, hogy elköltözött Temesvárról,[5]) művei idáig ismeretlenek.

[1]) Koppauer Ignác temesvári polgármester leánya, Koppauer Zsuzsánna Dessewffy Antalhoz ment nőül és anyja lett Dessewffy Sándornak, a későbbi csanádi püspöknek (1890—1907.), kinek végrendelete szerint e kép kilenc más képpel együtt Temesvár szabad királyi város tulajdonába jutott. Temesvár város tanácsa e képeket letétként a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Múzeumban helyezte el.

[2]) Wagner Anselmnek egy fia — János — 1804- és 1805-ben járt a temesvári „normál“ iskola I., majd II. osztályába. Az osztályozási naplóban be van jegyezve róla, hogy róm. kath., atyja Wagner Anselm lottótiszt. „Pater Anselmus Lotterista Temesvariensis.“ A belvárosi népiskola irattára.

[3]) „Anselmus Wagner, civis Temesvariensis, electae Communitatis commembrum et ecclesiae parochialis aeditus, uxoratus, cath. 40 annorum Mortuus anno 1806. die 8. Dec.“ Eltemette a belvárosi kath. plébános, Török Antal, a későbbi csanádi püspök. Temesvár-belvárosi róm. kath. plébánia, halottak anyakönyve III. k. 92.

Wagner Anselm neje, szül. Ackermann Franciska volt; négy kiskorú gyermeke: Jakab, János, Erzsébet és Zsuzsánna 6000 frtot örököltek, anyai nagyszüleik után. Temesvár város jegyzőkönyve 1807 : 22. szám.

Hogy Wagner Anselm templomatya is volt, kitünik egy 1805-ben a városhoz beadott jelentéséből, melyben az 1803. évről számol. Városi jegyzőkönyv 1805 : 836. szám; hogy lottótiszt (Lottocinnehmer) és a belvárosi 5. számú ház tulajdonosa is volt, kitünik egy a városi tanácshoz intézett beadványából is, melyben magát lottótisztnek nevezi és házára ezer forint kölcsönt kér, amit meg is kap. Jegyzőkönyv 1805 : 1222. szám. Városi levéltár.

[4]) Polgárok törzskönyve, városi levéltár.

„Herr Vormunder Frauendorfer rathet berichtlich ein: den hiesigen Mahler Joseph Volk als Bürger aufzunehmen.“ Városi jegyzőkönyv 1807. évi 1294. szám. Midőn a polgárjogot elnyerte, ezért 25 forint taksát tartozott fizetni és az eskütételt. Városi jegyzőkönyv 1807 : 1347. szám.

[5]) A városi katholikus plebaniak halotti anyakönyveiben nem fordul elő

Theodorovits Arsza.

(— † 1835.)

Egyike volt a legkiválóbb délmagyarországi szerb templom- és arcképfestőknek. Született a XVIII. század második felében Pancsován; 1810–1816 között Temesváron lakott s ez időben nála tanult az ifjú Dániel Konstantin is, kinek talentuma és gyors haladása annyira meglepte a mestert, hogy féltette tőle idővel a saját hírnevét és e miatt el is küldte őt magától.[1]) Theodorovits később Ujvidékre költözött és ott is halt meg 1835-ben.[2])

Számos görög-keleti templomot festett kellemes színezéssel. Kanitznak a következőkről van tudomása: a budai és verseci kathedrális templomokról, az újvidéki „Uszpenszki“ templomról, a zimonyi alsó templomról és a mitrovicai nagy templomról, mint a melyek Theodorovits Arszától nyerték kép-ékítményeiket.[3])

Alexics Iván, módosi görög-keleti szerb lelkész szerint, Theodorovits Arszától származnak még a fennebbieken kívül a nagyszentmiklósi és a sárafalvai gör.-kel. templomok képei. Ezek között teljes eredetiségben megmaradt a nagyszentmiklósi templom ikonosztásza, míg a többi célszerűtlen renoválás folytán nagyon megrongálódott.[4])

Theodorovits számos arcképet is festett; valószínű, hogy a temesvári szerb püspöki palotában levő képek közül nehány ő tőle származik. Alexics Iván, Miklós és István testvérek adományából legújabban Theodorovits Arszának egy bibliai jelenetet feltüntető kézrajza került a délmagy. muzeumba; e kézrajz a XIX. század legelejéről származhatik és gondos megrajzolása és az alakok kifejezésteljes feltüntetése már ebben is mutatják a mestert.

Melber József.

(1774—1842.)

Született Temesváron 1774-ben; 31 évesnek, nősnek, római katholikus vallású festőnek mondotta magát, midőn 1805. július

[1]) Nikolics Lázár és dr. Nikolics Vladimir által szerkesztett és Zimonyban „Српска Сликарн“ c. alatt 1895-ben megjelent, a szerb festőket ismertető munka 13. lapjan.

[2]) F. Kanitz: Serbien, Leipzig, 1868. 742.

[3]) Kanitz, u. o.

[4]) Hozzám irott levele Theodorovits Arszáról és művészi működéséről a leokorúlményesebben dr. Ognyánovits Illés, újvidéki író irt a „Јавор“ (Javor) cimü szépirodalmi szerb lap 1888. évfolyamában, míg a Nikolics-féle munka róla csak röviden emlékezik.

10-én polgárjogot nyert,[1]) Temesváron élte le egész életét; itt halt meg — a Gyárvárosban — 1842-ben, katvankilencedik évében.[2])

Kisebb igényeknek felelhetett meg, mert művei idáig még ismeretlenek.[3])

Dániel Konstantin.

(1798/9—1873.)

Görög-keleti vallású templom- és egyúttal arcképfestőinknek legkiválóbb képviselője, kit tanítványai a szerb „Tizian"-nak neveznek. Minden tekintetben feltünő jelenség.

Dániel Konstantin arcképe.

[1]) Polgárok törzskönyve, városi levéltár. „Joseph Melber, hiesiger Mahler, bittet um das Bürgerrecht." Városi jegyzőkönyv. 1805. évi 1144. sz. és 2003. sz.

[2]) „Josephus Melber, pictor coniux † Mariae Johannel, mortuus anno 1842. annorum 69. — Temesvár-gyárvárosi r. kath. plébánia. Halottak anyakönyve.

[3]) Valószínüleg az ő fia volt ama Melver József, a ki 1857. január 23-án halt meg, 35 évvel korábban a Belvárosban, kiről a halottak anyakönyve megjegyzi, hogy foglalkozására nézve „Colorator."

Dániel Konstantin ama művészek egyik legjellemzőbb mintaképe, a kik rendszeres művészi kiképeztetés nélkül, önmaguktól fejlődnek naggyá és a kiknek művei az önmagukban rejlő őserőnek és tehetségnek a szüleményei.

Dániel Konstantinról ugyanis többen azt állítják (és ezt első sorban maga a művész terjesztette), hogy mestere soha nem volt, hogy iskolákat és nagyobb városokat soha nem látott.[1]) De ezt nem kell szószerinti értelemben venni, csak annyiban, hogy festészeti akadémiát nem végzett; mintaképül senkit nem választott és — legalább ifjabb korában — még külföldi képtárakat sem látott. A művész szerette magát titokszerüséggel körülvenni; sajátságos egy természet volt, kivált a mi származását, gyermekkorát, szüleit, kiképeztetését érintette, ott még a legbizalmasabb barátai előtt is zárkózott és feltünően titkolódzó volt.

Annyit mégis elmondott életirójának, hogy atyja Dániel Grigorie, ki valószínüleg Kiew vidékéről való orosz katona volt, midőn a franciák ellen viselt háború alkalmával Suvarow orosz fővezér seregével 1798-ban Magyarországon keresztül vonult Svájcba és Olaszországba, a seregtől valamiképpen elmaradt Lugos táján, aztán itt egy szerb leányt vett feleségül. E házasságból született Dániel Konstantin 1798-ban vagy 1799-ben Lugoson. Hogy a két év közül melyik a születési éve, azt maga a művész sem tudta megállapitani.[2])

Gyermekkoráról és szülei sorsáról semmit sem tudunk.

Dániel K. 1810 körül Temesvárra került; hogy szülei éltek-e még

[1]) Ezt irja róla a 22-éves Gorove István 1841-ben. Pesti Hirlap, 1841. I. és Kanitz még 1868-ban is azt mondja róla: „Einzig in seiner Weise steht unter den serbischen Malern einer ihrer besten Meister, der etwa 70-jährige oesterreichische Serbe, Dániel Petrovics(!) da. Er hatte nie Meister gehabt, studien oder fremde Städte besucht. Zeichnung und Colorit, beide für einen Autodidakten, überraschend gut, sind sein eigen. Er malte zahlreiche Portraits, Allegorien und kirchliche Bilder. In jüngeren Alter malte er die Kirche in Pancsova, später jene von Temesvár u. A." Serbien. 743. lap.

[2]) U. o. 42. Téves e szerint mindazok állitása, kik Dániel K. születési évét 1793-ra teszik. E hiba onnan ered, hogy a nagybecskereki gör. kel. szerb plébánia Halotti anyakönyében, a mikor Dániel 1873-ban elhalálozott, az van bejegyezve, hogy elhalálozásakor állitólag 80 éves volt; ha csakugyan 80 éves korában halt volna meg, akkor születése évéül csakugyan 1793 volna tekintendő. Valószínű, hogy a nagybecskereki Hal. anyakönyv alapján teszi Gavrilovics Andra, belgrádi szerb Dániel születése évét 1793-ra. (Lásd: „Знаменити Срби XIX-ог Века" c. a XIX. század nevezetes szerbjeit képekben és leirásban bemutató, Zágrábban 1901-ben megjelent munka, I. kötet, 112. lap, 12. füzet.)

Gorove Iványi 1840-ben Temesvárott találkozott Dániel Konstantinnal, a kiről azt irja, hogy a kis-bodi fermecü mester 30—40 év között van; mig ha 1793-ban született 1840-ben már 47 évesnek kellett volna lennie, egy 47 éves embert pedig

akkor és mikor haltak meg, nem tudjuk; de azt már maga beszélte, hogy 1810—1816 között Temesváron a híres szerb templomfestőnél, Theodorovits Arszánál tanulta a festészet elemeit és csakhamar oly előhaladást tanusított, hogy maga a mestere is megütközött rajta és elküldte őt magától, mert féltette tőle a saját jövőjét.[1]) Ezután más festőkhöz került, tanult egy Nesenthaler nevü, szintén Temesváron lakó festőnél is.[2])

Mikor hagyta el Temesvárt, azt nem tudjuk, sem azt hogy merre vette útját; egy ideig csak kisebb dolgokkal foglalkozott. Valószínű, hogy mint a többi arckép- és templomfestő, ifjú korában ő is ide-oda vándorolt a szerblakta vidékeken, de 1826—28 körül Délmagyarországon volt s ez alatt leginkább arcképfestéssel foglalkozott, a mely téren már ekkor nagy hírnévre tett szert.[3])

Az arcképfestésben elért sikerei arra indították a pancsovai gör.-kel. szerb egyházközséget, hogy Dánielt meghívják templomuk képeinek megfestésére; a művész 1829-től 1833-ig foglalkozott Pancsován nemcsak a templom kifestésével, hanem arcképfestéssel is.[4])

már alig lehet 30—40 évesnek nézni. (Pesti Hírlap. 1841. évf. 45. sz.) Kanitz is 1868-ban mintegy 70 évesnek mondja Dánielt. (Serbien, Leipzig, 1868. 743.)

Midőn Dániel K. 1827. febr. 27-én Nagybecskereken jegyesével a róm. kath. templomban házasságra lépett, 25 évesnek mondotta magát. (Nagybecskereki róm. kath. plébánia; Házasulók anyakönyve); e bevallása alapján 1802-ben született volna.

[1]) Nikolits, СРПСКИ СЛИКАРИ. Zimony, 1895. 43

[2]) Pavisevits, archimandrita „Jegyzetei“ Dánielről; megjelent a Zasztava 1879. 65. számában. W. Nikolitsnál, i. m. 65.

Dániel tehát több festőnél tanult Temesváron; Nesenthaler neve ugyan a temesvári polgárok sorában nem fordul elő; ellenben 1802-ben lett temesvári polgárrá a bécsi születésű, magát történelmi festőnek nevező Bayer József, 1807-ben lett temesvári polgár a freiburgi származású Volk József; nem lehetetlen, sőt valószínű, hogy Dániel kivált Bayernek is volt tanítványa. Hogy Dániel Temesváron több festőnél is tanult, megerősíti Menczer Lipót is.

[3]) Faluról-falura utazott és egy-egy aranyért festett meg egy arcképet: egy ilyen képért — mint Nikolits írja — ma (1895) legkevesebb 200 frtot kérnének. Legszebb és legklasszikusabb kidolgozású az alibunári Klenovits nevű határőrvidéki kapitány és ennek neje arcképei. E képek a leghíresebb festőkhöz méltók. (Nikolits, 106.)

[4]) A pancsovai alsó templom kifestésére 1829. május 26-án kötötte meg a szerződést, még pedig 2800 frtért; ezenkívül még két képért külön kapott 1200 frtot. Az egész munkát 1833-ban végezte be. (U. o. 126.)

A pancsovai templom ikonosztászának és a másik két képnek a festésére a pancsovai egyházközség Arsenovits, ottani esperes biztatására hívta meg Dánielt, miért is a művész állandóan hálás volt iránta. (U. o. 124.)

Pancsován festette még Dániel a nemes Jagodics család tagjait 10 képen. Theodosiust, a nehai vojlovici igumen és a ravatalon fekvő Popovits Jano- elkészült. U. o. 66.

A pancsovai templom kifestése volt Dánielnak első ilynemű munkája; hogy mennyire közmegelégedésre végezte el munkáját, mutatja Bukicsevits Miklósnak, a pancsovai iskola igazgatójának nyilatkozata, ki az ikonosztász jobb oldalán levő Keresztelő Szent János képétől azt mondja, hogy az a szerb festészet leghíresebb művei közé számítható.[1])

Pancsován tartózkodása idejében a művész gyengélkedő egészségű, lakása is nagyon igénytelen volt; a templom udvarán levő házban lakott egyetlen szobában. Ez volt az ő háló-, dolgozó- és nappali szobája; ő maga egyszerűen öltözködött, de feleségét úriasan járatta.[2])

Alig végezte be a pancsovai templomot, máris Torontál-Ozorára (akkor Uzdin) hívták a gör.-kel. román templom képeinek a megfestésére. Itt a menyezetet és az ikonosztászt festette meg. Itteni képei között a legszebb, legtökéletesebb és egyúttal a legnagyobb is, a menyezeten festett Jézus képe. A többi templomoktól eltérőleg, Dániel itt egész sor kis képet dolgozott ki; az egész ikonosztász miniatur jellegü képekből van összerakva, melyeknek hossza és szélessége egy-egy láb; ilyen például „Krisztus levétele a keresztfáról,“ vagy az Apostolok Krisztus sírjánál.[3]) Az ozorai templom kifestése az 1833—36. évekre esik.[4])

A pancsovai és a torontálozorai templom számára festett ikonosztászok és egyéb képek állapitották meg Dániel Konstantin hírnevét. Ekkor már keresett művész volt. Időközben a temesvár-belvárosi gör.-kel. szerb egyházközség is 1836-ban elhatározta, hogy templomának régi ikonosztászát újjal fogja felcserélni. Dániel Konstantinon kívül még egy másik jeles templomfestőnk is volt akkor: Alexics Miklós, ki szintén nem rég fejezte be a moholi templom ikonosztászát. Az egyházközség csak e két művészre gondolt eleinte, midőn őket pályázatra és próbaművek benyújtására szólította fel. Ezt mind a két művész meg is tette.[5]) Dániel Konstantin ekkor 8110 frtért

[1]) U. o. 66. A Temesvarer Wochenblatt 1841. évi 41. számában egy pancsovai levelet közöl, melyben a cikkiró a város nevezetességeit írja le. Ezek között megemlíti a görög-keleti szerb templomot, melyet a „geniális művész — Dániel festőecsetének pompás adományával illusztrált.“

[2]) Nikolits, i. m. 105.

[3]) Nikolits, i. m. 102.

[4]) Hogy a torontál-ozorai (uzdini) templom festésével már 1836-ban elkészült, az kitűnik a temesvár-belvárosi g.-kel. szerb hitközség jegyzőkönyvének 1836. évi 31. számából is.

[5]) Alexics Miklós arra kérte az egyházközséget, küldjön ki egy bizottságot Moholra, s az a helyszínén vizsgálja meg az ő képeit s szerezzen magának meggyőződést az ő képességéről. Az egyházközség ezt meg is tette s egy küldöttséget

volt hajlandó a művészi munkát elvégezni. Miután Alexics Miklós enmél jóval olcsóbb ajánlatot mutatott be, az egyházközség elhatározta, hogy a munkát Alexicsre fogják bízni.

Később néhány polgár kívánságára, a kik azon voltak, hogy a munka Dánielre bízassék, az egyházközség a fővárosi és a helybeli lapokban nyilt pályázatot hirdetett az ikonosztász kifestésére. Öt ajánlat érkezett be s ezek között volt a Dániel Konstantiné is, ki 6500 frtért ajánlkozott azt elvégezni, Müller Leonidás festő Drezdából 6000 frtért, Wieland Károly szintén drezdai művész 6200 frtért, Alexics Miklós Nagykikindán lakó festő 4000 frtért, a temesvári Petrovits Száva pedig 3900 frtért.

Az egyháztanács 1837. szept. 18-án Dániel Konstantint bízta meg a munka kivitelével.[1])

Dániel Konstantin a temesvári egyházközséghez benyújtott ajánlatában magát „helybeli"-nek nevezi, a miből teljes joggal következtethető, hogy akkor városunkban lakott.[2])

Az a körülmény, hogy az egyházközség az olcsóbb javaslatokkal szemben is a Dániel javaslatát fogadta el kivitelre, mutatja, hogy Dániel művészetét már jól ismerték és azt nagyra becsülték.

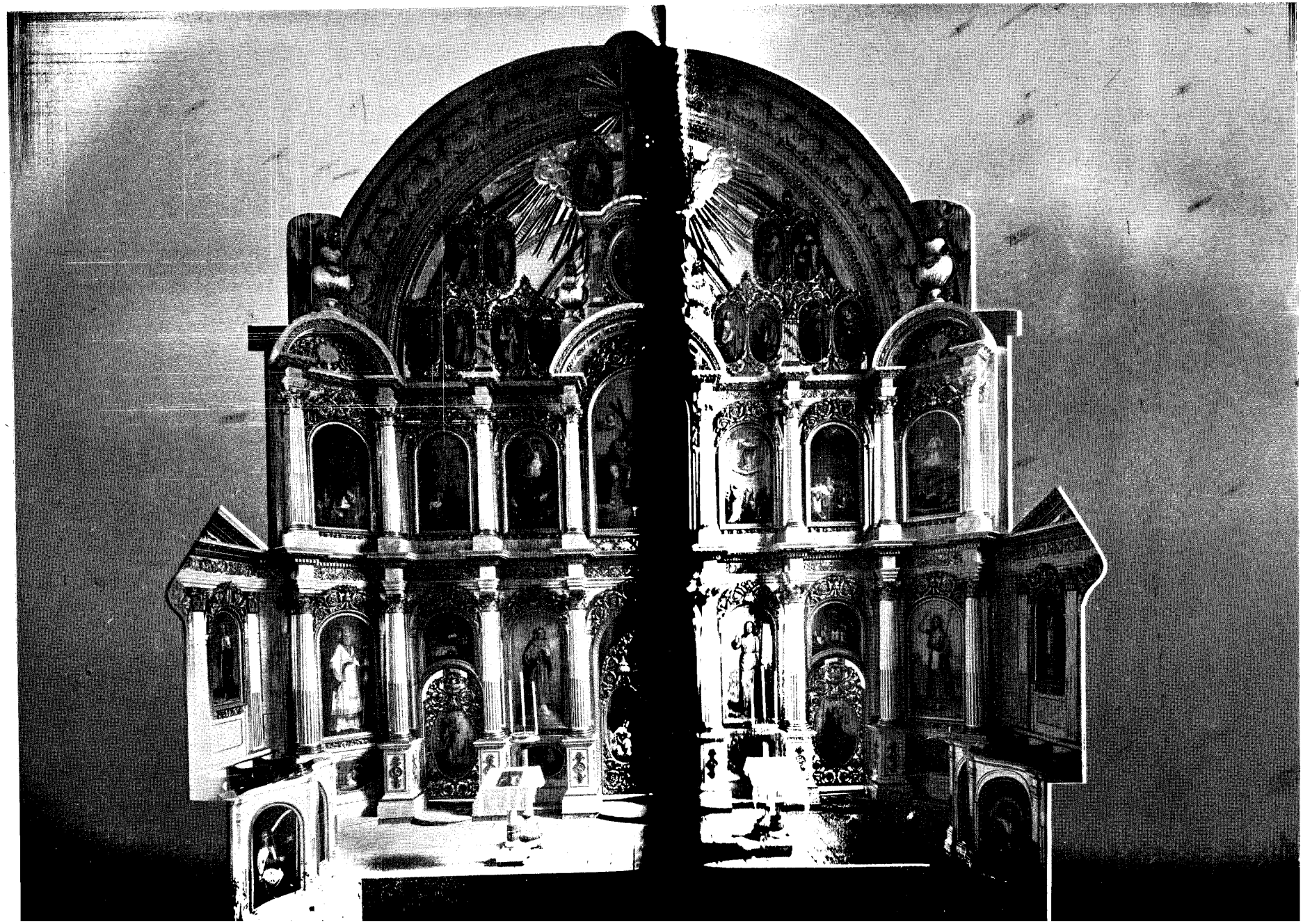
Említésre méltó, hogy az egyházközség tagjai először az aranyozási munkát tárgyalták és csak azután a festészeti részét. Az aranyozást a bécsi Töpfer József végezte tizezer forintért. Pályázott erre két helybeli szerb származású aranyozó is, de ajánlataik drágábbak lévén, elutasittattak. Az ikonosztas gyönyörű fametszésű munkáit az aradi Janits Mihály végezte.

Az ikonosztás kifestésére Dániel Konstantin egyelőre, még mielőtt a munkát megkezdette volna, ezer forint előleget kapott 1837. dec. 14-én. A munkát csak 1838. május havában kezdette meg és 1843. november havában fejezte be. Az egyházközségnek ez évek alatt elég kellemetlensége volt Dánielle, kinek mint festőművésznek folyvást pénzre volt szüksége és így a kiutalt pénz és a végzett munka nem voltak mindig arányban. Végre már oly nagy összeget kapott, hogy az egyházközség

menesztett Maschirevits, zárdaszentgyörgyi archimandrita, a későbbi püspök és patriarcha vezetése alatt Moholra. (Temesvár-belv gör.-k. szerb egyházközség jegyzőkönyve, 1836. évi 312. sz. egyházközs. levéltár.)

[1]) A jelenlevő szavazók közül 27 volt Dániel Konstantin ajánlata mellett, Alexicsra esett 6, Petrovits Szávára 2 szavazat; a külföldiekre egy sem; egyúttal azt is elhatározták, hogy Dánielnek sem adnak többet 6000 frtnál. Az ikonosztász megfestésére vonatkozó egyházközségi jegyzőkönyvek között lásd az 1836. évi 312., 315., 319., s az 1837. évi 332. és 389. számákat. U. ott.)

[2]) Neve azonban a temesvári polgárok törzskönyvében nem fordul elő; de ekkor már nem vezettek rendszeresen a törzskönyvet; lakhatott valaki évek hosszú során át a városban, a nélkül, hogy a polgárjogot megszerezte volna.

a saját követelését Dániellel szemben kénytelen volt annak Nagy-Becskereken levő házára telekkönyvileg is bekebelezni. Szerződése értelmében a festést Temesváron kellett végeznie s evégett az egyházközség épületében egyelőre egy, majd ehez még két szobát kapott, de ő a szerződés eme pontját nem igen tartotta meg; gyakran ment át Nagy-Becskerekre, miért is az egyházközség kénytelen volt őt több izben is visszahivatni.

Midőn bevégezte munkáját, az egyházközség bizottságot küldött ki, hogy azt megtekintse és arról véleményt adjon. A bizottság azt kivánta a művésztől, hogy néhány képet kijavítson. A művész önérzetére vall, hogy ő ezt a követelést határozottan visszautasította.[1])

Dániel Konstantint temesvári foglalkozása közben számos érdeklődő látogatta meg, kiknek ő szívesen mutogatta a készülő képeket. Készülő műveiről az akkori lapokban is többizben jelent meg nagyon elismerő nyilatkozat és ismertetés, amelyekből kitűnik, hogy őt istentől megáldott nagy tehetségnek, kiváló művésznek, kitünő festőnek tartották a kortársai is.

Gorove István, a későbbi miniszter, 22 éves fiatal ember volt, mikor az 1839/40. évi országgyűlés befejezése után, mint az országgyülési ifjúság egyik kiváló tagja, haza került Temesvárra. Szerette a művészetet, mint művészetkedvelő örömmel járta meg Bécsben az Eszterházy-képtárt. Temesvári ismerősei dicsérettel említették Gorovénak a Temesvárott tartózkodó Dániel Konstantint, mint olyat, kinek mestere soha nem volt, remekműveket nem látott, Temesvárnál nagyobb városban nem lakott. „Festményei magára hagyott eszének, önmagára hagyott képzetének, tehetségének szüleményei.“ — Ez a dicséret növelte Gorové-ben a meglátás vágyát, de a csalódástól való félelmet

[1]) A kiküldött bizottság Wlachovits Pál lelkészből és módosi Gyuritskó Miklós, Schewits Mihály, Peits Arkad, Deschkó Athanáz, Zwekits János és Csolakovits Nikifor tagokból állott; midőn e bizottság megszemlélte az elkészült ikonosztászt, azzal általában meg volt elégedve s annak 52 képe között csak hat ellen tett kifogást; legerősebb volt a kifogás a legnagyobb kép, az ikonosztász főhelyén álló Szent Háromság ellen. Ennek azt vetették ellene, hogy az Atya Úristent ábrázoló alak nem tükrözi elé kellőkép az isteni fönséget, jobb lábának elhelyezése sem elég természetes; a Krisztus születését ábrázoló kisebb kép ellen azt vetették fel, hogy az túl van rajzolva s alsó teste nem természetes stb., a többi kép ellen csak kisebb kifogás volt. Ha e képeket figyelmesen szemléljük, egy pár kifogást igazolva is látunk, míg más kifogások helytelennek tűnnek fel.

(Egyházközségi jegyzőkönyv, 1843. évi 729. szám.)

Itt kell megjegyeznünk, hogy a régi ikonosztászt Laczunási Sztojanovits János vette meg 500 forintért a guvesdiai gör.-kel. templom számára még 1836-ban. (Jegyzőkönyv, 1836. évi 315. szám.)

is nagyította. E vegyes érzelmekkel szívében, kereste fel Gorove a feldicsért festőt.

A 30—40 év között levő kisdedférfiú[1]) szívesen fogadta őt és azonnal elvezette a mai püspöki szerb templomba, melynek számára a szentképeket festi. Némely képei már az előfalon csüggöttek. „Én — írja Gorove — ily előzmények után meglepetve szemléltem azokat; képeit kitünőleg a finom kéz, a tiszta kifejezés, különösen az epedő és szelidnek gyöngéd elevensége jellemzik — s ha színezetében, még inkább rajzában gyöngébb, de tehetségei ebből is elővilàglanak s engem sajnálattal töltenek el, hogy e tekintetben kifejletlen maradtak, hogy alkalma hiányzott azokat művelni. Correggió-k, Rafael-ek nem ihlették, sőt még az újabb művészetnek sem látta egy remekét is. Indult természeti hajlama után, követé teremtőképzetének sugallatát s oly műveket alkot, melyeken ha igen a tökélyt, de az arra való tehetséget tagadni nem lehet."

Gorove felszólítására Dániel Konstantin megigérte, hogy a pesti műkiállításra képet fog küldeni,[2]) de semmi nyoma nincs annak, hogy Dániel valamelyik pesti műkiállításon valaha résztvett volna.

Temesvár akkori egyetlen hírlapja, a Temesvarer Wochenblatt 1841—45 között szintén megemlékezik néhányszor Dániel Konstantin művészetéről; különösen érdekes egy ismertető cikke, a befejezéséhez közeledő ikonosztász képeiről,[3]) amelyet lehetőleg egész terjedelmében közlünk: „Temesvár látnivalói között — írja a cikkíró — igen előkelő helyet foglal el a görög n. e. püspöki templom, a maga mostani pompás berendezésével. A hitközség igen sokat áldozott reá nehány év óta, mert a díszítési munkákra közel ötvenezer forintot fordított, de aztán teljesen célt is ért, mert a templom a görög-kel. hitvallásúaknak egyik legszebb istenháza. A Bánságban egész bizonnyal, de talán egész Magyarországban és melléktartományaiban egyet sem lehet találni, mely valami tekintetben ezt felülmúlná. A pompás oltárról, és ennek különösen szolid és ízléses aranyozásáról, melyet az aradi Janits s a bécsi Töpfer mesterek végeztek, máshol szóllottunk, épen ugy megemlékeztünk már a kupolának és az oldalfalaknak Blondel-féle ízlésben a jeles bécsi festő: Habinger úr által történt elkészítéséről; de mégis a legszebb dísze, amely ennek az Úrnak szentelt csarnoknak valódi műbecset ad, s amely e tekintetben azt mindenekfelett kiemeli, most már befejezéséhez közeledik és a szó

[1]) Ha Dániel Konstantin 1793-ban született, akkor 1841-ben már nem 30—40 év között járt, hanem 48 éves lett volna.

[2]) Kossuth Pesti Hirlap-ja, 1841. évf. 45. számában 377. l. és Bayer József cikke Dániel Konstantinról a Művészet 1908. évf. 5. számában.

[3]) Temesvarer Wochenblatt 1841. évf. 15. sz. 547. lap.

legszebb értelmében elmondhatni róla, hogy koronázza az egész művet. Ez nem más, mint a hírneves festő — Dániel Konstantin úr által készített csodaszép festmények, amelyekkel az oltárfalat (ikonosztászt) kitöltötte, és így egyszersmind egyetlen mesternek a festmény-kiállítását képezik. E festmények száma 52, s főfestménye a Szentháromságot ábrázoló kép, mely az oltárfal közepén fog állani. Ha meggondoljuk, hogy a művésznek már kezdettől fogva nehéz helyzete volt, mert őt a legtöbb egyes kép megalkotásában a ritus szabályai korlátozták s így a művész geniusának fellendülése is nagyon korlátozva volt: úgy annál jobban csodálhatjuk a pompásan sikerült kivitelt, mely eme képeknél úgy esztetikai, mint technikai tekintetben megnyilatkozik. A lehető legszellemesebb koncepció mellett, mely a zseniális mester mély műismeretéről tanúskodik, a festményekben úgy a rajz helyessége, mint az erős színezés is, kiválóan elismerésreméltó, s ez utóbbi, ha oly impozánsan hat is a nézőre, mégsem oly élesen előretörő, hogy a szemnek oly jól eső szelid könnyedséget megtagadná. A kisebb képek között nehány, mint a Mária látogatása, Ábrahám áldozása, Krisztus születése stb. oly genreképek, amelyek, mint ilyenek, ha a képzőművészetek bécsi akadémiájának a termében lennének kiállítva, Dánielnek a nevét az ily művek első mesterei közé méltán emelnék, és itt is, (Temesvárott) műismerők és laikusok által egyenlő csodálattal bámultatnak. A főképet, mely szintén rövid idő alatt elkészül, mint valószínüleg nagyszerü kivitelü művet, külön fogjuk majd ismertetni, mert mindazok után, a melyeket Dániel mesteri kezéből láttunk, elvárható, hogy részletes megbeszélésre méltó lesz."[1])

A főkép — a Szentháromság — csakugyan nemsokára el is készült, de annak megigért ismertetése elmaradt, valószínüleg a cikkíró elköltözött akkorára Temesvárról. A Szentháromság képe az Ikonosztas közepén, a szentélybe vezető középső ajtó felett foglal helyet és terjedelmére is ez az ikonosztas legnagyobb festménye. Ezt is ama megnyerő, gyöngéd, összeolvadó színezés jellemzi, mint a többi kisebb képet. A többi képek között vannak: Szüz Mária, Krisztus, Keresztelő Szent János, Krisztus születése, Krisztus keresztelése, feltámadása, mennybemenetele, a Szentlelek eljövetele, az apostolok és a keleti egyház szentjei egyenként.

Ez az ikonosztász valóban megkapó látványt nyújt és nem hiába tartották azt már a mult század negyvenes éveiben Temesvár egyik

[1]) A Temesvarer Wochenblatt szerkesztője 1841-ben Klapka József volt s ezért az ismertető cikket maga irta a cikkíró St—y jeggyel irta alá.

legnevezetesebb látványosságának; ma is nagyon megérdemli, hogy a ki csak teheti, megnézze és Dániel Konstantin művészete előtt meghajoljon. A képek még javítva, renoválva nem voltak, mégis oly frissek és élénkek, mintha csak most kerültek volna ki — a mester ecsetje alól.

A temesvári templom megfestése után hosszu idő mult el, míg Dániel ismét egy ilyen munkára vállalkozott: az 1843-tól 1852-ig terjedő időt arcképfestéssel, legtöbbnyire odahaza Nagybecskereken töltötte, hol az ú. n. Váralja-utcában (Gradu-ulica), az ág. evang. templommal szemben saját háza volt. Már a ház magában is tulajdonosa művészi lelkéről és felfogásáról tett tanuságot; az akkori viszonyokhoz mérten szép volt, kényelmes és tágas; ízlésrevallóan volt megépítve, körülte és benne sok volt a növény és virág.[1])

E házat leginkább azért szerezte, hogy ide-oda vándorlása közben nejének állandó otthona legyen. Dániel K. 1827-ben nősült meg, feleségül véve a róm. kath. vallásu és magyar nemesi családból származó, Nagybecskereken született Dely Zsófiát.[2])

Dániel művészete e tíz év alatt nagyot fejlődött. E tíz év alatt kétszer is járt tanulmányi úton Olaszországban, még pedig 1846-ban és 1851-ben,[3]) és valószinü, hogy Bécsben[1]) és Németországban is. Mit csinált a forradalom alatt: nem tudjuk. Politikával ő sohasem szeretett foglalkozni.

1852. augusztusban a torontálvármegyei Dobricza helységbe költözött, hogy az ottani gör.-kel. szerb templomban az ikonosztászt megfesse. Vele volt ekkori tanítványa Nikolits Lázár, ki annyi jellemző vonást őrzött meg feljegyzéseiben Dánielről. A munkát itten 1855 szeptemberében fejezte be s azután ismét visszaköltözött Nagybecskerekre. Mint látszik, itt is lassan, komótosan dolgozott. Egy hét alatt alig dolgozott két napig, de akkor azután szakadatlanul dolgozott.[2])

A dobriczai templomban mint tisztán bibliai festő mutatkozott be. A gyöngéd, lágy szinezésnek a mintaképeül szolgálhat itt Jézus születése című képe. A vezércsillag fénye ráesik a jászolra, melyben a szűzanya a kérődző tehenek mellett az újszülött megváltót pólyázza. Az intenziv fény, mely a csillagról a kék egen keresztül megy, minél jobban közeledik a gyermekhez, mindinkább gyengébb lesz, míg végre észrevétlenül eltünik. A fény gradációját már nem is lehet jobban megfesteni.

Dániel templomfestészetének koronáját azonban a járkováci ikonosztász képezi, amelyen 1858-tól 1861-ig dolgozott. Itten jutott teljes kifejezésre az ő művészete.

A jarkováci templom a maga képeivel oly hatalmas benyomást gyakorol a szemléltőre, hogy inkább egy kathedrálisban érezzük magunkat, mint falusi templomban.

Az ikonosztász legfelsőbb közép mezőjét Krisztus a kereszten tölti be. E képet tartják az ikonosztász legszebb darabjának, melyen Dániel az emberi életet a fáklyával, a halált és az emberi véget a síró angyallal jelezte. A legnagyobb képek egyike az Utolsó vacsora, amelyről s az egész ikonosztászról a mester volt tanítványa a következőket mondja:[3]) „A hatás, melyet a nézőre gyakorol, méltó festvére a Leonardo da Vinci Utolsó Vacsorájának“. Láttam a Dániel által festett összes templomokat, de ezt remekműnek lehet nevezni, mert kétségtelenül legjobban és legtökéletesebben van

[1]) Ez a ház jelenleg is megvan: Hertelendy Ferenc, párdányi főszolgabiró a tulajdonosa. (Menczer L. közlése.)

[2]) Dániel K. esküvője menyasszonyával, Dely Zsófiával 1827. február 27-én volt Nagybecskereken a róm. kath. plébániai templomban. Az esketési anyakönyvben fel van jegyezve, hogy Dániel Konstantin görög-kel. vallásu, 25 éves, nőtlen, festő. Menyasszonya: Dely Zsófia 18 éves, katholikus. Tanuk voltak: Karácsonyi István szolgabiró és Kirchner János Ákos, vármegyei ellenőr. A háromszori hirdetés alól fel voltak mentve.

Dániel-né Dely Zsófia (Josepha, Karolina) szül. 1806 április 14-én Nagybecskereken. Dániel neje meghalt 1872. aug. 7-én, Nagybecskercken. A halál oka: gutaütés. Eltemettetett aug. 8-án. (Nagybecskereki róm. kath. plébánia születési, esketési és halálozási anyakönyve.)

[3]) A Temesvarer Wochenblatt 1845. évi 49. számában közöl egy nagy becskereki levelet, amelynek írója a következőket mondja: „A mi kitünő festőnk, Dániel úr, ki a temesvári gör.-kel. szerb püspöki templomot oly fenséges festményekkel díszítette, s akinek alkotásai, habár sajátságos, művészi eredetiségről tanúskodnak, mégis Donhauser mesterműveihez a legtöbb hasonlóságot tanusítják, a legközelebbi tavasszal megteszi már rég tervezett művészi utazását Olaszországba. Mennyit fog nyerni ezzel az ő művészi kiképzése, azt könnyen beláthatjuk.“ — Egy másik, 1851. évi temesvári hírlap ugyanilyen hírt közöl róla. Eufrosine, Temesvár, 1851. évf. 5. szám.

Megerősíti e hírlapi közléseket Dániel K. személyes ismerőse, Menczer Lipót, ki hozzám irt levelében a következőket irja: „Dániel kétszer is járt Olaszországban és tanulmányozta az ottani nagymestereket; én magam hallottam tőle nem egyszer, amikor az itteni (nagybecskereki) Szent-Háromság című gyógyszertárban gyakornokoskodtam (1849—1853.), hogy milyen lelkesedéssel beszélt az Olaszországban látottakról.“

[1]) Szintén Menczer Lipót úr közli velem, hogy Dániel K. többször járt Bécsben; hogy Münchenben járt volna, azt nem tudja.

[2]) Nikolits i. m. 93—97., 133., 138. Dobriczán az egyházközségi hívek még azt is megkívánták a művésztől, hogy minden egyes képre fesse rá, hogy az mit ábrázol. Dániel ezt határozottan visszautasította, mire a hívek egy más festővel iratták reá (Nikolits i. m. 95.)

[3]) Nikolits i. m. 99., 100.

kidolgozva, mert a mester már ekkor öreg és tapasztalt volt, ecsetét már mindenfélekép kipróbálta. Ebben a kis helységben kevesen vannak, akiknek imponál ez a munka és még kevésbbé ismeretes, hogy a járkováci templom annyi kincset rejt magában. Ha ez a mű a sixtini kápolnában volna, avagy a vatikáni vagy a florenzi képtárakat díszitené, akkor a Dániel Konstantin híre épen olyan messze terjedne, mint itáliai elődjeé. És ezt a leírhatatlan művet, amely olyan kevéssé ismeretes s majdnem feledésbe merült, a járkováci egyház 14.000 forinttal jutalmazta."

E tulzó dícséretet a tanítvány kegyelete magyarázza meg.

Egy újabbkori szakértőnk a járkováci ikonosztász képeit a következőleg írja le:

„A jarkováci gör.-keleti templomban empire-rococo stylban, fehérmárványt imitáló karcsu oszlopok tartják az ikonosztász művezetét, a képek keretei mérsékelt egyszerűségökkel nem zavarják a képek hatását. A képek előkelő ízléssel s vallásos bensőséggel vannak festve; alakok és színek meglepő harmoniában olvadnak össze; a színhangulatok, menten a szokásos rikító színektől, nyugodtak, egységesek, mit leginkább jellemez az, hogy a megváltó s a szentek dicsfénye sehol sem érvényesül a nyugodt és nemes összhang rovására, mit más templomfestészetnél már egészen megszoktunk. Ezek a művek az olasz festmények hangulatával dicsekednek és megérdemlik azt a kitüntetést, melyben a moszkvai és prágai templomfestő művészek részesíték, kik már több ízben elzarándokoltak hozzájok. Dánielnek a legsikerültebb művei közé sorolják ezeket, melyeken az empire-styl klasszikuskodó iránya félreismerhetlen, azon irány, melyben Canova halhatatlan műveit megteremté; de magán viseli e kor finom tanultsága mellett annak árnyékoldalát is, az édeskés kidolgozást; rajza biztos és korrekt, színei diszkrétek".

„Az ikonosztász legfelső középmezőjét „Krisztus a keresztfán" tölti be. Krisztus lábainál a megtörten aláhanyatló Máriát János tartja fel, gyöngéden hajolva a fájdalmas anyához; balra Magdolna elegáns alakja heves mozdulattal fordul a keresztfán függő Istenemberhez, ragaszkodás s fájdalom ül bájos arcán. Két angyal egészíti ki a kompoziciót, egyik sír, másik keblére tett kezekkel imádkozik. A ruházat nem konvencionális, hanem olasz képeken előforduló egykorú viselet. A színek gazdagok, de nyugodt harmoniában egyesülnek".

„A „Karácsony" képen mennyei fényözön sugározza be a szent családot, egy pásztor bárányt, másik galambot hoz; ez sietve jön s legott térdre borúl. Ez a mozgás mesteri. A világítás megkapó; az utóbbi pásztor, ki a képen felénk háttal térdepel, mély árnyékba esik, csak fejének körvonalai reszketnek a központ pazar fényében".

„A „Husvét"-ban Krisztus (istenideál) kiemelkedik a koporsóból, egyik katona alszik, másik a jelenettől megrémülve, futásnak ered; ez a futás a tagok mozdulatában, a draperiák lendületében nagy élénkséggel van kifejezve".

„Az „Utolsó vacsorá"-nál Krisztus és a körülte ülők az ismert konvencionális módon vannak beállítva, a két alak az asztal előtt megtöri az asztal hosszú, fehér lapját, de úgy, hogy az asztal túloldalán levő hármas csoportokat mindkettő előnyösen segít kiegészíteni. Az arcok kifejezése gyenge, míg az Üdvözítő jellemzése sikerültnek mondható. Feje szép és eszményi. A tanítványok Jézus kijelentésének hatása alatt állnak, bár arcukban keveset mondanak; ellenben Judás jellemzése igen sikerült. Nagy vörös haja vállaira esik, fejét két kezére hajtja, lélekmardosás ül tekintetén és arca redőin. Itt is gondos a színösszhang, a világítás pedig a drámai esemény központjából indul ki."

„Krisztus mennybemenetele" kiváló kompozició. Az Üdvözítő megdicsőült arccal emelkedik fel, ruhájának redői könnyedén úsznak a levegőben. Alant egy domb körül jobbra-balra leborúlva, állva, csodálkozva követik szemeikkel Mária s a tanítványok az Üdvözítőt; a domb másik oldalán egy alak siet elő, alsó testét a domb még eltakarja, messze elválik a csoporttól, s mélyen benn van a kép perspektivájában — sikerült légtávlat. A megdicsőülés hajnali szürkületben történik, nem segíti a hatást semmi fényragyogás. A reggeli szürkület harmatos levegője ömlik el az egész képen, megtelve a kiengesztelődés és megnyugvás, a szeretet és remény szende hangulatával".

„Krisztus megkeresztelése" a templomfestészet megszokott kompoziciójával van előadva. Az Üdvözítő arcán a megalázkodás és nyugalom jelensége tükröződik".

„Szveti Nikola" nagy állóképén mesterileg van előadva a fehér selyem vibrálása".

„Mária" egész lénye kellem és gyöngédség. Az alig látható dicsfény szerényen egybeolvad a sárga selyemkendővel, mely ékes vonalakban simul a Szűz szőke hajához. Arca átszellemült, szemei égre tekintenek; kezei finomak, előkelően mintázottak. Karcsú s légszerű alakján a testiségnek semmi nyoma".

„A „Megváltó" szép férfi, erősen édeskés modorosságban tartva; jobbja szelid vallás hirdetője jóságos szemekkel néz ránk, az isteni bölcselnek lehe ül ajkain; bal kezében zászlót tart, felemelt jobb kezével áldást hint; kezeinek nemes formái intelligenciát lehelnek".

„Mihály arkangyal" kedves fejét gazdag fekete fürtök koritik, a gazdag draperiák uralnak formákat takarnak; benne előkelő plasztika nyilvánul, ezzel ellentétben finomult ízlés nyilvánul".

„Keresztelő János"-on kiváló rajzképességét ragyogtatja s modorosságba süllyed".

„A „jobboldali trón" képe „Szent Száva", a bátor reformátor; homloka, tekintete tele enerzsiával, arcán komoly elhatározás ül s beszédes ajkain a bátor szó. Omophor-ban van ábrázolva, melyen ismét a selyem ragyogásával találkozunk".

„A baloldali trón Mária a gyermek Jézussal van felékesítve. Mária anyai érzelmekkel telten hajlik az isteni gyermek fölé, ki okos szemeivel a szemlélőre néz és feléje nyujtja formás kezecskéjét. Konvencionális ábrázolás, de tele van családias bensőséggel."[1])

A járkováci templommal befejezte Dániel templomfestési működését, legfeljebb még egyes képeket festett egyik-másik templom számára, mint a kovacsicai protestáns templomnak Krisztus az olajfákhegyén című képét, melyet szintén egyik legremekebb művének kell tekinteni.[2])

Ezután állandóan Nagybecskereken lakott, különböző megrendeléseknek téve eleget, de leginkább arcképfestéssel foglalkozott haláláig.

A maga korában Délmagyarországnak kiválóan keresett és jól meg is fizetett arcképfestője is volt. Idősebb emberek még emlékeznek reá, hogy az 1860-as években nagybecskereki lakása tele volt az általa festett arcképekkel, sőt genre-képekkel, de szivességből még címfestő is volt.[3])

Délmagyarországon bizonnyal számos arckép maradt Dániel Konstantintól; csak Nagybecskereken kilenc van idáig, a melyekről bizonyosan tudják, hogy Dánieltől erednek. Ezek a következők: Filkovits Boldizsár, Torontálmegye tb. főjegyzője tulajdonában van három darab, és pedig Filkovits Boldizsárnak anyai részről nagyapja Baumbach János arcképe, melyet a művész ezer váltóforintért festett meg; ugyancsak az ő dédnagynénje: Guttmann Hermanné arcképe; egy hetven évet meghaladott nő: Horváth Háni arcképe; ez utóbbiról azt tartják, hogy olyan művészettel van megfestve, hogy

[1]) Streitmann Antal: A művészeti oktatás a középiskolákban. (Különlenyomat a nagybecskereki főgymnasium 1899 - 900. évi Értesítőjéből.) Nagybecskerek. 1900. 50—54. old.

[2]) Nikolits i. m. 45.

[3]) Stippl Fábián és Brettner Ernő közlése. Menczer Lipót 1849-től 1853-ig mint gyógyszerész-gyakornok működött Nagybecskercken Jesovits Mihálynak — a „Szent-Háromság"-hoz címzett gyógyszertárában, hol Dániel Konstantin is gyakran megfordult. Ebben az időben festette e gyógyszertár portáléja számára életnagyságban Aeskulápot és Hygeát, mely utóbbihoz modellként ifju nejét választotta a művész. E két képet a műértők is becses alkotásnak tartották; sajnos, hogy az idő által megviselve, renoválásra szorultak és kétszeri ilyen átfestés után tökéletesen nem emlékeznek. (Menczer Lipót levele.)

bármely elsőrangú képtárban is megállaná a helyét. Weisz Izidor tulajdonában vannak: néhai Weisz Hermanné és neje két arcképe; Eisenstädter Ignác Béla nevű négy éves fiának arcképe, ez 400 forintba került annak idején; Stayer István nagybecskereki földbirtokosnál van az ő nagyatyjának, Stayer Istvánnak és nejének két arcképe; Oldal István becskereki fényképész tulajdonában van Dániel Konstantin nejének egy kisebb alakú mellképe; Almássy Eleknél néhai Kováts Ágostonné, előbb Dely Sándorné arcképe.[1])

Szentképek a következők vannak tőle Nagybecskereken: Dr. Králné úrnőnél: Szent Euthym, amint imádkozik a holtfej felett (Rembrandt iskolája); Matejics Gyula birtokában: Madonna, kezében liliommal, élénk színezés; ehez is neje szolgált mintául (Tizian isk.); Sztájics-Szvoboda Marinka úrnőnél: Szent György; Bécsben: Vilovszky Teodor tulajdonában is van Dánieltől egy nagyobb arányú kép: Krisztus levétele a keresztfáról.[2])

Minthogy a művész 1837-től 1843-ig Temesváron is hosszabb időt töltött, kétségtelen, hogy városunkban is több Dániel-féle kép letezik, de lappang.

Dániel K. ha nem is tartott szoros értelemben vett „festőiskolát," de azért voltak tanítványai, kik őt — kivált egyik-másik templom megfestése alkalmával — követték és mellette huzamosabb ideig tanultak. Ilyen volt a többek között Zavisits Markó, a kiről Dániel azt szokta volt mondani, hogy ez „második Dániel lesz;" de Zavisits még mestere előtt 18 évvel halt meg. (1855.) Tanítványai közé tartozott Arsenovits Konstantin, a pancsovai esperes, Nikolits Lázár, ki a dobricai templom kifestése alatt (1852—55.) volt mellette és a tehetséges szerb költő Jaksits György is, ki a rajzolást a temesvári rajziskolában kezdte meg. Jaksits beszélte el később a bacsmegyei, moholi származású, szintén festőművésznek, Radonits Nováknak, hogy Dániel Konstantinnak a következő festészeti sajátosai voltak: színvegyitése a lilába játszott; az optika törvényeiben igen nagy művész volt és Jaksits ő tőle sajátította el az áttörés,

[1]) Menczer Lipót hozzám irt levele. Hogy Dániel K. genre-képeket is festett — Brettner Ernő állitja, ki ifjú korában gyakran megfordult a művész lakásán.

[2]) Sztakits Zarkó, nagybecskereki gör.-kel. szerb esperes-plébános közlése. Streitmann Antal nagybecskereki tanár irja hozzám, hogy két év előtt kiállitást akart rendezni Nagybecskereken a Dániel Konstantin műveiből; a terv kivitele — elmaradt, mert a hivatalos ikonoklaszta képeket az illető egyháztól nem lehetett — kapni.

árnyékolás és színvegyítés minden szabályát, úgy hogy ebben a tekintetben Jaksits már egészen készen jött Bécsbe a festészeti akadémiára.[1])

A mi Dániel Konstantin nemzetiségét illeti, származására nézve tiszta szláv volt, mert atyja orosz, anyja pedig szerb volt. Minthogy román vidéken született, a románok is magukénak tartják, de több joggal a szerbek, bár úgy a román, mint a szerb nyelvet elég hibásan beszélte, törte; a két nyelv szavait egymással, sőt a némettel is keverte. Egészen jól csak németül beszélt; a műveltsége német volt; német folyóiratokat tartott és német nyelven levelezett.[2]) Lehet, hogy többé-kevésbbé franciául is tudott, mert ilyen könyvei is voltak és francia látogatójegyeket is tartott. Szerbekkel, románokkal, németekkel és magyarokkal érintkezve és mindeniktől megrendeléseket kapva, a nemzeti érzelmekre ő nem sokat adott, valamint arra sem, hogy ki milyen vallású. Kozmopolita volt. Csak az bizonyos, hogy görög-keleti vallású és fenomenális jelenség volt.[3])

Dániel Konstantinnak egy személyes ismerője azt mondja, hogy Dániel K. ha tudott is magyarul, de nagyon fogyatékosan. Házuknál a társalgási nyelv állandóan a német volt; ő a Dániel-pártól soha egy magyar szót nem hallott; Dániel Konstantint Nagybecskereken mindenki románnak tudta és ő maga is annak vallotta magát.[4])

Dániel K. mint templomfestő kiváló szakértő volt; több ízben és mélyen áttanulmányozta a keleti egyház történetét és a Szentírást. Tárgyát leginkább az Új Testamentumból szerette venni, s az Új Testamentumban örömmel hasonlítgatta össze az evangélisták parallel helyeit. Bár több templomnak az ikonosztászait festette meg, ki kell emelni, hogy bár az összes ikonosztászokon ugyanazon momentumok vannak az Ó és Új Testamentumból kiválogatva, azért soha sem másolta le egyiket a másikról, hanem mindenik új kidolgozás.[5])

El lehet mondani, hogy Dániel soha semmit sem másolt. Az ő festészetében tiszta, meg nem zavart eredetiséget találunk; templomi festményei szigoru görög-keleti szellemben vannak festve, de alakjai idealizálva vannak. Némelyek szemére is vetik, hogy

[1]) Gavrilovits, i. m. 112. Nikolits, i. m. 120—127, 114—116, 145—165.

[2]) Becses illusztrációkkal ellátott Kunstblättereket járatott Berlinből, Münchenből, Stuttgartból; évekig járatta a bécsi Hans Jörgel Calendárt. (Nikolits, i. m. 66.) Német nyelvű levelei vannak a temesvár-belvárosi gör.-kel. szerb egyházközség levéltárában is.

[3]) Nikolits, i. m. 42., 43., 66., 67., 104.

[4]) Menczer Lipót úr közlése.

[5]) Nikolits, i. m. 79., 97., 100., 102. ll.

nagyon is eltért a természettől és festményein az emberi alakoknak olyan szép külsőt adott, a milyenek az emberek csak a legtökéletesebb fokon lehetnek.

A kidolgozásban a legnagyobb figyelmet az emberi test érzékeny részére fordította, különös nagy figyelemmel dolgozta ki a kezeket, lábakat, az arcot és egyáltalában a meztelen részeket. Vázlatait vastag kartonpapirra vetette, a melyeket a mű elkészítése után tanítványainak ajándékozott.

A színek iránt igen ideális érzéke volt. A rikító színeket soha nem szerette, de a halvány színeket is kerülte; nagyon ügyesen tudta a szélső színeket összefűzni. A mint Teziant dicsérik, hogy igen ügyesen tudott a színekkel bánni, úgy Dániel Konstantinnak is ez a legerősebb oldala. Coloritja gyöngéd, finom. Sok műve az olasz iskolákra emlékeztet; stylje, a festékek vegyítése, a könnyedség, lágyság s a rajzolásban a gyengédség olasz iskolára mutatnak.

A kritikára Dániel nagy figyelmet fordított, kivált mikor a pancsovai templom megfestésével hírnevét már megalapította; tudta, hogy nem csak a jelennek, hanem kivált a jövőnek dolgozik és nem akarta, hogy műveiben, bár száz év mulva is hibát fedezzenek fel. Lassan dolgozott, majdnem babrálva, hosszu pauzákkal, azért hosszu ideig tartott, míg valamelyik képét „kész"-nek nyilvánította; addig át nem adta, míg az a kép összes részleteiben első sorban őt magát ki nem elégítette. Ha egy-egy képe önmagának is megtetszett, azt szokta volt mondani: „nem félnék a kritikától, még ha Bécsben tenném is ki a műveimet; azt hiszem, hogy ottan is feltűnést keltenének". A dicsérettel szemben önmaga iránt nagyon szigoru, éles biráló volt.

Legnehezebb annak a kérdésnek az eldöntése, hogy járt-e Dániel K. művészi akadémiákra; látogatott-e nagy képtárakat, vagy pedig teljesen autodidakta volt?

Gorove István 1841-ben, Kanitz 1868-ban is azt állitja, hogy teljesen magára hagyatva fejlődött, soha nagy városban nem volt, sőt Dániel is azt állította, legalább egy időben, hogy Pestig sem jutott el és határozottan mondotta, hogy Németországot és Itáliát nem látta; csak sokkal később — mikor már nevet szerzett, vallotta be, hogy egy időben, rövid ideig Bécsben tartózkodott és átnézte a Belvedere-t. Nekem — ugymond — nem volt senkim, a ki magyarázott volna, és magam tanultam meg azt, a mit tudok.[1])

Kerülte úgy a származására mint a tanulmányaira vonatkozó beszédet. Valami titokszerűség volt benne és

[1]) Nikolits, i. m. 46., 56., 66., 79., 80., 84., 93., 97., 100., 101., 102., 105., 123., 133. ll.

habár én — írja tanítványa Nikolits — mindennap érintkeztem vele 1852–55-ben, mégis be kell vallanom, hogy kerülgette azt, hogy érdeklődésemet kielégítse. De ez nemcsak velem volt így, így viselkedett ő másokkal szemben is, mint p. o. Zsivkovits Vaszilie pancsovai esperessel, sőt jóltevőjével és barátjával, Arsenovits Konstantin esperessel is, akivel pedig negyven éven át élt jó barátságban és a kinél Dánielnek sajátkezüleg megírt életrajza is megvolt. Ez sem tudott meg sokat tőle;[1]) 1858-ban is, mikor Nikolits megfordult Nagybecskereken a Dániel K. házánál, azt kérdezte tőle: látott-e híres képtárakat? mire Dániel azt felelte, hogy eddig még nem, de azért volt alkalma nehány régi híres festő képét látni; ugyanis a torontáli alispán egyszer rábeszélte, hogy menjen el Illokra, az Odescalchi hercegek kastélyába, ott láthat valamit, amivel nagyon meg lesz elégedve. El is ment oda, hogy lássa a nagy úr képtárát. Voltak ottan képek Leonardo da Vincitól, Pablo Veronesetől és más híres régi mesterektől. Mikor a látogató Nikolits megkérdezte tőle, hogyan tetszettek neki e halhatatlan festők művei? Dániel lakonikusan azt felelte: „Nem találtam bennök semmit, aminek hasznát vehetném“.[2])

A fennebbiek szerint tehát Dániel csak annyit mondott el festőművészi kiképzéseiről, hogy Temesváron tanult Theodorovits Arszánál; egyszer volt rövid ideig Bécsben, máskor pedig Illokon látott régi képeket.

Ezzel szemben Pavisevics, archimandrita azt bizonyítgatja, hogy Dániel K. Temesváron még egy Nesenthaler nevű német festőnél is tanult s akademiákon is járt Németországban München ben, Berlinben és tanult Rómában is. Felhozzák ennek bizonyítására, hogy Dániel hol szerezte volna meg nagy intelligenciáját, a német nyelvnek mély ismertetét, ha Németországban nem tanult volna? Miért járatta volna a német Kunstblättereket, ha szorosabb szálak nem fűzték volna Münchenhez?[3])

Arsenovits esperes, de mások is, akik Dániel műveit ismerték és becsülték, azt tartották, hogy Dániel, ha nem is Bécsben, vagy jobban mondva Németországban, de Olaszországban bizonyosan volt, és pedig Velencében, Milanóban és Rómában, ott festői iskolákat és képtárakat látogatott. Szakemberek bizonyítják — írja Nikolits — hogy Dánielnek Olaszországban kellett megszereznie művészete alapját, mert egész működése itáliai iskolára vall.[4])

[1]) Nikolits i. m. 104., 105.
[2]) U. o. 102.
[3]) U. o. 69.
[4]) U. o. 105.

Mindezekkel szemben felhozhatjuk, hogy Dánielnek a német nyelv teljes elsajátítása végett nem kellett épen Németországba mennie, mert azt Temesváron is elsajátíthatta, német műveltségű nejével pedig állandóan gyakorolhatta magát e nyelvben. Aztán hány uri családnál megfordult, nem is rövid időre Dániel, midőn arcképeket festett. Akkor német volt még majdnem kizárólag a művelt körök társalgási nyelve Délmagyarországon. Kunstblätter-eket pedig láthatott a temesvári festőknél is: ő csak a példát utánozta. Azokban sok régibb és ujabb művész képének a reproductióját láthatta; ihletett művész ennyiből is sokat tanul. De azt önmaga is elismeri, hogy Bécsben megfordult a Belvederben; ott pedig már eredetiben láthatott sok régi olasz művet. Azt pedig már kimutattuk, hogy Olaszországban, habár idősebb korában, de két izben is járt, 1846-ban és 1851-ben.

Dániel Konstantin tehát oly autodidaktának tekinthető, kiben nagy őserő rejlett. Azt senki be nem bizonyította, hogy akadémiákon járt, de annyi bizonyos, hogy képességeit legalább is a bécsi és az olasz nagy képtárakban gyarapította.

Dániel K. kisded, gyengetermetü ember volt, szerény, de magatartása nyilt. Ha valakivel beszélt, annak mindig a szeme közé nézett. Felesége magas, és fiatal korában valósággal szépség számba ment, ki Dánielnek modellként szolgált a Madonnák festésénél. A temesvári gör.-kel. szerb püspöki templomban levő Szűz Mária képhez is felesége volt a minta.[1])

Mint ember, Dániel K. szellemes, előzékeny, illedelmes volt, — bár külsejében nem volt semmi vonzó. Kissé hajlott hátu, ősz, himlőhelyes, rücskös ember; az első tekintetre egy öreg tanító, vagy valami polgári iparos benyomását keltette, de ha az ember a dolgozótermében beszélt vele, mindjárt belátta, hogy csalódott, mert a valódi művész szólalt meg belőle. Dolgozószobájában egyedül szeretett lenni, s e közben szeretett fütyölni, a melybe gyakran annyira belemélyedt, hogy sokszor azt sem tudta, hogy mi történik körülte. A gyermekeket nagyon szerette és sétái közben örömmel állt meg játszani velök; különösen szerette, ha összekülönböztek, őket kibékíteni.

Szerény, de önérzetes művész volt. Midőn tudatára jutott művészi becsének, akkor már szabadabban hasonlította munkáját nagyobb mesterek műveihez és sokszor sajnálkozott azon, hogy erre a vidékre

[1]) Jovitschevits, i. m. 112. Alexandrovits Lyubimir temesvári festő, aki sokszor látta Dánielt, sokszor be is zelte ezt, de megerősítik többen is, mint Menczer Lipót, [illegible] Zwekh. Gy.

jött és nem Rómában, vagy egyáltalán nem Olaszországban telepedett le.[1])

Kiállításokra képeket soha nem küldött, még arra sem törekedett, hogy neve közkeletű legyen.[2]) Délmagyarország számára dolgozott, azért csak bizonyos körökben ismerték.

A magyar hírlapirodalomban 1840-ben találkozunk először a Dániel K. nevével, majd 1841-ben,[3]) azután alig. Jellemző, hogy a temesvári egykorú hírlapok a nagyérdemű művész haláláról egyetlen sorral sem emlékeztek meg.

Dániel Konstantin Nagybecskereken halt meg 1873. május 25-én (ó-naptár szerint május 13-án),[4]) utolsó kívánsága szerint a római kath. temetőben hantolták el hitvestársa mellé, ki őt a halálban egy évvel megelőzte.

A Dániel-párnak gyermeke nem maradt, de örökbe fogadtak egy leányt; Dániel festményeinek egy része e nő és férje, Pokorny gyógyszerész birtokába került, ki Dániel K. halála után Gaadra költözött; másik részét a többi rokonok Lugosra vitték.[5])

A derék művész sírját mindeddig tartósabb emlék nem jelöli; de vannak még kortársai, akik biztosan tudják nyugvóhelyét.[6]) Arschinow Pál belgrádi tanár 1901-ben felhívta a szerb közönség

[1]) Nikolits, i. m. 104., 109., 110., 135. és 139. ll.

[2]) Dániel Konstantin neve sem a Nemzeti Képcsarnokot alakító Egyesület Évkönyveiben (szerk. Mátray Gábor, Pest 1852.), sem a Magyar Képzőművészeti Társulat Évkönyveiben, sem annak Közleményeiben elő nem fordul. A Képzőművészeti Társulat Évkönyve 1866-ról összesen 99 hazai festőművészt sorol fel. Ezek között csak egy lakott akkor Temesváron — Kőváry János — Délmagyarország egyéb helyeiről senkit nem említ, pedig Dániel Konstantin akkor még javában működött

[3]) Zsivkovits Pantaleimon temesvári szerb püspök beiktató ünnepélyéről azt írja a Nemzeti Ujság levelezője (1840. 87. szám.): „A beiktatási szertartás . . . a Dániel festő mesteri keze által újonnan készült festményekkel, úgy ízléses faragványokkal fénylő püspöki egyházban tartatott meg.“ (Művészet, 1908. 5. sz.)

[4]) A nagybecskereki gör.-kel. szerb hitközség halotti anyakönyvében Dániel Konstantinról a következő adatok vannak: Halála napja 1873. május 13.; eltemettetett: május 14-én (új naptár szerint 26-án) Sztaits Dániel esperes által. Született: Lugoson; halálának oka: aggkórság. Halála idején állítólag 80 éves volt. Sztákits Zsárkó, nagybecskereki gör.-kel. szerb esperes-plébános közlése.

Mint Menczer Lipót úr közli velem, Dániel Konstantint a római kath. temetőben a Dely család sírboltjába temették el; a temető pap Sztaics Dániel gör.-kel. szerb esperes-plébános volt; minthogy azonban a halotti menetet, az akkori szokáshoz képest, csak a kapúbejáróig kísérhette, lehetséges, hogy bent a temetőben róm. kath. pap parentálta el a halottat, de ennek a római kath. halotti anyakönyvben semmi nyoma nincsen.

[5]) Lásd fent

[6]) Sztakics Zsárkó gör.-kel. esperes-plébános közlése.

figyelmét erre s adakozásra hívta fel a közönséget, hogy Dániel K. sírja méltó emlékkel jelöltessék meg.[1]) Olajfestményű arcképét Nikolits Vlad. zimonyi ügyvéd költségén a torontálvármegyei orlováti születésű Prédits Uros festő készítette el a belgrádi Nemzeti Muzeum számára.[2])

A jeles művész mindenesetre megérdemli, hogy emléke megőriztessék, neki hazai művészeink sorában is illő hely biztosíttassék, sírja fölé pedig méltó emléket emelni, elsősorban a saját hazájának a kötelessége.

Petrovits Száva (Szabbas).
(1794—1857.)

Született 1794-ben Jezvin községben Temes vármegyében, gör.-kel. vallású; nősnek és festőnek mondotta magát, midőn 1815. december 2-án Temesváron polgárjogot szerzett,[3]) de már előbb is Temesváron lakott, sokáig lakott a Gyárvárosban, élete utolsó éveiben pedig a Várban.[4])

Több mint negyvenkét éven át lakott Temesváron és állandó foglalkozása a festés volt. Arckép- és templomfestő volt. Igen sok szentképet festett a görög-keleti templomok számára; úgy látszik, ez volt művészetének állandó alapja. Úgy a templomokban, mint magáncsaládoknál igen számos kép maradt fenn tőle s ezek könnyen ellenőrizhetők, mert majdnem minden képének hátlapjára feljegyezte, hogy az kit ábrázol, mikor, hol festette és hogy az az ő ecsetje alól került ki. Képeit olajban vászonra, fára vagy pléh-lemezre szokta festeni.

[1]) A Belgrádban megjelenő Brankowo Kolo című szépirodalmi hetilap 1901. évi április 26-án (ó-naptár) megjelent számában.

[2]) Ennek a képnek az acélmetszetű másolatát közli: Gavrilovits Andra a Семенуик Српи XIX-ог Века I. köt. 12. füzetében, ez utóbbiról készíttettük — kisebbített alakban — az itt közölt arcképet.

[3]) A polgárok törzskönyvébe mindig bejegyezték, hogy az illető hány [illegible], de Popovits Száva esetében ez az adat kitöltetlen, azonban a temesvár-belvárosi [illegible] kel. szerb egyház halotti anyakönyvében Petrovits Száváról be van [illegible], hogy 63 éves korában halt meg Temesváron 1857. junius 9-én. Ez adat [illegible] tehát 1794-ben kellett születnie. Születési helyéül a polgárok törzskönyve Jezvin községet, a halotti anyakönyv Bázos, temesvármegyei helységet jelöli [illegible] Tekintve, hogy a polgárok törzskönyvébe maga az érdekelt fél szolgáltatta az [illegible], míg a halotti anyakönyv számára csak hozzátartói, azért születési helyéül Jezvin tekinthető.

[4]) Petrovits Szávának három fia volt: Miklós, Pál és Wladimir, kik az 1821—[illegible] évek között jártak a belvárosi „normál“ iskolába; fel van jegyezve róluk, [illegible] Petrovits Száva, temesvári polgár, a Gyárvárosban lakik. A temesvár-[illegible] népi kola irattára. Hogy utoljára a Belvárosban lakott (Vár), azt a [illegible] kel. szerb hitközség halotti anyakönyve mutatja.

Petrovits Száva nem volt ugyan nagytehetségű festő, de ügyes, jó középszerű; igen szorgalmas és sokat dolgozott. Színezése élénk, határozott, de nem olyan egybeolvadó, finom mint a Dánielé.

Mayer Ferenc arcképe. Festette Petrovits Száva 1815-ben.

Mayer Ferenc temesvár-városi senátornak életnagyságban, 1815-ben megfestett arcképe, melyet a művész alig 21 éves korában készitett, még reánk maradt megrongált állapotában is határozott tehetségre vall,[1] úgyszintén Putnik József püspök arcképe, melyet 1836-ban festett

[1] E kép Temesvár városa tulajdonában van; hátlapján a művész sajátkezüleg irta be: „Sabbas Petrovits pinxit die 28. Octobris 1815. Effigies D. Senatoris Francisci Mayer, anno 40.“

és a Cyrilovits Sofron püspöké, melyet 1846-ban renovált.[1] 1849-ben festette meg Rajacsich József szerb pátriárcha kisméretű, olajfestésű arcképét, természet után; ez is igen jó alkotás.[2]

Valószinűleg Petrovits Szávától való Ferenc királynak két olajfestésű, életnagyságú arcképe, melyeknek egyike a délmagyarországi múzeumban van, ezt a képet a hasonlóan szerb származású Wutsán Athanáz készittette 1827-ben abból az alkalomból, midőn Temesváron városi levéltárnokká neveztetett ki. Ehhez teljesen hasonló technikával van kidolgozva a temesvári szerb püspökség aulájában Ferenc királynak egy másik arcképe. Mind a kettő gyenge alkotás; látszik, hogy a művész nem természet után festett, csak valamely acélmetszet után dolgozott. Nem is irta rá a nevét.

Ellenben határozott művészi becsértékkel bir a keresztre feszitett üdvözitő képe, mely Jézust halála órájában tünteti fel. A kereszt háta megett jobbról egy fehéres hegy, balról Jeruzsálem városa látszik. E képet Putnik József püspök megrendelésére 1828-ban festette Aradmegye székháza számára.[3]

Petrovits Száva festői működésének legnagyobb része a templomi festészet körébe tartozik. Már 1820-ban ő festette meg a battonyai görög-keleti szerb templom egész ikonosztázát, amelyet azonban 1880 táján Alexics Dusán festő renovált, vagy jobban mondva átdolgozott.[4] Ugyancsak Petrovits Száva festette a mehalai szerb templom ikonosztázát, a temesvár-gyárvárosi gör.-kel. szerb templomban pedig az ikonosztása mellett levő Szent-Péter és Pál apostolok együttes képeit.[5]

1837-ben ő is pályázott a temesvár-belvárosi gör. kel. szerb székesegyház ikonosztázának a kifestésére; érette 3900 frt. árt szabott, és valamelyes próbaművet küldött be. A hitközség azonban nem őt, hanem a nálánál nagyobb tehetségű Dániel Konstantint bizta meg

[1] Mind a kettő a szerb püspöki palotában Temesváron.

[2] Zwekits Gy. úr tulajdonában Temesváron.

[3] Igazolja ezt a kép alján levő következő egykorú felirás: „Josephus Patnik Eppus Temesvariensis praesentem Filii Dei, Domini nostri Jesu Christi in Cruce Agonisantis Iconem dulcis patriae suae Provinciae Aradiensis II. Statibus és Ordinibus in perennem sui memoriam pia mente dat, dicat, dedicat 1830.“ Hátul, a vászon szélén: „Temesvár, jul. 22. 1828. Sabbas Petrovits pinxit.“ A kép méretei, (a keret nélkül) 1·58 m. magas, 0·95 m. széles; kerete is egykorú, széles, aranyozott. Jelenleg Arad vármegye tulajdona; régebben a vármegyeházán levő ügyészségi böltön folyosójában állott, most pedig a megyei főjegyző hivatalos helyiségében van Aradon.

[4] Csak az ikonosztász bal ajtajától balra fekvő Szent Miklós képe szorult a legutóbbi renovalásra s igy ezen a képen teljesen meg van őrizve Petrovits Száva [illegible] jellegzetessége. Alexits Ivan gör.-kel. lelkész levele dr. Zuhkovits püspöki [illegible]

[illegible]

e művészi munkával,[1]) mindamellett kisebbméretű szentképeket a székesegyház számára is készített, többnyire pléh-lemezre festve.[2])

Egész bizonyosra vehető, hogy Petrovits Szávától kivált szerb családaink körében úgy Temesváron mint a vidéken mai napig számos arckép található, úgyszintén számos görög-keleti templomban akadhatunk az általa festett szentképekre.[3])

Petrovits Száva 1857. junius 9-én (újnaptár sz.) halt meg hatvanhárom éves korában, Temesváron a várban; halálát hagymáz okozta.[4])

Koppold József.

(1799—1871.)

Működvelő szentkép-, arckép- és genrefestő. Született 1799-ben Temesváron, hol atyja kézműves volt; úgy az alsó, mint a középiskolát is szülővárosában végezte, aztán ugyancsak Temesváron, a lelkészi pályára lépett s a szemináriumlakója lett. Theologiai tanulmányai mellett az ifjú klerikus mindig szívesen foglalkozott egyrészt a német classicus írók olvasásával, másrészt az izlést nemesítő rajzolással. A nyári szünidők alatt a mező, az erdő, szóval a szabad természet képezte legnagyobb örömét.

1822-ben szenteltetett pappá s kilenc évi káplánkodás után 1831-ben először plébánosi helyettessé, majd egy év mulva valóságos plébánossá neveztetett ki Bogsánba. Öt évet töltött e kellemes községben Koppold s ha egyedül tőle függött volna, úgy egész életét is szívesen itt töltötte volna, de szülei halála után rászoruló testvérei neveltetésének gondja arra intették, hogy anyagilag jobban jövedelmező helyre jusson. Így került először 1836-ban Szent-Andrásra, majd három évvel később Uj-Bessenyőre plébánosnak. Ama hat év kivételével, melyet 1854-től 1860-ig mint szemináriumi rektor ismét Temesváron töltött, majdnem harminc évig lakott Koppold Uj-Bessenyőn, hol 1871. dec. 29-én meg is halt. Az uralkodó kegye őt a cimzetes

[1]) Temesvár-belvárosi szerb hitközségi levéltár, jegyzőkönyv, 1837-ről.

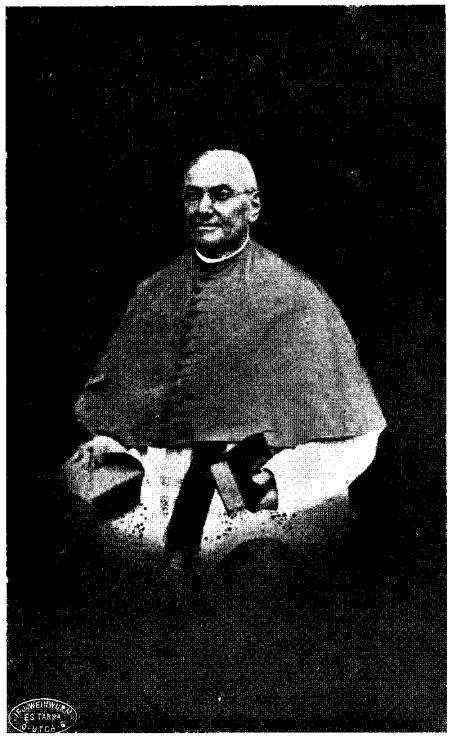
[2]) Tizenhat darab ilyen festmény van tőle, amelyeket 1857-ben, tehát halála évében festett; egyikre cyrill betűkkel rá is van írva, hogy festette az úr 1857-ik évében Temesváron, a várban Petrovits Száva. E képek a következők: 1. Úrszine változása. 2. Szent Száva. 3. Szent György. 4. Szent Demeter. 5. Szent Paraszkéva. 6. Szent Bazil. 7. Konstantin és Helén császárnő. 8. Szent Mihály arkangyal. 9. Boldogasszony felavatása. 10. Keresztelő Szent János születése. 11. Keresztelő Szent János fejvétele. 12. Péter és Pál apostolok. 13. István archidiakonus. 14. Nagy Bazilius, Gergely a theologus és Aranyszájú Szent János. 15. Boldogasszony születése. 16. Boldogasszony halála.

[3]) E sorok nyomatása közben veszem a hirt Terzin György gyárvárosi gör. kel. tanitótól, hogy Lázárovits György kereskedő tulajdonában is van Petrovits Szavától egy szentkép

[4]) [illegible] akadémia halottak anyakönyve

kanonoki méltósággal tüntette ki, felebbvalóinak bizalma a kerületi esperesi állásra emelte, a mely a Bach-korszak alatt a kerületi iskolafelügyelői hatáskörrel is össze volt kötve.

Koppold mint ember és lelkész egyaránt egyike volt a legtiszteltebb, legbecsültebb és legszeretettebb egyéniségeknek. Már ifjú kora óta megszokva a szellemi szórakozást, a tudományok különböző ágaiban igen kiterjedt ismeretekre tett szert; a theológián kívül különösen a

Koppold József arcképe.

történelem, a földrajz és a néprajz képezte tanulmányai tárgyát, s kivált e tárgykörökből gazdag könyvtárra is tett szert.

Ügyessége a rajzolásban később festői szenvedéllyé lett. Nem [illegible] ugyan festészeti akadémiákat, de Temesváron lakása idejében [illegible] felkereste az itt lakó, vagy csak ideiglenesen tartózkodó [illegible], akiktől gyakorlati útmutatást szerzett a festőművészetben; kivált Fialla Antallal, a jeles festővel állott jó barátságban, ki

Koppold arcképét is megfestette. 1853-ban ellátogatott Németországba és huzamosabb időt töltött Münchenben, hol a képtárakat tanulmányozta. Festményein meg is látszik a müncheni és a düsseldorfi iskolák hatása; leginkább a nagy mesterek alkotásait másolgatta, de van sok önálló festménye is. Leginkább szentképeket festett, melyekkel el vannak árasztva Csanádegyházmegye templomai. Festett ezenkívül csendéleti és genreképeket is. Mint dilettáns és naturalista ügyesen forgatta az ecsetet nemcsak kedvtelésből, hanem gyakran anyagi haszonért is. Gyümölcs-csoportozatot ábrázoló képei szindúsak, kedvesek.

Legfőbb érdeme, hogy olyan korban lelkesedett a művészetért, amikor nálunk még nagyon kevesen gondoltak erre.

Olajfestményű képei közül négy darab csendéleti kép van Temesváron a dr. Grosz József kanonok úr tulajdonában, özv. Krecsmáry úrnőnél pedig két nagyobbarányú olajfestésű szentkép, és pedig Szent Gellért megkövezése és Szent József. A délmagyarországi tört. és rég. múzeum képtárában is van egy genre-képe: A leánykákat oktató apáca — (52×42 cm.) olajban vászonra festve, mit a művész 1868-ban ajándékozott Ormós Zsigmondnak.[1])

Melegh Gábor.

(1801—1835.)

Magyar nemesi család származéka.[2]) Atyja, Melegh János (szül. 1771-ben), a XVIII. század végén mint megyei esküdt küldetett Versecre. Itt nősült meg, feleségül vevén Scherübl Aloyziát, kitől három gyermeke született.[3]) A legidősebb volt Gábor, a festő, ki 1801. május 14-én született Versecen,[4]) a második egy leánygyermek

[1]) V. ö. Neue Temesvárer Zeitung 1872. évf. 2 számában: „Domherr Joseph Koppold". Nekrolog Prof. Schwickertől. Ormós Zsigmond: Visszaemlékezések, III. 51—52., dr. Grosz József csanádi kanonok és Schäffer Károly személyes közlései.

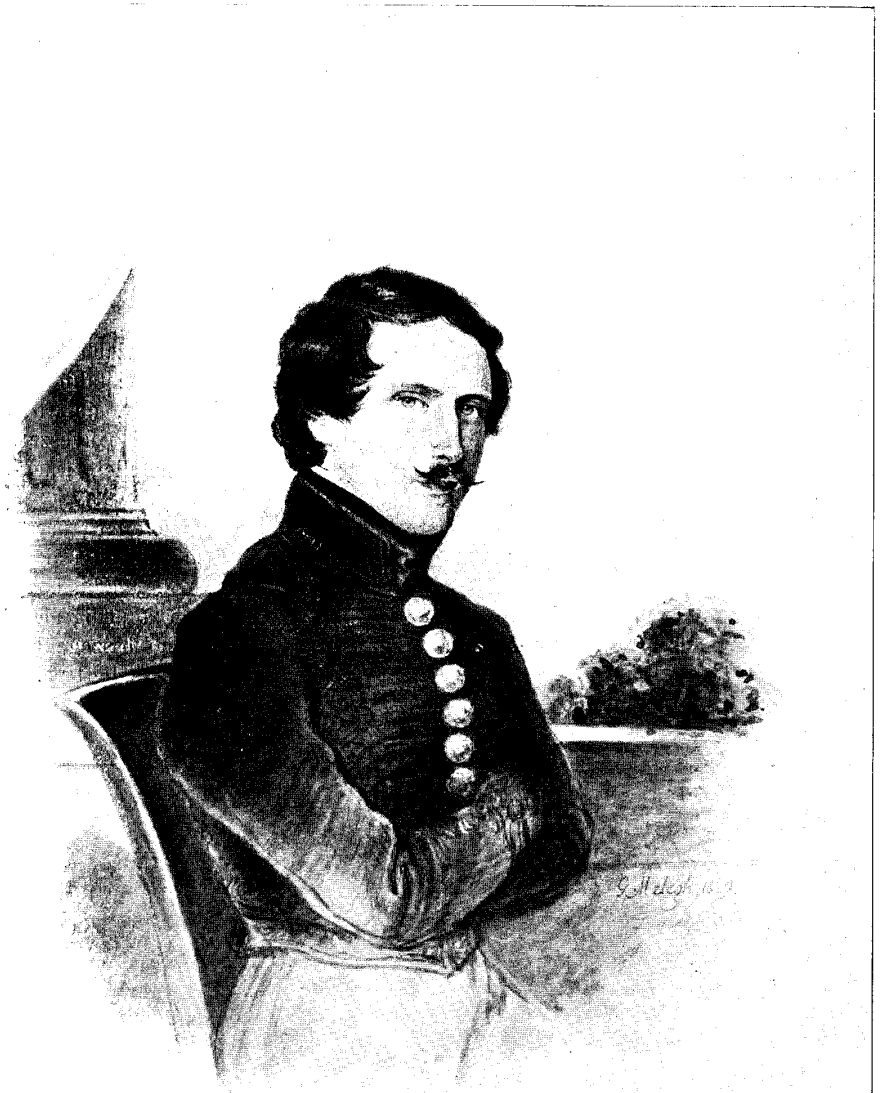
[2]) Ebből a családból származott Melegh Boldizsár, egykoron esztergomi kanonok, egri nagyprépost és végre csanádi püspök, ki 1588. márc. 21-én húnyt el és Zemplén vármegyében a leleszi kolostorban van eltemetve. Nagy Iván: Magyarorsz. nemes családai.

Melegh Boldizsár püspök arcképe ma is megvan a leleszi kolostorban; onnan másoltatta le a temesvári püspöki palota képgyűjteménye számára nagynevű utóda, Dessewffy S. csanádi püspök.

Nagy Iván, ki a Melegh Boldizsár-ról szóló adatokat közli, nem emlékezik meg a család temesvármegyei ágáról, pedig Melegh Gábor atyja: Melegh János már 1797-ben őrmester, 1805-ben pedig hadnagy volt a temesvármegyei felkelő nemesség sorában; 1809-ben már nem vett részt a nemesi felkelésben, tekintettel két kiskorú gyermekére, hanem maga helyett egy gyalogos katonát állított. Versec járási nemesek jegyzéke 1809-ből. Temes vármegye levéltára, 1809. évi 193. sz.

[3]) Temes várm. levéltár, 1829. évi 1553. sz.

[4]) Szentkláray Jenő: Brocky Károly. Arany J. Társ. könyvei. VI. 21.

volt, a harmadik pedig Ferenc, ki később Temesváron mint megyi kishivatalnok szolgált.

A Melegh-család elég jómódú volt; gyermekeit gondosan neveltette.[1]) Melegh Gábor még szülei életében az 1820-as évek elején Versecen műtermet rendezett be magának, s itt látogatta őt meg a hat évvel ifjabb Brocky Károly, ki Melegh-től nyerte az első oktatást az olajfestésben és Melegh már akkor is a legtalentumosabb tanítványai egyikének vallotta Brocky-t.[2])

Melegh Gábor komolyan fogta fel hivatását. Nem egyszerű vidéki festő akart ő lenni, kit egyedül magára hagyatott talentuma vezet, hanem teljesen kiképezni akarta magát a szépművészetek mesterségében; azért vágyott a bécsi csász. kir. képzőművészeti akademiába, majd annak elvégzése után ismerete gyarapítása végett hosszabb tanulmányi utat kivánt tenni Olasz- és Franciaországba és Németalföldre.

Szülei elég korán elhaltak; 1827-ben már nem éltek, de valószínű, hogy még atyja életében kezdette meg a bécsi művészeti akademián tanulását, amelyet több éven át jó előmenetellel, „megkülömböztetéssel“ folytatott még atyja halála után is.

Szülei halálakor a három testvér között csak ő volt még nagykorú; 1827 elején tehát ama kérelemmel fordult az udvari kancelláriához, hogy kiskorú testvérei számára a vármegye gyámot rendeljen ki, hogy azután a kiskorúak örökségét kezelje, az ő reája eső részt pedig megkaphassa. Az örökség kamatokra kiadott kisebb-nagyobb összegekből állott és összesen 17.742 forint 43 krajcárra rúgott. Ezen kellett volna a három testvérnek osztoznia. De a művész anyai nagybátyja, a kiskorú árvák gyámja a számadást oly sokáig húzta, hogy a türelmetlen művész, ki már külföldi tanulmányútjára készült, 1829. junius havában személyesen lejött Temesvárra, hogy a vármegyénél öröksége kiutalása végett közbenjárjon.[3])

[1]) Melegh G. valószínüen Temesváron járt a gimnáziumba, de a kegyesrendi kath. gimnázium irattárából nem tudtam az erre vonatkozó adatokat megszerezni.

[2]) Pesty Frigyes: Delejtű, 1860. évf. 26. szám.

[3]) Temesváron időzése alkalmával intézte Temes vármegye rendeihez az alábbi folyamodást, melyet úgy szép magyarságáért, mint sokban felvilágositó tartalmáért egész terjedelmében közlünk:

„Tekintetes Karok és Rendek! Ő Felségének, a főméltóságú Királyi Magyar Kancellária útján, még 1827-ik esztendőben, április 27-én 5283. udvari szám alatt vett legkegyelmesebb rendelésének következtében, édes atyám, néhai megyebeli esküdt, Melegh János Úr, s édes anyám született Scherübel Aloyzia Asszony halála után maradott — a tekintetes Karok és Rendek kegyes meghagyásából főszolgabiró T. Dessewffy Antal úr által pénzre tett örökségemnek általvételére, előbb ugyan teljes hatalmú biztosomat, császári és királyi kapitány Kremmer úr személyében, minden siker nelkül megkérvén, annál nagyobb reménységgel és bizodalommal

Az ifjú művész erélyes fellépése sikerrel is járt, mert öröksége egyrészéhez hozzájutott s erre ő ismét Bécsbe sietett, hogy tanulmányait folytassa.[1]) További sorsáról keveset tudunk; csak annyit, hogy 1835.

[illegible] most le személyesen Bécsből: minthogy a tekint. Karoknak és Rendeknek a [illegible] március hónap 16-án 519. szám alatt, tisztelt főszolgabiró Dessewffy úrnak ide mellékelt hivatalos jelentésének következtében az a kegyes végzés hozattatott, hogy a tisztelt főbiró úr, t. Osztoics János főügyész és Bogma István számvevő urak közbenjöttükkel, ha szükséges lenne, ügyészi segitség mellett és minden kamaton kint fekvő pénzeinket incassálván, addig magánál depositumban tartsa, míg mi három örökösök, alkalmatos időben összejövén, az osztály közöttünk megtétetődhetik, s minthogy én az emlitett jelentésnek tartalma szerint főszolgabiró urat jó előre tudósitottam, hogy ezen a Tavaszon, bizonyosan le fogok jönni, azt tehát meg sem akadhattam, hogy a fentemlített legkegyelmesebb rendelés és kegyes végzés foljesitéséül, már minden pénzünk beszedve ne legyenek.

Minthogy azonban sérelmesen kellett tapasztalnom, hogy ekkoráig valójában semmi sem történt, mert Versecen lévén a tisztelt főbiró úrnál, nemcsak nála pénzeinket depositumban nem találtuk, hanem az eleibe idézett adósok azzal mentegették magokat, hogy tartozásaik lefizetésére fel nem szólíttattak, — kénteleníttetek a tekintetes Karok és Rendek előtt mély alázatossággal esedezni, hogy minekutánna tőlem, aki a szépmestersegek császári királyi Akademiájában Bécsben eddig előmenetelesen és megkülömböztetéssel kezdett pályámnak befejezésére, — azontúl pedig a festésben kitetsző talentomaim öregbitésére, az olasz, francia és németalföldi tájékokra teendő hosszasabb és költségesebb utazásokra sietni, — e miatt pedig már [illegible] reánk jövő junius hónap 20-án okvetlenül Bécsben lenni tartozok, csak addig lévén megedelmem a kint maradásra: ezen tekinteteknél fogva méltóztassanak a tekint. KK. és RR. oly hathatós rendeléseket tenni, hogy a kegyes végzés által kirendelt tisztviselő urak Versecen haladéktalanul kimenvén, legfeljebb tíz napok lefolyása alatt ezen árva massának állapottyát tökélletes rendbeszedjék, volt gondviselőnk Scherübel János számadásait megvizsgálják, tőle és más adósoktól a kint levő tőkepénzeket és hátralevő kamatokat okvetetlenül beszedjék, közöttünk három örökösök között készpénzben felosszák, az inventariumok, és licitationale protokollumok, úgy a számadásoknak közlése mellett, engem és résztvevő testvéreimet örökségünk micsoda történt manipulatiójáról felvilágositsanak és megnyugtassanak, — és minnyiben talán ily rövid idő alatt minden kint levő tartozásokat beszedni nem lehetne, oly sikeres és foganatos módokat vegyenek elő: hogy azok legfeljebb e folyó esztendei október hónap közepéig az utolsó krajcárig befizetődjenek és [illegible] szolgáltatódjanak; nevezetesen pedig, a mennyiben az én részemre esendő pénz ez úttal kezemhez nem szolgáltatódhatna: a hátramaradandó summák, a fentírt végig, emlitett teljes hatalmú biztosom: a bánáti főhadi kormányszék adjutánsa, kapitány Kremmer úr kezibe adattasson, hogy ő azt nekem Bécsbe felküldhesse, ellenkező különben tökélletesedésem pályáján akadályokat és káros hátramaradásokat kelletlen szenvednem. Kedvező és hathatós rendelések reménye mellett, kegyességekbe [illegible] tisztelettel ajánlott vagyok, a tekintetes Karoknak és Rendeknek

Temesváron, 30-ik Juniusban 1829. Alázatos szolgájuk Melegh Gábor a Szép Mesterségek Császári Királyi Bécsi Akademiájának nevendékje.“ (Temes várm. levéltára 1829. évi 1553. sz. a.)

[1]) Dessewffy Antal és Klaniczay Lajos esküdt jelentése Temes vármegye közönségéhez 1829. jul. 19-én. Temes várm. levéltára. 1829. évi 1696. sz. és u. o. 1829. évi 2536. szám.

tavaszan egykori tanítványa, Brocky Károly társaságában Olaszországba indult tanulmányútra, de útközben Triesztben, fürdés közben a tengerbe fulladt.[1]) Így szomorú véget ért e 34 éves fiatal művész, pályája kezdetén. Benne a fejlődése kezdetén levő magyar festőművészet kiváló erőt veszített, ki hivatva lett volna arra, hogy Brocky-val együtt a magyar művészetnek egyik erős oszlopa legyen.

Művei közül kevés maradt fenn; vagy legalább is lappanganak. Temesvári időzése alkalmával, 1829-ben festette meg Bogma István, temesvári főadószedő és neje arcképeit,[2]) ugyancsak ebben az évben fordult meg Versecen, és itt festette le olajban, fára Dessewffy Antal főszolgabírót és nejét nemes Koppauer Zsuzsannát.[3]) E négy kép mindenike igazolja, hogy Melegh Gábor valódi művész volt.

Brocky Károly.
(1807—1855.)

Nemcsak Temesvárnak, hanem egész Magyarországnak, sőt Európának egyik elsőrangú festőművésze. Született Temesváron 1807. május hó 22-én. Atyja Brocky Károly borbély és egyuttal parókacsináló volt, de csak 1813-ban lett temesvári polgár, bár évek hosszabb sora óta lakott már Temesváron. Bécsi származású volt; ilyennek vallotta magát, midőn 1813-ban temesvári polgárjogot szerzett és a polgárok törzskönyvébe felvétetett.[4]) Anyja Paulics Katalin volt, ki korán elhúnyt s a gyermek Brocky Károly már 6—7 éves korában anyátlan árva volt.

[1]) Arany János Társ. könyvei, VI. köt. 35.

[2]) Vízfestmények, kartonlapra. A művész jegye rajtuk: G. Melegh, 1829. Temesvár. Megvannak Temesváron Bogma István nyug. városi tanácsnok tulajdonában.

[3]) E képek néhai Dessewffy S. csanádi püspök végrendelete szerint Temesvár város tulajdonába jutottak és jelenleg a délmagyarországi muzeum képtárában őriztetnek. Nagyságra egyenlők; mérteik: 26 és 21 cm. Dessewffy Antal arcképén a művész neve is rajta áll: Melegh. 1829. Koppauer Zsuzsánna arcképén a művész neve ugyan hiányzik, de a kép egész technikája mutatja, hogy ugyanazon művész festette, ki az előbbit. E két kép acélmetszetben is megjelent az Eble Gábor által megírt és Dessewffy S. csanádi püspök által Budapesten 1903-ban kiadott „Csernek i és tarkeői Dessewffy-család“ c. munkában.

Melegh Gábor-nak Versecen már alig találhatók művei. Milleker B., Versec város történetírója szóbelileg közli, hogy 1905 körül látott Versecen Nagy Miklósné tulajdonában egy Krisztus-főt (tollrajz), amely Melegh-től való, de azóta már ez is elkallódott, több művéről pedig Milleker nem tud.

[4]) A temesvári polgárok törzskönyve I. kötetében Brocky Károly festőművész atyjáról a következő bejegyzés foglaltatik: „Carl Broky von Wien gebürtig, 35 Jahr alt, ledig, ein Perückenmacher, den 4-ten Jänner 1813. Bürger geworden.“ Utána, magyarul: „Gestorben den 15-ten April 1829.“ (Temesvár városi levéltár.)

A temesvárlehvárosi róm. kath. plebánia „Halottak Anyakönyve“ III. kötetében a következő bejegyzés található: „1829. április 17-ke van megjelölve, szentkatolikus

Gyermekkorában atyja borbélyüzletében dolgozott, majd atyja beiratta őt nyolc éves korában a temesvári „normál“ iskolába, hol öt

Brocky Károly.

évven át tanult igen szorgalmasan. Atyja azt akarta, hogy fia is borbély legyen, azért az elemi iskola elvégzése után ismét a saját üzletében

Brocky K. Arany János Társaság könyvei, VI. köt. 30.) Valószínű, hogy e két eltérő adat közül az utóbbi a helyes.

alkalmazta inasnak; sőt ilyen minőségben több üzletben is volt. Időközben azonban pártfogója akadt az ifjú Brockynak egy nemeslelkű temesvári pékmester és lisztkereskedő, Weldin Ferenc személyében, ki sógora volt a fiú atyjának. Az ő tanácsára és pártfogásával jutott be az ifjú Brocky Károly 1821-ben október 1-én a kegyesrendiek temesvári gimnáziumába.

Brocky K. kitünő eredménnyel végezte a gimnázium első osztályát, de ezzel be is fejezte középiskolai tanulását. A család szűk anyagi körülményei arra kényszeriték, hogy az iskolát elhagyja. Pártfogója — Weldin Ferenc — észrevette az ifjú rajzolási talentumát, beiratta őt a temesvári rajziskolába, melynek akkori tanítója Schütz Antal volt, kinek oldala mellett 1822—23-ban mintegy 6—7 hónapig foglalkozott. Schütz csakhamar kijelenté, hogy a fiú szokatlan haladást tanúsít a rajzban, azért ajánlá, hogy további kiképeztetése végett Bécsbe küldessék. De ez egyelőre legalább lehetetlen volt. Másfél évig vergődött még az ifjú Brocky, hol Temesváron, hol Verseczen. Ez utóbbi városban ismerkedett meg 1823-ban a nálánál hat évvel idősebb Melegh Gáborral, kinek már valamelyes festőműterme is volt. Tőle nyert oktatást a festőművészetben és Melegh Gábor az ifjú Brockyt egyik legtalentumosabb tanítványának vallotta. De Melegh Gábor maga sem volt még ekkor képzett művész; valószínű, hogy a törekvő két fiatal ember ekkor szőtte ki együttesen azt a tervet, hogy a bécsi képzőművészeti akademiára kell menniök.

Brocky vágya előbb teljesült és már 1823. nov. 18-án felvették a bécsi festészeti akademiába; később követte őt előbbi mestere Melegh Gábor is, kivel éveken át együtt volt az akademiában. Valószínű, hogy a legmelegebb barátság fűzte őket össze, mert Melegh Gábor utolsó utazását is a Brocky társaságában akarta megtenni Olaszországba 1835-ben, mikor oly végzetes szerencsétlenség áldozata lett.

Brocky Károly, bár hihetetlen nélkülözésekkel kellett megküzdenie, mégis a bécsi festőakademia egyik legkiválóbb dísze lett; példás kitartással és rendkívüli előmenetellel tíz esztendeig, 1823-tól 1833-ig látogatta azt és ez idő alatt hatszor nyert munkájával akademiai pályadíjat.

Jó hírneve már ekkor meg volt alapítva. Keresett művész és megbecsült ember lett a császárvárosban.

Befejezvén tanulmányait, 1833-ban ellátogatott — utoljára — szülővárosába; e látogatása alkalmával festette meg egykori pártfogójának, a Weldin család három tagjának arcképeit. Visszatérve Bécsbe, nagyarányú művészi munkásságot fejtett ki.[1])

[1]) Brocky Károly nagyarányú művészi pályájának méltatása nem lehet itt célunk. Brocky életének, művészetének immár egész irodalma van. Amennyire el

Alig győzte nagyszámú rendelőit kielégíteni. Maga a császári család is többrendbeli festmény készítésével bízta meg s evégből a Burgban célszerű helyiséget rendezett be számára műteremnek. I. Ferenc császár életnagyságú képét négyszer festé meg.[1])

1835. tavaszán Brocky honfitársával, Melegh Gáborral Olaszországba indult, hogy együtt tanulmányozzák a festészet nagy mestereit. Sajnos, nem sokáig utazhattak együtt, mert Melegh G. fürdés közben, Triesztben a tengerbe fult. Brocky mélyen elszomorodva, egyedül folytatta útját. Előbb nehány hónapig Rómában dolgozott, azután Firenzében, végre Velenczében, honnan 1836. végén tért vissza Bécsbe. Ez útja alatt Brocky az olasz képtárak legnevezetesebb darabjairól másolatokat készített magának, melyekért a gazdag Munro, Brocky későbbi pártfogója, 1000 font sterlinget ígért, de Brocky nem akart azoktól megválni. Az olasz műgyüjtemények felülmulhatlan nagyszerűsége kitörülhetlen benyomást gyakorolt Brocky szellemére. Bécs már szegényesnek, zükkörünek tünt fel neki, azért elhatározta, hogy Párisban fog végleges letelepedni; 1836. őszén költözött Párisba, hol harmadfél évig tartózkodott. Szerencsecsillaga itten sem fordult el tőle.

Párisban ismerkedett meg Turner Vilmossal, a híres festővel és esztetikussal, kivel bizalmas barátságot kötött, majd a Turner révén Munro of Novar londoni skót főúrral, a gazdag műbaráttal. Munro rábirta Brockyt, hogy menjen vele Angliába, Londonba. Brocky rövid gondolkodás után elfogadta Munro ajánlatát 1839-ben s ennek londoni palotájába költözött és ott is maradt két esztendeig. Együtt dolgoztak a főúr műtermében, ősszel pedig Munro skótországi birtokaira mentek.

nyagolták e nagy művész méltatását évtizedeken át, épp annyira felkarolták azt az utóbbi években. Nyáry Sándor dr.-é az érdem, hogy Brocky művészetét 1896-ban, a kiállítás alkalmával, a magyar közönségnek bemutatta és Brockyt ismertette, mert a Honművész 1844. évi s Pesty Frigyesnek a temesvári Delejtű 1860. évi 26. számában Brockyről közzétett cikke a magyar közönség előtt már majdnem teljesen ismeretlen volt. Nyáry Sándor 1896 óta is többször ismertette Brockyt és művészetét. Időközben, 1907-ben megjelent dr. Szentkláray Jenő könyve Brockyról, melyben nagy szeretettel foglalkozik a művész életével, hangyaszorgalommal gyüjté egybe különböző levéltárakból a művész életére vonatkozó adatokat és bensőséggel ír művészetéről is. Jelen vázlatunkban, egyebek szemmeltartása mellett is, ez képezte főforrásunkat. Csak a legutóbbi napokban jelent meg dr. Nyáry Sándornak a temesvári Arany János Társaság megbizásából Brockyról írt nagyszabású munkája, mely a mester életviszonyai mellett művészetének méltatásába is mélyen behatol, amennyiben erre lehetőt munkáját felsorolja, a kiválóbbakat egyenként méltatja, közülök egyet be is mutat s ezzel úgy Brockynak, mint művészetének maradandó emléket emel.

[1]) Nem lehetetlen, hogy ezek közül Temesvárra is került egy. A csanádi püspöki palotában levő Ferenc király képről gyanítják, hogy az a Brocky K. műve. A szeged-vecsehazai levő Ferenc király arckép Brocky akademiai tanítójától, Ender-től van

1842-ben hagyta el Brocky a Munro of Novar házát, hogy a vele jó barátságban álló Colnaghi Dominik, a londoni híres műárús házába költözzék, kivel sírig tartó barátság kötötte össze.

Munro of Novar és Turner ajánlatára Brockyt elárasztották különféle munkákkal. Itt készíté nagyszámú illuminált krétarajzait, rajzolt tanulmányfejeket, olajban festett szentképeket és tájképeket, mithologiát és nagyon sok arcképet.

Barabás Miklós, Brocky bécsi tanulótársa és jóbarátja 1843-ban kereste fel Brockyt londoni lakásán és őt a művészi munkában egészen elmerűlve találta. Barabás elbeszélése révén jutott Magyarország először tudatára annak, hogy minő nagy művészhazánkfia él Londonban. 1844-től 1846-ig művészi körúton járt Brocky; ez alkalommal ellátogatott Bécsbe is; várták rokonai Temesváron is, de nem jött. Talán e várakozás hatása alatt jelent meg Temesvár akkori egyetlen hírlapjában ama rövid közlés Brockyról, mely művészetét méltatja. A cikkíró ugyanis összehasonlítja őt Temesvár egy másik művészszülöttével — Komlóssyval és azt írja, hogy Temesvár méltán büszke lehet Komlóssyra és Brocky-ra, Londonnak, a világvárosnak s így egyúttal a világnak is első arcképfestőjére.[1]) Ez az egyetlen közlés, mely Brocky szülővárosának hírlapjaiban róla 1848 előtt megjelent. Nem ismerték őt idehaza; ez a rövid megjegyzés is valószínűleg a Honművész 1844. évi, Brockyról szóló cikkének a következménye volt, mert 1851-ben, midőn Brocky virágzása tetőpontján állott, Temesváron az akkori szépirodalmi hetilap szerkesztője előtt még a neve sem volt ismeretes.[2])

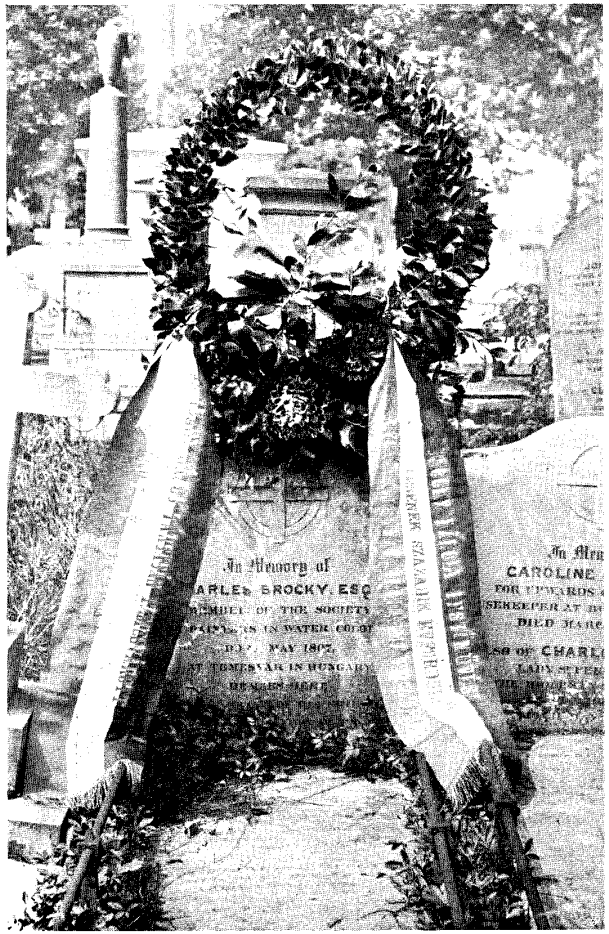
Brocky még 1846-ban visszatért Londonba. Colnaghi műkereskedő megismerteté őt Miss Liddel udvarhölggyel, kinek megfesté arcképét. Ez az arckép indította Viktoria királynét és férjét Albert herceget, valamint az angol arisztokrácia számos tagját arra, hogy arcképeiket Brockyval festessék meg. Az 1846—52 közé eső években érte el Brocky művészi nagyságának legmagasabb fokát. Ritka szerencséje 1850-ben véletlenül még háziúrrá is tette Londonban.

Házában szívesen fogadta a magyar menekültekat, közülök Kmetty és Mészáros Lázár tábornokok arcképeit is megfestette. Foglalkozott magyar történelmi tárgyú festménnyel is; ilyen lett volna II. Endre, a mint a magyaroknak átnyujtja az Arany Bullát. Ez a kép, mely teljesen nem is készült el, valószínűen már

[1]) Temesvarer Wochenblatt. 1846. évf. 29. szám (júl. 18.)

[2]) Az Eufrosine c. hírlap szerkesztője egyik cikkében felsorolja a Bánság nagy művészeit, s ezek között felsorolja Hollósy Kornéliát — a [illegible] zubleten Lenaut, e mint hírneves festőt; Petrovicsot, [illegible] egy Brocky is [illegible] arról nem volt tudomása a Eufrosine 1851. évf. 9. szám

elkallódott, vagy legalább is lappang, pedig annál is érdekesebb, mert az egyetlen történelmi festménye Brockynak.

Brocky Károly sírja Londonban.
[illegible] századik évfordulóján, 1907. május 22-én, a temesvári Arany János Társaság koszorújával.

Figyelemreméltók a mithologiából vett témákkal foglalkozó képei [illegible] amelyekkel kivált élete utolsó éveiben foglalkozott. Gyönyörű e képek színezése és önálló felfogásról tanuskodnak, de az angol főrangu-

világ nem látta szívesen kedvenc festőjének ily irányú művészetét. A fegyelmezett ízlésü és szigoru erkölcsü angol közvélemény elfordult az ilyen meztelen alakoktól s mindez a mester művészi tekintélyének ártalmára volt. Az angol közvélemény nagy része elfordult tőle, mi a művésznek nagy keserűséget okozott.

Bizonnyal egyik oka volt ez korai halálának is; 1853-ban kezdett betegeskedni és 1855. évi július 8-án halt meg Londonban, élete 49-ik évében. Temetése négy nappal később ment végbe Londonnak Kensall-Green temetőjében, hol bizalmas hívének, jóbarátjának, Pontet Eduárdnak családi sírboltjába hantolták el.

Brocky a festőművészetnek bár minden válfajában otthonias volt, de mégis az arcképfestés volt az igazi szakmája. E tekintetben mindig szem előtt tartott mintaképei Rafael, Correggio, Tizián, Rubens, Tintoretto és Paulo Veronese voltak. Páratlan volt az emberi szem megfestésében. Tájképein és biblikus festményein szerette a szétáradó alkonyati napfényt, az elhaló nap bágyadt sugarát. A színeket a pompás levegő olvasztja össze harmonikus egységgé. Kréta- és aquarellművei meglepők. Illuminált krétarajzai utolérhetetlen szépségűek.

Brocky Károly, mint dr. Nyáry jellemzi, sokat foglalkozott olasz, németalföldi és angol mesterekkel, kiket gyakran másolt s a kiknek művészi világába behatolni törekedett. Idővel kitünő színezésre tett szert s mesteri rajza erős alapja lett festészeti alkotásainak, úgy hogy ő rajzaiban, pastelljeiben, víz- és olajfestményeiben egyaránt kora színvonalán állott és ura volt mindenik faj technikájának. Miss Liddel képén még meglátszik a bécsi Biedermayer-féle stylus, de ezzel csakhamar szakított s az ifjú Colnaghi Dominik-féle képen a Biedermayer-féle stylusnak teljesen nyoma vész; határozottan lép fel az angol irány. Mindent összevéve, Brocky hosszas tanulmányozás, szívós kitartás mellett jutott el arra a művészi magaslatra, amelyen művei az ő dicsőségét hirdetik.[1])

Sir Dominic Colnaghi, ki gyermekkorában jól ismerte a művészt, a következő képet festi róla: Brocky kicsiny alaku, de nagyon csínos ember volt, és mindig választékosan öltözött, szép szabásu kabátot viselt. Bársony mellénye kétsoros gombbal volt a mellén átgombolva, fekete nyakkendőjére pedig szélesen hajlott ki a fehér inggallér. Társaságban mindig vidám és rendkívül kedves volt.

Barátja és életirója Wilkinson angol festőművész azt irja róla, hogy „Brocky Károly legjellemzőbb tulajdonsága volt a hazaszeretet, mindig büszkén hangoztatta, hogy magyarnak született! Fényesen igazolja ezt halála előtt három héttel kelt végrendelete is, melyben

[1] Művészet 1909. évf. 150—151.

szülőhazája muzeumának (M. N. Muzeum) öt kiváló festményét ajándékozta.[1])

[1]) A Brocky-irodalom idáig a következő: 1. Honművész. Pest. 1844. évi február 20. száma, hol a szerkesztő: Petricsevich-Horváth Lázár a Barabás Miklós festőművészünk londoni látogatását Brocky-nál irja le.

2. Temesvarer Wochenblatt. 1846. évf. 29. szám. Pár sornyi megjegyzés Brockyról.

3. Delejtű. 1860. évf. 26. száma, hol Pesty Frigyes közli először Brocky életrajzát és méltatja a művészt.

4. Wilkinson: Sketsh of the Lif of Charles Brocky, the Artist by Norman Wilkinson. London. Hamilton, Adams J. Co. 1870. — Brocky életrajza és művészete jellemzése W.-tól, a művész jóbarátjától. E kis munka gépirásos másolata megvan Temesváron, a Délmagy. Muzeumban.

5. Fővárosi Lapok. 1867. évf. 11. számában, Szokoly Viktor ir Brocky két képéről: a Kmetty és Mészáros honvédtábornokok arcképei sorsáról.

6. Rónay Jácint: Hetven év reményei és csalódásai. Rónay Jácintnak eme csakis tíz példányban nyomtatott naplója II. kötete rendkívül érdekes fejezetet tartalmaz Brockyról, kivált a művész végső napjairól. E munka egy példánya megvan a M. Tud. Akadémia könyvtárában.

7. Vasárnapi Ujság 1896. évf. 9. számában közli Nyáry S. a Brocky életrajzát nemcsak az addig ismert adatok felhasználásával, hanem Nyáry Sándor angolországi, e tekintetben végzett útja tapasztalataival is. Nyáry S. hozta haza Brocky müveinek egy részét is, ő mutatta be azokat az 1896. évi országos kiállításon.

8. Pester Lloyd 1896. évi júiius 4-iki számában Hevesi Lajos tanulságos ismertetést közöl Brockynak a Nyáry S. által összegyűjtött képeiről.

9. Művészet, 1903. évf. 316—324. lapjain Divald Kornél „Brocky Károly főműve“ cimen értekezik a művésznek az eperjesi evang. templomban levő egyik müvéről: „Krisztus és a szamariai asszony“-ról, melynek reprodukcióját is közli.

10. Művészet 1903. évf. VI. füzetében Esztegár László közöl nagyérdekű dolgokat Brockyról. Ő közli először Rónaynak Brockyról szóló adatait.

11. Divald Kornél: A magyar városok művészete. 1904., hol a szerző másodszor is kiadta Brockynak megkorrigált életrajzát.

12. Szana Tamás: Száz év a magyar művészet történetéből. Budapest. 1901. 77., 78., 79., 80. és 192. l. Közli Brocky két művének a reprodukcióját.

13. Pallas Lexikon. XVII. kötetében Brocky rövid életrajza. Csakis a pótkötetbe vették fel, mert a rendes kötetek megjelenése idejében még Brockyt nálunk alig ismerték.

14. Malonyay Dezső: A magyar festészet úttörői c. munkájában ismerteti a többek között Brocky K. életét és művészetét is.

15. Szentkláray Jenő: Brocky Károly. (Születésének századik évfordulóján.) Elnöki megnyitó az Arany János Társaság Temesvárott tartott, 1907. március 24-iki naggyülésén. Megjelent az Arany János Társaság könyvei VI. kötetében a 103 lapokon és külön lenyomatban. A külön lenyomatban közölve van Brocky arcképe és londoni sírja. Szerző e nagyérdekű tanulmányában nem csak összegezi mindazt, amit idáig Brockytól irtak, hanem igen sok új adattal is bővíté.

16. Művészet 1907. évf. 179—183. l. Petrovics Elek cikke: Magyar művészek arcképei a szépművészeti Muzeumban. Rövid jellemzés Brocky művészetéről.

17. Művészet 1908. évf. 147—151. l. Nyáry S. cikke: „Brocky Karolyról.“ Ismerteti Brocky hat arcképét, a többi között Miss Liddel angol udvar-

Brocky Károly műveinek legnagyobb és legjelentékenyebb része Angliában van, de igen jelentékeny része van már a magyar Szépművészeti Muzeumban is, úgyszintén Grácban, Bécsben, Fiumében, Pozsonyban, Budapesten, Baden-Badenben magánosok birtokában.

Temesváron Brockynak négy festménye és egy vázlata van: Weldin Ferenc és Weldin Ferencné olajfestményü arcképe dr. Weldin József ügyvéd tulajdonában; Alvó bachánsnő dr. Gozsdu Elek kir. főügyésznél; a délmagyarországi Tört. és Régész. Muzeum birtokában van Brockynak eddig ismert legrégibb festménye, melyet 15—16 éves korában Versecen készített. Ez ráccsal körülvett síremlék (méretei 21 és 17 cm.) papirra festve; továbbá Madonna-kép vázlata (papir). Ez utóbbit Sir Colnaghi Dominik ajándékozta a muzeumnak.

Alexics Miklós.

(1811—1873.)

Arckép- és templomfestő művész; született Óbecsén 1811-ben vagy 1812-ben. Atyja szabómester volt. Szüleit korán elvesztvén, Alexa nevű testvéréhez került Gyurgyevóra, ki ottan tanító volt. Fivére felismervén benne a festészet iránti hajlamot, őt az Ujvidéken lakó Theodorovits Arsza hírneves festőművészhez vitte, kinek oldala mellett tanulta a festészetet. Ujvidéken művészete útján már némi összeget is megtakarított s azzal 1831 körül Bécsbe utazott, hol a festőakadémián — nagy nélkülözések között — két évet töltött. Bécsből 1833—34 körül Olaszországba ment és ott arcképfestéssel kereste kenyerét. Három évet töltött olasz földön, aztán Szerbiába és Délmagyarországra került, hol szintén három évig maradt, nagyobbrészt utazgatva és arcképfestéssel foglalkozva; 1837-ben Nagykikindán lakott.

hölgy arcképét, mely Brocky úttörő művének tekinthető angol földön, továbbá az ifjú Csolnaghi Dominik arcképét.

18. Vasárnapi Ujság 1908. évf. 44. számában dr. Nyáry Sándor Brockynak eddig előttünk ismeretlen hat képét mutatja és írja le, többi között Wilkinsonné arcképét.

19. Művészet, 1909. évf. 74. lapján van közölve Brockynak „Középkori lovag“ c. vízfestménye.

20. Az országos Szépművészeti Muzeum, modern képtárának leíró lajstroma. Budapest, 1906. 65—68. ll. Brockynak a Szépművészeti Muzeumban kiállított képeiről rövid leírás.

21. Dr. Nyáry Sándor: Brocky Károly festőművész élete és művei (1807—1855.) A temesvári Arany János Társaság kiadása VII. kötet. Budapest, Pallas részvénytársaság nyomdája. 1910. Nagy 4 kép. Elől Brocky színezett arcképével 1—156 lap. Brocky kimerítő életrajza, műveinek ismertetése végül adja a szerző Brocky műveinek lajstromát különböző helyeken levő 825 művet sorolja fel.

Alexics Miklós 1840 körül jött Temesvárra és itt vette nőül a veronai születésű Sztankits Máriát, kinek atyja akkor mint Olaszországból idehelyezett katonatiszt lakott városunkban s most már Alexics Miklós is Temesváron telepedett meg, de már néhány év mulva

Alexics Miklós, arckép- és templomfestő művész.

rokonai: Alexics György, aradi esperes és Alexics Áron, városi ellenőr meghívása folytán Temesvárról Aradra költözött s azóta állandóan ott lakott, festészettel foglalkozott s ott is halt meg 1873. január 1-én.[1])

[1]) Alexics Miklós életrajzát Ea Dusán közlései alapján megírta unokája Alexics Ivan, a Nagykikindán kiadott Kalendar szerkesztőségében megjelent „Kalkarat“ czimü kalendarium 1895. évfolyamában.

1837-ben Dániel Konstantinnal együtt ő is pályázott a temesvári szerb püspöki templom ikonosztászának a megfestésére; e munkát 6000 frtért volt hajlandó elvégezni, de a munka kivitelével Dániel Konstantin bízatott meg.[1])

Megemlékezik Alexics Istvánról Kanitz is, azt írván róla, hogy Alexics M. tanult a bécsi festőakadémián, a hol tanulótársa volt Rahlnak; kezdetben néhány igen szép képet festett, de később igen aláhanyatlott. Az aradi és a beodrai gör.-kel. templomokban levő munkái is dícsértetnek.[2])

Alexics Miklós művészetét azonban idáig senki sem bírálta meg eléggé méltányosan. Alexics M. rendkivül sokat dolgozott; alig van helység Délmagyarországon vagy a Bácskában, hol az ő képeire nem akadnánk és az is bizonyos, hogy egyes képei között műbecsre nézve nagy különbség mutatkozik. Nagyobb munkái a moholi, oroszlámosi, törökkanizsai, szabadhelyi (román), kumáni, karlovai, melenczei, klarii, kisbecskereki, kápolnási, kubini (e kettő szintén román), goszpodincei, aradi (szerb és román), nagyszentmiklósi, szerbszenpéteri, eleméri szerbszentmártoni, tiszaszentmiklósi, varjasi és fibisi (román) templomok képei, de eme nagyobb munkáin kivül találhatók tőle képek minden nagyobb szerb községben.

Festői működése az egyházi festészet és az arcképfestés terén mozgott. Munkáit általában a rajzban való nagy gondosság jellemzi. Ebben való nagy tehetsége leginkább az egyházi festészet terén nyilvánult meg, különösen ama képein, melyek egész csoportozatokat nagy méretekben ábrázolnak, mint az aradi szerb templom menyezetén levő remek compositiói a Szentirásból és a szerb egyháztörténetből vett tartalommal. E nemű művei a Szentírás és az egyháztörténet alapos ismeretéről tanuskodnak és valamennyi magán viseli a tiszta görögkeleti jelleget, mely kifejezést talál úgy a képek conceptióján, mint azok typusain.

Rengeteg számú arcképei tökéletesen hűek; különösen kitűnnek arról, hogy rajtok mindig el van találva az illető egyén jellegzetes arckifejezése.[3])

Munkáinak elbírálásánál erősen tekintetbe kell vennünk, hogy ifjabbkori és későbbi művei között nagy különbség észlelhető. Első

[1]) Temesvár-belvárosi gör.-kel. szerb egyházközség levéltára.

[2]) Kanitz, i. m. 742. Kanitznak a beodrai templomra vonatkozó adatai — mint Alexics Iván hozzám írja — téves; a karlovai templomot kell alatta érteni.

[3]) Egyik legszebb arcképe, a melyet tőle ismerünk, a Manojlovit Maximilian temesvári szerb püspök 1833—38 arcképe a temesvári szerb-püspöki palotában, ez a mű ugyanis 1836-ban, tehát 50 évvel korábban készült.

korból való munkái sokkal tökéletesebbek a későbbieknél; mi több, az utóbbiak mintha folytonos hanyatlásról tanuskodnának. Ennek oka mindenesetre roppant termékenységében és a munkában való túlmegerőltetésben keresendő, mert még éjszakánként — gyertyavilág mellett is — dolgozott, különösen pedig abban, hogy férfikora delén egy éjszakai munkája közben Szegeden szélhüdés érte; ebből ugyan kigyógyult, de e betegsége nem mulhatott el az idegrendszerre és későbbi lelkiéletére való káros következmények nélkül. Ez lehetett az oka annak is, hogy később kevés gondot fordított a színezésre, különben ebben a tekintetben ifjabb korában sem tűnt ki valami nagy mértékben.

Alexics Miklós fia, Dusán — aki szintén festő volt[1]) — atyja legszebb munkájának, a moholi templom ikonosztászát tartotta, mert ennek megfestése közben a művész folytonosan tanulmányozva, gyakran Bécsbe utazgatott; azután a szabadhelyi, törökkanizsai és karlovai templomok képei következnek.

Igy jellemzi nagyatyja művészetét unokája 1896-ban.[2]) Azóta, hogy életrajzát megírtam — írja Alexics Iván[3]) — én nagyon sok munkáját láttam és most az a véleményen, hogy a F. Kanitz által említett visszaesés, melyről életrajzában én is megemlékeztem, a ténynek talán nem is felel meg, mert már kezdettől fogva voltak neki jobb és silányabb munkái, de ezeket jobbára a tanítványai festették. Az aradi szerb templomban a menyezeteket fiatalabb korában festette és azok általában a művészet magasabb fokán állanak, mint későbbi munkái; de az ikonosztászt ugyanott már öreg korában festette és azon a Mária-kép, Szent János lefejeztetése, Péter apostolnak a börtönből való kiszabadítása, a földmivelők zászlóján megfestett szántóvetők és aratók igazi remek dolgok. Igy az aradi szerb templom Alexics Miklósnak úgy ifjú- mint öregebbkori nem közönséges művészi színvonaláról egyaránt bizonyságot tesz. Hogy milyen nagy képességgel és tudással rendelkezett, azt legjobban

[1]) Az Alexics-család különben valódi művészcsalád, melyben a művészet ápolása nemzedékről-nemzedékre átöröklődik. Alexics Miklós fia, Dusán, ki Aradon született [illegible], szintén nagy tehetséget árult el a festőművészet terén, de bécsi tanulmányait abbahagyta, haza került Aradra, hol a festészetet inkább csak mesterségszerűen [illegible]. Alexics Dusánnak a fiai: Iván, a gör.-kel. lelkész, ki maga is festeget; egyik munkája a módosi gör.-kel. szerb temető kápolnájának az oltárképe; öccse Ivan pedig valódi hivatásos festőművész, ki a müncheni festészeti akadémiát is [illegible] és jelenleg Módoson lakik; művészetéről méltón tanúskodik a temesvári szerb püspöki palota ebédlőtermében levő Szent-Györgylovag képe, a püspöki templom több képe és a temesvár-gyárvárosi gör.-kel. szerb egyházközség hivatalos termében levő Stefánovits Sz. egyházközségi elnök legújabban megfestett [illegible] arcképe.

[2]) Kukentjanum. Naptár. 1896.

[3]) Alexics Iván úr hozzám irott levele.

a meholi templom bizonyítja. Ennek ikonosztászát — ha nem csalódom — eredetileg Theodorovits Arsza festette, de nagyatyám renoválta és azon egynéhány új képet festett, ugyanott a menyezetet is ő festette."

Alexits Miklós kiválóbb tanítványai közé tartoznak Radonits Novák, Marodics Axent. és Alexandrovits Lyubomir.

Fialla Antal.

A XIX. század első felében, sőt azon túl is, nagyon kiváló tehetségű festőművész; arcképeket és tájképeket festett, de leginkább olajfestményű arcképeivel aratott nagy sikereket és elismerést nemcsak Temesváron, de sokkal tágasabb körökben is.

Valószínű, hogy Temesváron született, mert Fialla család abban az időben több is volt Temesváron, de ezek mindannyian mészárosok voltak; Fialla Antal festő neve a temesvári polgárok között ugyan nem fordul elő, de ebből még nem következik, hogy nem volt temesvári polgár. Ha nem is volt állandóan temesvári lakos, több ízben és huzamosabban lakott Temesváron, hol az előkelő köröknek volt kedvenc festője, de lassanként elfeledték. Preyer a Temesvárról szóló monographiájában egy szóval sem emlékezik meg róla, Ormós Zsigmond is 1874-ben csak annyit ír róla, hogy „1848 előtt Temesvárott lakott festész."

Fialla Antal festészeti technikája arra vall, hogy nagy tehetség volt és magasabb művészi kiképzésben részesült. A művészeti Akadémiát valószínűen Bécsben végezte, hol műveivel a kiállításokon is részt vett; 1842-ben egyik kiállított arcképével dícsérő oklevelet és aranyérdemérmet is nyert.

Arcképei közül csak nehányat ismerünk, tájképei közül idáig egyet sem; festményeire nevét és az évszámot feljegyezni szokta. Készített olaj- és vízfestményeket vászonra és papiron.

A Délmagyarországi Tört. és Régész. Muzeumban egy olajfestményű arckép van tőle. Ez Lonovits József csanádi püspököt ábrázolja, ülve, püspöki díszöltözetben, térde felett összetett kezeiben könyvet tartva. A támlásszéken következő monogramm olvasható: A. Fialla. 1840. A vastag papirra festett mű méretei 23×17 cm. A kép tehát kicsiny, valószínűen csak vázlat akart lenni, de a püspök karakterisztikus szép arca igen gondosan van kidolgozva. A másik arckép egy ifjú leány életnagyságú mellképe, vászonra olajjal festve. Gyönyörű szép, mintegy 16—17 éves, bájos, szőke leányt ábrázol: haja a feje közepén ketté van választva, mélyen kivágott, fehér csipkediszes ruhát visel, keblén rózsacsokorral. A kép mérete 65—55 cm. A kép jobboldali szélén a közepen a művész monogrammja:

A. Fialla. 1842. Ha Fialláról semmi egyéb mű nem maradt volna is, ez az egy képe is elég volna arra, hogy művészetét nagyrabecsüljük.

Az üde testszín, a halványan rózsapiros arc, az ábrándos szemek, a szabályos orr, a piciny, rózsapiros száj, az ajkak árnyékolása, a

Lonovits József püspök arcképe; festette Fialla Antal 1840-ben.

keblen levő rózsacsokor, a csipkék megfestése mind valódi mesterre vallanak.[1])

[1]) Ezt az arcképet állította ki Fialla Bécsben 1842-ben, s ezért tüntették ki aranyéremmel. A kép hátlapján ugyanis egykorú írással tintával a következő felirás van: „Bei der Bilderkonkurrenz . . . . . 1842 in Wien mit Belobung und mit der Goldmedaille gekrönt." Sajnos, hogy e kép már eléggé megviselt állapotban van.

A Hiller bárónők birtokában is van egy Fialla-féle olajfestmény, mely báró Hiller Ervint életnagyságban ábrázolja, mint 7—8 éves gyermeket. Nemzetiszínű pántlikával körített kalapja lábainál fekszik; e kép 1848-ban készült Temesváron; a művész monogrammja ugyan hiányzik a képről, de a család tagjai úgy tudják, hogy az a Fialla festménye, bár műértékre az előbbivel össze nem vethető. — Ezeken kívül egy vízfestményét is volt alkalmam látni; ez szintén Lonovits püspököt ábrázolja az 1840-es években. Koppold József seminárium rector arcképe Kresmáry úrnő tulajdonában van.

1851-ben Fialla ismét Temesváron volt és a saját életnagyságú arcképét állította ki az Uhrmann-féle kereskedésben. „E kép — mint egyik akkori temesvári hírlap írja — megnézésreméltó. E kép arcképe a jelenleg itt tartózkodó geniális arckép- és tájfestőnek, Fialla úrnak, ki önmagát festette le s ezzel oly kitünő bizonyítékát adta művészetének s az arcképfestésnek oly ritka tehetségét mutatja be, hogy senki nem nézheti e képet anélkül, hogy ne csodálkoznék a művész szép előhaladásán; senki nem nézheti meg anélkül, hogy ne érezné, hogy e művész a muzsák kegyeltje. Mi csak azt kívánjuk, hogy Fialla minél tovább maradjon városunkban és csak gratulálhatunk szép jövőjéhez és nagy renommájához, de épen úgy gratulálunk azoknak is, kik a művész tehetségét igénybe veszik". E rövid jellemzésből kitűnik, hogy a művész nem volt Temesvárnak állandó lakója. Időközönként hosszabb-rövidebb ideig tartózkodott Temesváron.

Hogy hová lett ez arckép és mi történt tovább Fiallával: nem sikerült megtudnunk. Neve nem fordul elő sem az első magyar festészeti akadémiát gyámolító társulat Évkönyvében (Pest, 1852.), sem a nemzeti képcsarnokat gyámolító egyesület Évkönyvében (Pest, 1862). úgy a Magyar Képzőművészeti Társulatnak 1863 óta évenkint megjelenő Évkönyveiben sem.

(V. ö. Banater Telegraph. (Temesvár) 1851. évf. 25. száma. Ormós Zsigmond: Visszaemlékezések. III. 38. Kalauz a Délmagy. Tört. és Régész. Muzeum képtárában. 1909. 6. l.)

Komlóssy Ferenc.

(1817—1892.)

Tájkép- és virágfestőművész, született Temesváron 1817-ben. Művészi tanulmányait a bécsi akademián és Waldmüller oldala mellett befejezve, visszatért Magyarországba és tevékeny részt vett az első magyar képzőművészeti egyesület megalakításában, melynek kezdettől fogva tagja volt s az egyesület céljaira több képet ajándékozott kisorsolás végett. Szülővárosában több izben megfordult s itt hosszabb-rövidebb ideig tartózkodott; műveiből az 1860-as években kisebbszerü

kiállításokat is rendezett. Tájképei és virágfestményei azért Temesváron és vidékén nagyon el vannak terjedve. Temesvárról kiindulva Délmagyarországon, Erdélyben, a dunai fejedelemségekben gyakran megfordult, hogy a szebb tájakat lefesse. Így 1846-ban, junius havában az ifjú Uhl német iróval együtt utazott a Határőrvidékre, Herkulesfürdőbe s onnan tovább. Ez útjának eredményeként jelent meg Bécsben, a Höfelich-féle könyomdában Kaisertől litografirozva tizennyolc darab mehádiai és herkulesfürdői képe, melyekhez a szöveget Uhl irta. E képek arra voltak szánva, hogy a herkulesfürdői vendégek emlékül vegyék meg.

Komlóssy 1847-ben, úgyszintén 1848-ban is megfordult Temesváron és a Délvidék más helyein. Egy ily alkalommal a szerbek mindenéből kifosztották és életét is csak nagynehezen sikerült megmentenie. Az 1860-as években huzamosabban lakott Temesváron s a kezdőknek oktatást is adott a festőművészetben; nála tanult Humborg Adolf is. 1865-ben Bécsben telepedett le és különösen a virágfestészetre adta magát. Itt szerkesztette a szélesebb körben ismert Rózsa-Albumot, melyet iparművészeti célokra segédeszköz gyanánt ma is nagy sikerrel használnak. A művész Bécsben halt meg 1892-ben julius 14-én.

Komlóssy műveit az élénk, finom szinezés, az erdők hangulatot keltő csendje, a csermelyek és vízesések jellemzik. Művészetét e vidéken nagyrabecsülték. „Temesvár — irja 1846-ban a város egyetlen lapjának cikkirója — büszkélehet Komlóssyra és Brockyra." Képei közül egy alpesi tájkép és két virágfestmény van a délmagyarországi muzeumban, Weldin J. dr. temesvári ügyvéd birtokában hét festmény van tőle, és pedig hat tájkép, egy pedig rózsákat ábrázol, Tippel Fábián nyug. temesvár-városi közgyámnak is két tájképe és két virágfestménye van Komlóssytól. A Nemzeti Képcsarnoknak már 1845-ben ajándékozott egy tájképet (Thüringiai erdőrészlet), 1852-ben pedig a Nemzeti Képcsarnokot alakító egyesület — Bakonyi erdőrészlet — című festményét 160 frton vásárolta meg.

(V. ö. Temesvarer Wochenblatt, 1846. évi. 26. szám és 1847. évi. 29. szám, és Szana Tamástól a Pallas Lexikon X. kötetében Komlóssy F. rövid életrajza; Az első magyar festészeti Akademiát gyámolító társulat Évkönyve, I. köt. 1846—1851. Pest. 1852. 20., 25. lap; A Nemzeti Képcsarnok Évkönyve. Szerk. Mátray Gábor, 1862. Pest. 53. lap; Szana Tamás: Száz év a magyar művészet történetéből, Budapest, 1901. 61. lap. Kalauz a Delmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum képtárában. 7., 165., 166. számok.)

Petrovits Pál.

Petrovits Száva fia; született Temesváron 1819-ben, iskolába is Temesváron járt.[1]) Igen korán megnősült, a temesvármegyei Módos helységből véve feleséget, mire ő maga is Módoson telepedett le.[2]) Itt élt nehány évig neje és két gyermeke körében és festéssel foglalkozott. Az 1838–41 közötti években készült ama kilenc olajfestményű szentkép, amelyek jelenleg is a módosi görög-keleti szerb templomban vannak; ugyancsak ezekben az években festett még több képet, amelyek közül még mostan is megvan nehány darab a módosi szerb családok tulajdonában; de e képek műbecsre nézve nem érnek fel az atyja képeivel.[3])

Petrovits Pál művészete talán később és pedig az arcképfestésben mutatkozott: nem ismerünk ugyan tőle, művészete fejlődöttebb korából semminemű képet, de kortársai kitünő arcképfestőnek tartották. Ha maradtak is tőle ilyenek, azok a messze távoiban vannak és valószinüleg örökre is ismeretlenek maradnak előttünk.

Petrovits Pál rendkivül kalandos természetű ember volt; folyton utazgatott, mig végre — családját itt hagyva — utazásvágya a messze Keletre vitte; 1843 vagy 1844-ben Keletindiába utazott, hol éveket töltött és talán China egy részét is bentazta, mindenütt arcképfestéssel keresve kenyerét. Négyévi keleti tartózkodás után, 1847-ben visszajött Európába s ez alkalommal 1847-ben, augusztus havában a párizsi művészek állitólag nagy kitüntetésekkel fogadták.[4]) Hazájába nem tért

[1]) Petrovits Pál a temesvári (belvárosi) normális iskolába járt és pedig az 1829/30. tanévben a II. osztályba. Az év végén a következő feljegyzés van róla: „Paulus Petrovits, annorum 11, gr. r. n. u. rascianus Temesvariensis. Pater: Sabbas, civis Temesvariensis". Az 1830/31. tanévben a III. osztályt végezte. Temesvár, helvárosi községi népiskola irattára.

[2]) Módoson 1838-ban kötött házasságot Popov Timának Draginya leányával. Egy fia és egy leánya született, neje és fia Módoson haltak meg, leánya pedig Báes-Monostorra ment férjhez és ott halt meg. Alexics Iván módosi gör.-kel. szerb lelkész levele.

[3]) Alexics Iván hozzám irott levele.

[4]) A gyér adatok, melyek ifjabb Petroviesra vonatkoznak, a következők: a Temesvarer Wochenblatt 1846. évi 29. számában irja: „... Wier dürfen den Portraitmahler Petrovits nicht vergessen, der auch ein Temesvarer ist, und von Wünsche beseelt, die Welt zu sehen, sich in letzterer Zeit in Ostindien aufgehalten hat, wenigstens war sein letzter Brief, den er nach Temesvar geschrieben, von daher datiert."

A Temesvarer Wochenblatt 1847. évi 26. száma ismét megemlékezik Petrovitsról — a többek között ezt irja róla, hogy a temesvári születésü kitünő arcképfestő Petrovits, kiről már megemlékeztünk, nővy ev előtt Keletre utazott [illegible] Keletindiában tölthető, de China egy részét is valószinüleg [illegible]

vissza; a távolból néha-néha irogatott nejének és atyjának, de végül ezzel is felhagyott. 1851 után nem ismerünk róla semmi nyomot.

Eltünése és további sorsa idáig egy megoldatlan rejtély.[1])

Vizkelety Imre.
(1819—1895.)

Vizkeleti Vizkelety Imre, született Temes vármegyében, Uj-Aradon 1819. január 21-én, hol atyja Vizkelety Ignác, a megye egyik legérdemesebb tisztviselője, hosszú éveken át mint szolgabiró és főbiró működött. Öt fitestvér, József, Gusztáv, Ignác és Béla között Imre volt a másodszülött.

Az észbeli tehetség és müérzék, úgy látszik, közös adományként szállott a gyermekekre mint szülei örökség s e hajlamot legelőször

szám) Párizsban időzik, hol a legnagyobb kitüntetésekkel fogadják. Ő az atyjának, ki hasonlóan festő és Temesváron lakik, Keletindiából különféle ritkaságokat küldött.

Az Eufrosine (Temesvár) 1851. évi 5. számában ifj. Petrovitsról a következő megemlékezést találjuk: „Megjegyzésre méltó, hogy Temesvárnak és a Bánságnak a szépmüvészetek minden ágában megvan a maga dicsőségkoszorúzott képviselője. Az éneknüvészetben az ünnepelt Hollósy Kornélia, a lyrai költészetben a Csatádon született Lenau, a festészetben pedig Petrovits úr, kinek az arcképfestésben tanúsított zsenialitása a China belsejébe való bejutást is lehetővé tette".

[1]) Alexics Iván módosi gör.-kel. lelkész úr legutóbb a következőket irja nekem e kalandos emberről: „A kik őt ismerték, a munkahiányt is felhozzák egyik okául annak, hogy világgá ment; de ennek tulajdonképeni oka nyugtalan természetében rejlett, mely jellemző kifejezést nyert a „Beli Vetar" (fehér szél) elnevezésben, melyet az idevaló nép illette. Ismerősei állitása szerint feleségével folytonos egyenetlenségben élt és pedig a saját hibájából. Mikor 1843 táján családját itt hagyta, többé vissza se jött, irt azonban nehányszor és felesége a leveleket el is olvasta ismerőseinek, melyekben diesekedett müvészi sikereiről, emlitve a nagy ovációkat, a melyekben mindenütt részesitik. Felesége később, bizonnyal akkor, mikor a keletről visszatert, pert indított ellene, melyet állitólag meg is nyert és tartásdij cimén bizonyos összegeket kapott is tőle, a melyek azonban később elmaradtak és többé hirt sem hallott felőle. Itt (Módoson) általában az a hir tartja magát, hogy Amerikába vándorolt és nagyon valószinü, hogy kalandvágyó természete keleti utazásai után Amerikába csábitotta és ott aztán teljesen nyoma veszett".

„A mi az ő festészeti tudását illeti, az véleményem szerint a középszerün alul alloti. Módosi képein mindenkor akadémiai festőnek irja alá magát, de ezen képei nemcsak hogy müvészi tehetséget nem árulnak el, de a szakszerü iskolázás nyomait sem mutatják. Ebből pedig azt következtetem, hogy ő festészeti akadémiai kiképzésben sem részesült és igazi istenesodájának kellett volna vele történni, hogy [illegible] képei után nehány évre annyira fejlődjék, hogy a párizsi müvészvilág őt mint nagy müvészt ünnepelje és dicsőitse. Az a gyanum, hogy ilyen ovációkban nem [illegible] ült, vagy ha igen, az egész szélhámosságon alapulhatott".

A két Nikolics „Szrbszki Szlikári" c. müve azonban megemlékezik Petrovits Pálról, mint szerb festőről röviden és utal a „Grozni Rosztanak" (Borzasztó Válasz) munkára, honnan a rá vonatkozó adatokat vette.

is az anya ápolta bennök, mert őt kortársai még hajadon leány korában is ügyes virágfestőnek tartották. Imre fivére, Gusztáv, gyönyörű faragványaival keltett figyelmet. Ignác, ki 1849-ben mint honvéd halt el, a kőmetszésben tett sikeres kísérletet, Béla pedig, ki fiatalkora virágában halt el 1864-ben, hazánk egyik legnépszerűbb történelmi festője volt.

Imre még korábban adta jelét művészi tehetségének, midőn még mint alig tizenegy éves fiú, ki még rendszeres rajztanításban sem részesült, Arad városának 1829-ben szabad királyi várossá lett felavatási ünnepélyét lerajzolta.

Miután a gymnasium 6. osztályát Aradon elvégezte, édes anyjok a magasabb iskolák elvégzése végett fiaival Pestre költözött. Két év mulva a fiúk Pestről Temesvárra kerültek, hova atyjokat időközben áthelyezték. A jogi tanulmányok folytatása végett először Nagy-Váradra, majd az I. évi tanfolyam elvégzése után Imre a pesti egyetemre került mint másodéves jogász. Mostoha anyagi helyzete önerejére utalta és már jogászkodása idejében a fővárosban több előkelő család arcképeinek megfestésére vállalkozott.

Szorgalma folytán sikerült neki némi összeget megtakarítani s ekkor érlelődött meg benne a gondolat, hogy festői talentumát a művészetig kimüveli és a festőművészetet élethivatásának választja. Most már arról gondolkozott, hogy rendszeres kiképeztetése végett először Bécsbe, utóbb pedig Olaszországba juthasson. Szülei minden tilalma ellenére 1840. végén Bécsbe utazott.

Bátorítólag hatott itt az ifjú kedélyére az a nem remélt kitüntetés, hogy a csász. kir. képzőművészeti akadémia tanárai, névszerint: Kuppelwieser, Danhauser, valamint Petter Antal akadémiai igazgató őt az előmutatott miniature arcképek festményei alapján mindjárt az antik osztályba vették fel rendes tanítványnak. Azonkivül sokat foglalkozott kiváltképen Kuppelwieser és a hírneves Ranftl festőművész műtermeiben. Majd beutazta Olaszországot, ezen kívül tanulmányozta a müncheni és párisi képtárakat. Mindezek döntő hatással voltak egész jövőjére. Ennek köszönhette, hogy csakhamar keresett arcképfestő lett belőle. Kuppelwieser modorát tartván szeme előtt, az oltárképek előállításában is szép sikerrel működött.

Akadémiai tanulmányainak második évében két szomorú esemény sújtotta; 1841-ben elveszti édes atyját, pár napra reá pedig egyik szeme világát is. E miatt kénytelen volt a megerőltető munkától tartózkodni és egy egész éven át szünetelni. Szemének javulásával a lehangolt kedély is új erőt kapott s új élet költözött a minden szép és magasztos iránt érdeklődő ifjú lelkébe. Csakhamar elővette ismét ecsetet s dolgozgatott Sopronban, hová üdülés miatt vonult vissza.

Eleven lelke itt sem hagyta nyugodni, kirándulásokat tett a környéken s nagyobbrészt gyalog barangolta be a dunántuli részeket. Sohasem mulasztotta el a kínálkozó alkalmat ismereteinek gyarapítására. Így Rubics Zsigmonddal, a későbbi kassai püspökkel, annak meghívására ellátogatott Eszterházára, a hercegi műkincsek tanulmányozására, majd a Fertő és Balaton vidékére és Besztercebányára a magyar orvosok és természettudósok gyülésére. A következő 1843. évben Pozsonyba utazott, hogy tapasztalatokat szerezzen az akkor megnyílt országgyülésen. Ugyanazon év szeptember havában, négyévi távollét után visszatért szülőhelyére, hol a kincstárnál szolgálatot nyert. Ettől kezdve teljes negyven éven át szolgálta az államot. 1884-ben mint pénzügyi titkár vonult nyugalomba Pécsen és ott is halt meg 1895-ben.

Vizkelety Imrét igen sok szál fűzte Temesvárhoz, sőt társulatunkhoz is, melynek 1889-ben megválasztott tiszteleti tagja is volt. Vizkelety Imre többizben hosszasabban is tartózkodott Temesvárott. A negyvenes évek második felében Temesvárott lakott, itt lépett házasságra a város egyik tekintélyes polgárának, Beck Ferencznek a leányával, Albertinával, ki őt teljes negyven éven át boldogitá. Ormós Zsigmondban mindig „kegyes pártfogóját“ tisztelte, ki vele arcképét is megfestette. Eme festménye révén szélesebb körökben is méltánylásra talált s Ormós Zs. ajánlatára mint rajztanító több kiváló családnál talált városunkban alkalmazást, a többek között a báró Sikolits családnál, hol Feodor bárót és fivéreit tanította rajzra és festésre.

Még 1848-ban is Temesváron lakott, és csak a vár bezárása után, ekkor 1849. áprilisban távozott Makóra; nemsokára a magyar kormány több Nagyszentmiklóson, majd Vizesdián alkalmazta mint kincstári tisztviselőt.

A szabadságharc leveretése után hivatalától megfosztva hadiszékvenyszék elé állitották s majdnem egy évi meghurcoltatás után visszakerülhette csak vissza előbbi kis hivatalát.

Fáradhatatlan tevékenysége s a művészet iránti szeretete ekkor sem hagyta el, még a legszomorúbb napokban sem. Ekkor is egy kicsiny parasztszobában, hová családjával együtt megvonta magát, festette a „Magyar szabadság hajnala“ című allegorikus képet.

1852-ben Lugosra nevezték ki pénzügyi fogalmazónak 600 forint évi fizetéssel. Nagyszámú családjával csekély fizetéséből meg nem élhetvén, esetével lendített magán. Festett akármit, amivel megbizták, a legjobbnál jobb arcképeket és oltárképeket. 1857-ben Temesvárra kérte áthelyezését, de ehelyett kerületi biztosnak nevezték ki Újvidékre, hol pedig tíz évet töltött, míg a megalakult magyar kormány őt 1867. április 23-án Pestre pénzügyi felügyelőségi főnökhelyettesnek alkalmazta

Az egész Bach-korszak alatt nyomorgott és csak ecsete segítségével volt képes családját fentartani. Nyugdíjazása után is azt írja egyik levelében: „Nyugdíjamon és ecsetemen kívül semmim nincs“. Ormós Zsigmondhoz rendkívül ragaszkodott. „Ha visszaemlékezem ama boldogító napokra — írja 1881. szept. 20-án — melyeket Bécsből visszaérkezésem után Temesvárott és Rékáson méltóságod szeretetteljes körében töltöttem és festői képességemnek csekély termékeit méltóságodnak bemutatni szerencsés valék, ha tekintem ama nemes indulatát... mellyel személyem iránt mindig, minden körülmények között viseltetni méltóztatott, a hálatartozás nagyságát érzem.“

Ami Vizkelety festői munkásságát illeti, nagyobb művei Szirmiumban, Uj-Zalánkeménben és Weliskovczén vannak. Pécsett a fegyház kápolnájába festett ajándékba egy „Krisztust az Olajfákhegyén“ ábrázoló szentképet és számos arcképet. Egyik legjobb életnagyságú arcképe Zágrábba került. Más irányú művei közül kivált jeles másolatai érdemelnek említést, kivált Tizian, Coreggio és Van Dyk után készített több másolatot. A Délmagyarországi Történelmi és Régész. Muzeumban van tőle három kép: Aradi honvédek 1848-ban (vízfestmény), Herkulesfürdő 1844-ben (vízfestmény) és Zrinyi Miklós, a szigetvári hős (olajfestmény).

Vizkelety festésének módja általában Kupelwieser gondos, részletező és lágy ecsetkezelésére emlékeztet. Szabad mozgást, biztos állást tud adni alakjainak, könnyű vonásokkal tudja megrajzolni és gondos részletezéssel s szerencsés színekkel mintázni, kidomborítani. Vizkelety Imre ama festőink közé tartozik, akik zajtalanul működnek, a kortársaktól alig észrevéve, de a hazai műtörténet tisztelettel kell hogy emlékezzék róla.

(V. ö. Történelmi és Régészeti Értesítő, 1889. évf. (V. köt.) 82—87. ll. és u. ott 114—115. ll. Levelei Ormós Zsigmondhoz a Délmagyarországi Tört. és Regész. Muzeum levéltárában. Magyar Képzőművészeti Társulat 1864. évi Évkönyve. 119. lap. Kalauz a Délmagyarországi Tört. és Régész. Muzeum képtárában. Temesvár, 1907. 178., 197., 199. számok.)

Vizkelety Béla.

(1825—1864.)

Vizkelety Imre öccse. Történelmi és arcképfestő. Történelmi festészetünk kezdő korában egyike volt a legkiválóbb erőknek, kitől hazai művészetünk joggal várt még sokkal nagyobb eredményeket, de a hozzáfűzött reményeknek véget vetett a művész korai halála.

Vizkelety Béla született Uj-Aradon 1825. nov. 25-én. Az elemi iskolákat szülőhelyén, a gimnáziumot pedig Pesten és Aradon végezte.

A bölcsészeti és jogtudományi tanfolyamok hallgatása végett Temesvárra jött. Tizenhat éves korában, épen születése napján vesztette el édes atyját. A család anyagi jólléte megcsökkenvén, Vizkelety Béla magánleckék és rajztanítás által volt kénytelen magát fentartani, hogy tanulmányainak folytatását lehetővé tegye. A jogot 1848-ban Temesváron be is végezte.

Vizkelety Béla: Önarckép.

Korán mutatkoztak művészi tehetségei. Mint tizenhat éves ifjú, aki még soha nem részesült rendszeres rajztanításban, a Gorove István követte választása jelenetét Temesváron oly ügyesen rajzolta le, hogy a felismerhető képmások miatt e rajz feltűnést keltett s nagy elismerésben részesült. A rajz kézről-kézre járt a vármegyében. Magánpártfogása útján nagyobb könnyűségre tevén szert a rajzolásban, Jósika regényeiből merített jeleneteket, majd pedig eszményi és jelképes

csoportozatokat rajzolt. Utóbb Temesváron némi útmutatást is nyert az itteni rajztanítók részéről s most már az olajfestéssel próbálkozott meg: lefestette Wesselényi Miklós arcképét s azt a temesvári olvasókörnek ajándékozta.

Serkentőleg hatott művészetére a fivére társaságában 1844-ben Herkulesfürdőre és a dunamelléki végvárakba tett kirándulása. Az itten, névszerint az akkori török Adakálén látottak és hallottak eleven benyomást tettek kedélyére. Az útról hazatérve, emlékezetből rajzolta meg az orsovai basa udvarán s a török kávéházakban látott csoportozatokat.

A zenében is buzgón gyakorolta magát; több ízben szerepelt Temesváron jótékony célokra rendezett színi előadásokon is. Írt egy kis regényt is, melyre egyik jogtanárának a szegény árvák sorsáról mondott beszéde buzdította.

Bekövetkezvén az 1848. és 1849. év viharjai, Vizkelety B. kezdetben mint nemzetőr, majd mint hadnagy harcolt a honvédseregben és végigküzdötte az egész szabadságharcot a fegyverletételig. Rövid bujdosás után 1849. augusztus havában Imre bátyjánál vonta meg magát Vizesdián, hol ismét visszatért megszokott foglalkozásához. E csendes hajlék alatt kezdette meg a hazai várak leírását; itt fogott hozzá komolyan a művészet technikai oldalának tanulmányozásához, a miben ugyancsak Imre bátyja útmutatása szolgált neki vezérfonalul. Most érlelődött meg benne az elhatározás, hogy a művészetet ezentúl élethivatásának tekinti, amelynek egész erejét fogja szentelni. Ez az elhatározás egyúttal szükségessé tette, hogy lakását az egyszerű községből valamelyik tekintélyes városba helyezze. Választása Aradra esett, hol több előkelő család körében szíves fogadtatásban részesült és számos arckép festésére lett alkalmat. Utóbb Lugosra ment lakni, hová időközben Imre bátyját is áthelyezték. Itt is művészetének élt. Itt egy lelkes műbarát részéről két nagyobbmérvű történelmi festményre is nyert megrendelést. A tárgy megválasztása a művészre volt bízva, ki IV. Béla királyunk életéből két jelenetet szemelt ki. Az egyik IV. Béla megmentését ábrázolja Forgách által, a másik a király visszaérkezését a tatárok által elpusztított országba. Ezek voltak Vizkelety Bélának első nagyobbszerű történelmi festményei. Lugosról nem egyszer a vidékre is kirándult egyesekhez; így 1856-ban megfordult Ormós Zsigmondnál is Buziáson és olajban lefestette.

Fáradhatlan tevékenységének gyümölcséül végre abba az anyagi helyzetbe jutott, hogy 1855. december havában Bécsbe indulhatott, hol tanulmányait akarta kiegészíteni. De egyelőre Pesten nem ment túl, a haza tovatartozás varázsereje letartóztatta. Egyesek és községek részéről

itt hol történelmi, hol oltárképekre nyert megrendelést, azonfelül rajztanítással is foglalkozott, névszerint Lichtenstein herceg családjának is ő volt a rajzban és a festészetben oktatója.

Végre mégis elhatározta magában, hogy Bécsnek a művészet tekintetében sokkal gazdagabb segélyforrásait a saját művészi fejlődése érdekében hasznosítsa. Hosszabb ideig tartózkodott Bécsben, hol a képzőművészeti akadémián folytatta ernyedetlen szorgalommal tanulmányait. Egyedül a saját tevékenységére volt utalva és így, hogy az önfentartás és önképzés kettős feladatának megfelelhessen, erejét a végsőig meg kellett feszítenie.

Idejének nagy részét a magyar történelmi festészettel összefüggő tanulmányokra fordította. Bő alkalma nyílt erre a császárváros nagy műgyűjteményeiben és könyvtáraiban, hogy a mult századokban divatozott magyar jelmezek, ruházatok és fegyverek viselését tanulmányozza. Ebbeli tanulmányait történelmi képeinek megfestésénél értékesítette, de igénybe vették tanácsait a színházak is, ha hazai történelmi drámák és operák új felszereléséről volt szó. A hazai costumtudomány felkutatásában Vizkelety Bélának hervadhatlan érdemei vannak. A magyar viseletre vonatkozó tanulmányainak eredményét a Vasárnapi Újság-ban, a magyar hadifegyverekről írt tanulmányát pedig rajzokkal kísérve, a Napkelet-ben bocsájtotta közre. Ugyancsak nagy előszeretettel tanulmányozta a régi magyar építészetet is, amint ezt a hagyatékában maradt nagyobbszámú rajzok mutatják.

Néhány évi bécsi tartózkodás után Pestre tette át lakását és élénk részt vett a magyar képzőművészeti társulat működésében, melynek 1861 óta rendes tagja volt. Az ötvenes évek végén és a hatvanas évek elején festette meg következő műveit: A Hunyady-ház diadalünnepe; Mátyás az igazságos; Eger hősi megvédése; Báthory István lengyel király fogadtatása Krakkó előtt; a hét vezér a pusztaszeri nemzetgyűlésen; Kinizsi kenyérmezei diadala; Bornemissza Anna egy órai uralma; Dálidó Apaffy fejedelem udvarában. Ezek közül az öt első művét a magyar képzőművészeti társulatnak ajándékozta. Ugyancsak e társulatnak hagyományozta a régi magyar viseletről szóló jegyzeteit, kéziratait, rajzaival együtt tizenöt csomagban.

Vizkelety Béla történeti festményei, bár mint az akkori lapok mellékletei 1858 óta nagy elterjedésnek örvendettek, mélyebb történeti felfogás hiányában maradandóbb hatást nem gyakoroltak. Nagy érdemek mégis, hogy a nemzeti elnyomatás korában a közhangulat ébrentartására jótékony befolyást gyakoroltak.

A művész nem érhette meg művészetének kiforrását: meghalt harminckilenc éves korában Pesten, 1864. julius 22-én.

Művei közül önfestette arcképe, Atilla c. olajfestménye és egy ifjú férfi arcképe 1859-ből megvan a Délmagyarorsz. Tört. és Régész. Muzeumban, Ormós Zsigmond ólajfestményű arcképe az Ormós család tulajdonában.

(V. ö. Vizkelety Béla, necrolog, megjelent a Magyar Képzőművészeti Társulat 1864. évről szóló Évkönyveiben, Pest, 1865. 117—120. Irta a művész fivére Vizkelety Imre és u. o. 31. l. A magy. képzőművész. társulat Évkönyve 1861. és 1862-ről, Pest, 1863. 79. 92 lap; Ormós Zs. műgyüjteményének Catalogusa. Első füzet. Temesvár, 1874. 48. l.; Ormós Zs., Visszaemlékezések. III. Temesvár, 1888. 112 l.; Delejtű, heti lap, szerk. Pesty Frigyes, Temesvár, 1858. évf. 10. számában 85. lap; Történelmi és Régész. Értesítő. Temesvár, 1889. évf. 83; Kalauz a délmagy. tört. és régész. muzeum képtárában, Temesvár, 1907. 23. és 91. sz. Nagy Miklós: Magyarország képekben. Honismertető Album. Pest, 1870. I., II. Rész; az I. rész 247—258. és 298—306. lapjain a szerkesztő összegyüjtve közli Vizkelety Bélának a magyar viseletről a Vasárnapi Újság több évfolyamában elszórva megjelent cikkeit és tizenegy csoportos képet. Szana Tamás: Száz év a magyar művészet történetéből. Bpest, 1904. 101. lap. Vizkelety Béla kőnyomatú arcképét kiadta Vahot Imre; nyomt. Rohn, Pesten.)

Grausam József.

(1824—1875.)

Működvelő arckép- és gyermekfestő, született 1824. január 7-én Versecen, meghalt 1875. február 13-án Temesváron, mint józsef-külvárosi római kath. plébános. Grausam 1848-ban szenteltetett pappá Temesvárott, rövid káplánkodás után 1849. nov. 7-én tanulmányi felügyelő és a keleti nyelvek tanára lett a temesvári papnevelő intézetben. 1860-ban pedig temesvár-józsefvárosi plébánossá lett.

Grausam arcképeket, Madonnákat festett, de megpróbálkozott a történelmi festészettel is. Hogy kitől tanult festeni, nem sikerült megtudnunk; valószínűleg önmagának volt a mestere. Művei szétszóródtak; legjelentékenyebb a Csajághy Sándor püspök arcképe, mely a Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek temesvár-józsefvárosi zárdája fogadószobájában van. Grausam hat képet ajándékozott Geml csanádi kanonoknak: a kanonok halála után a képek közül 2 árverés útján Geml József városi főjegyző birtokába jutottak. E két kép egyike Szerzetest ábrázol, a másik Amerika felfedezését,

a többi négy részint Plausich M. közjegyző, részint Martinszky Anna úrnő tulajdonába kerültek.

(V. ö. A temesvár-józsefvárosi róm. kath. plébánia levéltára; Szentkláray Jenő: A csanádegyházmegyei plébániák története. I. 178. — Schäffer Károly személyes közlése.)

Bersuder Lajos.

(1825—1895.)

Működvelő történelmi- és arckép-festő. Született Temesváron 1825-ben, meghalt ugyanitt 1895. május 3-án.

A német lovag-rendű Bersuder-család Kölnből származik, s Bersuder Lajos hasonnevű atyja 1832-ben szerezte meg a temesvári polgári jogot. Egyike volt a város legtekintélyesebb és legvagyonosabb polgárainak; polgártársai bizalma őt 1844-ben a polgári lovasőrség parancsnokául is választotta. Családi összeköttetései útján szerezte meg a város legrégibb üzletei egyikét, a Pausenberger-féle vaskereskedőüzletet, mely vagyoni gyarapodásának legfőbb alapját képezte. Mint gazdag ember halt meg, de a családi vagyont ügyes vállalataival még jobban gyarapította fia, ki egyúttal művészi hajlamokkal is bírt. Mint gazdag ember, Bersuder Lajos sokat áldozhatott a művészetekért. A művészet szeretete nála az olajfestésben nyilvánult.

Bersuder Lajos arcképe.

Ifjú éveiben a bécsi művészakadémia növendéke is volt és itt kivált Waldmüller tanár vezetése alatt igen szép haladást tanusított. Haza kerülvén Temesvárra, már huszonkét éves korában polgárjogot nyert. Részt vett atyja üzleteiben, majd maga is számos ipar- és kereskedelmi vállalat élére állott, szabad idejét pedig festéssel töltötte. E végett Temesváron, a Belváros Jenő herceg-utcában levő kétemeletes palotája tetején egy harmadik emeletnek megfelelő műtermet építtetett a saját használatára. Itt tevékenykedett a nagyvagyonú, fejlett ízlésű férfiu a

működvelőséget felülmuló képességgel. Művei közül nehányat a bécsi műtárlatokon ki is állított. Első kiállított műve Keresztények üldözése a római katakombákban, melyet 1851-ben festett s mai napig a család birtokában van.[1])

Az előbbinél sokkal nagyobb arányú egy másik történelmi festménye, mely azt a jelenetet tünteti fel, midőn 1273. szept. 29-én Habsburgi Rudolfnak Basel városa ellen intézett ostroma alkalmával Hohenzoller Frigyes a táborban egy követség élén tudtára adja császárrá megválasztását. E képen húsz életnagyságú alak van feltüntetve. Bár a színezés ezen is élénk s egyes részletek jók, de az egész festmény önmagában elárulja, hogy mestere nem bírt amaz előtanulmánnyal, mely egy történelmi festmény megalkotásához első sorban szükséges. Ez a kép is ki volt állítva a bécsi műcsarnokban az 1870-es években s a szakértők elismerését is kivívta. E képet Bersuder Lajos 1881-ben, Rudolf trónörökös házassága emlékeül a Délmagyarországi Muzeumnak ajándékozta, hol az jelenleg is megvan.

Ugyancsak e muzeumnak ajándékozta egyik, ifjú korában alkotott festményét, mely a temesvári lovasőrség zászlószentelési ünnepélyét tünteti fel 1844. okt. 27-én. Ez a festmény kezdetleges ugyan, de helyi jelentőségénél fogva Temesvárra különösen becses, mert a kivonult lovasőrség és a vendégek korhű vonásokban vannak rajta megörökítve.

Művészi ismereteit Bersuder gyakori utazásaival mindjobban gyarapította; bejárta Európa főbb városait és kivált a képtárakat tanulmányozta. Még élete utolsóelőtti évében is egy hosszú útra szánta el magát, hogy megnézze a chikagói világkiállítást. Izlése fejlődésével fejlődött művészete is.

Történelmi képeinél jobbak eszményi férfi- és nőalakjai, csendéletképei és amaz arcképek, melyekben családja tagjait örökítette meg. Ezek közül három darab hasonlónevű fia, tíz pedig leánya, Cordier

[1]) E festményről 1851-ben a Wiener Allgemeine Zeitung hosszú ismertetést hozott, mely kiemeli, hogy Bersuder művészete általános tetszést aratott Bécsben. „Bersuder képének tárgya — írja a nevezett lap — a keresztények első üldözése korából való. A keresztények összejönnek a katakombákban, midőn a római pogány poroszlók rajtok ütnek. Minden oldalról közelednek a római harcosok a hajlékba, hol a keresztények a legnagyobb izgatottságban várják őket. Az egész kép igazságot és természetességet lehel, amelyet oly sokszor nélkülöznek még kiváló művészek is alkotásaikban. E kép — mint a cikkíró írja — ki fog állíttatni Bécsben a tavalyi műcsarnok kiállításán, hol minden bizonnyal a művészet minden barátjának élvezetet lesz kívánni, e — azt a meggyőződést, hogy Bersuder ismét a hírnevet

Nav. Ferencné birtokában vannak Temesváron. Számos befejezetlen képe is maradt.

(V. ö. Temesvári polgárok törzskönyve, városi levéltár. A Bersuder-családra vonatkozó oklevelek a család birtokában, — Történelmi és Régészeti Értesítő. Temesvár, 1881. évf. 149. lap. Temesvarer Zeitung és Neue Temesvarer Zeitung 1895. május 4-ki számai; Gyászjelentés B. L. haláláról, Kalauz a Délmagyarországi Muzeum képtáráról, 1907. 155., 161. száma. A Magyar Képzőművészeti Társulat Évkönyve 1864. 123. l.)

Alexandrovits Lyubomir.

(1828—1890.)

Született Szerbszentmártonban, Torontál vármegyében, 1828. junius 15-én (új naptár sz.).[1]) Állítólag akadémiát is látogatott festőművész volt, de nem tartozott a nagyobb tehetségek közé. Már ifjúkorában Temesváron telepedett le és évtizedeken át állandóan itt lakott, csakis festészettel keresve kenyerét. Arckép- és szentképfestő volt s kivált görög-keleti templomok számára dolgozott.

Alexandrovits művei becsértékre nagyon különbözők; vannak közöttük határozott műbecsértékkel birók, míg vannak igen egyszerű, úgyszólván a köznép számára készült vásári munkák is. Jobb műveire nevét alákarcolta.

A megkötözött Krisztus című olajfestménye, mely a Lazarovits család birtokában volt N.-Szredistyén, határozott műbecscsel bir, míg a Zwekits úr tulajdonában Temesváron levő Krisztus megkeresztelése, Szent György és Szent Háromság című festmények már gyenge alkotások. Hagyatékából több kép került a Holub család birtokába is, de a család e szinte elég gyönge képeket egyes görög-keleti templomok között osztotta szét.

Az általa festett arcképek között még a legjobbak a Tököly Sabbas arcképe, a temesvár-belvárosi gör.-kel. szerb hitközség hivatalos tanácstermében és egy női arckép a dr. Karakasevits tulajdonában.

Alexandrovits művei kevés eredetiségre mutatnak; még legkiválóbb volt mint másoló; többnyire a Dániel Konstantin műveit másolgatta; emiatt műtermét igen gyakran a temesvár-belvárosi görög-keleti szerb templomban tartotta. Innen másolta le 1862-ben a Zwekits család megrendelésére a gyárvárosi szerb templom számára Szűz Mária képét és Szent Ignác püspököt, és valószínűen több templom számára is másolgatott.

Alexandrovits mintegy hatvan évet élt: élete vége felé elmebaj

lepte meg és valamelyik gyógyítóintézetbe szállították, ott is halt meg 1890 táján.

Ha nem is alkotott kiválóbb műveket, a kisebb igényeknek elég jól megfelelt; a görög-keleti templomokban és kivált a szerb családok körében bizonnyal számos képe maradt fenn.

Wälder János.

(1854—1902.)

Rajztanár és akadémiai festő; legszivesebben arcképfestéssel foglalkozott. Született 1854. junius 27-én Nagy-Becskereken, meghalt 1902. julius 1-én Temesváron. Elemi iskolázását szülővárosában kezdte s tanitóinak a gyermek ellen nem volt más kifogásuk, csak az, hogy az iskolában folyton rajzolgatott. Kilencéves korában egy litográfia nyomán rajzolt és kiszinezett egy Ecce homot, melyet szülei sokáig őriztek.

Minthogy a hatvanas években kevés alkalom kínálkozott Nagy-Becskereken a magyar nyelvet elsajátítani, azért a magyar szó elsajátítására atyja, ki német anyanyelve mellett is lelkes magyar hazafi volt, fiát egy évre Zentára küldte, honnan a negyedik elemi osztály elvégzése után a szegedi reáliskolába került. A rajzban való kiváló tehetsége itt is csakhamar feltűnt, amiről több fennmaradt rajzlapja és iskolatársainak egybehangzó ítélete tanúskodik. Ekkor határozta el magát a művészi pályára.

Befejezvén a reáliskolát, végre teljesült régi legfőbb vágya: feljutott Bécsbe, hol mint a festőművészeti akadémia növendéke négy éven át híres mesterek vezetése alatt fejlesztette, tökéletesítette tehetségét. Ernyedetlen szorgalma által tanárainak elismerését és számos kitüntetést aratott. Sűrűn érintkezett a bécsi egyetem orvosi fakultását látogató több földijével is, hogy magát az anatomiában és osteologiában tökéletesítse, mert e tudományágakat a festőművészet egyik alapvető tanulmányának tartotta. Hogy milyen komolyan foglalkozott e nemű tanulmányaival, arról számos fennmaradt jegyzete és bonctani tollrajza tanúskodik.

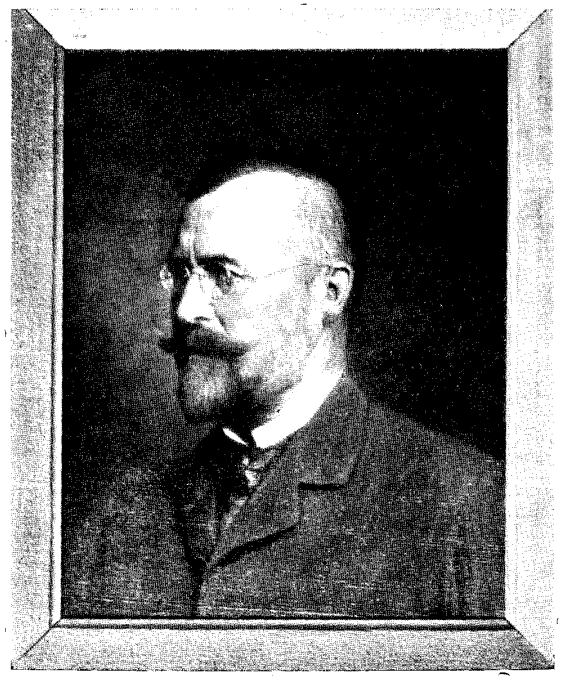
Eleinte a tájképfestés is vonzotta, de csakhamar majdnem kizárólag az arcképfestésnek szentelte magát. Ha a szünidőben haza került, krétarajzban elkészítette a család összes ismerőseinek, barátainak arcképeit, melyeket az illetők vagy utódaik ma is őriznek. Foglalkozott művészettörténettel és esztetikával is, és szorgalmasan látogatta és tanulmányozta Bécs gazdag képtárait. Ebben az időben különösen Makart hatása alatt állott, kinek színpompáját bámulta, bár a mester rajzbeli pongyolaságával nem tudott megbarátkozni.

Bécsi tanulmányainak befejezése után egy évig mint önkéntes

tetőzése végett Münchenbe utazott, hol a bajor királyi festészeti akadémián, hasonlóan jeles eredménnyel egy teljes évet töltött.

Itt már szélesebb mederben kezdett mozogni; míg a bécsi évek főként a rajzban való kiképzésnek és egyéb alapvető tanulmányoknak voltak szentelve, most mintegy befejezésül kizárólag az olajfestés technikájára adta magát.

Kaulbach, a müncheni iskola világhírű vezetője nem élt ugyan már ekkor, de tradiciói, melyek a festészetre és a szabatos rajzbeli

Wälder János: Önarckép.

kivitelre irányultak, túlélték a mestert. Wälder Münchenben főkép a magyar Wagner Sándortól és Piloty Károly mestereknél tanult; a Piloty technikája — különösen széles ecsetkezelése — mérvadó lett reá.

Müncheni tartózkodása alatt fejlődött ki voltaképen és izmosodott meg talentuma. Saját szavai szerint, ott ébredt csak igazán annak a tudatára, hogy mi minden kívántatik meg ahoz, hogy valaki festőművész legyen. Meggyőződése volt, hogy festőművésznek születnie kell

Wälder Jánosnak, az volt a terve, hogy életét teljesen, kizárólag a festőművészetnek szenteli, de csakhamar meggyőződött, hogy ez nálunk, kivált az 1870-es évek elején, majdnem lehetetlen. Budapest művészi élete akkor még a kezdet stádiumában mozgott: mestereink közül csak nehányan tartózkodtak itthon; a közönség műérzéke, néhány maecenás mágnásunkat kivéve, még nem volt annyira kifejlődve, hogy fiatal tehetséges kezdőknek kedvezett volna. A mai mesteriskolának még hire sem volt, a rajztanárképző-intézet is csak akkor kezdette meg működését. Wälder érintkezést keresett a budapesti mesterekkel; közeledett Ligeti Károlyhoz, megfordult Lotz és Thán műtermeiben, kik a fiatal, törekvő kezdőt szivesen fogadták. Főkép Ligeti közbenjárására és néhány bemutatott műve alapján 1876-ban négyszáz forint állami ösztöndíjat is kapott, hogy tanulmányait Párizsban befejezze. Művészi látóköre itt még jobban szélesedett, művészi hajlama újabb tápot nyert. Félévet töltött Wälder a nagy világvárosban. Bemutatkozott Zichy Mihálynál és Munkácsynál, kik fiatal földijöknek szívesen megengedték, hogy műtermeikben megforduljon: emellett a világváros képtárait és egyéb műkincseit tanulmányozta.

Kedvelt műfajára, az arcképfestésre, a Párisban nyert benyomások nagyon termékenyítőleg hatottak. Onnan visszatérve, kineveztetett a budapesti József-műegyetemen a szabadkézi rajztanár segédévé. Ebben a minőségben került Engerth J. tanár mellé, ki maga is tehetséges festő volt. Ifjúkori álmáról, a kizárólagos művészpályáról ezzel lemondott és szerzett ismereteit a tanítás terén akarta érvényesíteni. Ez elhatározásáról egyik levelében a következőleg ir: „Külföldön cigányéletet folytatni többé nincs kedvem; addig pedig, amig hazámban érvényesülök, még évek múlhatnak. Szüleimnek, kik amúgy is eleget költöttek reám, terhére lenni tovább nem akarok. Leszek tehát rajztanár és amennyiben tőlem függ, e pályán igyekszem majd tovább szolgálni művészetemet.“

Tanári vizsgálatot 1877. július havában tett. Eddigi tanulmányait a magyar kormány azzal jutalmazta, hogy a szokásos három próbaév elengedésével rögtön rendes rajztanárrá nevezte ki a temesvári állami reáliskolához. Teljes huszonöt évet töltött emél az iskolánál. Nem csak tanitott, hanem a művészetnek is élt, amennyire azt csak tanári foglalkozása megengedte. Évről-évre mind nagyobb tért hódított meg művészetével, eleinte csak a város, majd később egész Délmagyarország műértő közönsége elismeréssel adózott művészetének, mely majdnem kizárólag arcképfestésben nyilvánult. De folyvást képezte is magát. Éber figyelemmel kisérte az európai festőművészet terén megjelenő uj alkotásokat s e célból nem mulasztott el egy alkalmat sem,

mely megnyiló képtárlatok megtekintésére, muzeumok látogatására kínálkozott. Időről-időre egy-egy tanulmányútra rándult Bécsbe, Berlinbe, Dresdába, Prágába, Párisba; leggyakrabban indult fel Budapestre, hol az Országos Magyar Képzőművészeti Társulatnak és a Magyar Nemzeti Szalonnak rendes tagja volt.

Egyetlen temesvári festő sem festett még annyi képet mint Wälder; számuk több százra rúg. Gyorsan dolgozott; technikai nehézségeket nem ismert. Az arcképfestés addig is divatos volt e vidéken, de Wälder egész közkeletűvé tette. Festett ő felségarcképeket, püspököket, főispánokat, miniszteri biztosokat, magas állású tisztviselőket, polgármestereket, bankdirektorokat a hivatalos helyiségek számára; továbbá nagy urakat, jómódú polgárokat s azok családtagjait; többszörösen lefestette külön-külön a saját családja tagjait és az ön arcképét.

Művei közül a temesvári főreáliskola dísztermében vannak a következő képek: Ő Felsége álló alakja, báró Eötvös József Trefort Ágost, Szász Károly, Ormós Zsigmond főispán, Török János és Küttel K. temesvári polgármesterek és Petrovich Ferencz főigazgató mellképei. Felség-arcképeket festett még Temes vármegye főispáni, Temesvár városa polgármesteri és a temesvári királyi ítélőtábla elnöki helyiségei számára. A Miasszonyunkról nevezett iskolanővérek számára megfestette Dessewffy Sándor püspök életnagyságú álló alakját, a temesvári szerb püspöki aula számára Popovits Nikanor temesvári szerb püspök térdképét. Temesvár város közgyűlési termébe Missits Jánost, a város országos képviselőjét és Küttel K. polgármestert, a temesvári kereskedelmi és iparkamara számára báró Nikolits Fedor és buziási Eisenstädter Ignác arcképeit. Vinga város tanácsterme számára Ormós Zsigmond arcképét, a Bega-szabályozó társulat megrendelésére festette meg Hertelendy József volt torontáli főispánt, a temesvár-józsefvárosi társaskör számára Kossuth Lajos, a Délvidéki Casinó részére Jankovits Miklós mellképeit, a temesvári kerületi betegsegélyző pénztár üléstere számára Ő Felsége, Baross Gábor és Reiter Ede arcképeit, a temesvári izraelita hitközségnek Sternthal Salamon hitközségi elnök arcképét.

Festett nehány oltárképet is, még pedig a temesvár-belvárosi plebánia számára egy mellékoltárra Krisztust a keresztfán, továbbá szent Anna, Resica és Sándorháza róm.-kath. templomai számára. Maradt tőle nehány tanulmányfő, csendéleti és genre-kép, mint pl. Öreg zsidó képe, Cigány leány, a temesvári vásár stb. A délmagyarországi muzeumban van egy csendéleti képe, ön arcképe, női arckép és egy vázlat.

Legnagyobb alkotása az az óriás kép, mely Temesvár

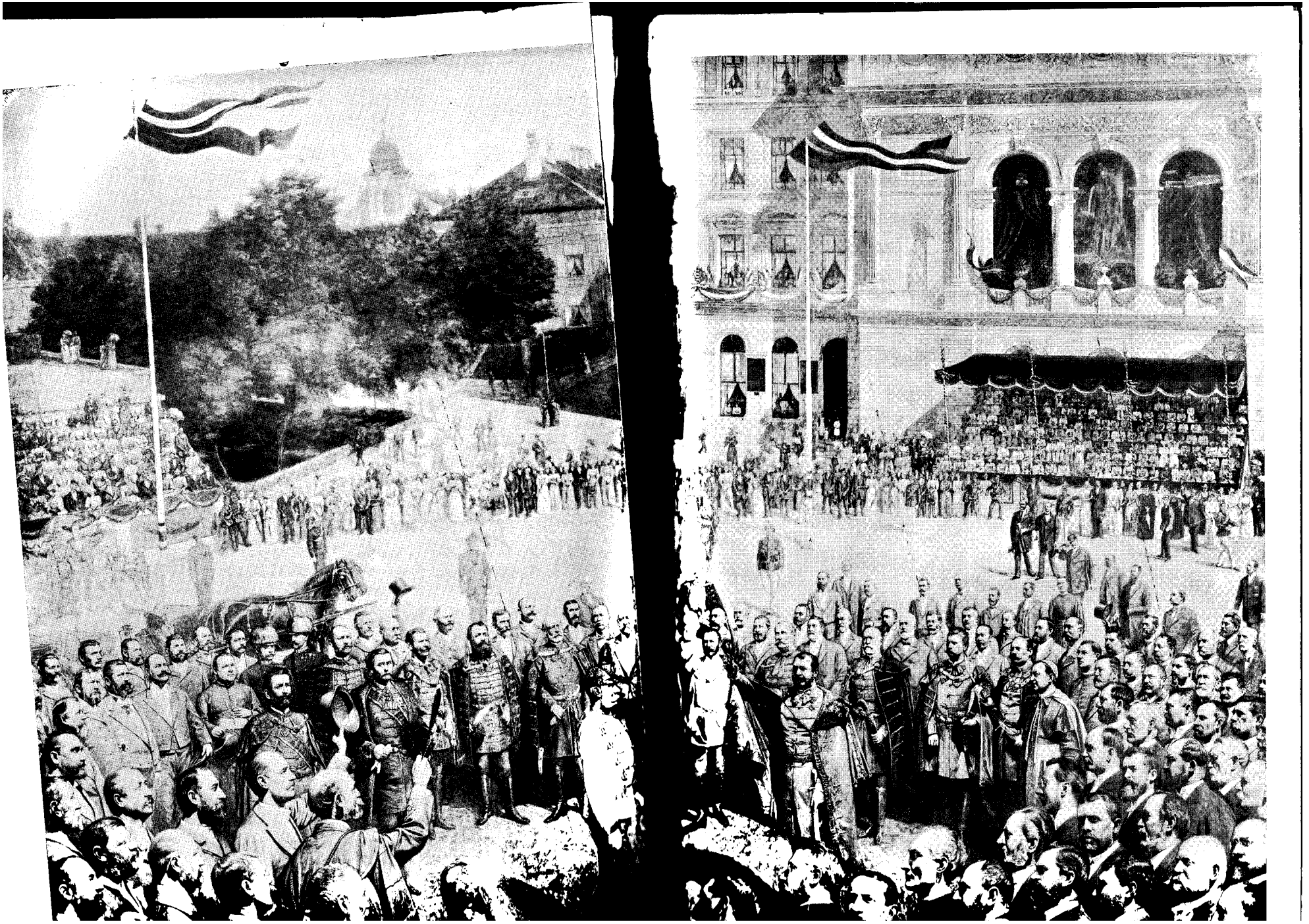
díszermében örökíti meg a Wälder János nevét. E kép azt a jelenetet tünteti fel, midőn Temesvár város polgármestere a lebontott józsefvárosi várkapú helyén üdvözli 1891. szept. 16-án, a kiállítás alkalmából Temesvárra érkező királyt. E kép nem csak a király temesvári látogatását van hivatva megörökíteni, hanem egyúttal azt a fontos történelmi tényt is, hogy Temesvár az uralkodó elhatározásából 1891-ben megszünt várerősség lenni; a várfalak leomlanak és épen az egyik, néhány hónappal előbb lebontott, a közlekedést nagyon akadályozó várkapú helyén történik a fogadtatás. E képen a király személye mellett fel vannak tüntetve a jelenlevő kormányférfiak, a városi képviselőtestület tagjai, élén a polgármesterrel. E nagyméretű képet Wälder János a városi tanács megbízásából festette. Sok jóakarattal fogott a munkához és évekig dolgozott rajta. A feltüntetett alakok legnagyobbrészt jól is vannak megfestve s így e kép Temesvárra nézve kulturtörténeti jelentőséggel bir, de mint művészi alkotás nem nagy értékű. Wälder jól festett arcképeket, de nagyobb művészi koncepciókkal nem foglalkozott. A kép a lefolyt fogadtatást valószínűleg híven adja vissza, mert fényképek alapján készült, de hiányszik belőle a magasabb eszmei tartalom; a nézőt hidegen hagyja, sőt a művész nézőpontja is hibás, mert a magasból, a várfalak tetejéről nézi a jelenetet.

De e kép még így is értékes reánk; kulturtörténeti fontosságát tetőzi ama körülmény, hogy az első nagyobbszabású mű, mely helybeli festő ecsetje alól került ki. Kisebbített mása a temesvár-józsefvárosi takarékpénztár tulajdonába került.

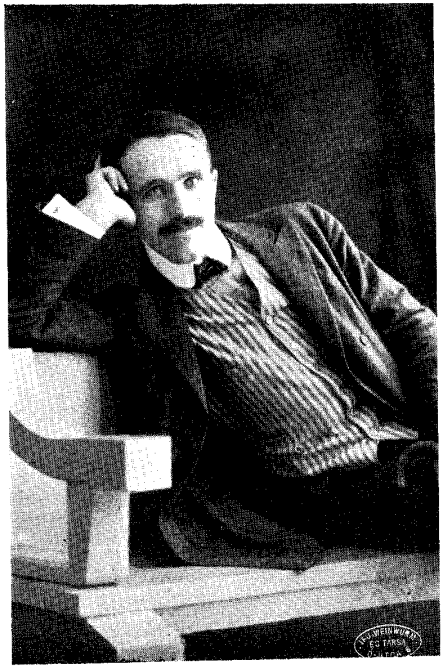
Wälder Jánost nem e műve után kell megítélnünk. Mint arcképfestő egészen megfelelt hivatásának s enemű művészete évről-évre mind nagyobb elismerésben részesült. Arcképein a színérzék kellemesen élénk, ami leginkább megfelelt egyéni természetének. Ecsetkezelése határozott; a forma visszaadásában a jellemző vonásokat erősen kidomborítja, színei inkább erőteljesek mint gyengédek. E körülmény magyarázza meg, hogy női arcképeinél mindig sikerültebbek férfi arcképei. Ezeknél a színek erős ellentéte, a sötét háttérből domborúan kiemelkedő fej, a ruha pompás színfoltjai jól érvényesülnek. Az arckép és ruházat minden részletét gondosan kidolgozta; egy-egy díszmente érdekes színei, csillogó mélytűzű ékszere mindig érdekelték és gondos kidolgozásban részesültek. Hogy a fej amellett mégis dominált, az festői érzékének kiváló érdeme.

Arcképfestményei között a legkiválóbb Dessewffy Sándor püspöké. Wälder János egyike volt hazánk legjobb vidéki arcképfestőinek.

(V. ö. Berkeszi I., A temesvári m. k. állami főreáliskola tör[illegible] Temesvár, 1891. 121. lap. — A temesvári állami főreáliskola

Begán", „Várakozás", „Kertben",„Tölgyfák alatt". Legjelesebb pastellképei: „Faun és nympha", „Orült", és a „Szenvedély". Mindeme munkái a fejlődő tehetségnek egy-egy állomását jelzik: egyéni művészetének azonban legmagasabbb fokát karrikaturarajzaiban érte el, amelyeknek valóságos remekei a „Hiperpoeta", „Chanson", „Le beau garçon", „Tennis boy", „Festészet", „Jogot a nőnek" és „Postillion d'amour".

Novák Rezső arcképe.

Tehetségének sokoldalúságát hirdetik ötletdús „ex libriseí", nemkülönben pályadíjat nyert iparművészeti tervezetei is.

Korához mérten Novák Rezső még nem lehetett kiforrott művész, de határozottan nagy tehetség volt. Agya mintegy forrott a különféle festészeti irányok hatásai alatt s ő talán minden iránnyal megpróbálkozott. Mindenekelőtt kitünő rajzoló volt. Legutolsó művein már meglepetésszerüen bontakozott ki művészi iránya a secessio hatása alól.

Művészi pályáján sokat igérő jövőnek nézett eléje a szerény modorú művész, midőn életfonala váratlanul megszakadt.

Halála után barátai műveiből kiállítást rendeztek a Városház tanácstermében (1909. dec. 1—5.), mely ez alkalomra megtelt a több száz darabból álló művészi hagyatékkal. A közönség élénk érdeklődése, mely az egyes darabok megszerzésében nyilvánult, a legjobban mutatta, mily sokra becsülték az ifjú művész tehetségét.

Művei közül három darab: „Sárga kimonós leány" (olajfestmény), egy tus- és krétarajz (Víg társaság) és egy szénrajz (Öregnő), a Délmagyarországi Muzeumban is meg fogja őrözni emlékét.[1]) Többi műve magán tulajdon, vagy a család birtokában van.

[1]) A művész barátja és kartársa: Sebestyén Árpád tanár adatai. Novák Rezső műveiből kollektiv kiállítása. Temesvár, Szed. nemz. számozatlan levele. Gyarmati Dezső: Novák Rezső művei. Temesvári Hirlap 1909. dec. 2. számában. (Délmagy. Muzeum levéltára, 1909. 84.)

Humborg Adolf.

Hazájától távol élő festőművész; született 1847. január 18-án Oravicabányán, negyedik fia volt Humborg Mór oravicai gyógyfestőnek. Elemi tanulmányait szülővárosában kezdette, azután Szegedre küldték magyar szóra. Szegeden jó sikerrel végezte a gimnázium első osztályát, a második osztályt Nagyváradon tanulta. Időközben elhaltak szülei és vagyonuk is teljesen elenyészett, igy Humborg kénytelen volt félbeszakitani tanulmányait és 15 éves korában anyai nagybátyja, Schlager Károly fűszerárus üzletébe került Temesvárra inasnak.

Mint fűszerárus inas veleszületett passzióból kezdett rajzolgatni: nem tanította senki, csak benső vonzalomból kezdett másolgatni képeskönyvekből egyes illusztrációkat. Mikor nagynénje, Schlager Adél észrevette a fiu hajlamát, saját költségén leckeórákat vétetett vele a Temesváron lakó Komlóssy Ferenc festőművésznél. Ez a nemeslelkü hölgy nem szünt meg az ifjú Humborgot biztatni, hogy szivevágya után induljon és próbálkozzék meg a festőművészettel.

Humborg Adolf arcképe.

Inaséveinek befejezése után Humborg levelet intézett Friedländer Frigyeshez, a bécsi művészegyesület elnökéhez és Piloty Károlyhoz, a müncheni képzőművészeti akadémia világhirü tanárához, kiket műveik után a képeslapokból ismert, gyermeki naivsággal kérve tőlük tanácsot: vajjon legyen-e ő festőművész vagy sem?

Mindkét nagy művész felelt az ifjú leveleire; nagy reményeket nevan nem keltettek benne, de el sem utasították; sőt Friedländer, midőn Humborg felküldte neki rajzait, megirta, hogy jöjjön Bécsbe,

vegyen ott leckéket a rajzból egy jó mestertől, a kit neki e célra ajánlani fog, de mindenesetre jól gondolja meg a dolgát, mig a kereskedői pályát elhagyná.

Bár vajmi kevés kecsegtetőt talált Humborg e nagy művészek leveleiben, mégis megmaradt eltökélt szándéka mellett; hiába volt a rokonok lebeszélő kisérlete, 1867-ben Humborg elhagyta Temesvárt s ezzel a kereskedői pályát. Mindössze öt évet töltött városunkban, de itt fogamzott meg benne az ellenállhatatlan vágy: festőművésszé lenni, s itt kezdette meg ezen a téren első szárnypróbálgatásait; azért sorozzuk őt is a temesvári művészek sorába.

Nagynénje anyagi támogatásával utazott Bécsbe, hol legelőször is Friedländernél mutatkozott be; de a mester a bemutatott rajzok alapján még nem tartotta Humborgot elég erősnek arra, hogy a képzőművészeti akadémiába felvegye. Azért egy jónevü arcképfestőhöz: Aigner-hez utasította, hogy ott először is rajzolni tanuljon meg helyesen. Három havi kitartó szorgalom után, már maga Aigner ajánlotta neki, hogy jelentkezzék az akadémián. Most már megkapta az engedélyt, hogy feljárhasson az akadémiára próbarajzolásokra. Biztatták, hogyha megfelel, majd felveszik az intézetbe.

Öt évet töltött Humborg a bécsi festészeti akadémián, igen gyakran küzdve nagy anyagi szükségletekkel, de kibirta, mert lelki ereje nem hagyta el. Temérdek sokat dolgozott; kivált Rubens-másolatokkal foglalkozott.

1872-ben elhagyta Bécset, hogy a müncheni világhirü festészeti akadémián tökéletesítse művészetét. Kaulbach Vilmos és Piloty Károly hírneve adták meg akkor a müncheni intézetnek a jellegét; itt Wagner Sándor akadémiai tanár, hírneves hazánkfia fogadta be Humborgot festészeti iskolájába.

Tanulmányait befejezve, 1875-ben kilépett az akadémiából s ezentúl Münchenben mint önálló festőművész működött 1897-ig. Nem is volt szándéka München elhagyni, hol igen jól ment dolga és keresett művésszé lett. Kezdetben persze csak olcsó képeket festett műkereskedések számára. Művészkarrierjét tulajdonképen az 1876. évi müncheni képzőművészeti kiállításon elért sikerével kezdette „Látogatás a zárdakonyhában“ c. festményével, mely általános tetszésben részesült. E festményével kezdette meg Humborg ama műfaj művelését, mely neki oly nagy hírnevet szerzett, t. i. a zárdai és szerzetesi élet barátságos és vidám, de néha komor és sikamlós hangulatu mozzanatainak a művészi ábrázolását.

Időközben a művésznek komoly gégebaja támadt: orvosai München hüvös, nedves levegőjében találták a betegség okát s e körülmény arra kényszerité őt, hogy 1897-ben melegebb éghajlat alá

vonuljon. Ekkor költözött át Dél-Franciaországba, a Pyrenneusok aljában fekvő St.-Girons városkába, hol birtoka is van, de amellett állandóan festészettel is foglalkozik.

„Az őrangyal.“ Humborg Adolf olajfestménye.
(Hanfstaengl Ferenc, müncheni fényképész felvétele után.)

Humborg festményeinek a száma már több százra megy; gyakran vett részt művészi kiállításokon kitüntetéssel, így 1888-ban a londoni

nemzetközi kiállításon általános feltűnést keltett és nagy arany kitüntető érmet nyert „Az apáca bírái előtt“ c. művével. Festményeinek nagyobb része Amerikába vándorolt s egy részök a sanfranciskói földrengés alkalmával megsemmisült.

Humborg Adolf művészete hazánkban alig van képviselve és őt magát itthon alig ismerik. Legújabban hívta fel reá az itthoni körök figyelmét dr. Szentkláray Jenő.[1]) Temesváron négy eredeti és több másolati műve van.[2]) Egy a Szentkláray Jenő birtokában „Pásztorgyermek a kecskével“, kettő dr. Reiner Géza ügyvéd tulajdonában: „Anya játszó gyermekekkel“ és „Menekülés a zápor elől“, mely egy szerzetest ábrázol fiatal lánykával, amint a zápor elől egy nagy esernyő alatt vonulnak meg; özvegy Germarzné úrnőnél van egy eredeti és több másolat. Eredeti „A szerelmes levél“. A másolatok a művész müncheni tanuló korából valók. Grace úrnőnél egy nagyobb méretű másolati képe van: „Kasszát-csináló kofák“ — (Corregio után), vidám jelenet. A segítő Boldog Asszony női egyesület, melynek egykor Humborg nagynénje, Schlager Adél volt az elnöknője, legújabban határozta el, hogy egykori elnöknője arcképét Humborggal festeti meg, s erre a művész vállalkozott is.

Humborg korrektul rajzol, élénken színez és munkáit a legapróbb részletekig finoman kidolgozza. Gondolata és ecsetkezelése mindenben a valódi művészt mutatják. Művészetének tárgya az allegórikus felfogástól a legvidámabb jelenetek festéseig terjed. Poetikus hatása van pl. „Az őrangyal“ képének; komor jelenetet ábrázol „A szigorú kihallgatás“, vagyis egy bevádolt apáca bírái előtt; „Galilei az inquisitió előtt“; barátságos és vidám jeleneteket tüntetnek fel a ferencrendi barátok házi életét tükröztető nagy festmények, mint „A vasárnapi pecsenye“, „A kolostori szabóműhely“, A pater prior névnapja“, „Nagymosás a zárdában“, „A zárdatized“ stb. Sikamlós jelenetet tár elénk a „Franciscanus a fonóban“, még inkább a „Menekülés a zápor elől“.

Foglalkozik Humborg arckép- és tájfestéssel is, s kivált önarcképével aratott nagy sikert a toulousei Salonban 1907-ben, művészetének legmaradandóbb emlékei azonban genre-képei. Sajnos, hogy e magyarnak született nagytehetségű művész idegenben tölti életét.

[1]) Művészet, 1909. évi 6. füzet 376—381. lap. E cikket Humborg életrajzi adataira irányadónak vettük, de Humborg művészetének jellemzésére nézve nem mindenben értünk egyet Szentkláray-val. Humborg művészetét ugyanis szélesebb körünek, markánsabbnak, mondjuk radikálisabbnak tartjuk, mint azt Szentkláray feltünteti. Bizonnyal vannak Humborgnak művei, melyek a zárdai élet „ábrázolás, barátságos és vidám hangulatú mozzanatait ábrázolják“, de vannak ennél kulombok is. Sőt bizonnyal a pater franciskanusok vagy az apácak sem közönik meg azt a milieut, amilyenben Ő őket egyik másik művében feltünteti, mint p. o. „Franciscanus a fonóban“, „Menekülés a zápor elől“, „Az apáca bírái előtt“ stb. [illegible]

Vándorfestőművészek.

Ismeretlen művészek.

Egy ilyen vándorművész 1724-ben jött Bécsből Temesvárra, kivel gróf Wallis Ferenc temesvári várparancsnok a Temesvártól négy mértföldnyire fekvő Köveres helységben 1724. január 5-én 185 éves korában elhúnyt Petrácz Czártánt lefesttette életnagyságban. Arcképét Schmutzer rézbe metszette 1727-ben és a Das merkwürdige Wien, 1727. IV-ben közzétette. Ugyanitt jelent meg a 172 éves Rovin János és 164 éves Sára feleségének az arcképe is. Ez öreg házaspárt gróf Mercy Claudius Florimund, a Bánság első katonai parancsnoka 1728-ban maga elé hozatta, (tehát Temesvárra) és lefesttette s a képet a bécsi csász. kir. képtárba küldte. Onnan közölte Griselini és utána mások.[1])

Nesenthaler N.

(1816 körül.)

Egy ilyen nevű festőművész lakott Temesváron, kinél Dániel Konstantin is tanulta a festészet elemeit akkor, midőn őt Theodorovits Arsza magától eküldte.[2]) Nesenthaler neve a temesvári polgárok törzskönyvében nem fordul elő, s így valószínű, hogy rövidebb ideig lakott városunkban.

Szikora Döme.

(1832.)

Makón lakó magyar festő, inkább szobafestő. Bőjtös Imre mérnök, temesvár-józsefvárosi háztulajdonos 1832-ben őt hívta meg, hogy házának falait kifesse. E ház később a temesvár-józsefvárosi róm. kath. plébánia hivatalos helyisége lett és ma is az. A plébánia iroda-szobájában két falon négy festmény látható: a katalauni ütközet, Zrinyi Miklós szigeti kirohanása, a Vesuv kitörése és Villámcsapás. A terem boltozatán a négy szegletben egy-egy turul madár, a középen pedig kék mezőben a római sas. A képek 1832-ből valók. Igazolja ezt a katalauni ütközetet ábrázoló kép alján emez egykorú feljegyzés: „Festette Szikora Döme Makóról 1832.“ A képek azóta javítva nem voltak, mégis jó állapotban vannak. Úgy a rajz, mint a színezés nem művészi, de minthogy 1832-ből való és magyar ember munkája, felemlítendőnek tartottuk.

[1]) „Der General (Mercy) lies sie abmahlen und schickte das Gemälde Kaiser Karl VI., der es in seiner Bildergalerie zu Wien aufstellen lies“ Griselini: Geschichte des Temesv. Banats, I. Wien 1779. 134. és Griselini: Lettere Odeporiche [illegible] Griselini — Tomo I. Milano, 1780. 207.

[2]) Vö. Nikolić [illegible] szbeki szlikari. 6.

Jägermann D.

(1839.)

Az üvegfestészet cs. kir. szabadalmazott tanítója Bécsben, 1839. augusztus közepén hirdeti Temesvárott, hogy tanít üvegfestészetet, rajzot, gyorsfestészetet; s úgy öregek mint ifjak a rajzot s a gyorsfestést papirra, fára, atlaszra, selyemre, kázsmirra vagy bőrre — négy óra alatt megtanulhatják. A tandíj ezért öregektől 4 frt, a 12 éven aluliak 2 frtot fizetnek, ha hozzájönnek; ha ő jár a házhoz, akkor 15 frt.[1]) Úgylátszik, hogy jól tanított, mert Scheitz Felix orvos és Pesty Ferenc szijgyártó ajánlják Jägermannt polgártársaik figyelmébe.[2]) Nehány nappal később Jägermann újabban is kéri a pártfogást.

Makó Ede.

(1841.)

„A legkiválóbb miniatur festőművészek egyike, a bécsi cs. kir. képzőművészeti akadémia növendéke, akinek művészetéről a vidéken végzett több, a megszólalásig hű arckép a bizonyítéka, rövid napok előtt Temesvárra érkezett s egy ideig itt marad. Miután ama körülmény, hogy ily nemben már hosszabb idő óta nélkülöztünk ily művészt, a műszerető közönséget figyelmeztetjük e körülményre. Lakik a Trombitás szállóban 14. sz. alatt.“[3])

Faix András.

(1843.)

Arckép- és történelmi festő, ajánlja magát, hogy temesvári tartózkodása alatt arcképeket fest, vagy kijavít; úgyszintén fest oltárképeket, zászlóképeket; ajánlja magát úgy a temesvári nagy közönségnek mint a nemességnek. Faix András temesvári időzése alatt festette meg Szent István magyar király megkereszteltetését, mely a katholikus székesegyházban is ki volt állítva.[4])

Schäffer Adalbert.

(1845.)

Akadémiai festő, 1845. januárban hirdeti, hogy rövid idő multva bekövetkező elutazása miatt eladja a következő műveket: Corregiotól Ecce Homo (eredeti festmény), Madonna alvó gyermekkel, (másolat Gvido Reni után, és más tanulmányképeket ő tőle).[5]) Az Ungar című pesti lap ama közlésére, hogy Schäffer mint

[1]) Temesvarer Wochenblatt, 1839. 33. sz.
[2]) U. o., 35. sz.
[3]) Egy ir róla a Temesvarer Wochenblatt, 1841. évf. 47. szám.
[4]) Temesvarer Wochenblatt, 1845. évf. 3. szám.
[5]) Temesvarer Wochenblatt, 1845. évf. [illegible] szám.

arcképfestő Pesten szándékozik letelepedni, a Temesvarer Wochenblattban, (1845. 3. sz.) a szerkesztő kijelenti, hogy a művész ezt a szándékát megváltoztatta és tovább is Temesváron marad. További nyomát azonban nem találjuk.

Neugass Izidor.

(1847.)

Történelmi és arcképfestő, a berlini képzőművészeti akadémia tagja, 1847. december végén érkezett Temesvárra és a közönség figyelmébe ajánlja magát;[1]) további nyomát nem találjuk.

Umlauft N.

(1849.)

Arckép- és történelmi festő. A Temesvarer Wochenblatt 1849. évi 16. számában írja, hogy az arckép- és történelmi festészet terén kitünő hírnévnek örvendő és már hosszabb idő óta itt (Temesvárott) tartózkodó művész, Umlauft úr elhagyja városunkat, hogy meghívásra Belgrádba menjen, ahonnan egyenesen hazájába fog visszatérni. Kívánjuk, hogy ez a törekvő művész mindenütt oly jóakaró fogadtatásban részesüljön mint nálunk.[2]) Umlauft a vár bezárása miatt hagyta el Temesvárt. Állítólag bécsi művész volt, dr. Weldin József temesvári ügyvédnél van egy kisebbszabású olajfestménye, (A térdeplő koldus) mely hivatásos festő kezeire vall.

Csillagi Lajos.

(1863—1878.)

Arckép- és genrefestő; Budapesten, majd Uj-Pesten lakott. Csillagiról az 1860-as évek birálói azt írják, hogy ő egyike legtehetségesebb arcképfestőinknek, s ha képei majd több melegséget és derültséget nyernek színben és a plastika túlhajtásait az idomok összhangja fogja felváltani, akkor csakhamar igen becses műveket fogunk e művészünknek köszönhetni.[3])

Csillagi e jellemzése amaz időből származik, mikor ő Temesváron és vidékén — több izben — megfordult. Temesváron és a vidéken az általa festett arcképekkel gyakran találkozunk; csak Temesváron tizenkét arcképet ismerünk idáig tőle. Ezek között a legkiválóbbak Eisenstädter S. Ignác és neje teljes alakú, életnagyságú arcképei, melyeket a művész 1865-ben Temesváron festett; e két képet

[1]) Temesvarer Wochenblatt, 1847. 52. szám.
[2]) Temesvarer Wochenblatt, 1849. ápr. 23-ki szám.
[3]) Magyar Képzőművészeti Társulat Évkönyve 1864-re, Pest 1865. 61.

a pesti műkiállításon is kiállítani akarta, de az akkori szállítási viszonyok miatt a képeket nem engedték át. E két kép mai napig is teljesen jó állapotban van özvegy Eisenstädter S. Ignácné úrnő birtokában. Ugyancsak a nevezett úrnő birtokában van az ő szüleinek két olajfestményű mellképe, melyeket Csillagi 1863-ban Szegeden festett, és Eisenstädter S. Ignác szüleinek 1876-ban fénykép után megfestett arcképei. Weldin József dr. birtokában van apósa és anyósa: Stiller Ferenc és neje szül. Rieger Ludmilla életnagyságú térdképei; Török Sándor kereskedőnél vannak az ő szüleinek arcképei; a temesvári szerb püspöki palotában Nákó Antal püspök arcképe, Temesvár város székházának tanácstermében pedig báró Scudier Antal, táborszernagy, temesvári hadtestparancsnok mellképe 1878-ból.

Csillagi még az 1890-es években is festegetett és művei közelismerésre találtak. Meghalt Uj-Pesten 1903. augusztus 30-án.

Kővári János.

(1864—1866.)

A Magyar Képzőművészeti Társulat 1864-ről és 1865—66-ról szóló Évkönyveiben közölvén a hazai művészek névsorát és azok lakóhelyét, felemlíti Kővári János festőművészt mint olyat, ki Temesváron lakik és a képzőművészeti társulatnak nem tagja. Kővári neve a temesvári polgárok jegyzékében elő nem fordul, sem az egykori hírlapokban nem találunk róla említést; képeket tőle nem ismerünk.

Szamossy Elek.

(1862—1885.)

Munkácsy egykori mesterét bátran sorozhatjuk vándorművészeink sorába, mert több izben, gyakran hosszasabban időzött a Délvidéken; gyakran felkereste Ormós Zsigmondot is Buziáson és Temesváron, mert régi szíves viszony fűzte őt hozzá. Egy ilyen alkalommal 1862-ben magával vitte Ormóshoz Buziásra az ifjú Munkácsy Mihályt is, kivel ezúttal egy hónapig időztek Ormósnál.

Ormós Zsigmond gyakran adott megbízást Szamossynak; sokat festetett vele a maga számára, de igénybe vette művészetét Temes vármegye számára is. A vármegye tanácsterme számára festette meg Deák Ferenc arcképét és renoválta 1869-ben a vármegyeház régi festményeit.

Ormós Zsigmond és Szamossy Elek 1862 óta a művész haláláig állandó levelezést folytattak. Ama benső viszonyról, mely közöttük fejlődött, kitűnő bizonyságot nyújt amaz ötvenegy darab levél, melyet Szamossy Elek Ormós Zsigmondhoz intézett, kit többnyire „Mecénásának“ nevez; eme levelekből Szamossy életének utolsó 25 éve egész világosan áll előttünk.[1])

[1]) Eme levelekből csak egyet közlünk itt, mely nemcsak Szamossy Elek életére, de egyúttal Ormós Zsigmond műtörténetírói törekvéseire is vet némi világot. Ormós Zsigmond évtizedekig foglalkozott művészettel és műtörténettel; szándéka volt megírni a magyar művészet történetét, vagy legalább is a magyar művészek lexiconát. Evégett szeretettel gyűjtötte a magyar művészekre vonatkozó adatokat, kivált a leveleket. E végett fordult 1884. dec. 24-én is Szamossyhoz ama felszólítással, hogy közölné vele életviszonyainak főbb adatait. Szamossy Elek e felszólításra 1885. január 28-án, Nagyváradról a következőket írja Ormósnak:

„Méltóságos Főispán Úr! December 24-én kelt becses levelét mint iráutam való jóindulatának és érdeklődésének újabb bizonyítékát nagy örömmel olvastam, — de különféle akadályok miatt arra csak most válaszolhatok. Megismerkedésünk első napjától fogva Méltóságod kiváló rokonszenvével tisztelt meg, melyet mint jelen soraiból tapasztalni szerencsés vagyok, sem az idő, sem a változott körülmények meg nem szüntettek. Amennyiben tehát méltóságodnak újabban megkezdett műirodalmi munkájához oly adatokra is van szüksége, melyekkel egyéniségem összeköttetésben áll, van szerencsém az alább következő életrajzi vázlatot egész tisztelettel rendelkezésére bocsátani.

1826. évben, junius 28-án születtem Déván, Hunyadvármegyében. Már gyermekéveimben, csendes természetemnél fogva faragás, építés és rajzolgatásban találván szórakozásomot, kis ezermesternek neveztek. A gimnáziumi tanfolyamot Gyulafehérváron kitűnő sikerrel végezvén, a bölcsészeti osztályokat az ottani papnöveldében kallgattam. Ezután Kovács Miklós erdélyi püspök a theologia hallgatására a bécsi Pazmancumba küldött. Azonban a székváros műgyűjteményeinek, különösen a remek festményeknek látása felébresztették a képzőművészetek iránti hajlamomat, mely folyvást fokozódván, kizárólag a festészettel foglalkozás végett a papneveldéből kiléptem. Az ismeretes kimenetelű szabadságharc után, melyben tevékeny részt vettem mint honvédhuszár, noha a művészetben minden alapos ismeretet nélkülöző dilettáns voltam, az ecset lett egyedüli barátom és anyagi támaszom. Az 1850. év kezdetén a besorozás elől Aradra menekültem, hol első kisérleteimmel, mint arcképfestő léptem fel. Itt szerzett szerény összeggel Bécsben, az akkor jó hírben állott Rahl Károly tanár magániskolájába léptem, innen egy év múlva ismét Aradra mentem, hol az arcképezéssel töltvén huzamosabb időt, egy oltárkép festésével megbízatva, az 1855. év végén Velencébe utaztam, itt a régi mesterek tanulmányozásának élve, az 1857. évi julius 19-én a véletlen összehozott a Márktéren levő „degli specchi“ kávéház előtt Méltóságoddal, kinek rokonszenvét — mint a következés megmutatta — annyira megnyertem, hogy személyem iránti érdeklődését azóta minden alkalommal tapasztalni szerencsés voltam. Velencéből négy évi ott tartózkodásom után visszatérve, előbb Bécsben, később Harucker és Wenckheim családok történelmi arcképeinek festésével foglalkozva a békésgyulai várkastélyban töltöttem tiz hónapot. Itt ismertem fel az asztalostanonc Lieb Miskában ama ritka művészi tehetséget, mely megnyerő magaviselettel párosulva, annyira megnyerte rokonszenvemet, hogy az árva fiút magam mellé vettem s nevelő nagybátyja ellenzése dacára rábeszéltem, hogy festőművészi pályára lépjen. A gyors fejlődés az ellenkező nézetű nagybátyát engedékenységre bírván, Miskát condjaimra biztos munkám végeztével Gyuláról távozva, őt már mint kedvelt, tehetséges tanítványomat vittem Aradra, innen Zselénszky gróf meghivása folytán Lippára, később Buziásra, hol Méltóságod vendégszerető házában

Ormós Zsigmond hagyatékából Szamossy-nak 29 műve van a délmagyarországi muzeumban, mindmegannyi olajfestmény; ezek között van 22 eredeti és 7 darab olasz kép másolata. Eredetiek a következők: I. Ferenc József király, Erzsébet királyné, Ormós Zsigmond arcképe, Gizella első magyar királyné, gróf Széchenyi István, Cornelius Péter festő, Veronese P. arcképe, Román parasztnők, Velencei vízhordónő, Hátratekintő nő, eszményi női mellképek, „Szent Péter vértanú", Rőtt-hajú férfi, Königné arcképe, Keresztelő Szent János, Eszményi arcképek, Szőke hajfodros nő, Tanulmányfő, Krisztus megkereszteltetése.

A másolatok a velencei iskola nagy művészeinek részint a dogepalotában, részint egyes templomokban, vagy az akadémiai képtárban őrzött híres műveiről készültek 1855—59 között, és pedig: A megváltó glóriában Paulo Veronese után: Marino Grimani doge,

töltöttem egy hónapot Miskával, ki az oláh népből több sikerült alakot s nehány arcképet rajzolt. Buziásról Beodrára, a vidéki Maecenások egyikétől a másikhoz, mindenütt hónapokat töltve családi arcképek festésével. Ezen idő alatt Miska vezetésem mellett, folyvást természet után rajzolt apróbb jeleneteket a népéletből s rajzait csekély összegekért ugyan, de mindig értékesítve, zsebpénzre is szert tett.

Így folyt ez két évig, midőn a Karácsony Gvidó gróf által hosszabb időt igénylő munkák elkészítésével bizatván meg, Miskát nagybátyjához küldöttem azon utasítással, hogy folyton természet utáni rajzolással foglalkozva, várja be az időt, midőn megbizatásom teljesítése után együtt Párisba fogunk utazni. Ez azonban másképp történt. Én előbb Beodrán, később Budán, nevezett gróf számára dolgozván, három évet töltöttem, miközben Miska nagybátyjával Budapestre utazott, itt Thán, Lotz és Ligethy művészeket ajánlásom nyomán felkeresve, rajzainak előmutatása után azok részéről kedvező fogadtatásban részesült s az akkori műegyletben kiállított első genre-képét „A vitéz tettekről beszélő honvéd"-et kisorsolás végett megvételre ajánlották. Én pedig, miután Budapesten több évet arcképfestéssel s a honvédelmi miniszteriumnál hivataloskodással töltöttem, mint állami főreáliskolai rajztanár, Nagyváradra tettem át lakásomat, hol tán rövbe jutottam a sok hánykodás után; de ki tudja, nincs-e még egy nüánsza ama tarka életpályának, melyet nekem megfutnom kell. Az egyházi szószék, a csatatér, a bureau, az iskolai kathedra, ezekre mind csak a művészet keresére közben bukkantam s a keresett eszmény máig is ábrándkép maradt. De valjon az maradt-e örökre? Jelenleg tanítom az ifjú nemzedéket a művészet abc-jére, buzdítva őt hírneves művésszé vált egykori tanítványom példájával s a fenkölt szellemű főpap s kiváló hazafi Lipovniczky István megyés püspök megbízásából egyházi jeles férfiak arcképeit festve a helybeli püspöki lak számára.

Ezek volnának jelentékenyebb vonásai azon életrajznak, melyek Méltóságod újabb művéhez adatul szolgálhatnának, s amelyeket midőn ez alkalommal megküldeni szerencsém van, egyszersmind becses tudomására hozni kívánom, hogy a husvéti szünidőre, ha az időjárás kedvező lesz, Temesvárra szándékozom utazni, hogy a hosszú távollét után Méltóságodat ismét személyesen tisztelhessem . . . Nagyváradt, 1885. január 28-án. Alázatos szolgája: Szamossy Elek." — (Délmagyarország. Történelmi és Régészeti Muzeum levéltára. D. 109. sz.)

Tizián után: Priuli Girolamo dogenak Szent Jeromos átnyújtja a hadvezéri kardot és Pallas előzi magától Marsat, mindakattó Tintorette után; Szent Borbála, Palma Vecchio után; Violanta, Palma Jacopo után és Ámorral való enyelgés közben meglepett Venus, Luca Giordano után.

Ormós Zsigmond hagyatékából a családja birtokában van Ormósnak Temes vármegye tisztikara által 1873-ban megrendelt és Szamossy által festett életnagyságú, szemben álló térdképe a Szent István lovagrend jelmezében.[1])

El lehet mondanunk, hogy Szamossynak sehol nincs annyi képe együtt mint Temesváron.

Tirol Gy. Demeter.

(1862—1866.)

Akadémiai festő; az 1860-as években Temesváron a szerb nyelv tanára volt. Arcképeket festett; tőle van a temesvár-gyárv. gör.-kel. szerb egyházközség tanácstermében: Obradovits Dosithius olajfestésű arcképe, (másolat Theodorovits Arsza eredetije után) 1862-ből, Tököly Sabbas és Raics János eredeti olajfestésű arcképei, az előbbi 1862-ből, a másik 1868-ból: az utóbbiakat már Bécsben festette, illetőleg végezte be. Neve és az évszám a képek hátlapján van feljegyezve.

Löschinger Zsigmond.

(1870—1872.)

Akadémiai festő és a szabadkézi rajz tanára volt a temesvári állami főreáliskolánál, két tanéven át. Tanulmányait a budai gimnáziumban, a bécsi festészeti akadémián, majd Párisban és Münchenben végezte. Temesváron arcképfestéssel foglalkozott, 1872. szept. 24-én lemondott temesvári tanári állásáról és visszament szülővárosába Budapestre, hol mint közs. polgáriskolai rajztanár halt meg Ó-Budán.[2])

Veres G.

(1888—1889.)

Vagy két évig tartózkodott Temesváron és arcképfestéssel foglalkozott: egyike volt a jobb arcképfestőknek. Ő festette meg Temesvár szab. kir. város székháza számára gróf Andrássy Gyula életnagy-

[1]) Ormós Zs. műgyűjteményeinek Catalogusa. Temesv. 1874. 36—44. hol az egyes képekre vonatkozó minden részletes adat feltalálható és Kalauz a Délmagy. Történ. Régész. Muzeum képtárában. 16., 18., 31., 41., 55., 58., 72., 80., 81., 82., 99., 105., 111., 116., 117., 122., 123., 126., 141., 143., 145., 202. sz. (eredetiek: 38., 50., 53., 71., 75., 106. és 118. szám alattiak, másolatok.

[2]) A temesvári áll. főreáli iskola története. Temesvár. 1896. 123.

ságú térdképét, magyar huszártábornoki egyenruhában; dr. Reiner Géza ügyvéd számára is két családi arcképet festett, ugyancsak megfestette Baráth Ármin temesvári lapszerkesztőt és nejét és lovag Bersuder Ottót; e képe 1889-ben Telepy Károly által a temesvári Emericanumban rendezett képzőművészeti kiállításon is ki volt állítva.

II. RÉSZ.

Szobrászat.

Szoborművekben Temesvár nem gazdag; még kisebb városok is kiválóbb szobrászati alkotásokat tudnak felmutatni, kivált hazai művészeinktől. Meglevő szobraink egy részét a vallásos cultus hozta létre még a XVIII. században s eme szobraink annak a kornak a művészi magaslatán állanak; de a XIX. században e tekintetben hanyatlás áll be.

Szobrainkat úgy a XVIII. mint a XIX. században — nagyon csekély kivétellel — nem hazai művészek készítették; csak a legutóbbi években mutatkozik e téren haladás.

Legelső szobrunk nepomuki Szent János életnagyságú kőszobra volt, melyet a Temesváron létezett Nepomuki Szent János Egyesület tagjai emeltek a Bánság védőjévé megtett szentnek. E szobor eredetileg a Belvárosban, a mai Jenőherceg-téren állott és valószínű, hogy ez a legrégibb kőfaragvány Délmagyarországon; készítőjét nem ismerjük; 1722-ben már itt állott a szobor, de 1756-ban kivitték a nagypalánki szent Katalin templomhoz, midőn pedig ezt a templomot 1762-ben lerombolták, a Gyárvárosba vezető fasoros gyalogjáró mellett állították fel a Béga folyó partján, honnan 1908-ban ismét áthelyezték a Ferenc József ligettel szemben elterülő városi ültetvényes kertbe a Béga folyó balparti oldalán.[1])

A Belvárosban levő Losonczy-téren a Szent-Háromság szobrát, a nemrég megszünt pestis emlékére Deschán János, temesvári kamarai tanácsos 1740-ben a saját költségén állíttatta; alapkövét nagy ünnepélylyel 1740. november 21-én tették le.[2]) A szobor háromoldalú, tetején van a Szent-Háromság jelvénye, oldalt a Bánság védőszentjének, Nepomuki Szent Jánosnak az alakja, a talapzat három oldalán pedig a háború, a pestis és a kétségbeesés allegorikus dombormüvei. Ezek felett Boromaei Károly, Szent Sebestyén és Szent Rókus szobrai. A szobor művészi becsértékkel bir; anyaga

[1]) Preyer: Monographie der Stadt Temesvár. 78., és Szentkláray: Gróf Mercy Claudia kormánya a Temesi Bánságban. 71.

[2]) Preyer i. m. 78.

homokkő. Készítőjét nem ismerjük; valószínű, hogy ez is bécsi munka, vagy Bécsből ideköltözött kőfaragók műve.[1]) A szobrot 1899. nyarán a csanádi káptalan restauráltatta.

Az idő sorrendjében harmadik szobrunk Nepomuki Szent Jánosnak jelenleg a belvárosi Balázs-téren álló kőszobra. Ezt is a pestis megszünése emlékére a Nepomuki Szent János Egyesület készittette. Művészi kivitele az előbbi szobornál jóval becsesebb. Ez is háromoldalú oszlopot tüntet fel, felül Szűz Mária alakjával, azért Mária-szobornak is tartják[2]), oldalán Nepomuki Szent János térdeplő alakja van. A talapzat három oldalán dombormüben, márványlapokon Nepomuki Szent János életének három kiváló jelenete van megörökítve: a császárné gyónása, Nepomuki Szent János Wenczel császár előtt és Szent Jánosnak a Moldvába dobatása a prágai hídról. A talapzat felett, az oszlop aljában ugyanazon szentek életnagyságú alakjai vannak, mint az előbbi szobron. E szobrot a temesvári Nepomuki Szent Jánosról nevezett vallásos egyesület 1750-ben rendelte meg Bécsben, a bánsági adminisztráció útján s az udvari kamara Wasserburger és Blim bécsi kőfaragókkal készittette el 1189 forintért;[3]) 1756. május 23-án ünnepélyesen szentelték fel a városháza előtt (Jenőherceg-tér) az addig ott álló régi szobor helyén.[4])

E szobor majdnem száz évig (1756—1852) állott a Jenőherceg-téren. Időközben romladozni, az összeillesztett kődarabok ereszkedni kezdettek, miért is 1847-ben a városi tanács a szobrot a péterváradi kapu (a mai józsefvárosi) előtti térre akarta átvitetni s egyúttal kijavittatni; a kijavítás költségei Dunaiszky Henrik szobrász költségvetése szerint 1262 frt. 41 krba került volna.[5]) Ugy a kijavítás,

[1]) Nem lehetetlen az sem, hogy a Bajorországból Temesvárra bevándorolt Major Gusztáv szobrász munkája. Major ugyan csak 1744-ben lett temesvári polgár, de ebből még nem következik, hogy már évekkel előbb is nem lakott Temesváron.

[2]) Az egykorunak azt a Nepomuki Szent János szobrának tartották.

[3]) „1750. maj. 14. Contract zwischen dem Hofkammer-Concipisten Weigand, und denen zwei Steinmetzmeistern Wasserburger und Blim: ersterer überlässt letzteren das hiesige zu errichtende Nepomuceny-Monument, wofür beide Meister 1189 fl. bekommen". — Baróti: Adattár; II. 615.

Hogy e szobrot a Nepomuki Szent János Társulat Bécsben készittette, azt már Preyer is említi. Monographie von Temesvár, 111.

[4]) „1756. In octava S. Joannis (= május 23.) fuit Solemnitas benedicta Statuae novae S. Joannis in foro, a Reverendissimo domino Vicario generali Rossi Clemente, cum concione ac Sacro Cantato". (A temesvári hosnyák ferencrendi barátok naplója 1727—1785-ig a csanádegyházmegyei levéltárban.)

[5]) „Statuae in Civitate Temesvar, e. e. omne

mint az áthurcolás ezúttal elmaradt ugyan, de a szobor még sem kerülhette ki sorsát; 1852. junius 6-án helyéről kimozdították, hogy helyet adjanak a mai harcos emléknek. 1853-ban újonnan felállították a mai Balázs-téren, egy a szobor díszéhez és jelentőségéhez nem méltó helyen; alapkövét az új helyén 1856. jun. 20-án tették le. (Preyer: 111.)

A templomi szobrászat nagyobb igényeinek is Bécs felelt meg. Igy a katholikus püspöki székesegyház főoltárát ioni oszlopaival, a Szent Háromság szobrával, két oldalról Boromaei Szent Károly és Szent Terézia életnagyságunál nagyobb, magas talapzaton álló szobraival és a két Cherubinnal együtt Reszler József bécsi szobrász készítette s Bössinger Antal, ugyancsak bécsi aranyozó aranyozta 1754-ben.[1])

Ugyancsak a XVIII. századból való a székesegyház hat mellékoltára; mindenik oltáron van legalább 2—2 szobor mint mellékalak. Ugy a főoltár, mint a mellékoltárak, az összes szobrokkal, s a szobrok talapzataival együtt fából vannak faragva, s aztán márványozva, vagy aranyozva; dacára mindezeknek a szemlélőre jó hatást tesznek. A mellékoltárok képei és szobrai kivétel nélkül szintén bécsi készítmények.

A templomi szobrászat kisebb igényeinek a temesvári szobrászok feleltek meg.

Hogy ilyenekre szükség volt, kitünik abból a körülményből is, hogy maga a bánsági adminisztráció hivatalosan is alkalmazott szobrászokat; ezért véteti fel 1744-ben a temesvári polgárok sorába Major Gáspár szobrászt;[2]) 1746-ban pedig a bogsáni bányáknál havi 28 forinttal alkalmaz egy szobrászt.[3])

Ha dolguk nem akadt volna, úgy bizonyal nem telepedett volna le Temesváron 1773-ban egy második, 1809-ben pedig egy harmadik külföldi szobrász; mindezektől számbavehető szoborművek nem maradtak; valószínű is, hogy inkább csak jelesebb kőfaragók voltak, vagy kisebb szobrászati feladatokkal foglalkoztak.

A XIX. században már képzett hazai szobrászok is telepednek meg városunkban, de jelesebb szoborművekben ezeknek a művészete sem maradt reánk.

A magyar szobrászművészet már a XIX. század első felében is jeles erőket tudott felmutatni, de mi ezeknek a művészetét sem vettük igénybe.

[1]) Schematismus Cleri Dioecesis Csanádiensis, pro Anno iubilari MDCCCC, Temesvarini. 104.

[2]) Baróti: Adattár II. 297.

[3]) „1746. okt. 1. „Königsegger Hofkommission bedeutet der Administration, dass bei dem unerrichteten Boreschaner Bergwerk annoch bewilligt wurde 1 tens. den [illegible] mit monatl. 28 fl. aufzunehmen." U. o. I. 70.

Tervben volt ugyan 1843-ban, hogy a nagynevű, hazafiaslelkű Kőszeghy Lászlónak, az 1828-ban elhalt csanádi püspöknek az emlékszobrát az első magyar szobrásszal, Ferenczyvel fogják elkészíttetni, de a terv kivitele abban maradt.[1])

Ellenben a szabadságharc lezajlása után az osztrák katonai uralom állíttatott egy katonai emlékoszlopot a Belvárosban a Jenő-herceg-téren a vár védelmében hősileg elesett osztrák harcosok emlékére. E 18 méter magas, homokkőből, csúcsíves stylusban faragott emlékmű alapját 1852. junius 15-én tették le; leleplezetett pedig 1853. január 17-én. A szobor alapja várbástyát ábrázol, melyből csúcsíves torony emelkedik ki. A torony négy oldalán a négy allegorikus alak a becsületet, engedelmességet, éberséget és az önfeláldozást jelképezik. A menyezet alatt emelkedik a szobor főalakja: egy ifjú nő, kezében a vár megőrzött kulcsaival, jelképezve a hűséget. E szobrot Kranner József prágai építőművész tervezte, míg az allegorikus szobrok Max József bécsi szobrász művei.[2]) E szobor idáig Temesváron kétségenkívül a legkiválóbb szoborművészeti alkotás, de minthogy történelmünk legszomorúbb korára emlékeztet, senkinek sem telik benne gyönyörűsége. A szobor talapzatán, még nem is olyan régen, meg voltak azok az állati szörnyalakok is, melyek vigyorogva és fogukat csikorgatva pillantának felfelé. E szörnyalakok a Temesvárt ostromló magyarságot jelképezték. Miután e szörnyalakok a csonkításnak már úgyis többszörös jeleit viselték magukon, egy ízben — 1885-ben — a szobor kitatarozása alkalmával azokat teljesen eltávolították.[3])

A hazai szobrászművészetnek e vidéken való felkarolása is az Ormós Zsigmond nevéhez fűződik; ő volt az, ki a fiatal Kugler Pál Ferenc szobrászművészünkkel 1865-ben elkészíttető nemcsak a saját dombormű szobrát, hanem 1872-ben azt a szép dombormű márványemléktáblát is, mely jelenleg Temes vármegye székháza előcsarnokában van befalazva.

Csekély művészi becsértéke van a **Scudier Antal báró** táborszernagy szobrának, mely a tábornokról elnevezett parkban elég magas márványtalapzaton van felállítva. E szobrot Kauffungen R. bécsi

[1]) 1843. junius 8-án egy gyűlésen a csanádi egyházmegye papsága elhatározta, hogy az 1828-ban elhúnyt Kőszeghy László püspöknek emléket állít, (Ein Monument.) s mindjárt az összejövetelen erre a célra 1365 frt. jött össze. Elhatározták, hogy Ferenczy szobrásszal készíttetik el az emlékművet s evégett a tervet a novemberi gyűlésig be kell mutatni. (Temesvarer Wochenblatt. 1843. 27. szám.)

[2]) Preyer, i. m. 111.

[3]) E szobor leírása és könyomatú képe, melyen a szörnyalakok is láthatók, megvan a leleplezés alkalmával megjelent füzetben: „Rückblick auf Temesvar in der Enthüllung seiner Monumente am 17ten Jänner 1853“ Stadt Temesvar, 1853.

szobrász mintázta 1879-ben, Blanckóban pedig vasba öntötték. Időközönként befestik s a bronzszínű festék azt a látszatot nyujtja, mintha a szobor csakugyan bronzanyagból volna. A tábornok álló alakja, életnagyságban, vállain nyitott köpennyel, katonai ruhájában van feltüntetve; merengő tekintete mintha a park nézésében gyönyörködnék.

1902. október 4-én leplezték le a csász. és királyi hadapródiskola kertjében ő Felsége I. Ferenc József királyunknak Hoffmann Ede bécsi szobrász által mintázott s a bécsi arzenalban bronzágyúanyagból öntött szobrát. A szobor teljes életnagyságban, álló alakban, honvédtábornoki szolgálati egyenruhában, honvédtiszti övvel, fején sapkával, köpenyben, márvány talapzaton állítja elénk az uralkodót. Temesvárnak ez az első modern szobra; sajnos, hogy kevesen láthatják, mert a hadapródiskola kertje nem nyilvános kert.[1])

Eddigelé még minden nyilvános szobrunkat idegen művészek alkották; a Ligeti Miklós által tervezett s az 1906. junius 6-án leleplezett Sailer-szobor volt az első, valamivel nagyobbszabású szobrunk, melyet magyar művész tervezett. Sailer Antal Temesvár díszpolgára, százezreket adományozott városi jótékony célokra, az árváknak és a gyermekmenhelynek; nagyon megérdemelte azért, hogy szoborműben is megörökíttessék. A Sailer Antal bronz mellszobra magas márványoszlopra van állítva, maga az oszlop pedig háromlépcsős talapzaton áll. E lépcsőkön (eredetileg) két gyermek bronz alakja simult az oszlophoz. E két alak volt hivatva megértetni a szemlélővel, hogy mit kíván kifejezni a szobor. Az egyik alak egy álló leánykát ábrázolt, felfelé tekintve a mellszobor felé s kezében bokrétát nyujtja hálája jeléül; ez az árvaleány. A másik alak az elhagyott ifjú anyát ábrázolta, ölében csecsemővel.

A Sailer-szobor nem tartozik ugyan a nagy műalkotások sorába, de poetikus hatású; teljesen kifejezi a célt s az eszmét, amelyet kifejezni akar, csak a helye nincsen jól megválasztva.[2])

Ugyancsak 1906-ban fejezték be a Mária-kápolnát és szobrot, mely a József- és Erzsébetvárosok elején, a Dózsa-utca bejáratának üresen hagyott telkén arra helyet van hivatva megörökíteni, hol a néphit szerint 1514-ben Dózsa Györgyöt, a kuruc királyt és

[1]) Délmagyarországi Közlöny, 1902. okt. 5. sz.

[2]) Egy nagy üres térre nem való egy mellszobor; a Policlinika vasrácsesal körülvett kertjében, a homlokzat előtt van annak a helye. Sajnos, hogy a Sailer-szobor két mellékalakjáról most már csak mint multról beszélhetünk, mert e két bronzalakot 1909. év legelején tolvajok lefeszítették a talapzatról. Egy okkal ismét több, hogy a szobor biztosabb helyre tétessék át, a két mellékalak pedig pótoltassék. (Temesvári Közlöny 1906. évf. 99.)

híveit oly kegyetlenül kivégezték. Ez az emlékmű két részből áll: egy román stylusban épült, három oldalról nyílt s hátulról zártfalu kápolnából, mely Székely László temesvári műépítész alkotása és magából a Mária-szoborból, karján a gyermek Jézussal, mely Kiss György szobrászunk műve. A szobor karrarai fehér márványból van faragva, mintegy $1^1/_2$ méternyi magas, tehát elég kicsiny; de az összhatás: kápolna és szobor, tetszetős. Még szebb és jobb lett volna, ha a kápolna magasabb és karcsúbb, a szobor pedig teljesen életnagyságú lett volna. De szerintünk így is egyike a jól sikerült emlékalkotásoknak.[1])

Ha még megemlítjük, hogy ugyancsak Kiss György készíté a kath. főgimnázium új épületén és templomán díszlő, homokkőből faragott, életnagyságnál nagyobb négy szobrot, (Szent István, Szent Imre, Szent László és Szent Erzsébet), úgy felemlítettünk mindent, a mit Temesvár idáig a szobrászművészet terén felmutathat. Pedig mennyi nagy esemény, mily nagy férfiak emléke várakozik itt még arra, hogy a képzőművészet is megörökítse.[2])

Mert vajjon hirdeti-e valami emlék, hogy ezen a vidéken aratták a honfoglaló hősök egyik legnagyobb győzelmüket? Méltóan van-e már megörökítve első szent királyunk; Szent Gellért, vagy Szent László király alakja, kiknek élete és működése olyan válhatlan kapcsolatban áll vidékünk multjával. Áll-e már a nagy Hunyady és a hős Losonczy István szobra? Vagy leróttuk-e tartozásunkat Temesvár egyik legnagyobb szülötte: Temesvári Pelbárt és a XVI. század nagy lantosa iránt, kik városunk dicsőségéért egymagukban többet tettek, mint egy hadsereg?

Végig mehetünk történelmünk legujabb koráig, mindenkor találkozunk városunk nagy szülötteivel, vagy olyanokkal, kik életöket és munkásságukat e város és vidéke örök javára szentelték, de emlékök még megörökítve nincs. De a mi késik, az nem múlik; Temesvár hazafias polgársága ezen a téren is meg fog majd felelni a hozzá fűzött reményeknek.[3])

Temesvári szobrászokról a multban alig lehet szó; a kik szobrász néven szerepeltek, azok csak kisebbrendü műveket, mint templomi szobrokat, oltárokat, diszítményeket faragtak, de alkotásaikból alig ismerünk valamit; csak Kugler Pál Ferencz mondható valódi szobrászművésznek, őt pedig csak annyiban mondhatjuk a magunkénak,

[1]) L. az 1907. évf. 126.

[2]) Lásd: Temesvár esztetikai kiképzéséről. (Arany János Társaság könyvei. II. kot. Temesvár, 1899. 91—111. lapig.)

[3]) Nem is kétkedünk, de a mennyiben ujabban van már ez is sorban a Hunyady [illegible]

hogy közöttünk többször megfordult s alkotásai nálunk is vannak. Régibb szobrászaink nem voltak alkotómesterek, de oly korban foglalkoztak a művészet emez ágával, hogy már e miatt is tisztelettel kell adóznunk emlékőknek.

Az uj nemzedék szerencsésebb helyzetben lesz; már idáig is két temesvári születésü ifjú szobrászunk van, kiktől egyaránt sokat várhat úgy a szobrászművészet, mint szülővárosunk. Egyik az 1870. január 11-én született, jelenleg Berlinben élő és már is hírneves Járay Sándor, másik a még ifjabb Nemes György, ki a szobrászat és festészet alapelemeit a temesvári ipariskolában szerezte s művészetét külföldi szakiskolákban gyarapítja.

A XVIII. és a XIX. században a következő szobrászok működtek Temesváron:

Major Gáspár.

Bajorországból vándorolt be és 1744. aug. 25-én lett temesvári polgár; ekkor 31 évesnek, katholikusnak és nőtlennek mondotta magát; 1748-ban eltávozott Temesvárról. További sorsát nem ismerjük.[1]) Talán ő faragta a Losonczy-téren álló Szent-Háromság-szobrot.

Liebemann Lőrinc.

Szobrász, Schwarzwaldból jött Temesvárra. Született 1743-ban, 1773. julius 17-én nyert polgárjogot, ekkor 30 éves, róm. kath. és nőtlen volt; mást nem tudunk róla.[2])

Waibel József.

Szobrász Insbruckból; 45 éves korában, 1809. április 19-én lett temesvári polgár, római kath., nős ember volt; meghalt Temesváron 1814. aug. 28-án. Többet nem tudunk róla.[3])

Kopf Mihály.

1820. körül született Magyarországban. Kiképeztetését a bécsi Képzőművészeti Akadémián nyerte és művészetében magát annyira tökéletesitette, hogy 1843-ban neki az Akadémián a Gemdel-féle

[1]) Baróti Adattár: II. 297. lap. Major-nak iratik. „1744. máj. 19. Hiesiger Richter und Rath (Temesvarer.) berichtet der Administration, dass dem Bildhauer Caspar Major das angesuchte Bürgerrecht ertheilt werden könne.“ — A temesvári városi tanács tehát ajánlja a bánsági administrációnak, hogy neki a polgárjog megadassék. A polgárjogot el is nyerte s a Temesvár városi polgárok jegyzékében Caspar Major-nak és nem Major-nak van feljegyezve. Temesvár városi [illegible]

[2]) Polgárok törzskönyve a Temesvár városi levéltárban.

[3]) Ein Bildhauer [illegible]

első díj itéltetett oda; 1843. őszén telepedett meg Temesváron és itt műtermet rendezett be, mely a látogatóknak méltó örömet szerzett. Figurális részleteken kívül készített templomi berendezéseket, épületdiszitményeket, szobrokat, címereket . . . stb . . . fából, gipszből, kőből és fémből.

További sorsa ismeretlen.[1])

Dunaiszky Henrik.

Szobrász-családból született 1820 körül Pesten. Atyja Dunaiszky Lőrinc és fivére László neves szobrászok voltak: ő is úgy mint fivére, első kiképeztetését atyjánál nyerte, majd a bécsi akadémián tökéletesítette magát; 1842. évben neveztetett ki a temesvári rajziskola tanitójává és 1842. jun. 7-én kezdette meg működését Temesváron.

Több mint harminc éven át tanította a rajzot részint az iparosok és más műkedvelők által látogatott rajziskolában, részint — 1872 óta — a belvárosi népiskolában; 1870-től 1875-ig a temesvári kegyesrendi főgimnáziumban is alkalmazták őt mint rajztanitót.[2])

Tanítványai rajzaiból minden tanév befejeztével, julius hó végén kiállításokat rendezett, a mely mindenkor bizonyos ünnepélyességgel folyt le; megjelent ilyenkor a polgármester, a városi tanács több tagja, előkelő polgárok és szülők, néha még a csanádi püspök is megtisztelte látogatásával a rajzkiállítást. A legjobb rajzolók jutalmat is nyertek; a kiállított rajzok részint szabadkézi, részint épitészeti vagy iparrajzok voltak.[3])

[1]) Temesvarer Wochenblatt, 1843. évf. 44. szám.

[2]) Pfeiffer Antal: A temesvári kath. főgimnázium története. Temesvár, 1890. 108–191.

[3]) Az első kiállitás, a melyet Dunaiszky tanítványaival rendezett, 1843. julius 30-án volt. A helybeli hetilap már a kiállítás előtt két hétel felhivta a közönség figyelmét e kiállításra. Három díjat osztottak ki. Az egyik díjat kapta Schmidt Ferenc, a későbbi hírneves műépitész, Schmidt Antal fia, egy tervezett fürdőház homlokzatával, átmetszésével és alaprajzával. A második díjat — tájképet ábrázoló rajzáért — nyerte Benard Lajos, a harmadik díjat Malitchi Döme vitte el tussal megrajzolt két térdeplő női alak című munkájáért. (Temesvarer Wochenblatt, 1843: 29, 31. szám.)

Az 1842/3. tanévben 99 tanulója volt a rajziskolának; ezek legnagyobb része inas volt, de szép számmal voltak a tanulók között tanítójelöltek, elemi iskolai tanulók, gimnazisták, néhány iparossegéd; a következő tanévben volt egy „szépiró“ és három „iparműiskolás“ is. Ez utóbbiakról meg van jegyezve, hogy szorgalmasan látogatták a rajziskolát, míg 40 beirott, többnyire inas, vagy igen ritkán, vagy soha sem jött el az iskolába. Miután az inasok felszabadulásához okvetlenül megkivánták annak kimutatását, hogy legalább egy évig a rajziskolát látogattak, Dunaiszky 1845-ben megtagadta a hanyag tanulóktól a bizonyitványt, a mire ezek őt durva fenyegetőzéssel erőszakolni . . . st hotekkal tényleg is kezdték a rajziskola

Dunaiszky Henrik tehát elsősorban rajztanitó volt; szobrászattal csak magánszorgalomból foglalkozott; e nemű nagyobb munkái nincsenek is, legfeljebb sírszobrokat, kerti szobrokat, templomi és épületdiszitményeket készített; 1847-ben, valószinűleg felszólitásra, költségvetési tervezetet készített az akkor még a városháza előtt álló, most a belvárosi Balázs-téren levő Nepomuki Szent János-szobor kijavitásáról; e tervezetben benne van a három mellékkőszobor újjáfaragása is, egyenként 100 forinttal; az egész javitási munka költségeit Dunaiszky 1262 frt. 41 krajcárra számította.[1])

Dunaiszky Henrik olyan korban foglalkozott szobrászattal, midőn hazánkfiai közül még nagyon kevesen foglalkoztak a művészet emez ágával, azért őt is Magyarország 23 szobrászművésze közé sorozták.[2]) Meghalt Temesváron 1875. december 18-án.[3])

Kugler Pál Ferenc.

Született 1837-ben Sopronban, meghalt 1875-ben Bécsben. Több izben fordult meg Temesváron; egy izben — 1871. julius 25-én — le is festette Ormós Zsigmondot, kinek nagy tisztelője volt.[4])

Festőnek csak műkedvelő volt, de annál jobb szobrász. Ő készitette el Ormós Zsigmond domborműszobrát Rómában 1865-ben, karrarai márványból, mely jelenleg a délmagyarországi muzeumban van.[5]) Ormós Zsigmond ajánlatára Temes vármegye is Kuglert bizta meg ama dombormű márványtábla elkészitésével, mely Ő Felsége 1872. évi

helyiségeiben. E durva sértegetések ellen Dunaiszky a városi tanácsnál keresett orvoslást. (Dunaiszky beadványa a városi tanácshoz, valamint a rajziskola tanulóinak névsora 1798-tól 1872-ig, két kötetben a temesvári fa- és fémipari szakiskola irattárában van.)

1847-ben Lonovits püspök is megjelent a záróünnepélyen; a legjobb rajzolók egy-egy arany jutalmat kaptak. A püspök beszédet intézett az ifjúsághoz, a magukat kitüntetett ifjakat bemutattatá magának és még egy-egy aranynyal ajándékozta meg őket. (Temesvarer Wochenblatt, 1847. 31. szám.)

[1]) Dunaiszky e költségvetési tervezetét mint „königlicher Zeichenmeister und Bildhauer“ irta alá. Csanádegyházm. levéltár. „Statuae in Civitate Temesvár“ jelzésű csomag.

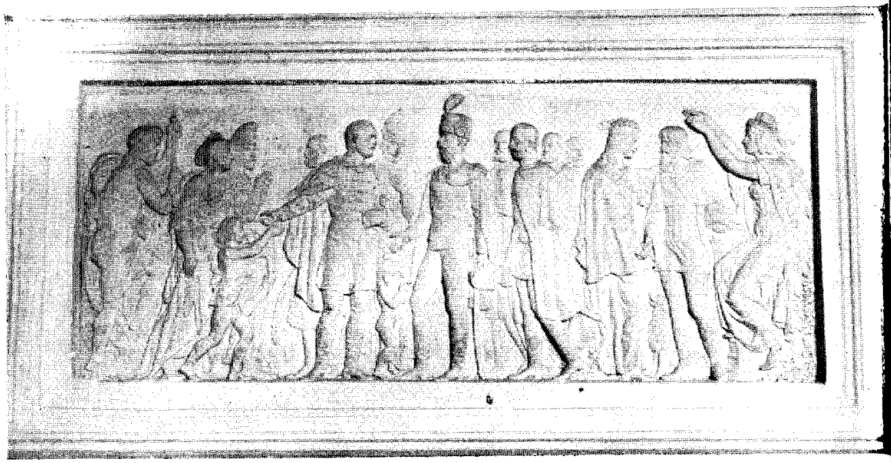
[2]) A magyar képzőmüv. társulat Évkönyve. 1864. 8-r. Pest, 1865. 139. l. U. az. 1865., 1866-ról. Pest, 1867. 8-r. 244. lap és Kratochwill Henrik, Temesvár városi . . . számvevő szóbeli közlése.

[3]) Temesvár sz. kir. város községi néptanodáiról való negyedik Jelentés. . . . Hetzel Samu. Temesvár, 1876. 23. és Temesvarer Zeitung, 1875. évf. . . . 19. és 21-iki számai.

[4]) Oltal mellkép, kissé balra fordulva, vízfestmény. Ormós Zs. gyüjteménynek katalogusa. Temesvár, 1871. 62.

[5]) Leírva a Bor. Zeit. Extrablatt, 1889. 100.

temesvári látogatása emlékét van hivatva megörökíteni, s a mely jelenleg a vármegyeház előcsarnoka falában van elhelyezve, gipsz-

I. Ferenc József király fogadtatása Temesváron 1872-ben.
Márvány domborműlap Kugler Pál Ferenctől.

másolatban pedig a muzeumban is megvan. A vármegye e munkáért ezer forinttal díjazta a szobrászt.[1])

[1]) Ormós Zs. feljegyzése Kugler levelei mellett, melyek a délmagyarorsz. muzeum levéltárában vannak. E márványlap hossza 1·58 méter, szélessége 0·58 m., rajta összesen 16 alak van dombormű alakban kifaragva. A középen van Ő Felsége magyar díszbe öltözött, balra néző alakja: a király előtt áll Ormós Zsigmond, ki, mint temesi főispán, bemutatja a királynak a megye különböző nemzetiségű, hozzá esdekelve forduló alakjait; a főispán balján áll Bonnaz püspök: a király háta megett van az akkori miniszterelnök: gróf Lónyai Menyhért, más három magyar díszruhás alakkal. Ezek megett egy subás, gatyás magyar nyújt kezet egy hosszú szakállú, románt feltüntető alaknak, kikre a hátuk megett ülő Hungária áldólag emeli két kezét.

III. RÉSZ.

Építészet.

A képzőművészetek egyik ágában sem teremtett az új Temesvár annyit, mint az építészet terén. A mai Temesvár, bármilyen nagy szerepet játszott is a középkorban, egészen új városnak mondható. A 165 évre terjedő török uralmat csak két nevezetes építkezés élte túl; egyik volt a Szent Katalin-ról nevezett templom, másik az ú. n. Hunyady várkastély. Mind a kettő e kor ízlésének megfelelően csúcsíves stylusban volt építve. Az első a várépítkezésnek esett áldozatául 1762-ben, a másikat az osztrák katonai uralom hordatta le az 1849. évi ostrom után, s annak helyére a mai tűzérszertárt építtette 1854-től 1856-ig. Bonifinius szerint Temesvár a középkorban kellemes fekvésű, szép, erős város volt, kiváló épületekkel, pompás palotákkal ékesítve.[1]) Eme pompás paloták utolsó maradványa volt a Hunyady várkastély, melyről egy német író, ki városunkban 1785 előtt járt, azt írja, hogy „a régi magyar időknek egy tiszteletreméltó emléke még mindig látható itten, az erős vár; e vár építőjének jó ízléséről tanúskodik és előnyei vannak mindamaz épületek felett, miket Magyarországban láttam. Még mostan is illően ellakhatnék benne egy elökelő herceg, sőt még századok mulva is. Vannak dolgok, amik nem lesznek régiek és ilyen ez a vár is".[2])

A török uralom nem létesített itten nagyobbszabású épületet, legfeljebb fürdőket és moschékat, melyeket a visszafoglalás után szintén lerombol tak.

Temesvár 1716 után teljesen újonnan épült fel. Gróf Mercy, a bánság első katonai kormányzója élete egyik céljául tűzte ki, hogy Temesvár egyike legyen a legszebb provinciális fővárosoknak. Szigorúan felügyelt arra, hogy a város rendesen épüljön; az utcák egyenesek legyenek, a házak pedig — legalább a Várban — legalább is egy-

[1]) Decad. III. VIII. 496.

[2]) Johann Lehmann's Reise von Pressburg nach Hermannstadt in Siebenbürgen. Leipzig, 1789. 8r

emeletesek. Nehány évtizeden át állandóan tartott a vár, a városi hivatalos és magánépületek, templomok építése. Az általános építkezés emlékéből maradt fenn ama magyar közmondás: „nyikorog, mint a temesvári talicska“. A temesvári polgárok névjegyzékében a XVIII. században özönével találjuk a kőműveseket és építészeket.[1])

A XVIII. század közepén a mai Temesvár-Belváros már teljesen ki volt építve, úgy, hogy külseje azóta sem sokat változott. Széles,

A török korszakot átélt Szent Katalin templom. Leromboltatott 1762-ben.

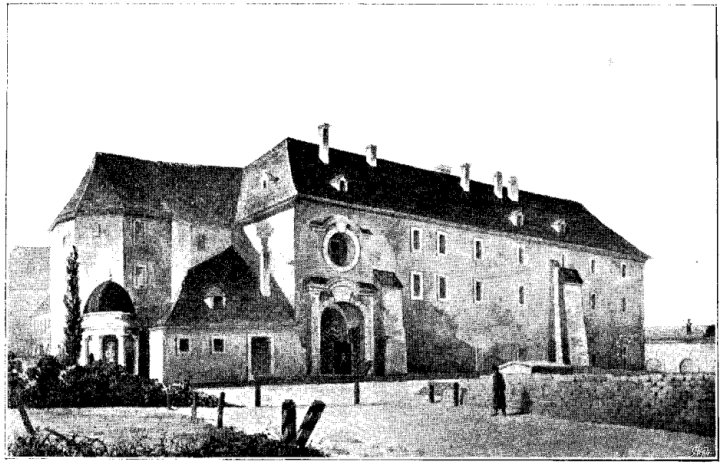
egyenes, egymást keresztező utcák, nagy terek, szegélyezve egy- és kétemeletes házakkal. Ilyen rendszeresen épült város a XVIII. században nem volt több Magyarországon, azért tartották Temesvárt még a XVIII. század végén is Magyarország legszebb és legszolidabb városának.[2])

[1]) Maurer és Maurermeister. Városi levéltár.

[2]) Gróf Hoffmannsegg, a híres német utazó, ki 1793—94-ben bejárta hazánkat és városunkban is megfordult, mondja ezt Temesvárról. Reise des Grafen v. Hoffmannsegg über Ungarn, im Jahre 1793—1794. Görlitz, S. r. 1800.

Hogy Temesvárt Kis-Bécs-nek (Klein-Wien) nevezték, annak a város csinosságán kívül egyéb igazi alapja is volt, mert a Belvárost épen úgy mint Bécsben, erős várfalak vették körül; a külvárosok is épen olyan messze feküdtek a Belvárostól, mint Bécs külvárosai, polgárai pedig épen olyan németek voltak, mint a bécsiek, sőt nagyrészt épen az osztrák fővárosból kerültek ide.

Minthogy Temesvár újjáépítése korában, a XVIII. században, az építkezés terén a barock-stylus volt uralkodó, azért valamennyi középületünk, sőt igen sok magánépület is, barock-stylusban épült; legfeljebb azóta — amit csak sajnálni lehet — egyiket-másikat már kiforgatták eredeti formájából.

A régi, ú. n. Hunyady várkastély 1849 előtt.

A XVIII. század monumentális épületei városunkban a következők: a ferencrendi barátok temploma (Belváros, Jenőherceg-tér és Városház-utca sarkán), később a kegyesrendieké; a csanádi püspöki székesegyház és a Bánság tartományelnökeinek palotája (a mai vármegyeház). Kisebbrendűek a városháza, a mai katonai kaszinó épülete a Jenőherceg-téren, Mercy gróf egykori emeletes lakóháza (a mai büntetőtörvényszék) s az egykori Kőszeghy-, most Mocsonyi-féle kétemeletes palota, mindkettő a Balázstéren; s mindkettő jóni oszlopos kapuzattal.

Mindezeknek a tervezőit és építőit, a székesegyház kivételével, nem ismerjük.

Temesvár első monumentális épülete a ferencrendi barátok temploma volt. A franciskánusok majdnem önmagukra hagyatva építették azt fel; építése tizenkét évig tartott s 1736-ban szentelte fel báró Falkenstein csanádi püspök. Habár építőmesterét nem ismerjük, de művének olasz karaktere, a boltozat és a kórus ritka szép kompoziciója, a gyönyörű virágfüzéres stukkó és a remek kapitelek első tekintetre elárulják, hogy a mester olasz volt. E templom Temesvárnak és a csanádi egyházmegyének legszebb műépítészeti emléke.[1])

A katholikus székesegyház tervezetét Bécsben, a császári udvar kitünő építésze, Erlachi Fischer Emánuel készítette; magát az építkezést 1736-ban kezdették meg a temesvári kamarai adminisztráció elnöke: Kosztka János Tivadar és Steinlein mérnök felügyelete alatt;[2]) az építkezés 1754-ig tartott; 1750 óta már a magyaróvári származású Lechner János, temesvári polgár és építőmester vezette az építkezést, ki egyúttal az irgalmas-rend templomának az építésére is megbízást nyert.[3])

Barock-stylusban koncipiált, keresztalakú, két tornyú templom a székesegyház, melynek terméskőből készült boltozata és díszes stukkója, oltárainak dekorációja és oszlopzatának szintén kőből faragott kapiteljei egyaránt dicsérik a kor művészi architekturáját és az uralkodó család fejedelmi bőkezűségét.[4])

A világi célokra szánt építkezések közül legjelentékenyebb az egykori bánsági tartományi elnökök lakásául és hivatalos helyiségeül szánt épület, a mai Vármegyeház, melyet 1754 körül építettek.[5]) Külföldi utazók még a XVIII. század végén is ezt tartották a város legjelentékenyebb épületének.[6]) Kár, hogy újabb időben, az 1870-es években, barock-díszítéseitől, a kapubejáratokat kivéve, megfosztották.

A XIX. század legelső éveiben épült a Deschán-palota, mely Temesvár magánépületeinek még mostan is a legszebbike és talán terjedelmére is a városnak legnagyobb magánépülete.[7]) (Belváros,

[1]) Szentkláray: Gróf Mercy Claudius kormányzata. Budapest, 1909. 127.

[2]) Schematismus Cl. Dioecesis Csanádiensis . . . 1900. 103.

[3]) „Oberstwachmeister Diestel berichtet dem H. General-Feldmarschal-Lieutenandt und Gouverneur . . . dass (er) dem bereits genehmigten Maurermeister Lechner den Domkirchenbau und die Barmherzigen Arbeit nebst nöthiger Belehrung übergeben hat." (1750. ápr. 8.) Baróti: Adattár, Pótfüzet 49. lap.

Lechner János építőmester (Maurermeister), 27 éves volt, midőn 1749-ben temesvári polgár lett. Polgárok törzskönyve. I. köt. Városi levéltár.

[4]) Szentkláray i. m. 126.

Griselini: Geschichte des Temesvarer Banats. I. 179.

Johann Lehmann Reise

Deschan ... et 1896-ban halt meg 82 éves korában. Lendvai M., Temesvármegye ... adatai II. 90.

Zápolya-utca, jelenleg dr. Róna Ignác tulajdona.) Nagyon fejlett ízlése volt e palota építtetőjének, Deschán Józsefnek, ki 1790-ben lett temesi bánsági kamarai adminisztrátor és udvari tanácsos. Görög renaissance stylusban emelt, négy utcára nyiló, elől két-, hátul egyemeletes palota ez, négyszögű nagy udvarral. Homlokzatát emeletnyi magas hat korintusi oszlop díszíti gyönyörűen kiképzett oszlopfőkkel. A palota két másik oldalhomlokzatát is 5—5 ily díszes oszlopfő díszíti. E palota tervezőjét sem ismerjük, de nagyon valószínű, hogy bécsi műépítő volt a mestere. Kár, hogy e palota szép homlokzata a szűk utcában kellően nem érvényesül.

A szabadságharc lezajlása után az osztrák kormány építtette hivatalos közegeivel az egykori Hunyady várkastély alapján a mai tűzérségi szertárt, melynek bástyaszerű tornya és főhomlokzata az egész épületnek monumentális jelleget kölcsönöz, míg a Szerb vajdaság és Temesi Bánság kormányszéki helyiségeül 1856-tól 1860-ig épült háromemeletes óriási épülete (Dicasteriális palota) csakis tömegességével hat a szemlélőre.

A provisorium idejében, 1863—1865 között, épült Schumann Ignác, bécsi építész tervei alapján a Belvárosban az izraeliták kéttornyú, mórizlésű szép temploma, a mely — dacára a reá fordított aránylag nem nagy költségnek — mai napig is a város egyik legszebb épülete.

Ugyancsak egy bécsi építőcég — Helmer és Fellner — építette a Ferenc-József-Színház épületét és annak bérpalotáját 1879-ben, a tőlük annyira megszokott színházi stylusban.

Az első monumentális középületünk, melyet hazai művész, Ybl Lajos tervezett, a gyárvárosi római katholikus, ú. n. Milleniumi templom, melyet Temesvár szab. kir. város közönsége hazánk fennállása ezredik évfordulójának emlékére emeltetett. E nagy műalkotással zárult be városunkban a XIX. század monumentális építkezése. Román építészeti stylusban emelt, két tornyos, kupolás épület ez, mely nemcsak külsejével, de művésziesen kiképzett belsejével egyaránt mély hatást gyakorol a szemlélőre. Belső díszítése is hazai művészek munkája. Főoltárképe: Patrona Hungariae, Vastag Györgytől van. Az építkezés terén a XIX. századnak ez a legnagyobb műalkotása városunkban.

A XX. században az építkezés mezején nagy feladatok várnak a városra. Egy modern nagy város jövője függ attól, hogy úgy egészségi, mint esztetikai és művészi tekintetben a hozzá fűződő várakozásoknak megfeleljen. A város rendezése, az utcák szabályozása, az egyes házak magassága és külső díszítése mindenkor az esztetikának megfelelő legyen. Ezért okvetlenül szervezendő egy városszépítő-bizottság, mely az esztetikai és művészi kivitelre ügyeljen.

A közel jövőben a város számos monumentális épülettel fog gyarapodni. Első ezek közül a kegyesrendiek új főgimnáziuma, melynek felépítése, százhusz évi várakozás és két évig tartó építkezés után, 1909. őszén fejeztetett be. A XX. század monumentális épületeinek sorozatát ez az alkotás nyitja meg. Tervezte és építette Székely László, városi műépítészünk.[1]) Minden oldalról szabadon álló, több épületet magában foglaló, nagyarányú építkezés ez; áll három főépületből, melynek mindenike kétemeletes. Egyik maga a gimnázium épülete, művésziesen kiképzett, oszlopos homlokzatával és szobordíszeivel; keleti oldalán van a rendház, északról pedig a konviktusnak szánt épület. A gimnázium és rendház között van a tornyos kápolna, melyet úgy a gimnázium, mint a rendház földszintjével és első emeletével román-stylű fedett folyosó köt össze. A kápolna falait hazai, sőt helybeli festőművészeink fogják a hazai történelem köréből vett festményekkel művészileg is feldíszíteni.

A XX. században tehát eljutottunk oda, hogy immár helybeli műépítők és művészek munkásságát vehetjük igénybe még monumentális művek megalkotásánál is. Az elmult két század alatt helybeli műépítőinkre csak a kisebb igényű épületek tervezése, a nagyobbaknál pedig legfeljebb az építkezés vezetése maradt, pedig akkor is voltak jelesebb építőmestereink,[2]) kiknek sorából különösen kettőt kívánunk, szerintünk a legérdemesebbet, kiemelni.

Schmidt Antal.

(1786—1863.)

Székely eredetü magyar család ivadéka; a család neve tulajdonkép Kovács; csak Délmagyarországon vette fel a Schmidt-nevet. Schmidt Antal egy makói tanítónak volt a fia és Uj-Aradon született 1786. május 20-án. Már tíz éves korában árvaságra jutott és egy rézkovácshoz került inasnak. De a nagy zajt, mellyel foglalkozása járt, nem tudta elviselni és pár évi inaskodás után elszökött gazdájától. Egyetlen vágya az volt, hogy magát építésznek képezze ki. Akkor még sem

[1]) Ugyancsak Székely László tervezte a vágóhidat, a városi közkórházat és Temesvárnak több magánépületét; reá várakozik a nagyarányú muzeumi és könyvtárpalota tervezetének elkészítése is.

[2]) Építőmestereknek (Maurermeister, Baumeister) vallják magokat 1848 előtt a következő temesvári polgárok: Küttner Jakab, győri születésű, 1735-ben lett temesvári polgár; Lechner János, magyaróvári születésű, 1749-ben; Doppler Mihály, felső-ausztriai születésű, 1756-ban; Max Ferenc, morvaországi születésű, 1793-ban; Mardeschek Péter, oravicai születésű, 1791-ben; Legát Jakab, marburgi születésű (Styria), 1804-ben; Schmidt Antal, aradi, 1815-ben; Constantinovits Pál, helybeli, 1818-ban. Polgárok törzskönyve városi levéltár.

mérnöki, sem építészi szakiskolák nem voltak, hanem egy-egy jobb mester mellé kerülve, hosszabb-rövidebb gyakorlati úton sajátították el az építéshez szükséges tudnivalókat. Igy került Schmidt Antal 1804-ben Pumberger Ferencz uj-aradi építőmesterhez, (Fortifications-Maurer-Meister.) kinél három évig igen szorgalmasan dolgozott, azért 1807. május 31-én felszabadult, de tovább is előbbi gazdájánál maradt még húsz hétig. Ekkor Temesvárra ment és első útja a kath. püspöki székesegyházba vezette, melyre mindenkor mély tisztelettel tekintett.

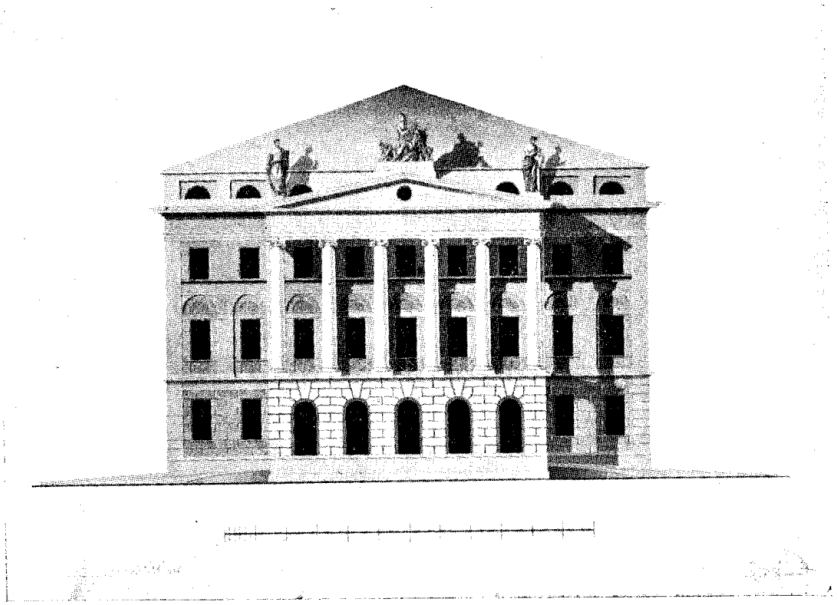
Schmidt Antal, temesvári építész arcképe.

Fohászkodott az egek urához az ifjú kőműves, engedje, hogy e vidéken egykor neki is háza lehessen. Imáját meghallgatta az ég, mert az ifjú kőművesleg ényből évtizedek alatt Temesvárnak egyik leggazdagabb embere, legtiszteltebb polgára, számos kiváló épületnek a tervezője s nehány háznak a tulajdonosa lett.

Schmidt Antal Temesváron szerezte meg az építőmesteri levelet (Meisterbrief.) 1815. január 27-én. Akkori időben városunkban a kőművesek, ácsok, kőfaragók, kövezők és kéményseprők együtt alkottak egy céhet. Nemsokára a városi polgárjogot is megszerezte (1815. aug. 16-án.) és megkezdette évtizedekre terjedő, Temesvár fejlődésére nagy hatással biró tevékenységét.

A mit ifjúkorában meg nem tanulhatott, azt később igyekezett pótolni; folytonosan törekedett magát művelni. Sokat olvasott, rajzolt, terveket készített; minden szabad idejét tervek készítésére fordította. Gyakran készített építési terveket oly épületekre, a melyeknek kivitelére még pályázatot sem hirdettek. Viszont sok előkelő épületnek a tervezésével és felépítésével őt bízták meg. Kivált Temesváron van több köz- és magánépület, a melyeket ő létesített. Hagyatékában hatvanket darab építkezési tervet találtak, ezek 1818—1852 között készültek, mindmegannyi Temesváron; mindegyikre reá írta nevét,

többnyire az évszámot és a tervezet célját.[1]) E tervezetek között vannak a következők: Az Angol királyné-ról elnevezett temesvárgyárvárosi mulatóház terve 1818-ból. Magas emelet, a földszinten árkádos, főhomlokzatán az emeleten 13 ablakkal. E tervezet nem került kivitelre. Egy színházterv 1834-ből. Magas kétemelet, főhomlokzatán a kiugró rész árkádos, e felett két emeletnyi magas hat ioni oszloppal; a párkányzat felett három allegorikus szoborral. Alaptervezete és keresztmetszete hiányzik. Mivel egy új színház

A temesvári színház tervezete 1834-ből; tervezte Schmidt Antal.

építése Temesváron az 1830-as években már felmerült, Schmidtet felhívták, hogy a színház tervezetét elkészítse, de az új színház építése Temesváron még sokáig késett és így e terv nem valósult meg. Az egri székesegyház tervezete 1836-ból. Teljesen kidolgozott tervezet. Kéttornyos, a középen kupolás, a főbejáratnál hat darab korinthosi oszlopon nyugvó előcsarnok. Mi célja volt a

[1]) E tervezetek 1908. évben Schmidt Antal leánya, özvegy Sulyok Mórné urnő ajándéka útján a délmagyarországi tört. és régész. múzeumba kerültek. Növekedő napló szám: 3289. sz.

művésznek e tervezettel, nem tudjuk. Valószínű, hogy csak ideális terv; különben némileg hasonlít a mai egri érseki székesegyházhoz, de kivitelre nem ez került. A temesvári egykori Strohmayer-féle ház terve a Belvárosban, a mai Hunyady- és Takarékpénztár-utca sarkán. E háromemeletes ház terve 1839-ben készült s ezt Schmidt Antal fel is építette. A tervek minden vonatkozásukban ki vannak dolgozva. Szintén Schmidt készítette a temesvári ág. evangelikus templom tervezetét, úgyszintén a csász. és kir. hadmérnöki épület terveit 1846-ban; ez ízléses épület a Belvárosban, a mai Erzsébet-utcában csakugyan fel is épült e tervezet alapján. Vannak különféle kisebb-nagyobb kaszárnyák tervezetei, valamint 300—500 hívőre számított templomtervek. Ezek közül is ugy Temesváron mint a vidéken többet fel is épitett.

Ugyancsak Schmidt Antal tervezte és építette fel a pancsovai szép városházat és ugyanott a kórházat, s a vidéken még számos szállót és úrilakot. Ez utóbbiak között legkiválóbb a Kiss-család eleméri egyemeletes palotája; 1849-ben egy vasolvasztókemencét is tervezett.

Schmidt Antal épülettervei mély tanulmányra vallanak. A legcsekélyebb részletekig kidolgozta terveit. Sajnos, nem mindenik épülettervéhez maradtak meg az összes részletek; főleg kár, hogy hiányzik hozzájuk a költségvetés és az irásbeli indokolás. De így is fogalmat alkothatunk e kiváló műépítő ízléséről és képzettségéről. Kedvenc stylusa az olasz renaissance, melyet majdnem minden középületnél alkalmaz. E tervezetek értékét az adja meg, hogy oly korban készültek, midőn monumentális épitkezések tervezésével vidéki építőmestereink, kik magukat szerényen csak kőművesmestereknek (Maurermeister.) nevezték, még alig foglalkoztak. Schmidt Antal tehát, ki Temesváron nem egy szép épületet emelt, és még szebbeknek a terveit dolgozta ki már a XIX. század első felében, megérdemli, hogy tisztelettel emlékezzünk meg róla a temesvári művészek között.

Schmidt Antal 1852-ben vonult vissza a köztevékenység teréről. Tehette, mert nagyon vagyonos ember volt, hozzá Temesvárnak egyik legtiszteltebb polgára. Tiz évet élt még nyugalmas otthonában, legfeljebb egy-két olaszországi útja szakította meg az otthoni pihenést. Istenfélő, szerény ember volt. Boldog családi életet élt; gyermekei közül a legidősebb: Schmidt Ferenc jeles műépítész lett; ezt Bécsben és Münchenben képeztette ki pályájára: másik fia: József, mint altábornagy halt meg: két leánya közül az ifjabb Sulyok Mórnak, Temesvár 1861. évi ors. képviselőjének lett a felesége.

Temesváron halt meg 1863. ápr. 11-én s a józsefvárosi temetőben levő családi sirboltban helyeztek örök nyugalomra.

(V. ö. Temesvári polgárok törzskönyve. Városi levéltár. Schmidt A. szabaduló-levele (Lehrbrief 1807.), Abgansbrief (1804.), Meisterbrief (1815.), temesvári polgárságáról szóló oklevele (1815.), a család adományából a délmagyarországi muzeum levéltárában, úgyszintén fényképe is. A család Budapesten élő tagjainak hozzám írott levelei.)

Reiter Ede.

(1847—1908.)

Született 1847. március 16-án Fünfhausban, Bécs mellett. Tanulmányait Bécsben és Münchenben végezte; 1871-ben telepedett le Temesváron s azóta állandóan itt lakott haláláig, mely 1908. aug. 7-én következett be.

Reiter Ede arcképe.

Reiter Ede városunkban 1873-ban jelentkezett az építési ipar engedélyezéséért, a mit meg is nyert és harmincöt év alatt számos, díszes köz- és magánépületet tervezett és emelt nemcsak Temesváron, hanem annak környékén is. Bár nem volt magasabb képesítése az építészetből, de volt annál több gyakorlati érzéke és ízlése. Ő tervezte és építette Temesváron a Miasszonyunkról nevezett szegény iskolanővérek józsefvárosi zárdaépületét, renaissance stylusban, mely egyike a város legszebb épületeinek; ugyancsak tőle van a zárdatemplom, a józsefvárosi takarékpénztár kétemeletes palotája, az állami tanitóképző intézet, a belvárosi községi fiuiskola, a kanonoki palota, a fa- és fémipari szakiskola épülete, a kalapgyár, a „Turul“ cipőgyár terjedelmes épületei és több katonai épület. A magánépületek közül ő tervezte a Belvárosban a Brück-féle, a Gyárvárosban pedig a Steiner- és Anheuer-féle palotákat, úgyszintén a vidéken több templomot. Mint több kiváló egyházi épület tervezője és építője, a Csanádi egyházmegyének hivatalos építészeti tanácsosa is volt.

A Temesváron 1891-ben rendezett ipar- és mezőgazdasági kiállítás tervezésében és az egyes pavillonok építése körül is nagy érdeme volt.

Temesvár törvényhatósági bizottságának 1908. aug. 31-én tartott közgyűlésén a polgármesteri jelentésben a következő szép jellemzést találjuk róla: „A megboldogult nem volt ugyan tagja a törvényhatósági bizottságnak, de élénk érdeklődéssel viseltetett a közügyek iránt; több gyári és pénzügyi vállalatoknak alapításában vett részt és a városunkban 1891. évben rendezett kiállítás tervezése és építése körül szerzett érdemeiért legfelsőbb helyről a koronás arany érdemkereszttel lett kitüntetve. Az elhunyt, a ki kiváló polgári erényeinél és tiszta jelleménél fogva polgártársai körében általános tiszteletnek és becsülésnek örvendett, városunkban építészeti zsenijéről tanuskodó számos díszes köz- és magánépület tervezésével és kivitelével örökitette meg emlékét“.[1])

[1]) Városi levéltár 1908. évi 22765. sz. és u. o. egyéb, Reiterre vonatkozó adatok csomagban: a családtól nyert adatok: Délmagyarorsz. Közlöny 1908. évi aug. 9. száma. Reiter Ede olajf. arcképe megvan a temesvári kerületi betegsegélyző pénztár üléstermében (Wälder Jánostól).

IV. RÉSZ.

Vésés.

Schwefelberg Mihály.

(1804—1880.)

A vésnöki művészetnek városunkban majdnem egyetlen,[1]) de méltó képviselője. Született 1804-ben Lembergben. Már mint tanult vésnök került Temesvárra 1832-ben. Minthogy a vésnöki művészet akkor Temesváron még csirájában is alig létezett, Schwefelbergnek bő tere nyilt művészete kifejtésére. Csakhamar minden oldalról kapott megbízásokat; híre városunk, sőt országrészünk határain is túlterjedett, annyira, hogy a bécsi udvari kővésnökök is igénybe vették tevékenységét és művészetét. Meghalt Temesváron, 1880. március 29-én.

Az általa Temesváron vésett pecsétek lenyomatainak gyüjteményét a művész özvegyétől Ormós Zsigmond közvetítésével a délmagyarországi történ. és régész. muzeum szerezte meg. Ormós Zs. még arról is gondoskodott, hogy a művésznek legalább rövid életrajzi adatai szintén feljegyeztessenek. E pecsétlenyomatok és a feljegyzett néhány sor adnak felvilágositást a művészről, akiről az akkori lapok, még halála alkalmából sem találtak semmi megemliteni valót. Egy szóval sem emlékeznek meg róla.

A Schwefelbergtől készitett pecsétek lenyomatai finom művészi ízlésről tanúskodnak; köriratai magyar-, német-, latin- vagy szerbnyelvűek, vagy csupán monogrammok vannak a pecsétlapok mezején. A címerek és egyéb képes jelvények ritka tökéletességgel vésvék ki rajtok. A lenyomatok száma 157 darab. Készültek pedig azok egyszerű polgárok, köznemesek, bárói, grófi, hercegi családok, egyházak, uradalmak, egyesületek és hivatalok számára. Legszebbek a kisterjedelmü, hajszálfinomságig kidolgozott főúri monogrammok és koronás címerek. A nagyobb terjedelmű, hivatalos pecsétek közül a legszebbek

[1]) Ellen egy másik vésnök, Scherbán Demeter is jelentkezik Temesváron. A [illegible] lapjában rövid hirdetést közöl, amelyben mint [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Wochenblatt [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

a kisjenői főhercegi uradalom, a bánsági katonai parancsnokság, a temesvári zeneegyesület (1846) s a temesvári szerb püspöki pecsét. (Maschirevits Sámuel püspöké.)

(V. ö. Történelmi és Régészeti Értesítő. X. évf. (1884.) 44. lap. A pecsétlenyomatok a délmagy. tört. és régész. múzeum nagyobbik régiségtári termében, a XV. szelvényben 7., 8., 9. sz. dobozban vannak elhelyezve. Az életrajzi adatokat, melyek egy lapon a lenyomatok mellé helyezvék, Ormós Zs. a művész özvegyétől szerezte meg.)

V. RÉSZ.

Zene és ének.

Temesvár zeneéletének már a XVIII. században két igen kiváló iskolája volt. Egyik a római katolikus székesegyház, a másik a színház. Tekintve, hogy Temesvár csak 1716-ban szabadult fel a török uralom alól, mind a kettő keletkezése réginek mondható.

A székesegyház zene- és énekkara jól megválogatott erőkből állott. Az énekesek között felnőttek és gyermekek is voltak, a zene- és énekkar élén pedig egy karmester (regens chori) állott. A zene- és énekkar keletkezése 1721-ig vezethető vissza.[1])

A zene- és énekkar tagjainak fizetésére évenként igen jelentékeny összegeket fordítottak már kezdettől fogva; mikor 1731-ben a király döntött a csanádi püspök évi javadalmazása ügyében, elrendelte, hogy e javadalom 5000 forint legyen, de ebből évenként 2000 forintot adjon a kanonokok fizetésére, ezer forintot pedig a zene- és énekkar fenntartására fordítson. Nehány év mulva — 1737-ben — a király már 2500 forintot határozott erre a célra fordítani.[2])

Hogy e zenekar tagjai mily állandóak voltak, mutatja az a körülmény is, hogy Temesvár polgárai között már a XVIII. század elején találkozunk olyanokkal, kiknek állandó foglalkozásuk a zene, vagy annak egyik másik ága volt.[3])

[1]) A bánsági kormány 1752. junius 23-án meghagyja a saját számvevőségének, mutassa ki, hogy 1721-től fogva 1739-ig, minden egyes templomi zenész mennyi díjat kapott. Baróti: Adattár. II. 549.

[2]) Gróf Hamilton tábornok, a Bánság katonai kormányzója 1737-ben azt írja Bécsből Temesvárra Neffzer kormánytanácsosnak, hogy gróf Falkenstein csanádi püspök azt írta neki, (Hamiltonnak) hogy ő a templomi zenészek felfogadásánál ötszáz forintot meggazdálkodott. Miután a legfelsőbb határozat a Székesegyházi Zenekarra évenként 2500 forintot engedélyezett, ezért a meggazdálkodott ötszáz forintot templomi felszerelésekre lehetne fordítani. Adattár. II. 344.

[3]) A városi polgárok törzskönyvében találjuk csak nehány év alatt is a következőket: Friedrich Cramm, ein Trompeter. 1717. — Pankraz Böckl aus Bamberg, 27 éves, polgár lett 1718-ban. (ein musicus.). — Anton Jörgens aus Gratz, 29 éves, polgár lett 1734-ben, (ein musicus.); Georgius Taggmann von Abensberg, 40 éves, polgár lett 1749-ben (ein musicus.). 1780. körül már orgonakészítő is volt Temesvárott, t. i. Welder Ferencz Antal, Aradról. Városi levéltár.

A székesegyházi zenekar tagjait a püspöki kormány fogadta fel, de a személyzet létszámát a kormányzóságnak terjesztette fel évenként. A kormányzóság hagyta jóvá és folyósította a fizetéseket.[1])

A zenekar szellemi szükségleteiről, annak esetleges kiegészítéséről, a mindenkori karmesterek gondoskodtak. Ők terjesztik fel megokolt kérelmeiket a püspökséghez, a püspök pedig jóváhagyás és utalványozás végett a kormányzósághoz. Így például 1752-ben a karmester a püspökség útján arra kéri a kormányzóságot, hogy a megürült discant- és althangot két jótorku fiuval töltsék be.[2])

Hogy e zenekarok élén kiváló zenészek állottak, mutatja az a körülmény, hogy már 1740 táján kétszáz forintnál magasabb fizetést kaptak évenként, sőt a többi zenészek között is voltak, a kiket évente kétszáz forinttal fizettek.[3])

E karmesterek közül a XVIII. századból sajnos csak kevésnek ismerjük a nevét, annál kevésbbé művészi alkotásaikat; 1740. táján Fauner Ferenc első hegedűs (Premier-Violinist) volt a zenekar vezetője, 1752-ben pedig Piringer Henriket nevezik karmesternek. (Kappelmeister und Regens Chori.). A XIX. században már nagyhírű zeneművészek állanak a temesvári székesegyházi zenekar szolgálatában, mint Limmer Ferenc, Jáborszky Mihály, Pfeiffer, Speer Vilmos és Novacsek Márton.

A temesvári klasszikus zenének egy másik főiskolája a színház volt. Nem tudjuk ugyan, hogy mikor kezdődik a temesvári színészet, de annyi bizonyos, hogy a városi tanács már 1757-ben arról tanácskozott, miként volna lehetséges a székesegyház közelében állandó színházat építtetni. Ez a terv ugyan abban maradt, de ha egy állandó színház terve már 1757-ben felmerült városunkban,

[1]) „Personalstand der Temesvarer Kirchenmusikanten und ihrer Besoldungen". Felterjesztés 1737-ből az administrációhoz. Adattár. Pótfüzet, 136. 1751. dec. 31-én ismét felterjesztik: „Personalstand sämmtlicher, bei der Temesvarer Catedralkirche bestellten Musici, und ihrer jährlichen Besoldunggenusse". Adattár. Pótfüzet, 150. 1751-ben az administráció elrendeli saját könyvelőségének, hogy adjon jelentést Jauner administrációi zenész és Henrig, administrációi trombitás kérvényéről, kik biztosított díjaiknak kiutalványozásáért esedeznek. Adattár. II. 543. 1751. dec. 15-én a bánsági kormány központi számvevősége kimutatást közöl arról, hogy 1747-től 1751-ig mennyit fizetett ki a templomi énekeseknek úgy rendes javadalmazás mint mellékjutalmak címén. Adattár. II. 545.

[2]) Kappelmeister und regens chori in der hiesigen Catedralkirche bittet um Besetzung der mangelnden Discant und Altstimme durch zwei wohltönende Knabengurgeln". Adattár, pótfüzet. 151.

[3]) 1741. máj. 16. „Hofkammer übermacht der Administration das Gesuch des Francisci Fauner, gewesten Premier-Violinisten in Temesvar, inhalt welchem derselbe um seinen rückständigen Lohn per 294 fl. 32 kr. das Ansuchen machet, um entsprechlichen Bericht herab. Adattár I. 56. — és I. 62.

akkor ebből okvetlenül arra kell következtetnünk, hogy a német színészet már jóval előbb felkereste városunkat, mert máskép az állandó színház építésének a terve sem lehetett volna indokolt.[1])

1776 óta már állandó tanyát talált Temesváron a német színészet; legtöbbnyire ugyan drámát játszottak, majd a balletre fektették a fősúlyt és a látványos színdarabokra, de 1790 után ezek mellett már az operára is. Minden bérlet egy-egy hónapra terjedett s ez alatt 17—18 előadás volt; közöttük 7—8 opera. Mozart „Varázsfuvoláját" már 1796-ban előadatta Rumer direktor. Az operákban és énekes játékokban különben Schikaneder uralkodott.

A színházi zenekarnak is volt karmestere, ez a világi zeneművészetnek volt a képviselője. Különben többször megtörtént, hogy úgy a székesegyházi zenekarnak, mint a színházinak ugyanaz volt a vezetője.

Temesvár közönségének tehát elég alkalma volt gyönyörködni a zenében. A klasszikus zene mellett itt voltak még a különféle zenekarok, melyek az egyes vendéglőkben mulattatták a közönséget, néha oly sokáig, hogy a hatóságoknak kellett beavatkozni, hogy a végét alig érő éjszakai zenélésnek gátat szabjanak. E miatt már 1752-ben a bánsági kormány meghagyta a városi hatóságnak, rendelje el, hogy a vendéglőkben hetenként zene csak háromszor tartassék, s akkor sem tovább, mint esti tizenegy óráig.[2]) Később a városi hatóságnak még többször kellett e tilalmat megújítani, sőt még szigorítani is.

A városi közönség nagy fogékonysága a színművészet és a zene iránt hozta magával, hogy időközönként úgy a külföldi, mint a hazai muzsa legkiválóbb képviselői fordultak meg falaink között. A nagy német művészek közül megfordultak színpadunkon Devrient, Babbnig, Löwe, Erl stb.

Zongora-, hegedű-, gitárművészek, híres énekesek elég gyakran kerestek fel és rendeztek nálunk előadásokat.[3])

[1]) Történ. és Régész. Értesítő. 1898. évf. 1—2. füzet, 11—30. ll.

[2]) Baróti: Adattár. I. 217.

[3]) 1841. május 14-én Mahler Gusztáv, zongoraművész, rendezett hangversenyt a városi színházban a városi szegényalap javára. Egyes részeket játszott Thalbergtől, több darabot Liszttől, Rossinitől, Schuberttől. Közreműködött e zenedélyen a mi Jáborszky Mihályunk is, ki Mahlerrel kettősben adott elő nehány darabot. Temesvarer Wochenblatt. 1841. évf. 21. szám. 1843. nyarán Dunckhauser, gitárművész, tartott egy jeles gitárzene-előadást. U. az, 1843. évf. 31. és 33. szám.

Mint kellemes újságot olvasói és a zeneértők előtt, említi a Temesvarer Wochenblatt 1846-ban, hogy a kiváló hegedűművész Strone, Temesvaron [illegible] a hegedűjátékban oktatást adni. Mi ebből [illegible]

A magyar színművészet csak 1828-ban tett először kísérletet Temesvár falai között. Hogy Temesvár német polgársága is élvezhesse az előadásokat, magyar színművészeink kénytelenek voltak leginkább énekes darabokat és operákat adni. Az erdélyi magyar színtársulat ugyanis Kolozsvárról jövet, útközben Temesváron is rendezett néhány előadást; így 1828. szept. 15-én játszottak először és IV. Béla futása című dalművet adták elő. Különösen Bartha János aratott kiváló sikert: antinousi alakja és férfias, érces hangja mindenkinek megtetszett.[1]) 1832-ben a kassai magyar színtársulat fordult meg Temesváron. E színtársulat egyesítette akkor a magyar színészet legjobb erőit, kik később Budára, majd a megnyiló Nemzeti színházhoz szegődtek és még e kiváló szintársulat is kénytelen volt városunkban ahhoz az universalis nyelvhez fordulni, melynek megértéséhez a nemzetiség nem vethet akadályokat, vagyis operákat adtak; ezek voltak: a Sevillai borbély, Tankred Marie, Othello, Elisa és Claudio, melyekhez még két eredeti is sorakozott. E társaság, s annak kivált egyik tagja: Kántorné, annyira elragadta a temesvári közönséget, hogy a karzatról több ízben nyomtatott üdvözlő verseket szórtak alá. Különben a társaság többi tagjai is mind kiváló erők voltak: Déryné, Kovácsné, Pályné, Szent-

ködtünk a hegedűművészekben s így reméljük, hogy a kiknek kedvök telik e lélekemelő játékban, azok majd felhasználják az alkalmat. Temesv. Wochenblatt. 1846 : 33. szám.

1847. május 4-én az angol Seymor Schiff, a kitünő zongoravirtuóz Londonból, rendezett a városi színházban előadást. (Leírása a Temesv. Wochenblatt 1847. 20. számában.) Különben minden évben találkozunk zenedélődásokkal, melyeket külföldiek rendeztek.

Hazánkfiai közül Liszt Ferenc 1846. nov. 4-én tisztelte meg városunkat, óriási sikert aratva zongoraelőadásával. Váramegyénk szülötte: Hollósy Kornélia, a nemzet csalogánya, szintén 1846-ban lépett fel a nyári színkörben, mint egy olasz opera-társaság tagja, első fellépésével meghódítva a közönséget. Különösen nagy sikert aratott a Linda operában. T. Wochenblatt 1846. évf. 26. sz.

Városunk egyik szülötte, Nigg József zongoraművész, miélőtt elindult volna művészi körútjára, 1840. november 13-án a vármegyeház nagy termében rendezett búcsúhangversenyt, kicsiny, de válogatott közönség előtt.

„A híres fiatal művészt — írja az egykori kritikus — már többször volt alkalmunk nyilvános fellépéseinél meghallgatni, erős törekvését és jeles talentumának lépcsőszerű fejlődését megelégedéssel vesszük tudomásul. Most is, a mikor már jelentékeny fokon áll és mindenesetre megerősíti azt a reményt, hogy szorgalmával és törekvésével rövid idő alatt a művészvilágban tiszteletre méltó helyet fog elérni, örömmel töltött el az ő készültsége . . . s valóban diadalt aratott előadásával.“ (Temesv. Wochenbl. 1840. évf. 21. sz.) Nigg József 1823-ban született és fia volt Nigg Ernő, elemi iskolai tanítónak. A temesvár-belvárosi népiskola irattára.

[1]) Bauer Zeit. claim. Temesvár 1828. évf. 39. szám.

péteryné, Telepyné, továbbá Egressy Gábor, Láng, Telepy, Bartha, Megyery, Pály, Szerdahelyi, Szilágyi, Udvarhelyi és Bartháné.[1])

A magyar szintársulatok ezután mind gyakrabban keresték fel Temesvárt; természetesen csak akkor, midőn a német szini idény véget ért. Nyáron jöttek és vagy az Arenában játszottak, vagy a rendes színházban. A magyar színművészeknek mindig az énekes darabokra kellett a főfigyelmet fordítani, mert csak így számíthattak közönségre: lassan-lassan azonban a legkedveltebb színművek is előkerültek.[2]) A temesvári közönség végre annyira megszokta a magyar szintársulatokat, hogy még a Vojwodina korában is, nyaranként majdnem állandóan volt Temesvárnak magyar színészete. Különben az 1850-es években a temesvári magyarság és mindaz a ki vele érzett, szinte tüntetőleg látogatták a magyar társaság előadásait, a melyek hónapokig is tartottak.[3])

A hangszerkészítés Temesváron már a XVIII. században is virágzott;[4]) a zenekedvelő polgárok pedig 1845-ben városunkban zeneegyesületet is alkottak, melynek Lonovits József, csanádi püspök,

[1]) Bayer F., Nemzeti Játékszín története. II. köt. 330.

[2]) 1840. juliusban a pécsi magyar szintársulat volt Temesváron: julius 20-án adták elő Bellini operáját: Beatrice di Tenda-t: különös tetszést vívtak ki Lipcsei és Góts asszonyok; továbbá Havi, Kovács és Góts művészek. Julius 22-én Donizettitől adták a Bájitalt. Ezeket a városi színházban játszották; ellenben jul. 23-án az Arenában (nyári színház a Gyárvárosban, a mai Andrássy kávéház udvara) játszották a Peleskei Notárius-t. (Temesvarer Wochenblatt 1840. julius 25. száma.)

[3]) 1851-ben május elejétől a nyár végeig játszott Temesváron a Szabó és Tavy magyar társulata közmegelégedésre. E társulatnak tagja volt az akkor ifjúsága teljes virágában levő Munkácsy Flóra (később Feleky Miklósné), továbbá Szerdahelyi és Almássy. A társaság hetenkint két operai előadást is rendezett, mint: Próféta, Marta, Norma, A két Foscari, Hunyady László, Zampa, Báli éjszaka. A legtöbbször mégis drámai darabot adtak: a legtöbbször a Szigligeti darabjait. Eufrosine. Temesvár, 1851 évf. május-juliusi számai.

1852-ben szintén a Szabó magyar szintársulata hónapokon át játszott Temesváron. Ekkor is hetenként két-két operát adtak, máskor drámát; az opera legerősebb alakjai voltak Táborszky kisasszony és Toperczer asszony. E temesvári magyar szini idény arról is nevezetes, hogy az ifjú I. Ferenc József császár 1852. június közepén nagy kísérettel jött le Temesvárra, hogy letegye a temesvári várat 1849-ben hősileg védő s a vár védelmében elesett osztrák harcosok emlékére állítandó [illegible] szobor alapkövét. Az alapkőletétel megtörtént nagy ünnepélyek között s a szobor [illegible] áll. E látogatás alkalmával — 1852. junius 16-án — megtisztelte a Felség a [illegible] nyelven kormányzott szerb vajdaság fővárosában magyar nyelven [illegible] szintársulat előadását is, mely alkalommal a Kunok című operát adták. (Banater Telegraf. 1852. évf. 46. szám.

[4]) 1850 körül a temesvári polgárok sorában találjuk Welder Ferenc Antal [illegible]. Városi polgárok törzskönyve, levéltár.

volt a védnöke, elnöke báró Ambrózy Lajos és dr. Wachtel Dávid a titkára.[1]) a választmánya pedig huszonnégy tagból állott. Úgy a tisztviselők, mint a választmány évenként újonnan választattak. A választmány a védnök vagy az elnök vezetése alatt alapszabályszerűen üléseket tartott. Célja volt a zenei művészet terjesztése s e végett zeneiskolát is állitott fel 1846-ban, hol fiúk és leányok a zene különféle ágaiban nyertek oktatást. A zeneiskola tanítójává az egyesület 1846. augusztus közepén Maschek Vincét választotta meg Ruszkabányáról, a zongorára.

Mascheket jó hírnév előzte meg; dicsérték nemcsak mint gyakorlati zenészt, hanem mint zeneszerzőt is.[2]) A hegedűművészet tanítására pedig 1847-ben Jáborszky Mihályt kérték fel. A zeneiskola meg is nyilt, de nem működhetett sokáig; a szabadságharc viharai között szünetelt, a harc lezajlása után pedig erős hanyatlásnak indult és rövid idő alatt meg is szünt a temesvári első zeneiskola.[3])

Jó sokáig kellett ezután várni, míg ismét, legalább egy magánzeneiskola keletkezett. Ezt Smicheus Róbert 1862-ben létesítette hatósági engedéllyel, de csakis azok számára, kik a zongorában akarták magukat képezni.[4]) Ugyancsak 1862-ben, október 7-én nyitotta meg Kleer Lajos karmester a magán-énekiskoláját.[5]) Hegedűjátékra Jáborszky Mihály magánúton ötven éven át tanitotta az ifjúságot s gyakran tartott tanfolyamokat is.[6])

[1]) A temesvári zenegyesületnek fennmaradt a pecsétje is. Alakja kerek, átmérője 45 mm. Középen zongorázó nő, felette e körirat: „TEMESVARER MUSIKVEREIN.“ E pecsétnyomót a Temesváron lakó Schwefelberg Mihály vésnök készítette 1846-ban. A zenegyesület alakítására városunkban 1845-ben juliusban tették meg az előkészületeket. E célból a városi kapitányi hivatal felszólította mindazon ügybarátokat, kik egy zenegyesület és zeneiskola felállitását kívánják, hogy magokat tagok gyanánt bejegyeztessék s azt is, hogy mennyit szánnak erre e célra. A bejövő pénzből aztán részint a zeneiskolát fogják fentartani, részint hangszereket vesznek. A zeneiskolában úgy fiúk, mint leányok a zene különböző ágaiban fognak oktatást nyerni. (Temesvarer Wochenblatt 1845. évf. 28. szám.) — Az egyesület választmányi tagjai voltak 1847-ben: Hoffstaetner esperes, Urbányi Lőrinc, városi főjegyző, Weldin, Brenner, Sauerthal, Gábriel kanonok, Bersuder Lajos, Feldinger, Kiss Miklós, dr. Reichardt, Pfeifer, Sprung Antal, Hilt, Limmer Ferenc, Helvey, Zsivkovits, Gotthilf, Sauerwein, Fábry püspök, Thaller, dr. Wachtel, dr. Coda, Eirich. (Temesvarer Wochenblatt 1847. évf. 20. szám.)

[2]) Temesvarer Wochenblatt, 1846. évf. 34. szám.

[3]) Eufrosine. 1851. január 1-jei számában írja, hogy a zenegyesület néhány hónap óta nagy lethargiába süllyedt. Mi nem kételkedünk — írja a cikkíró — hogy Temesvár lakóinak s a művészetre törekvő ifjúságnak érdeke, hogy a zeneiskola ismét életbelépjen, a melyre aláirást kellene gyűjteni három évre, s azután a zenetanítót megválasztani.

[4]) Temesvarer Wochenblatt, 1862. évf. 1. szám.

[5]) U. az 1862. évf. 2. szám.

[6]) Temesvarer Zeitung, 1881. szept. 23-iki

A rövid ideig fennállott temesvári zenegylet (Musikverein) feloszlása óta nem létezett városunkban olyan egyesület, mely a dal- és zeneművészet ápolását és fejlesztését tűzte volna ki feladatául, pedig úgy a klasszikus zenének, mint az énekművészetnek mindig igen számos barátja volt nálunk. Az 1860-as években keletkezett ugyan egy férfi dalegyesület (Männergesangsverein), de ez rövid idő mulva megszünt. Végre 1871-ben, okt. 21-én Pummer Ágost magánlakásán alakuló gyülésre jött össze az a magán-asztaltársaság, mely egy zenegyesület megalakitását kívánta. A jelenlevők elhatározták, hogy Temesvári Zenekedvelő Egyesület cím alatt a dal és zene ápolása céljából egyesületté alakulnak. Nyomban meg is választották a tisztviselőket. Karmesterekké Wendt Henriket és Speer Vilmost választották és már 1871. dec. 8-án a városi színházban feltűnést keltő, magas színvonalon álló előadással lépett fel az egyesület.

A temesvári zenegyesület pecsétje 1845-ből.

Az egyesület arra is törekedett, hogy a saját helyiségében zeneiskolát létesitsen, hol a tanuló ifjúság egyelőre zongorában, hegedűben és az énekben nyerjen oktatást. Ez a zeneiskola 1871. október 1-én meg is nyilt Speer Vilmos és Novacsek Márton karmesterek vezetése alatt. Az egyesület célja az volt, hogy e zeneiskolából idővel zenede alakuljon.[1])

A zeneiskolába a társadalom mindenféle rétegéből jelentkeztek tanulók, részben csekély díj mellett, nagyobb részök pedig ingyen-oktatásban részesült. Az intézmény ötödfél évig állott fenn, de részvétlenség folytán a zeneiskola 1875-ben megszünt.[2])

Ezóta a zeneoktatás hosszabb időre ismét csakis magánvállalkozók ügyévé lett s e téren az egyes karmesterek, kik egyúttal kiváló zeneművészek is voltak, szereztek maguknak érdemeket. Ilyen kiváló mesterek voltak Wendt Henrik,[3]) Speer Vilmos,[4]) Novacsek

[1]) Kraemer Frigyes: A Temesvári Zenekedvelő Egyesület 25 éves fennállásának története. 1871—1896. Temesvár, 1897. 8-r. 7. lap.

[2]) U. o. 12

[3]) Wendt Henrik, az 1871-ben megalakult Zenekedvelő Egyesület karmestere, az egyesület az ő egyik zeneszerzeményével, a „Der Taucher“ bemutatásával lépett fel 1871. dec. 8-án működését. Kraemer, i. m. 6.

[4]) Speer Vilmos zeke egyházi karmester volt, 1863-ban gyakorló könyvet [illegible] a „Praktische Einleitung zum

Márton, Kárrász Rezső, Gaszner Károly, Osvát János[1]) és Bergmann Ágost,[2]) kik többé-kevésbbé a zeneirodalmat is gyarapították.

Időközben a zene művelésének városunkban egy új iskolája keletkezett, midőn 1891-ben megnyilt Temesváron az állami tanítóképzőintézet. Ez iskolának jeles zenetanárai: Hoós János, majd Révfy Géza számos zeneszerzeménnyel, kivált Révfy Géza több pályanyertes munkával gazdagították a magyar zeneköltészetet.

Egyedül álló jelenségként tűnik fel városunkban a hírneves dalköltő, vagy, a mint maga mondja önmagáról, „nótacsináló," a debreceni születésű Dóczy József, ki mint pénzügyi tisztviselő hosszú éveken át, 1908-ig lakott Temesváron. Dalainak úgy a szövegét, mint a dallamát, vagyis inkább először a dallamát, azután a szövegét maga szerzé. Országosan elterjedt sok szép dalának legnagyobb részét városunk falai között alkotta meg.[3])

A zeneelméletet műveli és mint zenekritikus igen kiváló erő Kováts Sándor dr., ki mint szemináriumi tanár 1908-ig tanított

Clavierspielen" 5—6 füzetben jelent meg. (Temesvarer Zeitung, 1863. 83. sz.) Az egyházi zeneszerzés terén is igen figyelemreméltó műveket alkotott. Ilyen pl. a „Requiem," melyet a Zenekedvelő Egyesületnek ajánlott fel. E művet az egyesület 1877. nov. 2-án a székesegyházban elő is adta. (Kraemer, i. m. 14.) A székesegyház karmesteri állásában eltöltött 25 évi működését a Zenekedvelő Egyesület 1882. ápr. 15-én hangversennyel ünnepelte meg; e hangversenyen ismét az ő egyik Oratóriumát, „Die Könige in Izrael" adták elő. (Kraemer, i. m. 22.) A székesegyház hangjegygyűjteményében is sok darab van tőle.

[1]) Évek hosszú során működött Temesváron mint népiskolai tanító. Osvát János nemcsak kiváló zongoratanító, hanem a magyar zene történetének alapos művelője, s ezen a néven jutott 1900 táján az Országos Zeneakadémia tanári székébe. Alapvető műve: „A magyar zene története." Egy kötet megjelent. Budapest, 1908. 8-r.

[2]) Bergmann Ágost, címz. középiskolai gazgató (1844–1909.), reáliskolai tanár volt 1873-tól 1876-ig Temesváron, 1876–1891-ig Zomborban, 1891–1895-ig Egerben, 1895—1904-ig ismét Temesváron; a zombori és egri dalegyesületek karmestere volt; kiváló — úgy elméleti, mint gyakorlati — zongoraművész. Zeneműveket írt zongorára, férfi- és gyermekkarokra úgy magyar, mint német szöveggel. Több meg is jelent közülök, részint külön, részint gyűjteményes munkákban, de még több maradt hagyatékában. Egyik szerzeménye, a férfikarra írt Ébresztő, pályadíjat is nyert. Munkatársa volt a „Zene- és Szépművészeti Lapok"-nak, melynek 1894. 8. számában jelent meg egyik jeles tanulmánya: „Mi módon keletkeznek a zeneművek?" Teljesen a művészet problemájával foglalkozik több kiváló tanulmánya, mint: Élet és művészet (megjelent a temesvári reáliskola 1898/9 évi Értesítőjében, 1–27. l.), Zene és költészet (megjelent az Arany János Társaság könyvei, I. köt. 139–183. ll.

[3]) „Hogy lettem én notacsinálóvá" Dóczy József cikke, megjelent az Arany János Társaság könyvei, I. köt. Temesvár, 1904. 110–129.

Temesváron. A régi zenének és hangjegyeknek aligha van alaposabb ismerője nálánál.[1]) Kiválóan nagy érdemeket szerzett a Temesváron 1903-ban tartott országos dalosverseny előkészítésében és lefolyásában.[2])

Nevezetes elődei helyét méltóan tölti be a székesegyház új karmestere, az ifjú Járosy Dezső, ki az egyházi zene gyakorlati művelésén kívül leginkább zeneesztetikai műveivel aratott máris sikereket.[3])

A Temesvári Zenekedvelő Egyesület, habár megszüntette is zeneiskoláját, nemcsak a dal- és zeneművészet összes ágainak kultiválása által elért szép eredménnyel vívott ki magának előkelő helyet a hazai hasonló egyesületek sorában, hanem nemzeti missziót is teljesített, midőn hazánknak emez exponált vidékén mindig nagyobb és nagyobb tért hódított a magyar dalnak és zeneszerzésnek. A magyarosító irányt az egyesület önmagán kezdette meg, mert a kezdetben majdnem német egyesület évek folytán mind nagyobb tért engedett a magyar dalnak és zenének, kivált mióta 1896-ban a hasoncélú „Magyar dal- és zeneegyesület"-tel eggyé lett. Ekkor vette volt fel a „Temesvári Zenekedvelő Egyesület" nevet. A lefolyt 25 év alatt az egykori Philharmonischer Verein egészen megmagyarosodott; magyar lett nemcsak a neve, hanem a szelleme is.

A hány nevesebb hazai vagy külföldi művész 1871 óta Temesváron fellépett, az legtöbbnyire ennek az egyesületnek meghívása, vezetése vagy közreműködése mellett esett meg.[4])

[1]) Kováts S. ilynemű tanulmányai: „A régi hangjegyek zenei értékéről." Megjelent az Arany János Társaság könyvei, III. kötet, 265–310. és 8 oldal hangjegymelléklet; továbbá: „Két középkori hangjegyírásos hártyakodexlöredék." Megjelent Történ. és Régész. Értesítő, 1908. évf. 1—26. ll.

[2]) A temesvári országos dalünnep alkalmából írta: „Emlékirat az 1903. évi temesvári országos dalünnep előkészítése tárgyában." Temesvár, 1903. 8-r. 1–49. ll., és „Emléklap" a temesvári 1903. évi orsz. dalünnep alkalmából. Szerkeszti dr. Kováts Sándor. 4-r. 1–76. ll.

[3]) E nemű művei: A hagyományos gregorián korális esztetikai méltatása; A táji zene és a magyar zene; Wagner Rikárd — a zenedramaturg; Grieg Edvárd zeneesztetikai méltatása; Brahms János zeneesztetikai méltatása; Rimski Korsakoff zeneesztetikai méltatása: Egyetemi énekkarok a zenekultura szolgálatában; A zene-esztetikai szép a zenetörténelemben. Szerkeszti a Katolikus Egyházi Zene-lapot.

[4]) Például a következők: 1873-ban Ketten Henrik zongoraművész; 1877-ben [illegible] Wieniawszky hegedűművészek, Door Antal és Bakody [illegible] énekesek, Bignio és Petzer Antal énekesek, a svéd hölgyek [illegible] a florenci vonós négyes; 1879-ben ismét a florenci vonós [illegible] Joachim hegedűművész, Brahms zeneszerző, Hubay és Vecsey [illegible] Popper Dávid, Auer Lipót zongoraművész, prof. Zichy Géza, Dienes [illegible] Walter Gusztáv udvari kamarazenész; 1880-ban

Mióta a Temesvári Zenekedvelő Egyesület 1875-ben megszüntette zeneiskoláját, harminc éven át nem létezett városunkban olyan intézet, mely hatósági felügyelet alatt, tervszerű beosztás és jeles szakemberek vezetése mellett a zene különböző fajainak tanítását tűzte volna ki feladatául.

Egy füstbement rövid kísérlet után végre Temesvár szab. kir. város törvényhatósági bizottsága 1906. okt. 30-án tartott közgyűlésén egy magas színvonalon álló Zene- és énekiskola felállítását szükségesnek ismerte fel és elfogadta Major J. Gyula, fővárosi zenetanár és zeneírónak egy Városi zeneiskola felállítására vonatkozó tervezetét s ennek folytán az új iskola 1907. január 1-én megnyílt. Igazgatója két éven át Major Gyula, majd az 1908/9. tanévtől kezdve Pogatschnigg Guidó, egri főszékesegyházi karnagy, ismert zeneszerző lett. Ezzel a zene- és énektanítás városunkban új korszakba lépett; a zene különböző ágaira és az énektanításra kiváló tanerők vannak alkalmazva.[1])

Városunk zenei multjáról mindenesetre jeles monographiát irhatna, a ki e tárggyal behatóan, szakszerűen kivánna foglalkozni; itt csak rövid kivonatát kivántuk adni művészetünk emez ágának és lehetőleg felhívni erre az érdeklődők figyelmét.

Hogy milyen zeneművészek működtek hosszú ideig városunkban, arra szolgáljon irányadóul ama két életrajz, a melyet Limmer Ferencről és Jáborszky Mihályról nyújtunk.

Limmer Ferenc.

Született 1808. október 2-án Bécsben (Matzleinsdorf külvárosban), hol atyja tisztességes polgár lévén, egyetlen fiát gyárossá akarta képeztetni s e végett reá bízni saját selyemgyárának vezetését. De Ferenc már gyermekkora óta különös vonzalmat tanusított a zene iránt; e miatt sokkal szívesebben látogatta a templomokat, hogy azokban az orgonák hangjait lesse, mintsem gyermektársaival játékba elegyedett

ismét Walter Gusztáv és Ney Dávid hangversenyei; 1886-ban a Heckmann-féle vonós négyes és Popper Dávid gordonkaművész; 1887-ben Wilhelmy Ágoston hegedűművész, Senkrah Anna szász-nagyhercegi kamaraénekesnő és a Heckmann-féle vonós négyes; 1888-ban Breinvolk Gizella, a dortmundi városi színház operaénekesnője; 1889-ben Ney Dávid és Gulyás Gizella zongoraművésznő; 1891-ben Reményi Ede hegedűművész és a hírneves bécsi Udel-négyes (hangverseny); 1893-ban Ondriesek Ferenc hegedűművész, majd a Röder-féle vonós négyes hangversenye stb. Kraemer, i. m. 60.

[1]) A temesvári városi zeneiskola I., II., III. évi Értesítői az 1907., 1908., 1909. évekről.

volna. Nyolcéves korában kezdte a Szent Annáról címzett iskolát látogatni, hol saját kérelmére az énekben és rajzban is oktatást nyert, s mindkettőben szép haladást tett. Tizéves korát elérvén, az akkoriban igen ismeretes zenetanártól, Klein-tól, nyert oktatást a hegedűben és a gitározásban. Klein figyelmeztette Ferenc atyját a fiú feltünő zenei talentumára és tanácsolta neki, hogy őt tovább képeztesse. Az atya felhagyott ekként ama reményével, hogy fia valamikor a selyemgyár vezetését átvegye, azért most már a bécsi Conservatoriumba adta, hol az ifjú Limmer hat esztendeig tanult. Hartinger tanár oktatta őt a gordonkában, Friedlowszky a klarinétban, mely utóbbi hangszer iránt mindig különös előszeretettel viseltetett, a mint nem csekély tökéllyel játszotta is. Ama vizsgálatok alkalmával, melyek a bécsi zene-konservatoriumban akkori időben szokásban voltak, Limmer F. mindenkor a legjobbak és legelsők között állott. Az utolsó vizsgán, mely az intézetből kilépését megelőzte, egy hozzá intézett ünnepélyes és az ő természettől eredő félénkségét felbárító szónoklat után, egy, csakis az ő számára készült ezüst éremmel tüntették ki. Ez érem előlapján Mozart képe volt, hátsólapján pedig a Limmer Ferenc neve, az évszám s az intézetből való kilépés napja. Ez érmet trombitaharsogás és dobpergés között egy emelvényről kézbesítették neki a diplomával együtt, mely őt a zeneművészek sorába emelte.

E kitüntetés által buzdítva, Limmer most már a hangjegytüzés és a hangszerelés tanával foglalkozott, oktatója e téren Keszler Erasmus, egy igen derék de kevésbbé ismert zenetanár volt. Egy év lefolyta után, alig 17 éves korában, kezdé első nagy miséjét irni D-durban és azt hat hónap alatt be is fejezte. Ez kétségkívül legsikerültebb zeneműve. Még nem érte el élete tizennyolcadik évét, midőn e zeneműve a bécsi Augusztinusok templomában az ottani karmester vezetése alatt előadatott. Annyira figyelmet ébresztett e miséje a zenevilágban, hogy mindenki az ismeretlen szerző után tudakozódott s a hírlapokban vége-hossza nem volt a dicsérő magasztalásoknak. Feltünő megjelenését fénylő meteorhoz hasonlították, mely a művészet egén mutatkozik: vagy Phoenixhez, mely az elhunyt nagy német zeneköltők hamvaiból emelkedik. Ezután Limmer gordonka-négyeseket és triókat, nemkülönben egy simphóniát irt, mely szerzeményei nem kevesebb szerencsének örülhettek, mint első miséje. Ezután nemsokára a művészet egyik barátjával, gróf Biankovszkyval ismerkedett meg, ki Limmer négyeseit saját költségén pompás kiállításban nyomatta ki.

Mintamellett Limmeren is teljesedett ama régi közmondás, hogy senki sem próféta a maga hazájában. Ritka talentuma daczára, Limmer nem talált Bécsben működési tért, sőt inkább sok viszálynak és ellenmondásnak volt kitéve, melyekkel megbirkózni az ő szerény, felnőtt

leikületében hiányzott a kellő merészség és kitartás. Azért igen kedvesen fogadta, midőn 1834-ben meghívást nyert a temesvári színház karmesteri állására. Lejött és miután életének nagyobb részét Temesváron töltötte, talentumát itten érvényesítette, évek hosszú sora alatt tevékenységét itten fejtette ki, azért őt a magunkénak nevezhetjük, annál inkább, mert városunkban tért meg az örök pihenőre és itten alussza örök álmait.

Limmer Ferencet már Temesvárra érkezése előtt nagy hír előzte meg, azért már 1835-ben a római katholikus székesegyház zeneigazgatójává nevezte őt ki Lonovits püspök és eme hivatalát Limmer soha nem cserélte fel mással: huszonkét éven át teljes odaadással élt eme hivatásának, míg színházi karnagyságáról élete utolsó éveiben lemondott.

A Temesváron leélt 23 év alatt Limmer számos zeneszerzeményt írt, a melyeknek egy része nyomtatásban is megjelent,[1]) de a legnagyobb része mégis csak kéziratban maradt. Ezek jelenleg a csanádi káptalan birtokában vannak.[2]) Limmer zeneszerzeményei majdnem kizárólag az egyházi zeneirodalmat szolgálják, bár megpróbálkozott a világi zenével is.[3]) Írt egy három felvonásos operát is, a Havasi

[1]) Nyomtatásban is megjelent művei a következők: 1. Offertorium hegedűszólóval. Megjelent Diabellinál, ajánlva volt Róka József, csanádi kanonoknak. 2. Grand Quintuor pour la Pianoforte, Violon, Viola, Violencello et Basso, composé par François Limmer et dedié a Monsieur Remond Härtel. Kiadatott Lipcsében Breitkopf és Härtelnél; valamint a következők is: Vonóhangszerek négyese, két hegedű, mély hegedű (viola) és gordonka számára; Trio, három gordonkára. (Delejtő, 1859. évf., 4. szám.)

[2]) Kéziratban levő művei közül Pesty Frigyes a következőket sorolja fel, és megjegyzi, hogy lehetőleg hiánytalan számmal: 1. Nagymise, egész orchesterrel, C-durban; Nagymise, kis orchesterrel, C-durban; Nagymise, kis orchesterrel, F-durban; Offertorium, klarinet-szólóval, F-durban; Offertorium, kürt kíséretével, Es-durban; két Offertorium, kötelés pléhhangszerek kíséretével, F-durban; több Graduale, orchester- vagy énekkísérettel; Ecce Sacerdos Magnus, Es-durban; kis Ecce Sacerdos, D-durban; Hymni Vespertini, 19 darab, minden vasárnap- és ünnepnapra; négy Statio az Úrnap ünnepére, pléhhangszerek kíséretével; Te Deum laudamus, pléhharmóniával; két hymnus Domine non sum dignus), Es- és F-durban; Sonáták, zongorára és hegedűre, G-mollban; egy requiem B-durban; egy igen szép nyitány és több betevés (Einlagen), melyekről a műértők igen kedvezőleg nyilatkoztak és nagyra becsülnek. Delejtő, 1859. évf., 4. szám.

[3]) Így pl., midőn Jaborszky Mihály, ugyancsak temesvári zenekarigazgató, 1843. április 9-én rendezett Temesvárott egy zenecestélyt, Limmer F. erre az alkalomra egy nyitányt komponált. „Mi szokva vagyunk — úgymond e zenestély ismertetője — Limmertől kiváló alkotásokat hallani, és ma sem várhattunk egyebet több, mint kiváló[illegible] a mit el is értünk. Nem tudjuk ugyan milyfele ihlak lebegtek a zene[illegible] előtt a kidolgozás alkalmával, de annyit tudunk, hogy e szerzemény kiválóan[illegible] tudta[illegible] szakra mely minden zenemüvet[illegible] vala.[illegible]

Kunyhót (Die Alpenhütte), a mihez Schmidt Sándor, temesvári színházigazgató, írta a szöveget. Ez opera a temesvári színpadon került először színre 1845. február 15-én és két téli idény alatt vagy háromszor adták elő. Az egykori kritikusok dícsérték úgy a szöveget, mint annak zenéjét,[1]) de abból a körülményből, hogy a műsoron nem tarthatta magát, következtethetjük, hogy nem volt valami nagyszerű alkotás. Zenei stílusa német, ámbár vannak dallamos helyei és a jeles zeneszerző bélyege mindenütt felismerhető benne, színi hatással nem bírt és hamar letűnt a repertoirból. Nem is ez volt a Limmer szakmája, hanem az egyházi zene, a mely téren valóban kitűnőt tudott teremteni.

Mikor Liszt Ferenc 1846. nov. 4-én Temesvárra érkezett, itt is, mint mindenütt, számos megtiszteltetésben részesült. November 4-én a színházi előadás után számos férfiúból álló énekkar vonult a Liszt lakása elé, hol Limmer által különösen erre az alkalomra szerzett üdvözlő dalt énekelt, melyhez a magyar szöveget Helvey A. írta. Liszt nyájasan vegyült a tisztelgők közé s mindenekelőtt Limmer előtt nyilatkozott nagyon méltányosan annak zenei szerzeményeiről.

Limmer utolsó szerzeményei a responsoriumok voltak, számra nézve 27; ezek a nagyhétre szólanak s négy énekhangra s pléhharmónikára írvák. Stílusuk egyszerűsége mellett is igen szép zenedarabok.

Művészünk, ki mint ember is közkedveltségű egyéniség volt, 1857. évi január 19-én tért örök nyugalomra s tisztelői 1859-ben emeltek sírja felé emlékkövet. Családja nem volt soha, csak egy huga maradt, ki valamikor szintén tagja volt a temesvári színház operaszemélyzetének, s mint ilyen az intézetnek egyik dísze volt.

Limmer Ferenc mindenesetre megérdemli, hogy a temesvári művészek sorában előkelő helyet juttasson neki a méltányló utókor.[2])

Kiváló zseninek nevezi őt az Euphrosine 1851. évi temesvári zeneirodalmi hetilap szerkesztője,[3]) Feldinger is, olyannak, a kit méltán

Limmer szerzeményei, kevés kivétellel, a melyek különben a legtisztességesebb [illegible] nem[illegible] aratták, csak egy kisebb kör számára látszanak hivatva lenni, mert mi [illegible] vagyunk győződve, hogy ezek, ha tágasabb körökben elterjednének, szerzőjüknek [illegible] sportatlanabb tetszést és diesőséget szerezhetnék meg, a mely őt aztán körünkből [illegible] elcsalni. Az egoismus elvének hódolva, persze azt kell kívánnunk, hogy [illegible] maradjon ezután is csak előttünk ismeretes.“ Temesvarer Wochenblatt, [illegible] évf., 15. szám.

[1]) Temesvarer Wochenblatt, 1845. évf., 8. szám (63., 64. lap.).

Nem lévén[illegible] méltánylandó ezt Pesty Frigyes, ki mint temesvári lapszer[illegible] [illegible] hivatását abban találta, hogy oly férfiak életviszonyait, [illegible] [illegible] csak kisebb körben méltányoltatnak, életrajzi adatokkal [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] Delejtő, 1859. évf., 4. szám.

[3]) Euphrosine. Temesvár, 1851. évf., 10. szám.

megilleti a jog, hogy a klasszikus német komponisták között foglaljon helyet, a ki az egyházi zene terén még Észak-Németországban is méltánylást aratott. „Mi — írja Feldinger — Limmernek látszólagos lethargiáját nem vagyunk eléggé képesek elítélni, mert a művészvilágban a szellemnek élve eltemetése talán a legnagyobb halálos vétek.“ Így írt Limmerről egy író, ki maga is kiváló zeneértő volt.

Limmert tehát szerénysége és elfásultsága tartotta vissza attól, hogy működésének és kiváló képességének tágabb tért keressen.

Jáborszky Mihály, hegedűművész.
(1805—1884.)

Jáborszky Mihály született 1805. szeptember 11-én Verbón, Trencsén vármegyében, hova már nagyszülei a XVIII. században mint lengyel nemesek menekültek az orosz uralom elől.

Az ifjú Jáborszky középiskolai tanulmányait az esztergomi gimnáziumban végezte kitünő eredménnyel; már gyermekkorában feltűnt szép hangjával s ennek révén úgy szülei, mint tanárai a papi pályára szánták. Már gyermekkorában megvolt a hegedűjátszáshoz való különös szenvedélye is, s e hajlamát atyja is támogatta és megfelelő oktatásban részesítette. Középiskolai tanulásának befejezésével, szülei és tanárai kívánságára, papi pályára lépett az esztergomi papnevelő-intézetben.

Nem sokáig maradt a szemináriumban. A papnevelés szigorú elvei nem tűrték meg, hogy az ifjú növendék hegedűléssel is foglalkozzék. E miatt mind gyakoribb lett összekoccanása elöljáróival s ez végre is arra indította, hogy 1826-ban kilépjen a papnevelő-intézetből. Ekkor Pestre sietett és az egyetem orvosi fakultására iratkozott be rendes hallgatónak. Pár éven át volt orvostanhallgató; a míg az orvosi tudományok elméleti részével kellett foglalkoznia, addig még bírta, de mikor a bonctan gyakorlati részével kellett foglalkoznia, ideális lelke felmondta a szolgálatot. Belátta, hogy ő nem orvosnak való s így ezzel a pályával is szakított.

Ezentúl végleg a zenének szentelte magát, kiválóan pedig a hegedűművészetnek élt. A hegedűben mesterei Táborszky és Lipinszky voltak, s e mellett a színházaknál is alkalmazták. Első nyilvános zeneestélyét Pesten 1830. november 26-án tartotta. Művészi pályafutását tehát ettől a naptól számíthatjuk. Hírneves művész volt már, midőn 1832-ben a pesti zene-konzervatóriumból Temesvárra, a római katholikus székesegyház zenekarának első hegedűsi állására hívták meg. Ötvenkét évet töltött Temesváron és ebből ötven évet szentelt a székesegyház zenéjének. Egyike volt a legünnepeltebb művészeknek.

Mint hegedűművész nemcsak a székesegyháznál, hanem a temesvári színháznál is működött, hol az operai zenekarnak volt az igaz-

gatója, sőt 1847-ben a temesvári zeneiskola hegedű-tanárává is megválasztották. „Ennél jobb választást — írja Temesvár akkori hírlapja — el sem képzelhetünk.“

Jáborszky a harmincas és negyvenes években — Limmer mellett — uralkodott a temesvári zeneművészet terén. Évenként, ha többször

Jáborszky Mihály, hegedűművész.

nem, de virágvasárnapján mindenkor zeneelőadást rendezett Temesváron. Limmerrel jó barátságot tartott s a két férfiú mindenben segítette egymást. A Jáborszky zeneelőadásain Limmer is gyakran szerepelt, ot ilyenkor nem egyszer ő szerezte a nyitányt, a melyet azután maga dirigált. Jáborszky pedig úgy a külföldi, mint hazai

művészek szerzeményeit játszotta el, igen sokszor pedig e mellett a saját alkotásait. Ifjabb éveiben, 1832-től 1857-ig, nyaranként nagy művészi körútakat tett úgy a hazai, mint külföldi városokban és nagy tetszés mellett tartott zenei előadásokat: azokat úgy a közönség, mint a kritika mindig kitüntetéssel fogadta. Csak nehányat említünk ezek közül; 1841-ben Erdélybe indult művészi körútra s julius 13-án Brassóban rendezett zeneestélyt a Redoutban, több ottani műbaráttal. Jáborszky ezúttal Beriotból játszotta „Air varie"-et, majd magyar népies darabokat. Játékát rendkívüli tetszéssel fogadták; minden szám után többször kihívták. Mint egy brassói levelező írja, Jáborszky kitünő hegedűművész, játékát jellemzik a különös gyöngédség, szeretetreméltóság; intonációja biztos és tiszta, stakkatója brilliáns. Julius 18-án hasonló tetszést aratott Előpatakon, majd művészi körútját folytatva, julius 21-én Pestre utazott. (Temesvarer Wochenblatt, 1841. évf., 32. szám.)

Nézzük egyik temesvári előadását. 1843. április 9-én Limmerrel együtt rendeztek zeneelőadást; ez három részből állott: 1. Anyitány, melyet csakis erre az alkalomra szerzett Limmer. 2. Egyveleg, Vieuxtempstől; hegedűn előadta Jáborszky. 3. a) Pásztor a sziklán, Schuberttől; zongorán kísérve, klárinéttal. Énekelte Nusch k. a., kísérték Bognár és Limmer. b) Egyveleg, Táborszkytól; hegedűn előadta Jáborszky. Jáborszky művészetéről ez alkalommal a kritika azt írta, hogy az semmi kívánnivalót nem hagy maga után. „Mi már sok kitünő, valóban elsőrangú hegedűművészeket hallottunk, — írja a kritika — de sohasem tapasztaltuk, hogy ugyanazok megbirálásánál egy és ugyanazon mértéket lehetne alkalmazni. Mily nagyok voltak mint hegedűművészek Paganini és Szlávik, és mégis mily különbözők. Nem akarjuk Jáborszkyt senki mással összehasonlítani; mi őt leírni akarjuk. Ha Schillert subjectiv, Goethet objectiv költőnek nevezték, úgy lehetne ezt az elnevezést a művészetek más terén is alkalmazni és akkor Jáborszkyt oly hegedűművésznek kellene tartanunk, a kinél a subjectivitás áll előtérben. Ismerünk hegedűművészeket, a kik abban a helyzetben vannak, hogy nagyobb nehézségeket is áthidalnak, de keveset ismerünk, a kik oly sok gyöngédség, oly sok szeretetreméltóság birtokában volnának, mint Jáborszky. Az adagióban őt kevesen mulják felül. Jáborszky mintegy dalol a hegedűn és érti, hogyan kell egész lelkét az isteni hangokba belelehelni. Hogy azután hallgatóit is magával ragadja és szunnyadó érzéseinket felkavarja, az magától értetődik: de ez a feladata: az a művészet legszebb diadala, hogy az emberi szivet megindítsa, meghassa és elbűvölje." (Temesvarer Wochenblatt, 1843. évf., 15. sz.)

Ilyen diadalt Jáborszky évenként több izben is aratott. Rendkivül nagy tetszést aratott Prágában és Lipcsében is. Utolsó művészi körútját 1857-ben tette meg. Ezúttal Bukarestben, Jassyban, Odessában lépett fel. Haza jövén, még Zimonyban rendezett zeneestélyt. Ezután még Pestre rándult fel és három előadást rendezett rendkivül nagy tetszés mellett. E diadalai után visszavonult s legszükebb hivatásának élt, a székesegyház zenekarában elfoglalt első hegedűsi tisztségének s legfeljebb még a hegedűtanításnak, a melyben Temesváron neki nem volt riválisa.

Tanitványai között sok kiváló tehetség akadt, többen olyanok is, kik idővel szintén hirneves művészek lettek, mint Borner Hugó, ki a bécsi udvari operának volt első hegedüse, Brenner Elek, temesvári előkelő család sarja, kiváló művész, de fiatalon halt el, az 1870-es években; Dekner kisasszony, hegedűművésznő, Weis Miksa, bécsi művész, a kiváló brácsás.

Jáborszky művészetét mi sem jellemzi jobban annál, hogy Hellmesberger Nándor, a bécsi nagy hegedűművész, az 1860-as években szintén Temesvárra küldte a fiát Jáborszkyhoz, hogy tőle tanuljon hegedülni, kivált a Kreutzer-féle etüdöket tanulja meg tőle.

Ötvenéves zenészi jubileumát a Temesvári Zenekedvelő Egyesület 1875. junius 14-én ünnepelte meg. Az egyesület e nap estéjén hangversenyt rendezett tiszteletére, mely alkalommal az ősz művész a saját szerzeményeiből is több darabot adott elő (változatok hegedüre), részint a Lipinszky hegedű-darabjait játszotta. Az egész estély hódolat volt az érdemes ősz művész előtt, kinek a közönség hálás elismeréseül babérkoszorút is nyújtottak át. „Az ünnepelt művész nagy meghatottsággal vette át e koszorút és az elismerés, melyet a közönség részéről tapasztalt, a könnyekig megindították. Vajha sokáig élne még — írja az egykori cikkíró — a művész Temesvár díszére." A Temesvarer Zeitung zenei kritikusa azt írja a Jáborszky jubileumi koncertjéről, hogy Jáborszky még most is, mint mindig, hangjegy nélkül játszik. Minden előnnyel, a mivel egy hegedűvirtuóznak csak birnia kell, Jáborszky még mindig rendelkezik. Az ő sajátságos Adagio-ja felett csak egyetlen vélemény uralkodik: az, hogy ebben a nemben Jáborszkynak nem kell riválistól tartania. Ő róla nem azt kell mondani, hogy tanult, hanem azt, hogy született genie: ezért vonzalmi magával mindenkor a hallgatóit. (1875. junius 16. szám.)

Utolsó éveit, lábai gyöngesége miatt, nagyon visszavonulva töltötte gyárvárosi lakásán; itt is halt meg 1884. szeptember 20-án. Temetése két nappal később ment végbe; utolsó útjára, a gyárvárosi [illegible] temetőbe, a művészek, jóbarátok és tisztviselőinek nagy [illegible] követte. A Zenekedvelők Egyesülete gyászdalokat énekelt a

művész sírja felett. Emlékét tisztelői és tanítványai a legnagyobb kegyelettel őrzik.

Jáborszkynak nagy számmal voltak önálló zeneszerzeményei, de ő azokat részint szerénységből, részint különcségből ki nem nyomatta. Ellensége volt minden hűhónak. Hagyatékában levő zeneszerzeményeit özvegye a mester tanítványai között osztotta szét emlékül, s így valószínűleg már elkallódtak.

(Források: A művész vejének, Göbel Konrádnak, hozzám írt levele. Temesvarer Wochenblatt, 1839. évf., 51. száma. U. az. 1840. évf., ápr. 14. és 1841. évf., 1. sz. U. az. 1841. évf., 19., 32. sz.; 1843. évf., 15. száma. U. az. 1845. évf., 10. száma. U. az. 1847. évf., 12. száma. Almanach des königl. freistädt. Theaters in Temesvár zum Abschiede . . . von Alois Jaritz. 1849. 8-r. (6 számozatlan levél.) Temesvarer Zeitung, 1875. évf., junius 16. száma és a Temesvarer Zeitung, 1884. évf., szept. 23. száma. Kräemer Frigyes: A Temesvári Zenekedvelő Egyesület 25 éves fennállásának története (1871—1896). Temesvár, 1897. 11. és 26. lap. Kratochwill Henrik, Temesvár városi főszámvevőnek, a művész egykori tanítványának, szóbeli közlései.)

XXV 52
3-4 1905

Bánsági kincskeresők a XVIII. században.

Hogy a török uralomnak 165 évre terjedő idejében a törökök foglalkoztak-e vidékünkön a földbe esetleg elrejtett kincsek felkutatásával: arra nem maradtak adataink; de alig szabadult fel a Bánság a török uralom alól, mindjárt megindult a kincskeresés. Foglalkoznak ezzel javasasszonyok, egyszerű emberek, polgárok, hivatalos személyek; akad a kutatók között egy alispán, egy gróf Bethlen is, a ki egykori őseinek iktári birtokán szeretett volna holmi elásott kincsekhez jutni. Sőt maga a bánsági adminisztráció is beállott a kincskeresők sorába. Achmed, török basa pedig valószínűleg a törökök elásott kincsét kutatta Versec körül 1728-ban.

A bánsági tartományi kormány — a mennyire csak tőle kitelt — mindenkor szemmel tartotta e kincskeresőket. A kik kérelmezték, azoknak meg is engedte, de mindenkor erős hatósági ellenőrzés alatt; a kik pedig eltitkolták, azokat megbüntette.

Nem mai értelemben vett kincskeresés volt ez. A kik „kincsek“ után ástak, turkáltak a földben, nem érdeklődtek az őskori régiségek iránt, a melyek az ő szemeikben semmi értéket nem képviseltek. Elásott pénzt, aranyat vagy legalább is ezüstet, arany- és ezüst-ékszereket kerestek és néha találtak is.

Az „Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez,“ melyet társulatunk évek során adott ki,[1]) több adatot tartalmaz a kincskeresésre.

A lugosi és facseti kerületi tiszttartó — Rácz — 1724. március 7-én jelentette a bánsági adminisztrációnak Temesvárra, hogy Marsina falu közelében bizonyos emberek a földből pénzt ástak ki. A tartományi kormány erre 1724. április 9-én meghagyja Rácznak, hogy a pénztaláló emberek a pénz beváltása végett Temesvárra küldessenek; azok a zsidók pedig, a kik tőlök már nehány darabot uzsora módra szedtek el, őrizet alatt szállítandók be.[2])

[1]) Szerkezti Barótyi Lajos. Megjelent Temesvárott. I. kötet. 1893—1896. 37 ív. I—XXXVII. lap index. II. kötet. U. o. 1900—1904. 1—625 és I—LXXVIII. index. Pótfüzet. U. o. 1907. 1—156. és I—XIX. lap index.

[2]) Adattár. II. 132.

Valószínű, hogy ebből az éremleletből valók voltak azok az érmek, a melyeket Spindler tiszttartó küldött sógorának, Kempelen Engelbert harmincadosnak, mert ez 1724. november 9-én köszönetét fejezi ki a sógornak a megküldött érmekért (für die überschickte Metalien) és más ritkaságokért (und andere Raritäten).[1])

1728. julius 2-án a bánsági kormány meghagyja a verseci hivatalnak, hogy Achmed, török basa részére minden lehető kíséretet megadjon, az általa tervezett kincskutatáshoz. A verseci hivatal aztán tudatja a bánsági kormánnyal, hogy a nevezett törökkel harmadfél napon ástak a keresett pénz után, de semmit sem találtak.[2])

Ugyancsak az 1728. évben, szeptember 24-én a bánsági kormány meghagyja a pancsovai tiszttartóságnak, hogy miután egy itt (Temesvárott) elzárt rablónak a vallomása szerint az ő pancsovai háza udvarán, egy eperfa töve alatt 1000 frt., egy ezüst galamb, egy török buzogánnyal lenne elásva: mindezeknek Eberstatt János kapitány két más tiszttel együtt nézzen utánna.[3])

1732. szeptember 6-án a csákovai tiszttartóság egy kihallgatási jegyzőkönyvet terjesztett fel a bánsági kormánynak; e jegyzőkönyvet egy ligethi lakóssal vettek fel, a ki állítólag érmekkel telt fazekat talált a Temes folyóban.[4])

1736. augusztus 25-én a temesvári kerületi tiszttartóság jelenti, hogy egy Buttner nevű kőművesmesternek megengedtetett, hogy a temesvári kerületi prédiumokon kincs után ásathasson, de menjen vele mindig egy tisztviselő, hogy megfigyelje és az eredményről jelentést tegyen.[5]) Tíz hónap mulva, 1736. junius 23-án, a temesvári kerületi tiszttartóság azt jelenti a bánsági kormánynak, hogy a Buttner kőműves kincsásatásainál kezdetben mindig jelen volt egy tisztviselő, de később az ásatás titokban (unter Hand) is végeztetett, a miért is a korcsmáros elzáratott, de társainak sikerült Temesvárra visszatérni.[6])

Almási lakósok 1747-ben valamelyes kincset leltek, illetőleg ástak ki a földből. E kincset 91 forint értékre becsülték; de akadt két nő: anya és leány, a kik azt állították, hogy azt a kincset az ő férje, illetőleg atyja, rejtette a földbe és igényt formáltak reá. A bánsági kormány erre azt válaszolja az orsovai hivatalnak, hogy ha a két nő klasszikus tanúkkal tudja beigazolni állítását, akkor ezeknek igazságos igényök van erre a kincsre.[7])

[1]) Adattár, II. 491.
[2]) U. o., I. 508.
[3]) U. o., I. 355.
[4]) U. o., I. 461.
[5]) U. o., I. 403.
[6]) U. o., I. 408.
[7]) U. o., II. 260. lap.

1745. január 11-én a lugosi tiszttartóság jelentette a bánsági kormánynak, hogy gróf Betlehen (Bethlen) Erdélyből egyik itteni birtokára, Iktárra érkezett és az ottani előljárókat kikérdezte, hogy nincsen-e nekik valamelyes tudomásuk az ottan elásott kincsekről, harangokról stb. A gróf ezután hasonló célból a közeli falukba utazott.[1])

1747. december 3-án a verseci tiszttartóság nehány kincskereső nőszemélyt fogott el, valószínűleg öreg asszonyokat, a kik azonban félelmökben magokat javasasszonyoknak állították. A tiszttartóság nem fogadta el azt a mentséget, hanem egy huszár kíséretében elküldte őket Temesvárra a bánsági kormányhoz.[2]) Hogy itt mit végeztek velök, nem tűnik ki.

Akadtak egyesek, a kik az udvarhoz folyamodtak kincsásatási engedély kinyeréséért. Így tett 1748-ban az Ujvidéken lakó Vuko Miklós és Brankó társaikkal, a kik azt kérték, hogy a Becskereken állítólag elásott kincseket felásathassák; az 1748. február 5-iki udvari parancs meghagyja a tartományi kormányzóságnak, hogy a nevezetteknek és társaiknak az illető ásatás csak egy hivatalos bizottság jelenlétében engedhető meg, a mely bizottságban ott legyen a kerületi fő- és altiszttartó. E bizottsághoz sorolandó még a kincskeresők részéről kívánt Heill Ignác, az újvidéki városbíró, mint magánszemély. Minden részökre a bánsági kormány által tudtul adassék.[3])

1750. január 29-én a szőregi altiszttartó jelenti a temesvári adminisztrációnak, hogy nehány szegedi lakós, közöttük Lábadi alispán, már több ízben azt az ajánlatot tették, hogy nekik azon a vidéken a kincskeresés (Schatzgraben) megengedtessék.[4]) Mi történt a kérésökkel: nem tudjuk, mert több adat nem áll rendelkezésünkre.

1752. junius 2-án az orsovai hivatal jelenti a bánsági kormányszéknek, hogy Oláhországból egy úgynevezett jós (Wahrsager) körülbelül harminc emberrel jött a mehádiai hegyek közé, hogy kincsek után ássanak, de ezeket az orsovai hivatal a kerületi szolgákkal elűzette.[5])

1753. május 26-án a bánsági kormány tudatja ama nehány magyarral, a kik hozzáfordultak a kincskeresés megengedése végett, hogy négy hét alatt jelentkezzenek.[6])

E közben maga a bánsági kormány is kincskeresésre adta magát.

[1]) Adattár, II. 151.
[2]) U. o., I. 529.
[3]) U. o., I. 88.
[4]) U. o., I. 283.
[5]) U. o., II. 272.
[6]) U. o., II. 468. lap.

Valamelyes hírt hallott arról, hogy az ősrégi csanádi templom fundamentumában kincsek volnának elrejtve, azért 1753-ban a csanádi kerületi ellenőrt, egy Mayer nevűt megbízta, hogy e kincsek keresésére, mint az adminisztráció megbizottja, Csanádra menjen. A többire nézve oda utasítja, hogy ahhoz tartsa magát, a mi a Temesvárról szintén a helyszínére menő Lägler nevű könyvelővel közöltetett. Mit végzett és mit talált a két jeles férfiú, nem tudjuk. Annyi bizonyos, hogy a bánsági adminisztráció felkérte a Temesvárott székelő General-Kommandót, hogy küldjön ki egy főtisztet tizenkét katonával Csanádra, az ottani templom fundamentumában állítólag feltalált kincs ügyében odaküldött bizottság megvizsgálására. Hogy a dolog nem a legsimábban ment, ama száraz adatunk bizonyítja, hogy a bánsági kormány felszólította Lägler-t: tegyen jelentést arról, hogy miként viselkedett ő a Csanádon állítólag elrejtett kincsek kutatása alkalmával.[1])

1753. junius 23-án a bánsági kormány tudatja a csákovai kerületi tiszttartósággal, hogy Földesi Miklós, szentesi lakósnak és nehány társának a kívánt kincskeresési engedély — a vidéken — megadatott, de egy altiszt és nehány hivatalszolga legyen mindig mellettök.

Adataink ezzel véget érnek. Alig harminc évre terjedő idő alatt mennyi kincskereső fordul meg e vidéken. Még az ősi csanádi templomot, Szent Gellért egykori székesegyházát is megbolygatják, csakhogy kincsre akadjanak. Azt hitték talán, hogy Csanád-egyházmegye ősrégi templomi ékszerei ott vannak elrejtve, mert bizonnyal nem a Szent Gellért hamvai után kutattak.

B. I.

---

[1]) Adattár, II. 363., II. 549., I. 293.

Török feliratos emlékek és sírkövek Temesváron és környékén.

1. Elhadzs Beschir Aga belgrádi kútjának feliratos márványtáblája Temesváron. Ez a fehér márványból faragott, 1 méter hosszú, 0·74 m. széles és 0·08 m. vastag, jól megtartott tábla az 1840-es években a Józsefváros szélén, az ú. n. Polgárréten, B. asszony gazdasági udvarán, mint felesleges kő feküdt egyik szögletben. Később — a hetvenes években — asztalnak használták, míg végre 1877-ben, muzeumunk akkori őre — Miletz János tanár — azt megszerezte és a muzeumnak ajándékozta. Így végre biztos helyre került e híres kő, mely valamikor Belgrádban díszítette az Elhadzs Beschir Aga által ott emelt díszkutat. Ez az Elhadzs Beschir Aga harminc éven át volt Kizlar Aga, vagyis az eunuchok főnöke; mindenható volt a Serailban és az államban; 12 nagyvezért ő emelt a méltóságaikba; meghalt Konstantinápolyban 1746. julius 3-án. Ez az ember, a kit mint abessiniai rabszolgát 30 piaszterért vettek meg egykor, milliókat hagyott hátra, s ezenkívül vagy 800 órát és temérdek kincset. Konstantinápolyban moschét, egy szökőkutat, könyvtárt építtetett s a nagyvezéri palota közelében iskolát is alapított, a melybe el is temették. Ő volt az, a ki a mi feliratos márványtáblánkat készíttette, és pedig a Belgrádban ő általa 1741-ben emelt díszkút számára. A tábla körüskörül cirádákkal van ékesítve és tíz verssor van reá kivésve; a verssorok közűl öt jut a bal, őt a jobb oldalra és minden verssor külön táblaszerű keretbe van foglalva. A verssorok felett külön kis keretben az arab szöveg, melynek fordítása: „Ő (Allah) a kegyelemosztó.“ A verssorok alatt pedig az évszám 1154, mely a mi időszámításunk 1741. évének felel meg. A verssorok tartalma a következő: „A boldogság házának felügyelője, a kiben megbízik a padischah, hatalomra nézve egy Dsem, a ki mióta csak ragyog a becsület lépcsőjén, a kegyelem forrásának üdítő erejét hozta e világra. Ő hozta létre Belgrádban e szép kutat, mely áradoz vala, mint paradicsomban a tejfolyam. Valódi helyén jól áll e kegyes emlék. Isten kegyelme által éljen az ő alapítója. Az alapítás évét versben adja Nimeti (a felirat szerzője, ki az ozmán költői szokások szerint magát

a vers végén szintén megnevezni tartozik), Elhadzs Beschir drága, pompás kútja."[1])

Miként került e feliratos török emlék Temesvárra, azt csak sejthetjük; t. i. az 1789. évben az osztrák sereg elfoglalta Belgrádot, de az 1790-ben megkötött béke értelmében vissza kellett azt adni a török számára. A Belgrádból kivonuló osztrák katonaság hozhatta magával, a mely aztán Temesváron telepedett le.[2])

A kik a délmagyarországi muzeumban megfordulnak, azok gyönyörködve nézhetik e szép emlékkövet.

2. **A temesvári török fürdő márványtáblája a mai városházán.** Az előbbinél jóval kisebb, vöröses márványból faragott feliratos tábla van Temesvár szab. kir. város székházának a külső falán (Jenő hercegtér), a kapu alatt jobbra. E feliratos kő a mostani városháza helyén állott, egykori török fürdő felépítése alkalmával készült 1704-ben. A rajta levő török szöveg értelme a következő: „E fürdő felállításának éve a gyötrelem ideje, Ibrahim khán alatt. Hedsra 1053." A tábla hossza 0·50 m., szélessége 0·36 m.

3. **Szulejmánnak, a janicsárok agájának, sírkőtöredéke Temesváron.** Szulejmann, mint a temesvári török helyőrség janicsárjainak egyik agája, 1646-ban halt meg s Temesváron temették el. Sírkövének töredéke a temesvári tűzérszertárban (ú. n. Hunyady várkastély) volt. Ott látta azt Griselini, ki azt Ali temesvári pasa (1663) sírkövének állítja és azt mondja még róla, hogy az 1716. évi visszafoglalás alkalmával a romok alól került elő.[3]) A szakértő, Hammer Antal, ki az 1840-es években mint a keleti nyelvek cs. kir. tolmácsa volt alkalmazva Temesváron, kiigazítja Griselini állítását magából a sírkőtöredéken levő török felirat szövegéből, mely szerinte a következő: „A szegény Szulejmán, a janicsárok agája, a temesvári helyőrségben. Hedsra 1056." Ennek a számnak a mi időszámításunk szerint megfelel az 1646. év. E sírkőtöredékről mondja Hammer, hogy az a romba-

[1]) E verssor betűi az eredeti arab szöveg sajátságos számértékei szerint az 1154 összeget adják.

[2]) Temesvarer Wochenblatt, 1840. évf., aug. 29-iki számában Hammer Antal, csász. és kir. keleti tolmács, ismerteti e követ s egyúttal kívánatosnak tartja, hogy e kő ismét valami hozzá méltó helyre kerüljön. Erre e célra legjobbnak tartja a városházát, a melynek falán már úgyis van egy másik kis török tábla, a mely az egykori török fürdő helyét jelöli. Leírását és a felirat megfejtését adja Miletz János is, ki valószínűleg Temesváron megforduló törökökkel, vagy még inkább az akkor Temesváron még levő török konzullal fordíttatta le az arab szöveget. E két fordítás sokban különbözik. Sokkal hitelesebb a szakértő Hammer-é, melyet a Temesvarer Wochenblattban közölt, de a melyet Miletz nem ismert. (V. ö. A délmagy. muzeum régiségtárának beszerzési naplója, 262. sz.)

[3]) Geschichte des Temesvarer Banats. I. Theil 1778. 100. lap.

dólt török uralomnak egyetlen maradványa Temesváron.[1]) Mint látjuk, nem az az egyetlen emlék.[2])

4. **Tschorlity Ali pasa, török nagyvezér sírköve Soborsinban.** 1716. augusztus 13-án volt a császáriakra nézve annyira szerencsés kimenetelű pétervárad csata, a melyben Savoyai Jenő herceg annyira megverte a török sereget, hogy maga a fővezér is, homlokán golyótól találva, több ezer törökkel együtt elesett. A halálra sebesült nagyvezért emberei Karlovicra szállították, hol meghalt; a következő nap Belgrádba szállították tetemeit, hol mühürdárja (pecsétőrzője) Mustafa aga, temette el. Ő volt az, ki a nagyvezér tetemeit Szulejmán szultán moschéjának előudvarában földbe tétette; de 25 évvel később, a mikor Mustafa már mint defterdár jött vissza Belgrádba, egykori urának a sírja fölé kápolnát (Turbe) emeltetett. A sír föle emelt sírkőn négy párvers van, a melynek értelme a következő: „Allah adjon szerencsét Mustafának törekvésében; jámbor törekvéseiben segítse meg őt mindenkor. Mint mühürdárja a nagyvezérnek, eltemettette a martyrt[3]) itten, bizonyítva hűséges érzését. Midőn pedig mint defterdár jött vissza Belgrádba, hálásan kápolnát építtetett neki. Emin[4]) e versben adja az alapítás évét: „E kápolna emeltetett Musztafa Schemi törekvései folytán."[5])

Kérdés: hogyan került e sírkő Soborsinba, a Maros partjára? Valószínű, hogy épen úgy, mint az Elhadzs Beschir Aga belgrádi kútjának a felirata Temesvárra. Vagyis Belgrád elfoglalása után, 1789-ben, vagy 1790-ben, mielőtt a várat és várost a töröknek visszaadták volna, e szép sírkövet mint trophumot, az osztrák sereg valamelyik főtisztje, talán a soborsini Forray grófi család valamely tagja hozta el magával és a család birtokán helyezte el. E sírkő 1840-ben még megvolt a soborsini uradalmi könyvtár termében.[6])

5. **Egyéb török sírkövek.** Midőn a temesvári ú. n. Hunyady várkastély, mely jelenleg tűzérkaszárnyául szolgál, a mocsaras talaj miatt süllyedni kezdett, az épületet 1902-ben alapos tatarozás alá vették. Ehhezfűlött aláásták, hogy az alapfalakat megerősítsék. Ez alkalommal a többek között három darab török sírkőre is akadtak. Az egyik sírkő

[1]) Hammer: Geschichte der Pest im Temesvarer Banate. Temesvar, 1839. 106. l.

[2]) Sajnos, de ez a feliratos török sírkő-töredék jelenleg már nincs meg a tűzérszertárban.

[3]) Ali pasát azért nevezik martyrnak, mert minden igazhitű törököt, a ki a keresztények elleni harcban esik el, martyrnak tartják a törökök.

[4]) Emin volt a felirat szerzője.

[5]) E verssor betűi az eredeti szövegben adják az alapítás évét, mely a Hedsra szerint 1151. Ennek a mi időszámításunk szerint megfelel az 1741. év.

[6]) Temesvarer Wochenblatt, 1840. szept. 5-iki szám (110. lap).

felül turbános, a mi annyit jelent, hogy férfiúnak sírját jelölte. E sírkő hossza 120 cm., a turbán alatt egyenletes négy oldala van; egy-egy oldal 16 cm. széles. A másik két sírkő nem turbános, tehát női sírkövek, mindenik 8—8 oldalú, alúlról felfelé vastagodók, felül csúcsban végződnek. Mind a háromnak anyaga zöldesszínű homokkő; egyiknek a hossza 70, a másiké 58 cm., tehát töredékek; az alsó, vagyis a földbe ásott részök hiányzik. Lelethelyük a várkastély keleti oldala, hol vagy török temető volt, vagy a visszafoglalás alkalmával hányták oda. Felirat egyiken sincs. Mind a három a délmagyarországi muzeumba került.[1])

6. **Török feliratu kő Temesváron 1643—44-ből.** Midőn 1843-ban Temesváron a mai Jenő herceg-tér és az akkori Demeterffy-féle ház közötti kis utcát kövezték, a munkások a földben egy négyszögalakú, körülbelül két láb átmérőjű kődarabot találtak, a melyen török felírás volt. E felírás nehány betű kivételével teljesen épen maradt meg. A munkások már épen szét akarták törni a követ, mikor Kozulovics, az akkori helyettes városi kapitány, kinek épen kapóra jött a dolog, a követ e vandalismustól megmentette. A kő felirata arabs betűkkel a következő volt: „Tarihi Binay, der Zeman Sultan Ibrahim Chan, fi Senne Selaset, we hamsune, we elf.“, melynek értelme az akkor Temesváron lakó cs. kir. főhaditanácsi fogalmazó és keleti tolmács, báró Testa szerint a következő: Kelt a várnak kijavítása, Ibrahim Chan szultán kormánya idejében, a Hedsra 1053. évében (K. u. 1643—1644). Báró Testa szerint e török szó K a l e, várat, vagy erősséget jelent, de minthogy a kövön épen ez a szó jegyei voltak megsértve, azért lehet azt tartani K ü l e-nek is, s akkor aztán tornyot jelent. Hogy ez a kő eredetileg is Temesváron állott, vagy idehozatott, és milyen várat ért a felirat, az nem volt rajta kivehető.[2])

Ha Kozulovics városi kapitány megmentette e követ, kérdés, hogy hova lett az, mert jelenleg mit sem tudunk róla.

7. **Feliratos török sírkövek Lippáról.** Husz év előtt ajándékozott Ormós Zsigmond főispán a temesvári muzeumnak két, fehér márványból faragott, díszes, turbános sírkövet, a melyről csak annyit tudunk, hogy Lippán, az 1870-es években találták s hogy az egyik kő a tetem fejénél, a másik lábainál állott. Az egyiknek hossza 1·10 méter, ebből a turbánra esik 0·26 m., a turbánon alul, lefelé, a kerekre csiszolt sírkő folyvást keskenyedik; a hol legvastagabb, ott a kerülete 0·50 m. Előrészén négy verssor van, keretszerű foglalatban s ezen felül még a jelmondat. A másik sírkő nem egészen ép; az alja némileg csonka: annak hossza 0·96 méter, s ebből a turbánra esik 0·20 m., a sírkő

[1]) Régiségtári beszerzési napló 1826. sz.

[2]) Temesvarer Wochenblatt, 1843. évi 23. szám.

teste kerek, felülről lefelé keskenyedik. Előrészén 9 verssor van keretszerű foglalatban és ezen felül még a jelmondat. Sajnos, de jelenleg nincsen senki Temesváron, a ki e török feliratot megfejteni tudná, mint volt a XVIII. század harmincas és negyvenes éveiben, midőn a cs. kir. katonai parancsnokság mellett állandóan volt alkalmazva a keleti nyelvekre egy tolmács. Ilyen volt a tudós Hammer Antalon kívül a negyvenes években báró Testa. A nyolcvanas évek elején megszűnt a temesvári török konsulatus is.[1]) E sírkövek mindenesetre kiváló férfiú hamvai felett emelkedtek; talán valamelyik lippai pasa nyugvóhelyét jelölték.

Nem tartozik ugyan a török feliratos emlékek sorába, de minthogy az 1788—90. évi török háború kimenetelével szoros kapcsolatban áll, felvesszük e sorozatba a Belgrádból Temesvárra hozott keresztelőmedencét is.

8. **A temesvár-belvárosi r. kath. templom keresztelőmedenceje.** E márványból faragott keresztelőmedence egykor szintén Belgrád katholikus templomát ékesítette. Keletkezését, mint a rajta levő latin feliratok mutatják, 1790-ben részint gróf Soro, bánsági katonai főparancsnok nejének, részint Ziehrer, keleti tolmácsnak, köszöni. A medence felirata a következő: „Excelmi D. Com. de Soro Gen. Per Bann. Armor. Praefti. Amplisma Coni. nata de Hubner Belgrado allatam sanctiori usu sacravit MDCCXC.“ A talapzaton, melyen a medence nyugszik, ez a szöveg áll: „Nob. de Zihrer Reg. Oriental. Interpres fulero hoc eoque inde allato niti voluit MDCCXC.“[2]) E medencét is, a törökkel megkötött béke után, hozták át Belgrádból Temesvárra, hol Soro gróf már évek hosszú sora óta lakott igen előkelő katonai állásokban. 1790-től kezdve pedig 1805-ig a Bánság katonai kormányzója volt.

Ennyi mindössze, a mit a városunkban és vidéken levő, vagy egykor létezett török feliratos emlékekről és sírkövekről idáig tudunk. Valószínű, hogy ennél több is lesz, azért nagy örömmel veszem, ha ujabbakról kapnánk értesítést.

Temesvár, 1909. aug. 30.

Dr. Berkeszi István.

[1]) Történ. és Régész. Értesítő, 1889. évf., 40. lap és Régiségtári beszerzési napló, 738. sz.

[2]) Temesvarer Wochenblatt, 1841. évf., aug. 29. szám (100. lap).

TAET 1901

Temesvár legrégibb vendéglői.

A visszafoglalás után Temesváron letelepedett nagyszámú katonaság, polgári hivatalok és az idegenből idejött polgárság életviszonya hozta magával, hogy a vendéglői élet Temesváron nagyon hamar kifejlődött. Már 1720-ban találkozunk a Vörös ökör vendéglővel, mely a Belvárosban, a Lonovits-utcában mai napig is fennáll; 1721-ben már e vendéglő bérlője temesvári polgárjogot szerzett.[1]) 1742-ben Vidmesser nevű vendéglőse van, ki arra kéri a városi tanácsot, engedtessék meg neki, hogy a Vörös ökör kimérési joga és címe az ő házára átruházhattassék.[2]) A városi tanácsnak nem állott jogában erről végérvényesen határozni, hanem jóváhagyás végett pártolólag terjesztette fel a legfőbb hatósághoz, a bánsági kormányhoz. A bánsági adminisztráció egy hónap mulva felel. Jóváhagyja, hogy a Vörös ökör vendéglő címe Vidmesser, temesvári építész házára átruházhattassék, éppen úgy a Vademberhez címet adhatja Schweiger Antal is a maga vendéglőjének, de csak élethossziglani időre.[3])

Igen régi vendéglő az Arany csikó (Gold. Rössl), mely a Belvárosban még mai nap is virágzik. 1744-ben a városi tanács javasolja a tartományi kormánynak, engedtessék meg Supper György, városi tanácsosnak, hogy az Arany csikó címe és kimérési joga az ő újonnan épült házára átruházhattassék.[4]) Ha tehát 1744-ben e szálló és vendéglő más házba költözött, úgy jóval régibb lehet.

Legnevezetesebb vendéglő és szálló volt a XVIII. században a Trombitás, mely 1890 óta Hungária néven, és második emelettel megtoldva, folytatja régi pályáját (Belváros, Lonovits-utca). Hogy mikor keletkezett e szálló: nem maradtak reá elegendő adataink. De már 1752 előtt is azon a helyen állott, a hol most (t. i. a Hungária); 1752-ben a Trombitás című vendéglő („Eck- und Einkehr-Wirths-

[1]) Joseph Rietz aus Gratz, kath., 32 Jahre alt, „Wirth beim Rothen Ochsen" Polcar lett 1721 jun. 2. Városi levéltár, polgárok jegyzéke.
[2]) Baróti Adattár. II. 295.
[3]) U. o.
[4]) Adattár. II. 298.

haus zum Trompeter[5]) Seltmann Antal János, városi ügyész tulajdonát képezte; de a vendéglő nem mutatkozott elég tágasnak a megszálló vendégek számára, azért Seltmann azt kibővíteni akarta a vendéglő mellett levő házhellyel, mely Lechner János, szíjgyártóé volt. E végett tervet is készített és azt a bánsági adminisztrációhoz felterjesztette. Hogy az adminisztráció e tervet szívesen fogadta, kitűnik abból is, hogy Seltmannt 1752. junius 29-én felszólította, hogy elfogadott tervezetével julius 1-én jelenjék meg a bánsági adminisztráció hivatalos helyiségében.[1]) 1780 körül a Trombitás-szállóban egy szoba ára 15 kr. volt, télen kétszer annyi, a legdrágább társas-ebéd pedig 10 krajcárba került.[2]) Ebben a szállóban szálltak meg Temesvár legkiválóbb vendégei. Ferenc király is ott vett szállást 1807. május 12—14-én, midőn Temesváron időzött.[3])

Midőn e szállót 1890-ben egy emelettel magasabbra emelték, egyúttal nevét is megváltoztatták. A régi Trombitás-szállónak még a XVIII. századból fennmaradt, kovácsolt vasból, művésziesen készült címere a délmagyarországi tört. és régész. muzeumba került.

Volt egy Városi vendéglő is (Stadtwirthshaus), valószínűleg a városház helyiségében; midőn pedig 1796-ban a szerb magisztrátus házát — a mai reáliskola helyén — színházépületté változtatták át, ideköltözött a Városi vendéglő is. A Városi vendéglő bérlőjének baltartási joga is volt; 1753-ban Krauthaar Farkas bérelte a városi vendéglőt.[4]) Ez a vendéglő volt az őse a mai Rudolf trónörökös szállónak és vendéglőnek.

1728-ban a Katalin városrészben, a posztógyár közelében, is volt egy vendéglő, melyet a bánsági kormány egy évre Hoffmann Andrásnak adott bérbe évi 250 forintért.[5])

1742-ben egy Arany Angyal nevű vendéglőről, vagy talán inkább mondható, hogy korcsmáról tétetik említés, melynek bérlője akkor Rauch Eusebius volt.[6])

1748-ban a Fekete Sas vendéglőről vannak adataink.[7])

Temesvár város tanácsa a bánsági kormány jóváhagyása mellett már 1733-ban szabályrendeletet hozott, hogy a szállókba érkező vendégek mennyit tartoznak fizetni.[8])

[1]) Adattár. II. 306.
[2]) Johann Lehmann's Reise. Leipzig. 1785.
[3]) Temes vármegye jegyzőkönyve. 1807 : 391. sz. Megyei levéltár.
[4]) Adattár. II. 311.
[5]) U. o. II. 435., 587.
[6]) U. o. II. 294.
[7]) U. o. II. 304., 307.
[8]) U. o. II. 286.

Különben a kisebb fogadók, korcsmák száma lassanként annyira felszaporodott, hogy a bánsági kormány már 1743-ban indíttatva érezte magát egy bizottságot kiküldeni a korcsmák számának apasztása tárgyában.[1])

Hogy a korcsmárosok nem mindig kifogástalan ételekkel és italokkal szolgáltak a vendégeknek, kitűnik abból, hogy a bánsági kormány lelkére köti már 1726-ban a városi tanácsnak, hogy a borhamisítókra különösen vigyázzon.[2]) 1752-ben is meghagyja a városi tanácsnak, szigorúan rendelje el, hogy a temesvári vendéglősök csakis tiszta és jól kiforrott sört mérjenek.[3])

A vendéglőkben, korcsmákban általános volt a zene; a hatóság eleinte ez ellen nem emelt kifogást, sőt 1751-ben a bánsági kormány tudtára adta a temesvári szerb magisztrátusnak, hogy a jövőben a vendéglősöktől semmiféle zenedíjat ne szedjen.[4]) A szerb magisztrátus erre azzal a kérelemmel fordult a tartományi kormányhoz, hogy mikép viselkedjék Schwartzbach, térparancsnoksági őrnaggyal szemben, ki a gyárvárosi korcsmárosok mindenikétől két forint zenedíjat követel erőszakosan.[5]) A bánsági kormány erre akként intézkedett 1753. jul. 9-én a korcsmai zene ügyében, hogy valamennyi bel- és külvárosi vendéglőstől, a kinek vendéglőjében zene tartatik, havonként egy birodalmi tallért kell beszedni a szegényalap javára.[6])

Később, kivált mikor a város szab. királyi várossá lett, még erősebb intézkedéseket hoznak a zene, mulatozás, kártyázás és különféle kihágások korlátozása és meggátlása tárgyában.

[1]) Adattár, II. 296.
[2]) U. o., 282.
[3]) U. o., 306.
[4]) U. o., II. 378.
[5]) U. o., II. 318
[6]) U. o., I. 226.

Délmagyarországi plakettek, emlékérmek, kitüntető érmek.

I. A temesvári élelmezési, háztartási és konyhaművészeti kiállítás kitüntető érmei (1908).

Az 1908. év tavaszán rendezték e kiállítást Temesváron a Rudolf koronaherceg emeleti termeiben, melynek befejezése után a kiállítók között különböző fokozatú érdemérmeket osztottak szét. Legmagasabb fokú kitüntetés volt a „Grand Prix“. Ez egy fehérre zománcozott kereszt; sugarainak legnagyobb távolsága 45 és 40 mm. A kereszt sugarai alatt zöldre zománcozott babérkoszorú; felül a kereszt átmetszete fölött ovális alakú paizs (hosszmértéke 25 és 20 mm.). E paizs széle rózsapirosra, közepe fehérre zománcolt. A rózsaszínes színű szalagon aranyszínű zománccal e körirat: ÉLELMEZÉSI, HÁZTARTÁSI ÉS KONYHAMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS. A paizs belső, fehér zománcos mezőnyében két sorban: TEMESVÁR — 1908. A kereszt felső részéhez félkör alakú, külső részén hullámos szalag alkalmazkodik, mely szintén rózsapirosan van zománcozva s e szalagon arany zománccal e szöveg: GRAND PRIX. Ezen felül a felakasztásra szánt karika, amennyiben e kereszt sötét piros-zöld szalagon a mellen viselhető, az egész kitüntetési kereszt csupa aranyozott, zománcozott bronc. A kereszt hátulsó része sima, középső részén belevésve a kitüntetett neve és alatta TEMESVÁR. Ez érem készült Budapesten a Morzsányi József díszműkészítő intézetében, és dícséretére válik az e nemű magyar iparnak.

Ugyanez alkalomból még a következő érmeket osztották ki.

1. Arany érdem érem, (tulajdonképen aranyozott bronz), kerek alaku, 44 mm. átmérőjü érem. Előlapja: tűzhely mellett álló, balra néző szakácsnő, jobb kezében főzőkanál, balkezében tál; a szakácsnő előtt kis széken ül egy gyermek, ki ajkaihoz csészét emel; a nő lábai mellett ülő macska. Körirat: ÉLELMEZÉSI - HÁZTARTÁSI - ÉS - KONYHAMŰVÉSZETI - KIÁLLITÁS. A mezőnyben: TEMESVÁROTT | 1908. Alul a művész neve: Istók János. Hátsólap: Két fa, melyeknek ágai gyümölcsesel terhelve, lefelé hajlanak. Alul két sorban: ÉRDEM | JUTALMA.

2. Ezüst érdem érem (tulajdonképen ezüstös bronz). Nagyság, elő- és hátlap ugyanaz, mint az előbbinél.

3. Bronz érdem érem. Elő- és hátlap mint az előbbieknél.

Ugy a Grand Prix-et, mint aranyozott és ezüstözött érdemérmeket Hilt Lajos úr, a kiállítás igazgatója volt szíves muzeumunk számára megszerezni.

II. **Temesvári plakett.** Az 1909. tavaszán városunkban rendezett kirakat-versenyben a nyertesek akár ösztönzésül, akár érdem gyanánt, de igen szép jutalmat kaptak ama háromféle (arany, ezüst és bronc) plakettben, melyeket a bíráló bizottság ez alkalomból Budapesten készíttetett. A plakett hossza 68, szélessége 40, vastagsága 2 mm., sarkai tompítottak. Előlapján Mercurius balrahajló profil mellképe s előtte keretben e szám: | 1909. | A plakett felső balsarkában három sorban e szöveg: TEMESVÁRI | KIRAKAT- | VERSENY. A plakett túlsó lapja balrészében jobb felé hajló babérág s alatta két sorban e szöveg: AZ ÉRDEM | JUTALMÁUL. E plakett nagyon szépen sikerült munka és az első plakett, amely Temesvárra vonatkozik. Kivitele szép, ízléses és művészi; végre talán már elérkeztünk oda, hogy minden nevezetesebb eseményt vagy kiállítást érmekkel vagy plakettekkel fognak nálunk is megörökíteni. A kirakat-verseny alkalmából e plakettet háromféle változatban adták ki; mint arany-, ezüst- és broncpéldányokat, de azért az aranypéldány nem egyéb, mint aranyozott bronc. Kértük a temesvári kereskedelmi és iparkamarát, mint a ki e plaketteket megrendelte, hogy muzeumunk számára minden fajtából juttasson egy-egy példányt; ha máskép nem: úgy készek vagyunk azokat készpénzen is megvenni. A kereskedelmi kamara azonban abban a szent meggyőződésben van, hogy elég abból a muzeumnak egy példány is (pl. az ezüst példány), a másik kettő egészen felesleges. Most azután üthetjük bottal a nyomát a másik két példánynak, mert több példányt nem verettek belőle mint a mennyit kiosztottak. Mikor lesz már általánossá az a felfogás, hogy minden helybeli éremből első sorban a muzeumnak kell juttatni és pedig az éremnek mindenféle váriáns példányából, mert a jövőben, a ki az ilyenek iránt érdeklődni fog, már pedig az ilyenek száma évről-évre gyarapodik, mindazok a muzeumban fogják keresni a temesvári emlékérmeket és plaketteket. Ezeknek az összegyűjtése tehát egyaránt érdeke a városnak és a kereskedelmi és iparkamarának. A muzeumnak pedig ennek dacára is esetről-esetre kérni, sőt veszekednie kell, hogy kapjon legalább egy példányt.

E sorok írása közben kapjuk eme plakettek aranyozott példányát dr. Telbisz Károly udvari tanácsos és polgármester úrtól ajándékba, ki a saját példányát volt szíves a muzeumnak felajánlani, végre pedig a bronc példányt is megszereztük akként, hogy a kereskedelmi és iparkamara titkári hivatalából az egyetlen ottan levő példányt majdnem brachiummal vittük el. Megigérték, hogy ezentúl mindennemű váriánsból fog kapni a muzeum egy-egy példányt, úgy szintén a Magyar Nemzeti Muzeum éremtára is.

III. **A temesvári kereskedelmi és iparkamara érdemérmei.** A kamara az 1909. év folyamán elhatározta, hogy a kereskedelem és ipar terén kiváló kiállítókat a maga részéről állandó jellegű arany-, ezüst- és broncérmekkel fogja kitüntetni. E célból Budapesten mintáztatta és el is készíttette az érdemérmeket.

Az érem mind a három váriánsa egyenlő nagyságú; alakjuk kerek; átmérőjök 58 mm., vastagságuk 4 mm. Előlapja: hosszú padon pusztán inggel fedett, mezitlábos nő ül (valószínűleg az ipar és kereskedelem terén szegény Magyarországot ábrázolja), ki mindkét oldalán egy-egy apró gyermeket ölel magához; egyik a kereskedelmet, másik az ipart ábrázolja. Ez oldalon semmiféle körirat nincs, csak jelölve van a mintázó neve: Erbits Gy. 909. — Hátsó lapja: Felülről lefelé, egymással párhuzamosan haladó 2 babérfonat; ezek között felül gyárkémények tetői látszanak, alattuk öt sorban e szöveg: A TEMESVÁRI | KERESKEDELMI | ÉS IPARKAMA | RA — AZ ÉRDEM | ELISMERÉSEÜL. Ez oldalt mintázta Fekete O.

Készült Budapesten Scheidt G. A. arany- és ezüstötvényező intézetében. Minta és kivitel egyaránt elég tetszetős és becsületére válik e nemű iparunk fejlődésének.

Muzeumunk mind e három példányt a temesvári kereskedelmi és iparkamara ajándéka gyanánt bírja.

IV. **Bauer Ferenc fehértemplomi polgár 50-éves lövészjubileumi érme.** Bauer Ferenc tiszteletére a fehértemplomi lövészegylet aranyozott bronc emlékérmet készíttetett, melynek alakja kerek, átmérője 38 mm. Előlapján van Bauer Ferenc jobbra néző mellképe s ez a körirat: 50-JÄHRIGES SCHÜTZEN-JUBILEUM VON FRANC BAUER. Ennek alatta kisebb betükkel: UNG. WEISSKIRCHEN. Az érem legalsó részén a művész jegye: S. BACHRACH WIEN V. Az érem hátsó lapján legfelül: 1859—1909. Ennek alatta Fehértemplom és Ischl város címerei között a lövészjelvények (keresztbetett két fegyver s céltábla). Ezek alatt 3 sorban eme szöveg: „EHRENMITGLIED [illegible] UNG. WEISSKIRCHEN UND ISCHL". Az érem szélén ki betükkel: S. BACHRACH.

Az egészben csak az a feltünő, hogy egy magyar város polgára számára Bécsben készíttetnek emlékérmet német szöveggel.

Uj könyvek.

Délmagyarország történelmére vagy kulturájára vonatkozólag 1909. folyamán a következő önálló művek jelentek meg:

1. **Jelentés** nagyméltóságú Darányi Ignác, magy. kir. földmívelésügyi miniszter úrhoz, Magyarország selyemtenyésztésének és selyemfoni iparának állapotáról az 1908. évben. Tekintettel Temes vármegyére. Szekszárd, 1909. A Molnár-féle nyomdai műintézet részvénytársaság. Kiadja a m. kir. földmívelésügyi miniszterium országos selyemtenyésztési felügyelősége. 8-r. 1—204 és I—XXX a) lap.

E hasznos könyv útján a kormány felhívni kívánja minden érdeklődő, kivált a szegényebb néposztály figyelmét egy olyan keresetforrásra, a mely aggok és gyermekek előtt egyaránt nyitva áll; könnyű és mégis jelentékeny keresetforrás. Községenként mutatja ki a selyemtenyésztésre vonatkozó adatokat s végül összegezi. Az 1908. évben Temes vármegyében 217 községben tenyésztettek szederfát, összesen 79.954 darabot; egy tenyésztőre 6 darab szederfa esik. 12.629 család összesen 269.812 klgramm gubót termelt és ezért 436.577 koronát keresett; egy tenyésztő átlagos keresete 34 koronát tett ki; a legtöbbet keresőnek, egy bukoveci lakósnak, 198 kor. volt a keresete.

Ugyanilyen Jelentés jelent meg vidékünk többi vármegyéjéről is.

2. **Nagy-Zsám története** 1370—1909. Írta Milleker Bódog. A freudenthaliak Nagy-Zsámra való átköltözésének századik évfordulója alkalmából kiadja Nagy-Zsám községe. Temesvár, 1909. Csendes Jakab könyvnyomdája. Nagy 8-rét. 1—64 lap.

Ugyanez a munka különkiadásban megjelent német nyelven is.

3. **Geschichte der Gemeinde Nagy-Zsám** 1370—1909. etc. 1 69 lap.

Szerző e kis munkában meleg szeretettel foglalkozik e szépen fejlődő község történetével és mai helyzetével. Nemcsak azt gyűjté össze, a mi nyomtatott forrásokban, még pedig nagyon elszórtan található, hanem jelentékeny kutatást végzett a csanádegyházmegyei és több községi plebániahivatal levéltárában; felhasználta a kézrajzban

meglevő régi térképeket, Pesty Frigyesnek a M. N. Muzeumban levő helytörténeti adatait s így lehetőleg mindent összegyűjtött, a mi Nagy-Zsámra található és megtudható. Pontos, lelkiismeretes munka.

4. **Maderspach Károlyné tragédiája,** és adatok Ruszkabánya történetéhez. Írta Maderspach Livius, Zólyom. Nyomatott Nádosy Ferenc könyvnyomda-vállalatában. 1909. 8-rét. 1—55 lap. Ára 2 korona. A címlap előtt Maderspachné arcképe.

E kis könyv írója — Maderspach Livius — fia Maderspach Károlynénak, a tragédia hősnőjének; kilenc éves volt akkor, midőn e tragédia végbement s élénken emlékszik mindarra, a mi körötte történt, de a mit leír, azt nemcsak a saját tudásából, hanem édesanyjának hátrahagyott írásai nyomán, tehát a leghitelesebb források alapján, írja meg, hogy „e szomorú történet az egyedül helyes, valódi, igaz adatok szerint közöltessék.“ Köszönet Maderspach Liviusz úrnak, hogy e kis könyvet megírta; ezzel nemcsak martyr-édesanyjának emelt az irodalomban maradandó emléket, de sokban hozzájárul szabadságharcunk végső napjainak s az azt követő szomorú időknek a megvilágításához is. A munkát husz kép élénkíti, de ezek elég homályosak.

5. **Mercy Claudius Florimund kormányzata a Temesi Bánságban.** Újabb részletek Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. Írta Dr. Szentkláray Jenő. Budapest. Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia. Ára 4 kor. (Megjelent mint a történelmi értekezések XXII. kötetének 4. száma.) 8-rét. 1—188 lap.

Délmagyarország történetének eme fontos szakaszát Szentkláray Jenő ebben a legújabb művében két igen kiváló forrásmunka alapján világítja meg. Egyik forrás a Baróti Lajos által szerkesztett és társulatunk által kiadott Adattár Délmagyarország XVIII. századi történetéhez. Nem más ez, mint a bánsági adminisztráció levéltárának kivonata 1716-tól 1760-ig és aprólékosnak látszó, kaleidoszkopszerű temérdek adata valóságos kincsesbányája marad mindenkor Délmagyarország politikai, művelődési és helyrajzi történetének. Csak legyen, a ki hozzáértő szemmel tudja kiválogatni, rendbeszedni és életet adni a legtöbbnyire igen rövidre szabott hivatalos adattömegnek. A másik forrásmunka, a még mindig kéziratban levő, de már több történetíró által felhasznált, szintén egykorú forrás, a temesvári jezsuiták naplója, mely a csanádi püspökség levéltárában őriztetik s 1719-től 1753-ig terjed.

Szentkláray e legújabb munkájában úgy a Mercy gróf személyét, mint egész hivatalos működését, az eddigi felfogással szemben, kedvezően szinben tünteti fel. Úgyszólván mindenért a mi itt történt, Mercyt teszi felelőssé, holott — a mint ő is írja — úgy Mercy, mint egész kormánya a bécsi udvari kamara és főhaditanács expositúrája

volt. Szerző szerint a Mercy kormánya nemcsak a politikai téren akasztotta meg Délmagyarország népeinek szabad fejlődését, de a szellemi kultura terén és társadalmilag is félszázaddal vezette hátra a Temesi Bánságot a magyar vármegyék mögé. A magyar vármegyék műveltsége minden téren, még a közgazdaságin is túlhalatta azt az árnyékkulturát, a melyet Mercy a Temesi Bánságban teremtett. Szerzőnek a végső következtetése az, hogy emelkedés a magyar vármegyékben és nem a Temesi Bánságban történt.

6. **Brocky Károly festőművész élete és művei** 1807—1855. Írta Dr. Nyáry Sándor, műegyetemi nyilvános rendkivüli tanár, a Szépművészeti Muzeum őre. Budapest, a Pallas részvénytársaság nyomdája, 1910. A temesvári Arany János Társaság kiadása. VII. kötet. Ívrét nagyság, 1—156 lap, 64 képpel. Elől Brocky színnyomatú arcképével. Ára?

A temesvári születésű Brocky Károly festőművész életének és művészetének immár megvan a művészhez méltó ismertetése ebben a fényesen kiállított albumban, mely bármelyik nyugati nagy nemzet ilynemű kiadásaihoz méltán hozzámérhető. A dícséret és elimerés egyaránt megilleti úgy az Arany János Társaságot, mint az írót, kik e szép művet létrehozták s ezzel úgy Temesvárnak, mint a magyar műtörténetnek egyaránt nagy szolgálatot tettek. A sokáig elfeledett, hazájában és szülővárosában úgyszólván nem is ismert nagy művész végre — halála után több mint félszázad mulva — diadallal vonul be a legnagyobb művészek pantheonjába.

Brocky Károly művészete ismertetésével, műveinek felfedezésével eddig is Nyáry Sándor szerezte meg magának a legnagyobb érdemet s igy elsősorban ő volt hivatva e művet megirni. A mit e munka megírása előtt Brockyról tudtunk, azt Nyáry Sándor e munkájában mind felhasználta s a mi hibás adat volt, azt megjavitotta és sokban bővítette; de legnagyobb érdeme, hogy Brockynak igen sok művét, igen különböző, egymástól távollevő helyeken, a legtöbbet Angliában, felfedezte, megállapította, azokat műtörténeti szempontból ismerteti s végre Brocky helyét a művészet történetében kijelöli.

A munka külső kiállítása is becsületére válik sokszorosító iparunknak, a Pallas részvénytársaság nyomdájának; a Brocky-Album mindenképen arravaló, hogy elsősorban Délmagyarország és kivált Temesvár művelt polgárságának az asztalán otthonos legyen.

Vegyes.

Társulatunk halottai. Társulatunk rendes tagjai sorából az 1909. év folyamán a következők haltak el: 1909. január 22-én meghalt Ardeleán György ügyvéd, Temesvár sz. k. város nyugalm. alügyésze; Bergmann Ágost címz. középisk. igazgató, állami főreáliskolai rendes tanár, a Temesvár-Kerületi Tanári Kör s egyúttal a Temesvári Szabad Liceum volt elnöke, 65 éves korában 1909. febr. 3-án; Wéber Ágoston szakálházai római kath. plébános, néhai Miksa mexikói császár udvari papja, majd tábori lelkész, 76 éves korában 1909. febr. 4-én; Miku Emil görög keleti lelkész, 1909. november havában; dr. Breuer Ármin Temes vármegye tiszti főorvosa, társulatunknak több éven át választmányi tagja, 63 éves korában, november 28-án; Gózsy Mátyás címz. kanonok, t.-gyarmatai plébános, 71 éves korában, 1909. december 2-án.

Ez elhalt tagjaink között Miku Emil volt a legifjabb, ki alig negyvennégy éves korában halt el, mégis húsz éven át volt társulatunk tagja; a többiek még hosszabb időn át, majdnem keletkezése óta tagjai voltak egyesületünknek. Adjon az Ég nekik örök nyugalmat; sirhantjaik felett társulatunk geniusa is gyászol.

Pesty Frigyesné halála. Pesty Frigyes városunk szülötte, a délmagyarországi első magyar hírlap: az 1858-ban városunkban megjelent és négy évet élt „Delejtű" hetilap megalapítója, szerkesztője, az absolutismus idejében városunkban a magyarság összetartója és egy jobb kor előharcosa, Délmagyarország történetének legeredményesebb kutatója, társulatunknak is egykoron tagja és Értesítőnk munkatársa, már húsz év óta alussza örök álmát. Özvegye, szül. Fiala Irma, szintén Temesvár szülötte, kivel a nagyérdemű férfiu városunkban kötött frigyet, 1909. május 14-én Budapesten, életének 83-ik, özvegységének 20-ik évében szintén megtért az örökkévalóságba. Legyen áldott emlékezete.

Néhai **Patzner István,** társulatunknak 1888. junius 1-től 1901. marcius 31-ig főtitkára, majd temesvár-gyárvárosi róm. kath. esperes-plebanos, városi törvényhatósági bizottsági tag, 1907. október hó 18-án

halt el, távol működése színhelyéről, Budapesten; földi maradványait is a fővárosban temették el a farkasréti sírkertben. A megboldogult élete utolsó napjaiban gyakran kifejezte amaz óhaját, hogy ottan szeretné örök nyugalmát élvezni, ahol élt és működött. A megboldogult testvérei megfeleltek ennek a végső kívánságnak és két évvel ezelőtt elhalt fivérök tetemeit Temesvárra hozatták és 1909. okt. hó 28-án d. e. 10 órakor a Temesvár-gyárvárosi pályaudvaron történt beszentelés után, a gyárvárosi róm. kath. sírkertben helyezték örök nyugalomra; úgy e végleges temetésen, mint az azt megelőzött gyászistenitiszteleten társulatunk tagjai sorából is sokan vettek részt, hogy megadjuk az érdemes férfiu emlékének ez utolsó szolgálatot. Béke hamvaira.

Maderspach Károlyné emléke. Szabadságharcunk női vértanui között senki nincs rokonszenvesebb, tiszteletreméltóbb Maderspach Károlynénál. A Maderspach család a Délvidék egyik legelőkelőbb polgárcsaládja volt 1848-ban. A család feje: Maderspach Károly neves mérnök volt, a ruszkabányai vasipartelep létesítője. E telep létesítése és felvirágoztatása, úgyszintén a csernai és a temesi vasszerkezetű íves hidak tervezése országosan ismeretessé tették az ő nevét s megszerezte Kossuth Lajos és Széchenyi István nagyrabecsülését is. A hatvan év körül járó Maderspach Károly nem vett részt a szabadharcban, de másként szolgált a haza ügyét. Az ő felesége buzgólkodására alakult meg Ruszkabányán a nemzetőrség s a magyar sereg számára az ő gyárában öntötték az ágyut és golyót. Két fia: János és Viktor mindjárt a harc elején beállott honvédnek; Maderspach Károly fivére Ferenc pedig, mint „Fehértemplom hőse“ egyike volt a szabadságharc legvitézebb főtiszteinek, a kire még nagy szerep várt volna a további küzdelmekben, ha a téli táborozás emberfeletti fáradalmainak áldozatául nem esik.

Maderspach Károlynét, szül. Buchwald Franciskát, ellenei azzal vádolták, hogy 1849. junius havában, midőn a 24. honvédzászlóalj tisztjei Ruszkabányán a szabad ég alatt mulatságot rendeztek s ez alkalommal egy u. n. szabadságfát is ültettek, annak tövébe Maderspachné egy szalmabábot temetett volna el, mely állítólag a császárt ábrázolta. Hitvány ürügy volt ez! Maderspachnéban a megvesszőzéssel a magyar nőt akarták megalázni, pelengérre állítani és megszégyeníteni. De nem a büntetés módja az, amely megaláz, hanem maga a bűn. Maderspachnénak pedig más bűne nem volt, mint az, hogy szerette a hazát.

A Maderspach Károlyné mártírsága emlékére emelt emlékművet 1909. október 10-én leplezték le Ruszkabányán; az emlék azon a helyen áll, amelyen a mártírnő férje Maderspach Károly hírét hallva felesége meggyalázásának, mozsárágyuval oltotta ki életét. Ez

emlékmű leleplezése nagy ünnepélyesség között ment végbe. Ez alkalommal elszavalták Abrányi Emil szép ódáját „Maderspachné“-t, melynek végző strófáját ide is iktatjuk:

„Dicső nagyasszony! Mater gloriosa!
Megostoroztak mint a Messiást,
És feltámadtál mint ő! . . . . Ime, lásd:
A hálás nemzet könnyét ide hozza!
Bár egyszerűbb, szerényebb mint Arad:
Kálváriád örökké szent marad,
És emlékednek nem lesz soha vége
Hős vértanu! . . . Magyar nők büszkesége.“ —

A **Temesvári Szabad Lyceum** történelmi, művészeti és társadalomtudományi felolvasásai. A Temesvári Szabad Lyceum, az 1908. évi november 6-án megkezdett működésével, pályafutásának tizedik évfolyamát kezdette meg. Működéséről az országos jelentés is elismeri, hogy egyike hazánk legjobban szervezett Szabad Lyceumainak. Tizedik évfolyamának működését 1909. március 12-én fejezte be, s a novembertől—március 12-ig tartó hónapok alatt tartott 25 előadást a tudományok különféle köréből s azonkivül még két zenei előadást. A történelem, művészet és társadalomtudományok köréből a következő előadások voltak:

1908. nov. 6-án dr. Konkoly-Thege Miklóst-tól: A közlekedési eszközök hajdan és most. I. (Vetítéssel.)

November 7-én Konkoly-Thege Miklós-tól: A közlekedési eszközök hajdan és most. II. (Vetítéssel.)

1909. január 8. és 12-én Kácser Romulus-tól: Egy modern tűzelő eszköz.

Január 15-én Metzner Mór-tól: A sztrájk.

Január 22-én dr. Baltaváry Jenő-től: A társadalom nevelése napjainkban.

Január 29-én Járosy Dezső-től: Az esztetikai szép a zenemüvészetben. (Zeneszámokkal.)

Február 5-én Járosy Dezső-től: Az esztetikai gyönyör a zenemüvészetben. (Zeneszámokkal.)

Február 26-án Metzner Mór-tól: A pragmatica Sanctio.

Március 5-én Vértes Adolf-tól: Szent István törvényhozása.

A két zenei előadás közül az első (dec. 6.) Bethoven classicus szimfoniáinak volt szentelve, míg a második (febr. 14.) Magyar Zene-estély volt.

A közönség évről-évre fokozódó érdeklődéssel kíséri a Szabad Lyceum működését.

Uj muzeum a Délvidéken. Darányi Ignác földmivelésügyi miniszter elhatározta, hogy a tárcája ügyköréhez tartozó Herkulesfürdőn helyi muzeumot fog felállítani s e végett Téglás Gábor nyug. tank. főigazgatót és a Magy. Tud. Akadémia lev. tagját megbizta, hogy Herkulesfürdő régészeti monografiája érdekében Bécsbe és egyéb helyekre utazzék, hogy a különböző muzeumokban feltalálható és Herkulesfürdőre vonatkozó régiségekről másolatokat készíthessen.

Téglás Gábor úr már több izben fordult meg a fennebbi célból muzeumunkban, azt jól ismeri és ki is válogatta azt, a mi a fennebbi célból érdekli. A legbecsesebb ezek között a Herkulesfürdői muzeum szempontjából egy római oltárkő, mely Mehádia és Plugova között találtatott még 1839-ben. Sokáig volt a karánsebesi katonai intézetben befalazva, mig báró Scudier altábornagy, ki meleg érdeklődéssel viseltetett muzeumunk iránt, az 1870-es évek elején 15 más római feliratos kővel együtt muzeumunk számára azt megszerezte. Ez oltárkő Gallienus császár idejéből, a K. u. III. század közepéről való és elég jó állapotban van. Kiadatott a Corpus Ins. Latinarum III. kötetében. Ugyancsak van még muzeumunkban egy római császárkori Mithras-márványrelieftábla, melyet 1854-ben Orsován leltek. — Végtelenül többet fog találni Téglás úr a bécsi műgyűjteményekben, a hova már röviddel a visszafoglalás után, de még 1779. előtt rakásszámra szállitottak kivált Hamilton és Engelshofen bánsági kormányzók idejében. Vannak ezek között teljes életnagyságu szobrok, pl. a Hercules-szobor, s egyéb kisebb-nagyobb szobrok, sarcofagok, stb. . . .

Mindezekről, a Herkulesfürdőn és Orsován talált római leletekről a miniszter gipsz-másolatokat kíván vétetni s ezekből akarja a Herkulesfürdői muzeumot megtölteni. Természetesen ezekhez járulnának a kisebbfajta eredeti darabok, a minők Herkulesfürdőn és környékén igen gyakran találtatnak.

A Herkulesfürdői muzeum létesitéséhez nekünk is erős érdekünk fűződik. Tudvalevő, hogy a római-dák háborúk, szóval a római uralom emlékének összegyűjtésére muzeumunk is igen nagy gondot fordit. Annak idején, reméljük, hogy egy pár év alatt, ha az új muzeumi palota felépül és abban elegendő terünk lesz, bemutatni kívánjuk ugy a római, mint a dák fegyvereket, a Dácia elfoglalására vert különféle római érmek lehetőleg teljes sorozatát, a dákok érmeit, ékszereit, továbbá mindennemü római lelettárgyat, és pedig amennyire csak lehetséges: eredetiben. Sok tárgy van azonban más muzeumokban, különösen Bécsben, a melyeknek kiállítása rendkívül kívánatos volna, habár gipsz-másolatokban is. A Herkulesfürdőből és Orsováról annak idején Becsbe szállitott római régiségek a temesvári muzeumot is csak úgy érdeklik, mint a herkulesfürdőit, mert hisz a temesvári muzeum

Délmagyarország három nagy vármegyéjére terjeszti ki működési körét; közötte Krassó-Szörényre is. Ha tehát Téglás Gábor úr a bécsi és egyéb muzeumokban gipsz-másolatot fog vétetni egyes római feliratokról és régiségekről, úgy nekünk arra kell törekednünk, hogy e gipsz-másolatok mindenikéből a temesvári muzeum is kapjon egy-egy példányt. Erre nézve meg is tettük a kellő lépéseket.

Muzeumunk újabb, nagymérvű gyarapodása. Az 1909. év nyarán muzeumunk rendkívül becses adományok, illetőleg letétek birtokába jutott. Egyrészt az Országos Iparművészeti Muzeum igazgatósága juttatott muzeumunk számára 207 darab régibb és újabb, hazai és külföldi iparművészeti tárgyat, mintegy 5000 kor. értékben, részint Temesvár sz. kir. város tanácsa gazdagitotta gyűjteményünket ama becses, temesvári vonatkozású muzeális darabokkal, a melyeket idáig a város levéltárában egy nagy vasszekrényben őriztek.

Az Országos Iparművészeti Muzeum által küldött tárgyak között vannak őskori, cyprusi ó-görög és római tárgyak; XVII—XIX. századbeli magyar, erdélyi, német majolikák, kő- és cserépedények, porcellánok; osztrák, német, francia, angol porcellántárgyak; chinai, japán, indiai és perzsa iparművészeti darabok.

Az őskort egy mészbetétes kis csésze képviseli; a cyprusi ó-görög tárgyak száma 12; többnyire színes kis agyagkorsók, kancsók, palackok és egy kis mécses; van két darab római, u. n. arezzói vörös agyagedény és egy barnaszínű fazék s egy bronzból készült római katonai jelvény. Igen szép az erdélyi és magyarországi majolikák, kő- és cserépedények gyűjteménye; kaptunk holicsi szép tálakat, tányérokat, kancsókat, füstölőt, budai, tatai, muránvi régi cserépedényeket, herendi porcellán-tálakat, Zsolnay-féle pécsi majolikadarabokat, ó-bécsi porcellánokat, metlachi, sévresi, limogesi, angol (Wedgewoot) tányérokat, kancsókat, díszedényeket. Mintegy negyven darabra megy a kancsók és korsók száma; vannak közöttük erdélyi XVIII. századbeliek és felsőmagyarországiak, a fedeles kupák és kancsók legtöbbnyire németek. Igen szépek a japáni és chinai iparművészeti tárgyak: csontból faragott ládikák, szekrény, szobrok, ládikák stb. . . . Mindezek együttvéve arra szolgálnak, hogy ízlésünket nemesbítsék, formaérzésünket neveljék s műiparosainknak állandó mintaképekül szolgáljanak.

Sokkal közvetlenebbül érint bennünket Temesvár város letétje. Ezek között van ama két darab ezüstrojtos, kék selyem zászlószalag, melyeket Karolina Auguszta királyné, Ferenc király özvegye, 1813- és 1814-ben mint zászlóanya küldött a temesvári lovas- és gyalogsereg számára, zászlótól felszentelése alkalmából. Szintén a város részéről került muzeumunkba 23 darab legnagyobbrészt temes-

vári vonatkozású emlékérem és 231 darab, 1849. évi temesvári 5 és 10 forintos papirpénzjegy és a Temesvár 1782-ben készült zászlójának aranyozott lándzsacsúcsa.

Ajándék útján került a muzeumba: egy római őrlőkő és egy újabbkori sóőrlő, Körmendy József úrtól; két darab rómaikori agyageděny, Knopf Jakab úrtól; XVIII. század végéről származó agyagedények, 6 darab, Kundrát J., temesvármegyei várnagytól; egy régi látcső és kés, Stippel Fábián úrtól; egy régi vas-sarkantyú, Glasz P., tanító úrtól; két darab 1848-as honvéd kard, Fischer Adolftól; egiptomi mumia lábfeje és pompeji kisebb régiségek, Láng Lehel úrtól; Schmidt Antal, egykori temesvári műépítész (1815—1863), felszabaduló-, elbocsájtó-, mester- és polgárságáról szóló okleveleit muzeumunkban letétbe helyezte a Schmidt család; két darab céhlevelet ajándékozott Likarecz György, fehértemplomi tanító úr. Érmeket ajándékoztak: Glasz Péter (4 drb.), Szentimrey Károly (26 drb.), Vaszló Lajos (2 drb.), Kovács Imre (1 drb.); ötvenéves lövészi jubileumára vert bronz emlékérmet ajándékozta Bauer Ferenc, fehértemplomi polgár; 13 drb. különféle újkori érmet Lovas Imre tanár s a temesvári kirakatverseny ezüst plakettjét a temesvári keresk. és iparkamara.

Sajátunkból, vétel útján szereztünk egy darab porcellán tintatartót 1844-ből, mely buziási fürdőemlékül szolgált; két darab lugosi készítésű majolika virágtartót; egy ugyancsak „Lugos, 1810“ vésésű filigrán ezüst szálakból készült ezüst tálacskát; egy darab Herz Jesu Weisskirchen, 1805. bevéséssel ellátott nagy ónkancsót; egy temesvári eredetű régi szekrényórát (Thom. Handler in Temesvar bevéséssel); egy temesvári céhkupát ónból; egy temesvári leletű török cserépkorsót; egy temesvári lövészegyleti ónkupát; több darab régi cseréppipát, melyeket a Temesvár-Gyárvárosban folyó Bega szabályozási munkálatok alkalmával ástak ki a munkások; egy ónfedelű üvegkorsót; egy festett régi legyezőt; egy olajfestésű arcképet, melyet Wälder János, temesvári festőművész, 1884-ben festett; egy 34 darabból álló római éremleletet; Lippa 1552. évben Castaldó által történt elfoglalására vonatkozó bronz emlékérmet és egy orsovai emlékérmet.

Szakkönyvtárunk is 1909. január 1-je óta aug. végéig részint adomány, részint vétel és csere útján 125 darabbal, a néprajzi osztály pedig 60 darabbal gyarapodott. Muzeumunk összes gyarapodása 1909. január 1-től augusztus hó végéig e szerint 1154 darab, pedig ebbe nincs beszámítva a perjámosi régészeti ásatás eredménye, melyről annak vezetője, dr. Rotka Márton úr, Értesítőnk legközelebbi füzetében fog jelentést tenni.

Délmagyarországon lelt régi érmek. Muzeumunkba az 1909. év folyamán a következő, Délmagyarország területén lelt, régi érmek jutottak:

1. **Károlyfalva.** M. Aurelius Antonius egy ezüst dénárja és egy Constantinus-féle kis réz érem.

2. **Knéz** (Temes várm.). Vespasianus császár egy darab ezüst denáriusa és II. Ulászló magyar király ezüst denárja 1508-ból.

3. **Nagyfalu** (Temes várm.). Egy darab IV. István-féle rézpénz.

4. **Temes-Kubin.** Egy darab Antoninus Pius-féle római császári ezüst dénár; egy elmosódott, római császári ezüst dénár és két darab Constantinus-féle kis bronz érem.

5. **Temes-Remete.** Egy darab kis barbár obulus; bronz, egyik oldalán lófej, másikon emberfő.

6. **Temesvár.** Commodus császár egy darab ezüst dénárja, egy darab „VICAVG.“ feliratú, közép bronz érem; Nagy Constantinus és fia Constantinus egy-egy kis bronz érme; 10 darab elmosódott ezüst magyar dénár a XV—XVI. századból.

7. **Zalánkemén** (Szerém várm., Horvát-Szlavonország). Egy darab Diva Faustina feliratú, nagy római bronz érem; Viminaciumi nagy bronz érmek; Annus VIII., VIIII. és XI. veretűek; Constantinus-féle kis bronzérem, 10 darab; középkori magyar ezüst dénár a XIV—XV. századból, 3 darab. Mindezeket szórványosan a Duna-parton találták 1909. tavaszán.

Muzeumunk látogatottsága évről-évre fokozatosan emelkedik, még pedig igen szép arányban. 1906. évben a látogatók száma még csak 1950 volt; 1907-ben már felemelkedett e szám 4459-re; 1908-ban 6067-re; míg 1909-ben már 8097 látogató nézte meg a muzeum tárlatait; e folytonos emelkedés a legbiztosabb jele a közönség érdeklődésének. A látogatók között legnagyobb számmal jelentkezett mindig az ifjúság; gyakran osztályonként, tanáraik vezetése alatt, nemcsak a helybeli, de a közeli, sőt távolabbi vidékekről is. A látogatók számának e folytonos gyarapodása nemcsak abban találja okát, hogy vasár- és ünnepnapokon a belépés ingyenes (eddig is az volt), hanem abban is, hogy mindig több és több, rendszeresen kiállított tárgyakat találnak, melyek a figyelmet lekötik. Sajnos, a terjeszkedés, a kibővítés a mai épületben már lehetetlen; most már csak a kapu aljában lehet újabb szekrényeket, s azokban újabb gyűjteményeinket elhelyezni. Reméljük, ez az állapot már nem tart sokáig; az új muzeumi és könyvtár-palota minél előbbi felépítése mindnyájunknak érdeke.

II. Rákóczi Ferenc-féle zászló Temesvárott. Temes vármegye birtokában volt 1848-ban egy régi zászló, mely II. Rákóczi Ferenc szabadságharcából maradt fenn. Az 1848. évi márciusi mozgalmak

hatása alatt a Temesvarer Wochenblatt hazafias szerkesztője — Stockinger Mór — azt az ajánlatot tette a vármegye alispánjának, Vukovics Sebőnek, hogy legjobb helye volna e dicső ereklyének a Nemzeti Muzeum s a szerkesztő az alispán hazafiságától el is várja, hogy azt oda fogja juttatni. (Temesvarer Wochenblatt, 1848. évi 20. szám, 160. lap.) Hogy eme zászló hogyan került Temesvárra, azt nem tudjuk, de valószínű, hogy azok a kurucok hozták magukkal, a kik a szathmári békét elfogadni nem akarták s inkább a török védelme alá futottak a temesvári pasához. Köztudomású, hogy több ilyen egykorú kuruc lakott Temesvárott még 1716-ban is, mikor a várat a török feladta Savoyai Jenő hercegnek. Ekkor maradhatott vissza ez a Rákóczi-féle zászló. Hogy a Nemzeti Muzeumba jutott-e valóban, azt sem tudjuk, de Temes vármegye székházában jelenleg már nincs s így valószínű, hogy Vukovics alispán megfogadta Stockinger Mór tanácsát.

Török rézedények. Az 1891. évi temesvári ipari és mezőgazdasági kiállítás előmunkálatai alkalmával a munkások a földet némely helyen mélyebbre ásván, egy helyen több darabból álló törökkori rézedényleletre akadtak. E lelet 12 darabból áll. Van közöttük egy nagy üst, két hatalmas karikafüllel. Az üst alúl szélesebb, felfelé keskenyedik, kerek, átmérője alúl 0·58 m., felül 0·45 m., magassága 0·38 m. Valószínűleg tábori üst volt, melyben vagy száz ember számára főzhettek; van továbbá az előbbihez hasonló alakú, de jóval kisebb két üst, két darab nagy tál, öt tányér és két csésze. Minthogy a lelet helye akkor a katonai kincstár tulajdona volt, e lelet is a katonai kincstáré volt. Báró Waldstätten György, hadtestparancsnok, azonban a leletet a délmagyarországi muzeumnak engedte át s azóta ottan őrzik.[1])

A Belvárosban a Wlahovits-féle ház újjáépítése alkalmával 1890-ben egy 0·40 m. magas, födeles, lent széles, felfelé keskenyedő, vörösrézből készült törökkori kupát találtak, mely Kerschek Gyula adományából szintén a Délmagyarországi muzeumba került.[2])

A Hunyady-várkastély 1902. évi tatarozása alkalmával szintén találtak egy törökkori rézfazekat; magassága 0·14 m. Panek Ferdinánd hadnagy adományaként ez is a temesvári muzeumba jutott.[3])

Török cserépedények. 1871-ben az irgalmasrendi barátok belvárosi temploma közelében, midőn új házat építettek, ennek alapozási munkálatai alkalmával, sok emberi csont mellett találtak egy török cserépkorsót. Színe majdnem fekete, alúl széles, felfelé keskenyedik, nagy füle teljesen, csak az edény szája csorbult. E korsó Ormós Zs. adományából került a temesvári muzeumba.[4]) 1909. nyarán, midőn a Gyárvárosban a Bega új medrét ásták, a munkások ismét találtak az előbbihez teljesen hasonló, ugyanolyan színű korsót, mely vétel útján szintén a muzeum tulajdonába jutott.[5])

[1]) Történ. és Régész. Értesítő, 1891. évf. Emlékkönyv, 77. lap.
[2]) Régiségtári beszerzési napló, 962. szám.
[3]) U. o., 1851. szám.

A hód (Castor fiber) Délmagyarországon. A már kiveszett ősállatok csontjaival vidékünkön is gyakran találkozunk, így a mammuth, mastodon, barlangi medve csontjaival. A kőkori ős-telepek konyhahulladékai között gyakran előkerül az őstulok, őszarvas, a bölény és a hód is. Bölényszarvakat és a hód álkapcáit találtunk például a borjasi és a csókai kőkori telepek hulladékai között, bár nem nagy mennyiségben; a manapság nyugati Európában élő mufflon juhfajnak szarvait pedig szintén a csókai telepen. A mufflon már régóta kiveszett hazánkból s a hol van, az csak újabb betelepítés lehet; a bölény mintegy száz év előtt pusztult ki hazánk északi vidékeiről, de már jóval előbb pusztult ki Délmagyarországból, míg a hód még a XIX. század negyvenes évei elejéig tarthatta fenn magát.

A hódnak Délmagyarországon való kipusztulására nézve érdekes adatokat találunk egy egykorú temesvári hírlapban 1843-ban, Schmitz Nep. János, fehértemplomi gyógyszerésztől.[3]) A már akkor öreg gyógyszerész azt írja, hogy a hód az illir-bánsági határőrezred kerületéhez fekvő, manapság Temes vármegyéhez tartozó Dubovác községtől kezdve Ó-Moldováig terjedő, mintegy nyolc mértföldnyi vonalon lakott a dunai szigeteken, közel a partokhoz, földalatti üregekben. Lakásának két kijárata van, egyik a mezőre, másik a víz alá vezet. Lakásuk igen tágas; 1823-ban hat hódat, és pedig három öreget és három fiatalt találtak együtt egy ilyen tanyán. A mi hódjaink színe többnyire világos barna, háta merev szőrszálakkal borítva, a szőrszálak között kékes-szürke finom gyapjú van. Bőre, kivált a hátán, igen vastag, úgy, hogy azt prémnek nem lehet használni, csakis a hasa alatti bőrét lehet ilyenre fordítani. A kifejlett hód mintegy 30—40 font (15—20 kiló) nehéz s a csipegő rigóéhoz hasonló — pi-pi — hangot ad. A hód mindig kövér, szalonnája, eltekintve szagától, a disznóéhoz hasonló, húsa barnás és elkészítve a marhahúshoz hasonlít, de semmiesetre sem számítható az inyencételek közé, mert igen nyúlós és nem valami jóízű.

Schmitz gyógyszerész 1824-ben hét darab hódbőrt küldött Pestre kitömés végett; darabjáért nem kívánt többet, mint a mennyibe neki

[4]) U. o., 5576. szám.
[5]) U. o., 3935. szám.
[3]) Temesvarer Wochenblatt, 1843. évf. 10. szám.

magának került, három conventiós forintot. Hasenstab nevű tömő, a kinek felküldte, csak két darabot tudott eladni, a többi tönkrement.

Körülbelül hét év óta — írja Schmitz 1843-ban — már semmiféle hódat nem láttam, vagy tudatlan egyének kezébe kerültek, vagy talán végkép elhúzódtak innen.

Főtitkári jelentés

a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum-Társulat 1909. évi működéséről és a társulat gyűjteményeinek gyarapodásáról.

(Felolvastatott a társulat 1909. évi május hó 2-án tartott évi rendes közgyűlésén.)

Méltóságos Elnök Úr!

Mélyen tisztelt társulati tagok és vendégek!

Társulatunk immár betöltötte működésének 36. évét, újjáalakulása óta pedig jelenleg 24. közgyűlését tartjuk meg.

Midőn az igazgatóválasztmány nevében és megbízásából társulatunk mult évi munkálkodásáról és az elért eredményekről beszámolok, most is nyugodt lélekkel tehetem azt, mert folytonos haladásról, gyűjteményeinknek gazdag gyarapodásáról, irodalmi kiadványainknak valóban hézagpótló, becses voltáról, úgyszintén eredményes régészeti ásatásról és a rendezésben véghezvitt alapos munkásságról tehetek jelentést.

Társulatunk és muzeumunk mint a hazai közművelődés egyik számottevő tényezője, az 1908. év alatt is híven teljesítette kötelességét. Bizonyítja ezt ama körülmény, hogy mig egyrészt minden tőlünk függő eszközt felhasználtunk gyűjteményeink gyarapítására s gyűjteményeinknek a közönséggel szemben való ismertetésére, addig mésrészt még jobban bizonyítja ezt a társadalom fokozatos érdeklődése, mely kisebb-nagyobb muzeális tárgyak adományozásában, a látogatók számának nagymérvű gyarapodásában, valamint a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségének muzeumunkkal szemben napról-napra emelkedő bizalmában, nagyértékü kivételes adományaiban és társulatunk működését elismerő nyilatkozataiban nyilvánul meg.

Gyűjteményeinket a mult évben is legszámosabban a tanuló ifjúság kereste fel; nemcsak a helybeli iskolák növendékei, hanem a vidékről, sőt távolabb fekvő városokból is, tanáraik vezetése alatt. Megfordultak intézetünkben a helybeli iskolák növendékein kivül a Vadászerdő község felnőtt ifjúsága 80-an április 12-én, az aradi főgimnázium 40 tanulója és 4 tanára április 14-én, a kolozsvári állami tanitóképző intézet 28 növendéke és 3 tanára április 22-én; az aradi görög-keleti román tanitóképző és papnevelő intézet 54 növendéke és

két tanára május 5-én, a szarvasi áll. polgári iskola 64 tanulója és két tanára május 31-én, a szakálházai állami népiskola V—VI. osztályu 47 tanulója s egy tanító junius 20-án, a gyulai gimnázium néhány tanulója egy tanárral junius 27-én, a móricföldi Ifjúsági Egyesület 41 tagja az igazgatóval október 22-én.

Ily csoportos látogatások alkalmával a társulati főtitkár szokott volt a tanulóknak hosszabb-rövidebb ideig tartó előadást rendezni a régészet köréből.

A muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelősége részéről Posta Béla egyetemi tanár, országos felügyelő látogatta meg intézetünket, elismerését fejezve ki a tapasztalt rend felett.

A látogatók összes száma a lefolyt évben 6067 volt és így 1608 látogatóval több, mint az előző évben. Volt pedig fizetéses látogató 677, ingyenes 5390 egyén. A látogatási díjakból befolyt 172 K 20 f.

Társulatunknak az 1908. év folytán kifejtett munkálkodásáról a következőkben számolok be:

Tartottunk egy rendes évi közgyülést, (május 3-án), az igazgatóválasztmány pedig négy gyülést, melyeken első sorban mindig a folyó ügyeket intézte el a választmány, de mindezeken kívül egy-egy tudományos felolvasás is volt és pedig a következő tárgyakról:

1. Február 12-én Milleker Bódogtól: A nagyszentgyörgyi uradalom a középkori Krassómegyében.

2. Március 28-án Dr. Berkeszi Istvántól: Temesvár szükségpénzjegyei 1849-ben.

3. Május 3-án Dr. Kováts Sándortól: Két középkori graduale töredék a délmagyarországi muzeumban.

4. Junius 24-én Dr. Berkeszi Istvántól: Muzeumi tanulmányutam 1907-ben.

5. Október 31-én Dr. Berkeszi Istvántól: Muzeumi tanulmányutam 1908-ban.

Irodalmi kiadványainkat a mult évben is folytattuk; mint ilyen jelent meg a társulati Értesítő I. és II. füzete, együttesen 12 ivnyi terjedelemben. Az Értesítő III. és IV. füzete helyett pedig megjelent Milleker Bódog Délmagyarország Régiségleletei a honfoglalás előtti időkből című munkájának egy újabb füzete. (III. Rész 2. fele.)

A mi a gyüjtemények gyarapodását illeti, muzeummunknak az 1908. év folyamán úgy darabszámra, mint becsértékre nézve, gazdag aratása volt. Számszerint a gyarapodás 2719 darab volt és e szám az egyes osztályok között a következőleg oszlott meg:

I. A könyvtár gyarapodott 311 darabbal. Ezek között volt könyv 220, hírlapkötet 4, egyes régibb hírlapszám 8, aprónyomtatvány 28, térkép 17, oklevél 5 darab.

II. A régiségtár és éremtár gyarapodott 2237 darabbal. Ezek között volt őskori réges 1726, római 10, közép- és újabbkori 296, modern kegyeleti tárgy 4, érem- és pénzjegyek 201 darab.

III. A képzőművészeti gyüjtemény gyarapodott 63 darabbal, ezek között volt: szobormű 1, festmény 11, kézrajzok, metszetek 51 darab.

IV. A néprajzi osztály összesen 108 darabbal gyarapodott.

A beszerzés módja.

I. Magánegyének adományaként jutott birtokunkba összesen 770 darab; és pedig 179 könyv, 4 hírlapkötet, 8 egyes hírlapszám, 13 apró nyomtatvány, 16 térkép, 5 oklevél, 5 egyéb könyvtári anyag; 42 őskori, 7 római, 266 közép- és újkori régiség, 2 modern kegyeleti tárgy, 146 érem, 51 kézrajz vagy metszet, és 26 néprajzi tárgy.

II. Állami segélyből szereztetett 1127 darab, és pedig: 6 könyv, 1 térkép, 1038 darab régiség és 82 darab néprajzi tárgy.

III. Állami letétként jutott gyüjteményünkbe 698 darab. Ezek között van 7 könyv, 691 régészeti tárgy.

IV. Egyéb letétként került hozzánk 12 darab; és pedig: 1 könyv, 1 szobormű, 10 festmény.

V. Sajátunkból vétel vagy csere útján szereztünk: 112 darabot, és pedig 66 könyvet, 45 régiséget, 1 festményt.

Muzeumunk állománya az 1908. évi december 31-én volt 48.791 darab. E szám az egyes osztályok között a következőleg oszlik meg:

I. A könyvtár állományába tartozik 8678 darab. Ezek között van: 1. Könyv 1576, 2. hírlapok és hírlapszámok 467, 3. apró nyomtatvány 3414, 4. térkép 122, 5. kézirat 14 kötet, 6. oklevelek és egyéb iratok 2896, 7. egyéb könyvtári anyag (rajzok, tényképek stb.) 189 darab.

II. A régiségtár és iparművészeti osztály állománya 37.951 darab. Ezek között van: 1. Őskori, római, közép- és újabbkori régiség 12.285. 2. Érem és pénzjegy 24.799.

III. A képzőművészeti osztály áll 2673 darabból. Ezek között van: 1. Szobormű 17, 2. festmény 366, 3. kézrajzok, metszetek 2106, 4. modern iparművészeti tárgy 184 darab.

IV. A néprajzi gyüjtemény állománya volt 356 darab.

A) Adományoztak a következők:

I. A könyvtár és oklevéltár számára.

1. M. kir. földművelési miniszter 1, Csanádegyházmegye apostoli helynöke 1, M. Tud. Akadémia 1, Központi Statisztikai Hivatal 1, Országos Iparművészeti Muzeum 1, Temesvár város tanácsa 4, Temesvár városi könyvtár 68. A muzeumok és könyvtárak országos tanácsa 1, Váci muzeum-egyesület 1, Temesvári iskolák igazgatóságai 3, Herz Miksa bey 3, Lendvai Sándor 1, Lendvai Miklós 11, Lendvai Jenő 1, Tóth Béla 1, Milleker B. 1, Kartjé Mihály 1, Berkeszi István 69 darab könyvet.

A m. kir. térképtár 15 darab régi térképet, Temesvár sz. k. város tanácsa 6 darab apró nyomtatványt, Sulyok Mórné egy darab régi katonai térképet, Berkeszi István 10 darab apró nyomtatványt, a póttartalékosokat 1906-ban segélyző Temes vármegyei bizottság 5 darab kéziratot, tanulók pedig különféle képes-leveleződlapokat.

II. A régiségtár számára adományoztak:

Méltóságos Dr. Csernoch János, csanádi püspök úr, egy darab ó-bécsi porcellánt és 87 darab újabbkori magyarországi agyagedényt. Özv. Sulyok Mórné 71 darabot és pedig 62 darab a XIX. század elejéről néhai Schmidt Antal, temesvári építőmestertől eredő építési tervet, egy puskát, egy szélpuskát, egy bormérőt, egy aranymérőt, egy gabonamérőt, egy régi pecsenyesütőt, egy vasmacskát és egy mustmérőt, Szalay István egy régi tajtékpipát, az osztrák-magyar államvasuttársaság bányáinak és hutáinak igazgatósága egy 1848-as honvédágyút, Dobroszláv József egy régi mécsest, Themák Ede tanár egy őskori agyagedényfedőt és egy rómaikori agyaglapot, Kerschek testvérek egy őskori bronz buzogányt, Kutterer Artur az 1845-iki temesvári zászlószentelésre szóló meghívó-lapot és egy ugyanakkori táncrendet, Kosztka Lajos egy régi ágyúgolyót, Stéger Gusztáv egy régi kováspisztolyt, Pogány Mihály egy régi faragott botot, Abonyi József 18, Küttel N., jegyző, 7 darab őskori régiséget, Endresz Ferenc egy kardot, Győrössy Endre 16 darab közép- vagy újabbkori vasfegyvert és egy őskori bronztőrt, Becker Mihály, főmérnök, egy darab vaskardot, Herz Miksa bey 7 darab egiptomi kisebb régiséget, Ozanich Ferenc egy darab a Vaskapú csatorna megnyitására vonatkozó emléket, Török Sándor egy régi agyagkannát, Kappusz József 1848-ból való kardot, Szladek Jenő egy őskori bronz buzogányt, Schönwitzky Bertalan egy őskori agyagedényrészt, Pittner János egy régi könyomatú képet, Temesvár város tanácsa egy régi pecsétnyomót, a városház homlokzatán állott felirat összes ólombetűit, egy kardot, öt régi fagyertyatartót, Berkeszi István 7 darab római falfestésdarabot; tanulók ajándékoztak ágyúgolyókat, vaskapát, vaskéseket, egy agyagkannát; temesvári földmunkások adtak cserépipákat, vaskulcsokat, vaskést, ágyúszegeket, tölténybárkát, melyeket a temesvári földmunkák alkalmával találtak.

Érmeket ajándékoztak: Dr. Laky Mátyás 3 darab temesvári tornaversenyérmet, Piffl Alajos az 1891. évi temesvári kiállítás bronz érdemérmét, Bittó Ferenc 19 darab újabbkori osztrák, magyar és olasz rézérmet, dr. Berkeszi I. Mátyás király ezüst dénárját és 2 darab barbár ezüst érmet, Győrössy Endre 3 darab Constantinus-féle rézérmet és 2 darab régibb török rézérmet, Szilárd Emil, főmérnök, egy darab II. Mátyás király-féle magyar aranyat, egy darab temesvári leletű török aranyat, egy török s egy brandenburgi ezüst érmet, Danilovits I. egy osztrák vitézségi ezüst érmet 1849-ből; tanulók ajándékoztak 40 darab újabbkori, részben ezüst, részben rézérmet.

III. A képzőművészeti gyűjtemény számára ajándékoztak:

Temesvár sz. k. város tanácsa a várerődítésekről vett 5 darab fényképet, Joannovich S. Konstanz városának 1819. évből származó színes távlatképét, dr. Berkeszi István 6 darab régibb és újabb könyomatú képet, dr. Wittenberger A., kanonok, Temesvár város 1716. évi visszafoglalása alkalmából Temesvárról felvett 16 darab tervrajzot és képet, Kaza György 3 darab általa készített fametszetű rajzot, Querfeld Konrád 1848. évi vonatkozású 3 darab fényképet, Jeszenszky Alajos, nyitrai kanonok, a nyitrai székesegyház műkincseiről felvett 17 darab fényképet.

IV. A néprajzi osztály számára ajándékoztak:

Dr. Berkeszi István 20 darab ethnografiai térképet, egy állatbélyegzőt, egy görög kereskedő XVIII. századbeli bőrtarcáját, Endresz Ferenc két darab kis feszületet, Herz Miksa bey két darab török cipőt.

B) Államsegélyből szereztük a következő tárgyakat:

	K. f.
1. Művészet, 1908. évfolyama	20.
1. Magyar Iparművészet, 1908. évf.	10.

3. Hampel J., Újabb tanulmányok a honfoglaláskor emlékeiről . . . . . 10.—
4. A Bánság térképe 1779-ből . . . . . 2.—
5. Krajcsovics: Nagyvárad várának története . . . . 6.—
6. Numizmatikai Közlöny, 1908. évf. . . . . 10.—
7. Museumskunde, 1908. évf. . . . . 24.—
8. Éremkedvelők plakettje 1908-ra . . . . . 12.—
9. Nagyfalúi őskori régiségekért . . . . . 30.—
10. Egy őskori vörösréz véső . . . . . 4.—
11. Régészeti ásatás költségei Csókán 350.98
12. Nagyteremiai éremlelet . . . . . 10.—
13. Rómaikori relief márványtábla . . . . . 12.—
14. Egy darab aranyszálakkal hímzett román fejdísz . . . . 10.—
15. Mángorló, súlyok, hímzett tojások . . . . . 6.—
16. Egy régi népies falióra . . . . . 4.—
17. Két darab réz gyertyatartó 35.50
18. Románbogsáni népviseleti ruhadarabok (21) . . . . . 8.—
19. Faragott szék és falióra . . . . . 20.—
20. Nagyszentmiklósi szerb néprajzi tárgyak (14 darab) . . 10.60
21. Torontálmegyei magyar halász- és pásztoreszközök, összesen 25 darab . . . . . 2.—
22. Kutyanyaklánc és szekérgúzs . . . . . 8.—
23. Szerb női ing és törülköző . . . . . —.60
24. Régi bádogmécses . . . . . —.50
25. Török cseréppipa . . . . . 4.—
26. Javításokra kiadatott . . . . . 4.—

Vagyis kiadatott a könyvtárra 82 kor., a régiségtárra 418 kor. 95 fill., a néprajzra 114 kor. 20 fill.; összesen 615 kor. 18 fill. E szerint a könyvtárra s régiségtárra nyert 500 kor. államsegély teljesen elköltetett, míg a néprajzi államsegélyből 1907. év maradványával egyetemben 810 kor. 30 fill. maradt pénztárunkban.

C) Állami letétképen kaptuk a következőket:

1. Magyarország közoktatásügye 1906-ban, 1 kötet.
2. Muzeumi és Könyvtári Értesítő, 1908. évfolyama.
3. Magyar Könyvszemle, 1908. évfolyama.
4. Jelentés a M. N. Muzeum 1907. évi állapotáról, 1 kötet.
5. Divald Kornél: Magyarország csúcsíveskori szárnyas oltárai, 1 kötet
6. Malonyai Dezső: A magyar nép művészete, 1 kötet.
7. Jelentés a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőse-

8. A temeskubini régészeti ásatás tárgyaiból 690 darabot.
9. Ő Felsége 75. születésnapja alkalmából Szirmay A. által mintázott bronz plakettnek egy példányát.

D) Egyéb letétek:

Temesvár szab. kir. város tanácsától a következő, néhai Dessewffy Sándor, csanádi püspök által a városnak végrendeletileg hagyományozott művek:

1. Magyar zarándoklás Velencébe 1900. szept. 24-én. Nagyarányú olajfestmény. Festette Tury Gyula 1906-ban.
2. Szent Pál a római katakombákban. Olajfestmény. Festette Molnár I.
3. Abbáziai tengerparti részlet. Olajfestmény. Festette Littrow Leó.
4. Hegedülő szerzetes. Olajfestmény. Festette Müller J. 1903.
5. Virágot szedő leány. Vízfestmény. Festette Glax.
6. Dessewffy Antal és neje, szül. Koppauer Zsuzsánna, kisalakú olajfestmények. Festette Melegh Gábor.
7. Koppauer Ignác, egykor temesvári polgármester, Dessewffy püspök anyai nagyatyja pastell arcképe Stundertől.
8. Koppauer Ignácné, szül. Keszler Erzsébet pastell-arcképe. Festette Wagner Anselm.
9. Dessewffy Antal életnagyságú olajfestményű képe, ismeretlen művésztől.
10. Erzsébet királyné szegedi szobrának gipszmintája, Ligeti Miklóstól.
11. A Városi Közlöny 1908. évfolyama.

E) A saját jövedelmünkből szereztünk 112 tárgyat, a melyekért összesen 312 kor. 10 fillért adtunk ki, s ezen felül a butorozási és berendezési költségek 155 kor. 60 fillért kívántak, míg irodalmi kiadványaink 1102 kor. 66 fillérbe kerültek.

Záró számadásaink szerint 1908. évi bevételünk volt összesen 7151 kor. 12 fillér. Kiadásunk is ugyanannyi. 1908. december 31-én társulatunk alapítványi törzsvagyona kitett 66.161 kor. 90 fillért, a pénztári maradvánnyal, tagdíjhátralékokkal és egyéb befizetésre váró követeléseinkkel együtt a tiszta vagyon 72.976 kor. 33 fillér.

Mélyen Tisztelt Közgyűlés! A lefolyt 1908. év muzeumunkra nézve a dus gyarapodás éve volt. E nagyarányú gyarapodásnak elsőrangú tényezői voltak: a nagyméltt. vallás- és közoktatásügyi minisztérium, valamint a muzeumok és könyvtárak

igyekezett segítségünkre lenni, hanem a magas kormánytól nagyobbarányú államsegélyt is eszközölt ki számunkra, sőt azonkívül a Pongrácz-gyűjtemény vételárának törlesztéseül az idén is kiutalványozott számunkra 1000 koronát, úgy, hogy a lefolyt évben 2100 kor. segélyt kaptunk az országos főfelügyelőségtől, továbbá ajándék vagy állami letétképen 7 darab könyvet és a temeskubini régészeti ásatás tárgyaiból 690 darabot; végre egy darab emlékérmet.

Nagy hálára kötelezte társulatunkat a lefolyt évben is Temes vármegye nemes közönsége, mert a magyar kulturális célok előmozdítására évenként megszavazott 10.000 kor. összegből társulatunk céljainak előmozdítására ez évben is 1125 koronát juttatott. E pénzbeli segély tette lehetővé, hogy nemcsak tisztviselőink szűkre szabott javadalmazását felemelhettük, hanem azt is, hogy úgy muzeális tárgyak szerzésére, mint irodalmi kiadványainkra nagyobb összeget fordithattunk.

Hálásan kell kiemelnünk Temesvár sz. kir. város tanácsának ama határozatát, melynek értelmében néhai nagynevű védnökünk, Dessewffy Sándor csanádi püspök végrendeletében a városnak hagyományozott tiz darab értékes olajfestményű képet letétképen muzeumunkban helyezte el s azokhoz egy deszkafalazatot is készíttetett, miután a képek elhelyezésére már más módot nem találtunk. Ugyancsak letétképen muzeumunkban helyezte el a városi tanács néhai Erzsébet királynénknak Ligeti Miklós, szobrászművész által Szeged város számára készített márványszobra gipszmintáját.

Hálásan kell megemlékeznem munkatársaimról, kik a gyűjtés fáradságos munkájában a lefolyt év alatt is eléggé nem méltányolható készséggel, teljesen önzetlenül vállalkoztak feladatukra. Így Lendvai Miklós vál. tagtársunk a mult évben is gyűjtötte muzeumunk számára a gyászjelentéseket s apró nyomtatványokat, Lendvai Sándor vál. tag a délmagyarországi képes levelezőlapokat és vidéki régibb és újabb hírlapszámokat, dr. Bleyer Izsó tagtársunk az érmek gyűjtésében volt segitségünkre. Glasz Péter és Philipp Péter tanító urak pedig a knézi, illetőleg nagyfalúi őskori lelethelyeket kisérték buzgó és eredményes figyelemmel.

Mielőtt jelentésemet folytatnám, engedje meg a mélyen tisztelt közgyűlés, hogy mind az elősorolt dolgozatok szerzőinek, mind egyéb törekvéseinkben szíves támogatóinknak, mind pedig azoknak, kik gyűjteményeinket nagylelkű adományaikkal gyarapitották, a választmányi üléseinkben kifejezett köszönetem kivul jelen közgyülésünk jegyzőkönyvében is leg-

vári sajtónak is, mely törekvéseinkben mindenkor a legkészségesebben támogatott.

A választmány és a tisztviselők 1908. évi munkálkodásáról még a következőket is jelenthetem:

Az igazgató választmány a lefolyt évben is kiküldte a társulati főtitkárt muzeumi tanulmányútra s e célra 300 koronát szavazott meg. A társulati főtitkár julius és augusztusban 13 napig volt távol s ez alatt tanulmányozta a szegedi és pozsonyvárosi muzeumokat. Székesfehérvárott megszemlélte Marczaly Miklós XV. századbeli temesi grófnak ottlevő márvány sirkövét, melynek megszerzésére lépéseket tett, majd a fővárosban tanulmányozta a Szépművészeti muzeumot és a néprajzi muzeumot, Bécsben pedig a két udvari és a városi muzeumot, valamint a Heeresmuzeumot. Az 1907. és 1908. évi tanulmányi útjáról szóló jelentése az Értesítő 1908. évfolyamában jelent meg. Az egyes muzeumokra vonatkozó képek kliséit részben a muzeumok és könyvtárak országos főfelügyelőségétől, részint az egyes muzeumok igazgatóságaitól kaptuk meg.

Nagyobbmérvű régészeti ásatást 1908. augusztus havában rendeztünk Torontál vármegyében, Csóka község határában, a Tiszaparton levő úgynevezett Kremenyák nevű magaslaton. Az ásatást a választmány megbízásából augusztus 13-tól 22-ig Orosz Endre régész vezette. Az eredmény szemmeltartása végett a főtitkár is két napot töltött a telepen. Ez ásatás eredménye 917 darab őskori, részben kora középkori tárgy. Közötte két teljes csontváz sirmellékleteikkel, a melyeket megbolygatlanul, a földdel együtt emeltünk ki. Az egyik kőkori zsugorított csontváz, a másik kora középkori, kinyújtott csontváz. Mindkettővel üvegfedelű szekrénybe téve, az illető korok temetkezési módját kivánjuk majd bemutatni. A többi lelettárgyat megtisztogattuk, osztályoztuk és használati ágak szerint külön táblákra tuzdeltük, vagy egyenként állitottak ki. Ez ásatás eredményével egy egész szekrény telt meg s a ki e szekrény tartalmát figyelemmel szemléli, előtte áll e kőkori telep szerény lakóinak egész életmódja és kulturális állapota. Huszonhárom táblát állitottunk össze különböző foglalkozási ágak szerint, mindeniket ellátva magyarázó szöveggel. A konyhahulladékokból összeállitottuk ez őskori telep embereinek a konyháját is. A helyszűke miatt ki nem állitható darabokat pedig ládákba rakva, a pincehelyiségben raktároztuk el.

A rendezési munkálatokat az 1908. év folyamán is folytattuk. A régibb, kevésbbé jelentékeny tárgyakat kiselejteztük (de azért gondosan elraktároztuk), hogy helyet nyerjünk jelentékenyebb, szebb darabokból álló újabb gyűjteményeinknek. Egészen újra ren-

deztük a régiségtári nagy teremben a IX. szekrényt; egészen újonnan állítottuk fel az V. a) számú szekrényt, melyben a La-Téne i-kori leleteinket állítottuk ki.

Mindenféle beszerzési naplót, külön a könyvtárról, okmánytárról, régiségtárról, érmekről és a néprajztól gondosan vezettünk, a leltárt napról-napra kiegészítettük, a muzeumban pedig a kiállított tárgyakat útbaigazító felírásokkal láttuk el.

Szakkönyvtárunkban az eddig fennállott Régészeti, Érmészeti, Képzőművészeti és Néprajzi osztályokon kívül a lefolyt évben felállítottuk a Banatica, Temesvariana osztályt, melybe a Délmagyarországra s Temesvárra vonatkozó műveket kívánjuk összegyűjteni. Nagy mértékben gyarapodott ez utóbbi osztály a Temesvár városi nyilvános könyvtár adományából, mely 68, és Lendvai Miklós adományával, ki 11 darabbal gazdagította.

A társulat és a választmány beléletében a mult év folyamán ama változás történt, hogy a társulat igazgatói tisztét a leköszönt Joannovits Sándor helyett Ferenczy Sándor alispán úr foglalta el, ki ama rövid idő alatt is, melyet társulatunk egyik vezető állásában tölt, intézetünk irányában mindig kitüntető figyelmet és érdeklődést tanusított.

A társulat tagjai sorából a mult évi közgyűlés óta hárman tértek örök nyugovóra: Ardeleán György, Bergmann Ágost és Wéber Ágoston, kik évtizedek óta voltak társulatunk tagjai. Nemes emlékezetük megérdemli, hogy tiszteletteljesen hajtsuk meg előttök lobogónkat és áldást kívánjunk nyugvó poraikra. A mult közgyűlés óta új tagokként beléptek: Rendes tagnak belépett 2; Gálos Rezső, felső keresk. iskolai tanár és dr. Lengyel László, temesvári ügyvéd.

Társulatunknak jelenleg a következő tagjai vannak: Tiszteleti 9, alapító tag 67; rendes tag 121; vagyis eggyel kevesebb, mint a mult közgyűlés alkalmával volt.

Mélyen Tisztelt Közgyűlés! Végére jutottam jelentésemnek; igyekeztem hű képét adni, immár nyolcad ízben a tisztikar és a választmány egy évi működésének. Úgy a tisztikar, mint a választmány megnyugvással tekint a mélyen tisztelt közgyűlés ítélete elé, mert meggyőződésünk, tőlünk telhetőleg megfeleltünk kötelességünknek, de a mint más alkalommal, úgy mostan is, lehetetlen, hogy fel ne hívjam a mélyen tisztelt közgyűlés figyelmét muzeumi épületünk túlzsúfoltságára. Mostani épületünk sohasem volt muzeumnak való épület. Magas házak közé ékelt, szűk homlokzatú, tűzveszélyes épület nem való ily célra. Elődeink is csak kénytelenségből vonultak meg e szűk helyiségben. Husz évi

fennállása óta mai helyiségünk a benne otthont nyerő két tudományos intézet gyűjteményei számára immár annyira alkalmatlan, hogy itt a további fejlődés egészen kizártnak tekinthető; nagyobb tárgyakat már nemcsak ki nem állíthatunk, de még az elraktározásra sincs már helyiségünk.

Hogy a muzeumok a közönség okulására, a műízlés fejlesztésére, a nemzeti geniusz ápolására mily nagy befolyást gyakorolnak, azt legjobban bizonyítják az egyes, még kisebb városok által is alapított, lépten-nyomon alakuló újabb muzeumok, s a muzeumok céljaira emelt tágas, csinos épületek. A kis Bártfa és Szekszárd, a törekvő Szombathely, s a lelkes polgársággal biró Kassa már régen megelőztek bennünket. Versec is a közel jövőben új épületben fogja bemutatni igen jelentékeny muzeumi gyűjteményeit. Mi pedig, habár már 1901-ben indítottuk meg a mozgalmat egy új muzeumi épület emelése érdekében, még mindig e régi épületben szorongunk. Adja Isten, hogy ne sokáig; az illetékes tényezők, kiknek e kérdés megoldása hatalmukban van, kövessenek el mindent, hogy az új muzeum- és könyvtár-épület minél előbb dülőre jusson.

Adja az isteni Gondviselés, hogy a jövő dúsabb eredményt hozzon.

Kérem a m. tisztelt közgyűlést, kegyeskedjék e jelentést tudomásul venni.

Temesvár, 1909. május 2.

Az igazgató-választmány nevében:

Dr. Berkeszi István,
társ. főtitkár.

TÁRCA.

Jegyzőkönyv

a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum-Társulat 1909. évi május hó 2-án megtartott évi rendes közgyűléséről.

Jelen voltak: Kabdebó Gergely társ. elnök, Ferenczy Sándor társ. igazgató, dr. Berkeszi István társ. főtitkár, dr. Szőke József társ. titkár, Hilt Lajos társ. pénztáros, dr. Niamessny Mihály társ. ügyész, Lendvai Sándor, Lendvai Miklós, Bellai József, Jeszenszky Béla, dr. Laky Mátyás, dr. Sztura Szilárd, dr. Tőkés István stb. társ. választmányi, illetőleg rendes tagok, néhány vendég és a sajtó képviselői.

Kabdebó Gergely társ. elnök szívélyes szavakkal üdvözli a társulat egybegyűlt tagjait, rámutat a társulat kulturális szerepére, feladataira és megnyitja annak 24. évi rendes közgyűlését. A jegyzőkönyv vezetésével dr. Szőke József társ. titkárt bízza meg.

Dr. Szőke József társ. titkár ezután bemutatja a főtitkár terjedelmes évi jelentését. Főtitkár ezen jelentése visszatekint az elmult esztendő működésére, ismerteti a választmány és a tisztikar működését, részletesen beszámol a társulat tagjainak számában beállott változásokról, a gyűjtemények gyarapodásáról, bejelenti a társulat vagyonának álladékát. Végül rámutat arra, hogy a helyiségek szűk volta miatt a gyűjtemények gyarapodása, rendezése alig legyőzhető akadályokba ütközik, amely akadályok és nehézségek évről-évre fokozódnak. Ezért az új muzeumi palota építését sürgeti.

A főtitkári jelentés ezen jegyzőkönyv melléklete. — A közgyűlés a felolvasott főtitkári jelentést tudomásul veszi és ennek kapcsán a következő határozatokat hozza:

a) A közgyűlés köszönetet mond a vallás- és közokt. Miniszteriumnak, a Muzeumok és könyvtárak Országos főfelügyelőségének, Temes vármegye és Temesvár szab. kir. város közönségének a társulat irányában tanusított jóindulatú támogatásért.

b) Köszönetet mond Ferenczy Sándor társulati igazgatónak azért a gondos buzgalomért, mellyel a vármegye területén napfényre került muzeális tárgyak megmentésére törekedett.

c) Köszönetet mond a társulat mindazon támogatóinak, akik adományaikkal gazdagították a gyűjteményeket, valamint azoknak, akik a gyűjtés fáradságos munkájában tevékeny részt vettek.

d) A közgyűlés köszönetet mond a tisztikarnak munkálkodásáért és első sorban kiemeli dr. Berkeszi István főtitkár és muzeumi őr kiváló érdemeit, aki fáradhatlan buzgalommal és ritka szaktudással munkálkodik a társulat érdekében, úgy a gyűjtés céltudatos irányításával, mint a gyűjtemények szakszerű elrendezésével.

e) A közgyűlés jegyzőkönyvében örökíti meg Ardelean György, Bergmann Ágost és Wéber Ágoston elhunyt tagok emlékezetét.

f) A közgyűlés átirat útján fölkéri a vármegye és a város közönségét, hogy az új muzeum- és könyvtárpalota létesitése érdekében minél sürgősebben hathatós tevékenységet fejtsen ki.

g) Végül a közgyűlés hálás elismeréssel emlékezik meg a helybeli sajtó szives érdeklődéséről és jóindulatú támogatásáért köszönetet mond.

Dr. Berkeszi István társ. főtitkár bemutatja „Temesvári művészek és művészet" című terjedelmes tanulmányát, melyben valóban hangyaszorgalommal gyűjtött össze minden adatot, melyekből a Temesvárott élt, illetőleg itt működött művészek és iparművészek munkálkodásának képét megrajzolhatta és városunk művelődése történetének valóban új fejezetét irta meg. — Nagybecsű tanulmányát a közgyűlés nagy érdeklődéssel fogadta, az előadónak őszinte köszönetét fejezte ki és elhatározta, hogy ezen úttörő tanulmányt az Értesítőben kiadja.

Hilt Lajos társ. pénztáros beterjesztette az 1908. évről szóló számadását. A bemutatott pénztári kimutatás jelen jegyzőkönyv második melléklete. — Tudomásúl szolgál.

Lendvai Sándor vál. tag felolvassa a számvizsgáló bizottság jelentését, mely szerint a számadások az okmányokkal és nyugtákkal egyezőknek találtattak. — A közgyűlés a számvizsgáló-bizottság jelentése alapján a pénztárosnak a fölmentvényt a szokásos módon megadja és fáradságos munkájáért jegyzőkönyvi köszönetet mond.

Dr. Berkeszi István társ. főtitkár bemutatja a választmány által az 1909. évre vonatkozólag megállapított következő költségelőirányzatot: (Lásd mint mellékletet a túlsó oldalon.)

Bevétel

A Délmagyarorsz. Tört. és Rég. Muz.-Társ.

	Saját forrásaiból K	f	Az államtól K	f	Összesen K	f	Észrevétel
1. Pénztári maradvány 1908-ról	724	73	810	30[1]	1535	03	[1]) A néprajzi államsegély maradványa 1907. és 1908-ról.
2. Alapítvány befizetés	—	—	—	—	—		
3. A muzeum fentartó hatósága kapott évi javadalom	—	—	—	—	—		
4. Pártfogóktól kapott évi javadalom	1125[2])	—	—	—	1125	—	[2]) Temesvármegye évi adománya.
5. Állami segély							
a) a könyvtár céljaira	—	—	500	—	500	—	
b) a régiségtár „	—						
c) a néprajzi gyűjtemény céljaira	—		600	—	600	—	
d) a természetrajzi gyűjtemény céljaira	—	—	—	—	—		
e) egyéb célokra	—	—	1000	—	1000[3])	—	[3]) A Pongrác-gyűjtemény vételárának évi járuléka.
6. Tagsági díjak	1000	—	—	—	1000	—	
7. Belépti, könyvtárhasználati és ruhatári díjak	180	—	—	—	180	—	
8. Adományok, perzselypénz	—	—	—	—	—	—	
9. Kamatok	3000	—	—	—	3000	—	
10. Társas összejövetelek jövedelmei	—	—	—	—	—	—	
11. Rendkívüli bevételek	200	—	—	—	200	—	
Az egyesület egyéb bevételei	—	—	—	—	—	—	
Összesen	6229	73	2910	30	9140	03	

Összegezés:

	Saját forrásaiból K	f	Az államtól K	f	Összesen K	f
Bevétel	6229	73	2910	30	9140	03
Kiadás	6229	73	2910	30	9140	03
Maradvány		—	—	—	—	

költségvetése az 1909. évre.

Kiadás

	Saját forrásaiból K	f	Az államtól K	f	Összesen K	f	Észrevétel
1. Tőkésítés	—	—	1000	—	1000[1])	—	[1]) A Pongrác-gyűjtemény vételárának az államtól visszafizetett évi járuléka.
a) alapítványokból	—	—	—	—	—		
b) megtakarításokból	250	—	—	—	250		
2. Személyi kiadások	2814	—		—	2814[2])	—	[2]) Személyi kiadás: 1. Főtitkár K. 1000.— 2. Titkár „ 500.— 3. Pénztáros „ 400. 4. I. szolga „ 720. 5. II. „ „ 40. 6. Népr.szolga „ 60. 7. Első szolga ruhája „ 80. 8. Cipője „ 14. K. 2814.—
3. Gyűjtemények gyarapítása							
a) a könyvtárnál	200	—	500	—	700	—	
b) a régiségtárnál							
c) a néprajzi gyűjteménynél	—		1410	30	1410	30[3])	[3]) Ebből 810 kor 30 fill. maradvány az 1907. és 1908. évről, 600 kor pedig új segély.
d) a szépművészeti gyűjteménynél	200		—		200	—	
e) a természetrajzi gyűjteménynél	—	—	—	—	—	—	
4. Butorozási, berendezési és felszerelési kiadások	120	—	—		120[4])		[4]) A csókai két sírlelet számára 2 szekrény.
5. Gyűjteménytárgyak szállításának költségei	—	—	—		—	—	
6. Rendezési kiadások	—	—	—		—	—	
7. Ismeretterjesztő előadások	—	—	—	—	—	—	
8. Kiadványok	1200	—	—	—	1200	—	
9. Irodai kiadások	100	—	—	—	100	—	
10. A helyiség fentartása	—	—	—	—	—	—	
a) lakbér	—	—	—	—		—	
b) fűtés, világítás	220	—	—	—	220	—	
c) tisztogatás							
11. Biztosítási díjak	219	30	—	—	219	30[5])	[5]) Részletezés: 1. Tűzkár ellen K. 100.— 2. Betörés „ „ 94.24 3. Üvegbiztosit. „ 6.37 4. Néprajzi tárgyak biztosítása tűz és betörés ellen „ 18.69 K. 219.30
12. Adó	—	—	—	—	—	—	
13. Rendkívüli kiadások	60	—	—	—	60	—	
14. Az 1907. és 1908. évi néprajzi államsegély maradványa mint kiadás	810	30	—	—	810		
Felesleg	36	13	—	—	36	13	
Összesen	6229	73	2910	30	9140	03	

Kelt Temesvárott, 1909. évi május hó 2-án.

Kabdebó Gergely,
társ. elnök.

Dr. Berkeszi István,
társ. főtitkár.

Lendrai Sándor.
Dr. Tökés István.

A közgyűlés az előirányzatot jóváhagyja és annak értelmében a költségvetést véglegesen megállapitja.

Ezután Kabdebó Gergely társ. elnök rámutat arra, hogy a társulat működése iránt a nagyközönség körében élénk érdeklődést lehetne kelteni azáltal, ha a társulat időnkint a működése területének nagyobb helyein ú. n. vándorgyüléseket tartana. Ezáltal egyfelül a tagok számát is szaporíthatná, másfelül pedig elejét venné annak, hogy sok értékes muzeális tárgy a nagyközönség részvétlensége és idevonatkozó ismereteinek hiányossága miatt elkallódjék. A közgyűlés elhatározta, hogy a lehetőség szerint rendez ilyen vándorgyüléseket.

Ezután társ. elnök a jegyzőkönyv hitelesítésére Lendvai Sándor választmányi és dr. Tőkés István r. tagot kéri föl és a megjelentek szíves érdeklődését megköszönve, ezen rendes közgyűlést berekeszti.

Temesvár, 1909. évi május hó 2-án.

Jegyezte:

Kabdebó Gergely,
társ. elnök.

Dr. Szőke József,
társ. titkár.

Hitelesítjük:

Lendvai Sándor.
Dr. Tőkés István.

A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum-Társulat az 1909. év végén.

I. A társulat igazgatása.

a) Elnökség és tisztviselők.

Elnök: *Kabdebó Gergely,* Temesvármegye és Temesvár szab. kir. város nyug. főispánja, a Lipótrend lovagja.
Igazgató: *Ferenczy Sándor,* Temesvármegye alispánja.
Főtitkár: *Dr. Berkeszi István,* állami főreálisk. tanár, Temesvárott.
Titkár: *Dr. Szőke József,* állami főgymn. tanár, Temesvárott.
Ügyész: *Dr. Nádmessny Mihály,* ügyvéd, megyei tb. főügyész, Temesvárott.
Pénztárnok: *Hilt Lajos,* pénzügyi számvizsgáló, Temesvárott.

b) Igazgató választmány.

a) Alapító tagokból.

Állami főreáliskola, Temesvárott.
Báró Baich Milán, nagybirtokos, Budapest.
Gróf Csekonics Endre, val. b. t. tanácsos, magy. kir. főasztalnokmester, Zsombolya.
Gáll József, főrendiházi tag, Lukarecen.
Dr. Hollósy Gyula, nagybirtokos, Temesvárott.
Jeszenszky Béla, ügyvéd, Temesvárott.
Németh József, felsz. püspök, csanádi nagyprépost, a Lipótrend közép- és a Ferenc-Józsefrend nagykeresztese, Temesvárott.
Róm. kath. főgimnázium, Temesvárott.
Temesi Takarékpénztár, Temesvárott.
Temesvári Első Takarékpénztár.
Temesvármegye közönsége.
Temesvár szab. kir. város közönsége.

b) Rendes tagokból.

Deschán Achill, tiszt. tag, Temesvárott.
Dr. Engels János, csanádegyházm. kanonok, Temesvárott.
Dr. Kovats Sándor, szentszéki ülnök, plébános, Apátfalván.
Kovacsics Gyula, varmegyei árvaszéki elnök, Temesvárott.

Lendvai Sándor, az „Első magy. ált. biztosító-társaság“ vezértitkára, az aradi Kölcsei-egyesület alelnöke, Temesvárott.
Dr. Schönvitzky Bertalan, állami főgimnáziumi igazgató, Temesvárott.
Steiner Ferenc, orsz. képviselő, Temesvárott.
Dr. Szentkláray Jenő, apát-kanonok, a M. Tud. Akadémia tagja, Temesvárott.
Dr. Sztura Szilárd, ügyvéd, Temesvárott.
Dr. Telbisz Károly, m. kir. udvari tanácsos, Temesvár szab. kir. város polgármestere és díszpolgára, a III. oszt. vaskoronarend lovagja, Temesvárott.
Wittenberger Antal, csanádegyházm. kanonok, Temesvárott.

II. A Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Mazeum-Társulat tagjai.

a) **Alapító tagok.**

Néhai Babusnik Ágoston, nagykereskedő, takarékpénztári igazgató, városi képviselő, a Ferenc Józsefrend lovagja és az aranykoronás érdemkereszt tulajdonosa, Temesvárott, † 1895.
Baich Milán báró, nagybirtokos, Budapesten.
Nehai Báró Baich Milos, nagybirtokos, országgyűlési képviselő, a vaskorona-rend középkeresztese, Varadián, Temesvármegyében, † 1897.
Bay Ilona, nagybirtokos, Csarodán.
Erdősi Bayersdorf Adolf és Biach cége, Bécsben, Kolowrát-kör 9. szám.
Néhai lovag Bersuder Lajos, nagykereskedő és városi képviselő, Temesvárott, † 1895.
Néhai Brankovics György, karlócai érsek, szerb metropolita és partriarcha, Karlócán, † 1907.
Gróf Bissingen Ernő, cs. és kir. kamarás, nagybirtokos és országgyűlési képviselő, Szkulyán, Temesvármegyében.
Néhai Bonnáz Sándor, csanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a vaskorona-rend I. oszt. lovagja, † 1889.
Néhai Dr. Coda Sándor, temesvármegyei főorvos, † 1875. december hó 27-én.
Gróf Csekonics Endre, v. b. t. tanácsos, a vörös-kereszt-egyesület elnöke, nagybirtokos, Zsombolyán, Torontálmegyében.
Néhai Gróf Csekonics János, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1880. augusztus 2-án.
Néhai Derera Izrael, nagykereskedő és gyáros, Temesvárott, † 1908.
Néhai Cserneki és tarkeői Dessewffy Sándor, csanádi püspök, v. b. t. tanácsos, a társulat védnöke, † 1907. dec. 4.
Dettai takarékpénztár, Dettán.
Néhai Dobrán János, birtokos, † 1873. december 26-án.
Néhai buziási Eisenstädter Ignác, nagykereskedő, ipar- és kereskedelmi kamarai elnök, városi képviselő, Temesvárott, † 1893.
Fehértemplom rendezett tanácsú város közönsége.
Néhai Féger Ferenc, nagybirtokos, Mercyfalván, Temesvármegyében, † 1905. jan. 28.
A v. kath. főgimnázium, Temesvárott.
Az állami főreáliskola, Temesvárott.
Néhai Frankl Vilmos, nagybirtokos, † 1891.
Néhai Fröhlich Gusztav, birtokos és országgyülesi képviselő, † 1891.
Gall József, nagybirtokos, törvényhazi tag, volt kurtai biro, Lukarecen, Temes

Néhai Gorove István, volt m. kir. közlekedési miniszter, v. b. t. tanácsos, a Lipótrend nagykeresztese, † 1881. május 31.
Gorove János, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca 16. sz.
Gorove Konstancia, nagybirtokos, Budapesten, Lipót-utca 16. sz.
Gorove László, Budapest
Néhai miskolci Gotthilf Ede, kereskedő és városi képviselő, † 1889.
Néhai Görgey Gyula, nagybirtokos, Német-Remetén, Temesvármegyében, † 1900.
Néhai Dr. Haynald Lajos, biboros-érsek, v. b. t. tanácsos stb., † 1891.
Néhai Heinrich Nándor, nagybirtokos, † 1889.
Dr. Hollósy Gyula, nagybirtokos, Temesvárott.
Néhai Horváth Boldizsár, v. b. t. tanácsos, volt m. kir. igazságügyminiszter.
Néhai Jäger Péter, nagybirtokos, Dettán, Temesvármegyében, † 1894.
Jeszenszky Béla, ügyvéd, nagybirtokos, Temesvárott.
Néhai gróf Karácsonyi Guidó, nagybirtokos, v. b. t. tanácsos, † 1895.
Néhai Králik János, borkereskedő és városi képviselő, † 1881.
Néhai Králitz Béla, nyug. miniszteri tanácsos, a Lipótrend vitéze, † 1903.
Néhai Korbonics János, tb. esperes, nyug. főgimn tanár, † 1888.
Néhai Kümmer Henrik János, nagyváradi I. sz. apátkanonok, kir. tanácsos, a vaskoronarend vitéze, † 1890.
Néhai Lazarovics Bazil, kir. tanácsos, nagybirtokos és volt főispán.
Lazarovics Sándor, nagybirtokos, Nagy-Szredistyén, Temesvármegyében.
Néhai Massjung József, birtokos.
Néhai Mihalovics József, biboros-érsek, v. b. t. tanácsos, a Lipótrend nagykeresztese, stb., † 1891.
Németh József, csanádi nagyprépost, felszentelt püspök stb., Temesvárott.
Néhai Dr. Niamessny Gyula, ügyvéd, Temesvárott, † 1904.
Néhai **id. Ormós Zsigmond,** a Társulat alapítója és legbőkezűbb megajándékozója, † 1894. november 17-én.
Pancsova törvényhatósági joggal felruházott város.
Néhai Dr. Parlaghy Márton, nyug. cs. és kir. főtörzsorvos, Temesvárott, † 1902. jul. 14.
Néhai Sebestyén Géza, nagybirtokos, † 1889.
Néhai báró Sina Simonné, szül. Gyika Ifigénia, néhai báró Sina Simon, v. b. t. tanácsos özvegye, † 1884-ben.
Néhai Scharmann Sámuel, váltóüzleti tulajdonos, † 1877.
Néhai Dr. Schlauch Lőrinc, bibornok, v. b. t. tanácsos, nagyváradi megyés püspök, a Szt.-László-Társulat védnöke, Nagyváradon, † 1902. jul. 10.
Néhai Schleiffelder János, birtokos és városi képviselő, Temesvárott, † 1895.
Schwimmer Simon, nagykereskedő, Temesvárott.
A Temesi Takarékpénztár, Temesvárott.
A Temesvári Első Takarékpénztár.
Temes vármegye közönsége.
Temesvár szab. kir. város közönsége.
Néhai Timáry Béla, nagybirtokos, Dettán, Temes vármegyében, † 1905.
Néhai Dr. Vargics Imre, nagybirtokos, Szinérszeg, Temes vármegyében, † 1904. nov. 25.
Vinga rendezett tanácsú város közönsége.
Néhai Weisz Sándor, nagykereskedő, † 1881.
Weltmeyer Gyula, birtokos
Néhai Macloch Wodianer Béla, † 1896
Graf Zichy-Zichy Robert, nagybirtokos, Temes-Újfalu

b) Tiszteletbeli tagok.

Deschán Achill, a III. oszt. vaskoronarend lovagja, Temesvárott.
Dr. Fraknói Vilmos, arbei vál. püspök, szegszárdi apát, nagyváradi kanonok, a muzeumok és könyvtárak orsz. főfelügyelője, a M. Tud. Akad. r. t. és alelnöke, Budapesten.
Hampel József, egyetemi tanár, m. kir. udvari tanácsos, a M. N. M. régiségtárának igazgatója, Budapesten.
Herz Miksa bey, a kairói arab muzum igazgatója, Kairóban.
Kammerer Ernő, miniszteri tanácsos, a Szépművészeti Muzeum igazgatója, Budapesten.
Radisics Jenő, miniszt. tanácsos, az Orsz. Iparműv. Muzeum igazgatója, Budapesten.
Szalay Imre, miniszt. tan., a M. Nemz. Muzeum igazgatója, a Szent-István-rend lovagja, Budapesten.
Dr. Szentkláray Jenő, apát, csanádi kanonok, a M. T. Akad. lev. tagja, Temesvárott.

a) Évdíjas tagok.[1])

a) Magyarország.

Temesvár

Állami főgimnázium.
Állami felsőbb leányiskola.
Bánovics Sándor, tb. városi főjegyző.
Bellai József, városi tanácsos.
Dr. Berkeszi István, l. tisztikar.
Berky Gusztáv, áll. főreáliskolai tanár.
Dr. Bleyer Izsó, ügyvéd.
Bogma István, uyug. városi tanács.
Brettner Ernő.
Csendes Jakab, kereskedő.
Dr. Déznai Viktor, áll. főreálisk. tanár.
Dr. Drechsler Miksa, főrabbi.
*Dr. Engels János, l. választmány.
Farkas János, áll. főreállisk. tanár.
Farkasfalvy Kornél, reálisk. tanár.
Fejér Vilmos, közjegyzős.
Ferch Mátyás, theologiai tanár.
Ferenczy Sándor, l. elnökség.
Fodor Ödön, nyug. kir. járásbiró.
Dr. Fülöp Béla, ügyvéd
Gálos Rezső, keresk. isk. tanár.
Gockler Antal, polgárisk. igazgató.
Dr. Goldmann Fülöp, ügyvéd
Dr. Günsz Áron, izr. vallástanár.
Hertelendy Ferenc, Temes vármegye és Temesvár sz. kir. város volt főispánja.
Hilt Lajos, l. tisztikar.
Jankovits Vidor, tanfelügyelőségi tollnok.
Jörg Endre, kir. alügyész.
Kabdebó Gergely, l. választmány.
Kovácsics Gyula, l. választmány.

[1]) A * -gal jelölt rendes tagok a társulatnak megalapitásától fogva tagjai, a

Klein Zsigmond, kereskedő.
Kovács Károly, áll. gimn. tanár.
Kramár Béla, bánáti ág. ev. főesperes, kir. tanácsos.
Lendvai Miklós, l. választmány.
Lendvai Sándor, l. választmány.
Dr. Lengyel László, ügyvéd.
Dr. Léties György, gör. kel. szerb püspök.
Lindner Ármin, városi tanácsos.
Lovas Imre, áll. főgimn. tanár.
Ludwigh Lipót, gyógyszerész.
Magony József, főgimn. tanár.
Malenica János, lovag.
Már Oszkár, reálisk. tanár.
Marx Lajos, megyei árvaszéki ülnök.
Dr. Meskó Béla, városi tanácsos.
Nagy László, reálisk. tanár.
Dr. Niamessny Mihály, l. tisztikar.
Radimsky Oszkár, kataszteri mérnöks.
Riesz Antal, városi tisztviselő.
Rotariu Pál, ügyvéd.
Dr. Schönvitzky Bertalan, l. választmány.
Dr. Singer Jakab, főrabbi.
Stéberl Ernő, polgári isk. tanár.
Dr. Steiner Adolf, ügyvéd.
*Steiner Ferenc, l. választmány.
Sternthal Salamon, birtokos.
Stimm Adolf, főispáni titkár.
Stippel Fábián, szab. kir. temesvár-városi nyug. közgyám.
Dr. Szigeti Henrik, törvényszéki orvos.
Dr. Szőke József, l. tisztikar.
Dr. Sztura Szilárd, l. választmány.
Belvárosi „Társas-kör."
Dr. Telbisz Imre, kir. közjegyző.
Dr. Telbisz Károly, l. választmány.
Tornóczi Ernő, technikus.
Tőkés István, megyei aljegyző.
Tóth Béla, könyvkereskedő.
Tóth Ferenc, városi levéltárnok.
Traila György, g.-kath. lelkész.
*Várnay Ernő, ügyvéd.
Dr. Vértes Adolf, ügyvéd.
Wallandt Ernő, nyug. miniszt. tanácsos.
Vimmer József, megyei aljegyző.
Weisz Gyula, mérnök.
Wickl Gyula, gazdasági vándortanár.
Wittenberger Antal, l. választmány.

Csanádmegye.

Kaiser Lajos, plébános, Makón.
Dr. Kovács Sándor, plébános, Apátfalván, l. választmány.

Csongrádmegye.

Farkas Sándor, Szentes.
Cs. Sebestyén Károly, rajztanár, Szeged.

Hevesmegye.

Boldizsár Román, dohánygyári igazgató, Eger.

Krassó-Szörénymegye.

Bach Ferenc, birtokos, Zsidóvár.
Berecz Gyula, kir. tanfelügyelő, Lugos.
Boros János, gör. kath. kanonok, Lugos.
Mihalik Sándor, polgárisk. igazgató.
Dr. Odor Béla, Szászkabánya.

Pest-Pilis-Solt-Kis-Kún vármegye.

Dr. Deszpinits Péter, Budapest.
Dr. Heinrich Antal, orsz. képviselő, Budapest.
Huszár József, posta-távirdatiszt, Budapest.
Dr. Ortvay Tivadar, nyugalm. jogakadémiai tanár, Budapest.
Perényi Adolf, I. ker. áll. főgymn. tanár, Budapest.
Dr. Téglás Gábor, c. főigazgató, Budapest.
Dr. Turchányi Tihamér, VIII. ker. főgymn. tanár, Budapest.

Temes vármegye.

Böhm Lénárt, Fehértemplom.
Fehértemplomi állami főgymn. önképzőköre.
Gálfy István, jegyző, Liget.
Gerda Aurel, nyug. jegyző, Kiszető.
Győry Imre, főszolgabíró, T.-Rékás.
Horsich Ignác, földbirtokos, Vojtek.
Kalitovics Lőrinc, gyáros, Károlyfalva.
Milleker Bódog, a „Verseci Városi Muzeum“ őre, Versec.
Pongrácz Miklós, főszolgabíró, Vinga.
*Raácz Kálmán, jegyző, Német-Bencsek.
*Raácz Pál, nyug. jegyző, Saágh.
Dr. Schäffer Ernő, orvos, Kiszető.
Schäffer József, városi főjegyző, Vinga.
Szandház Ferenc, főszolgabíró, Detta.
B. Sztojanovits György, Germán.
Török Zsigmond, jegyző, Iktár.
Verseci áll. főreáliskola.
Verseci Városi Muzeum.

Tolna vármegyében.

Brummel Gyula, áll. állatorvos, Paks.

Torontál vármegyében.

*Babits József, a Csekonics-uradalom jogigazgatója, Zsombolya.

*Kassics Károly, c. kanonok, plébános, Bogáros.
Miskovits János, tanító, N.-Kikinda.
Reinlein József, plébános, Sándorháza.
Kisléghi Nagy Gyula, urad. intéző, Nagykomlós.

Trencsénmegyében.

Galiszter Antal, m. kir. pénzügyőri biztos, Trencsén.

Veszprém vármegyében.

Dr. Baróti Lajos, B.-Almádi.
Friedreich Endre, kath. főgymnasiumi tanár, Veszprém.

---

b) Statisztikai kimutatás a Délmagyarországi Történelmi és Régészeti Muzeum-Társulat tagjairól 1908. végén.

a) Alapító	67
b) Tiszteletbeli	8

c) Évdijas tagok.

Temesvár szab. kir. város területén	75
Csanádmegyében	3
Csongrádmegyében	2
Hevesmegyében	1
Krassó-Szörénymegyében	5
Pest-Pilis-Solt-Kis-Kúnmegyében	7
Temesmegyében	18
Tolnamegyében	1
Torontálmegyében	6
Trencsénmegyében	1
Veszprémmegyében	2
Összesen	196